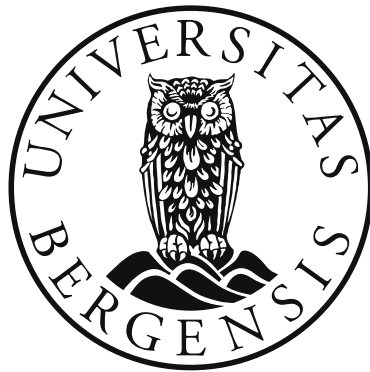

Historieskrivningens strev

Frode Molven

Avhandling for graden doctor philosophiae (dr.philos.)
ved Universitetet i Bergen

2017

Dato for disputas: 15.09.2017

Historieskrivningens strev

*Avhandling for grad doctor philosophiae,
Institutt for filosofi, Universitetet i Bergen*

Frode Molven

Innhold

Takk	4
DEL I. Innledning: Teori og framgangsmåter.....	6
Kapittel 1. Å skrive historie	7
Kapittel 2. Hva er det å skrive?.....	11
Skrivning og materiale	13
Skrivningens muligheter	15
Kapittel 3. Historieoppfatninger	18
Kapittel 4. Former for arbeid i tekstene	21
Beskrivelse.....	21
Strev	23
Skriverressurser.....	27
Kapittel 5. Metahistorie – fortellingstyper som teorier	31
Kapittel 6. Skrivning og kontekst	37
DEL II. Ludvig Holbergs <i>Dannemarks Riges Historie</i>	44
Kapittel 1. <i>Dannemarks Riges Historie</i>	45
Kapittel 2. <i>Historia magistra vitae</i> som ressurs.....	52
Stil.....	57
Kapittel 3. Beskrivelser av et handlingsrom	60
Kapittel 4. Grep om variasjon og foranderlighet i verket	68
1. Guds forsyn	69
2. Genre	69
3. Realisering.....	71
4. Naturretten.....	73
Tidsflytbeskrivelser.....	76
Kapittel 5. Rigets forvandlinger.....	78
Kapittel 6. Hva slags verk er <i>Dannemarks Riges Historie</i> ?.....	83
Kapittel 7. Epilog til Holberg.....	87
Kapittel 8. Refleksjon over tidsflyt.....	90
DEL III. P.A. Munchs <i>Det norske folks historie</i>	95
Kapittel 1. Det norske folks historie	96
Kapittel 2. En kulturhistorie?	99
Kapittel 3. Opphavet	101

Kapittel 4. Sagaens tid	107
Kapittel 5. Landet.....	115
Kapittel 6. Etter sagaene	118
DEL IV. Johan Ernst Sars' <i>Udsigt over Norges historie</i>	128
Kapittel 1. <i>Udsigt over Norges historie</i>	129
Kapittel 2. Noen viktige lesere av Sars	132
Kapittel 3. Sammenhengen	135
Kapittel 4. Sars' historiske skjema.....	137
Det religiøse og det krigerske prinsipp	139
Andre dikotomier	140
Kapittel 5. Indre–ytre	142
Kapittel 6. Spesielle og allminnelige årsaker.....	144
Kapittel 7. Sars' synkroni	147
Kapittel 8. Lover og figurer	149
Kapittel 9. Vaghet og tvang – stil	152
Kapittel 10. Oversikt, kunnskap.....	155
Kapittel 11. Folket	158
Kapittel 12. <i>Historisk Indledning til Grundloven</i>	167
Kapittel 13. Konklusjon.....	179
DEL V. Sverre Bagges <i>Mennesket i middelalderens Norge</i>	183
Kapittel 1. <i>Mennesket i middelalderens Norge</i>	184
Begrepet om en «sky».....	188
Forandringsgrad	189
Det nye og det gamle	190
Sunn fornuft	194
Sagaene, skriftlige kilder til menneskets sinn	195
DEL VI. AVSLUTNING.....	197
Historieskrivningens strev	198
Litteratur	201
Abstract.....	208

Takk

Denne avhandlingen startet med et dr.art-stipend fra Norges Forskningsråd. Fra begynnelsen av fordelte jeg stipendet over flere år og arbeidet som forlagsredaktør deler av tiden, parallelt. Underveis tok forlagsarbeidet over og avhandlingen ble liggende. I lange perioder har avhandlingen vært uberørt, men så har den dukket opp igjen, sannsynligvis fordi jeg arbeidet mye som redaktør for historikere. Jeg vil derfor starte med å takke disse historikerne som jeg har vært så privilegert å få sitte sammen med i skriveverkstedet.

De som har lest hele eller deler av avhandlingen, har gjort det på svært ulike stadier av ferdigstilling. De endelige tolkningen av materialet slik det nå står, er det bare jeg som skal stå inne for.

Av de jeg skal takke for lesning står veileder Knut Ågotnes i en særstilling. Gjennom alle disse årene har Knut vært tålmodig tilstede med spørsmål som har vært helt avgjørende for det avhandlingen sirkler inn. Det kunne gå år mellom hvert kapittel eller versjon, men hver gang var Knut rask til å kaste seg over det og stille produktive spørsmål som drev meg videre.

Erling Aadland har lest grundig gjennom avhandlingen og satt et utall små og store spørsmålstejn med stor verdi for klarheten i prosjektet.

Avhandlingen har mange forbindelser til Anders Johansens forfatterskap. Samtalene med Anders Johansen har vart siden 1999, da jeg begynte som hans forlagsredaktør. Denne gang har Anders lest og kommentert meg, og den lesningen er jeg takknemlig for.

Frank Ankersmit har vært stimulerende for tenkningen i denne avhandlingen. Frank har vært like levende og original i samtaler som han er i sine essays og har flere ganger tatt raust imot meg i Groningen.

Allan Megill tok generøst imot meg under et semesters opphold ved University of Virginia at Charlottesville; takk for kurs, samtaler og uomgjengelige utgivelser – og ikke minst for innblikk i historieskrivningens «unresolving tensions».

Jørgen Sejersted og Narve Fulsås har lest deler av avhandlingen på tidlige tidspunkt og har gitt gode kommentarer innenfor sine felt. Kåre Johan Mjør takkes for presise

innspill til innledningen og Hilde Omdalsmoen Fidje for treffende spørsmål til hele avhandlingen i sluttfasen.

Per Thomas Nordanger utviste stor velvilje i den tiden jeg var ansatt i Spartacus forlag og fikk mulighet til å flytte forlagskontoret med meg i kortere og lengre perioder, til henholdsvis Charlottesvill, Berkeley, Ithaca, Berlin, København og Groningen.

Takk til Siri Meyer som sammen med Knut Ågotnes overbeviste meg om at det var verdt å skrive en avhandling. HF-fakultetet ved Universitetet i Bergen skal takkes for støtte til et opphold på School of Criticism & Theory ved Cornell University, der Dominick La Capra ledet oss gjennom en bemerkelsesverdig seks ukers teoriskole. Takk til Ruhrgas og Meltzerfondet for støtte til forskningsopphold i Berlin og Groningen. Takk til Fondet for dansk-norsk samarbeid for støtte til viktige opphold på Schæffergården i Gentoft. Takk til kolleger i Vigmostad & Bjørke, spesielt Trond Jellestad, Laura Walkoviak og Kjersti Herdlevær for hjelp til teknisk rydding og ferdigstilling av manus.

Takk til familie og venner for stor tålmodighet. Takk til Marit Roer, for at jeg en periode fikk skrive i en gammel pakterbolig på Osterøy med utsikt gjennom et gammelt tuntre. Takk til Seth som vokste fortere enn jeg skrev og som ble en klok samtalepartner underveis.

Til sist en takk til en som ikke er blant oss lenger, Svein Sælensminde, som en gang rev noe løs fra den sedvanlige tidsflyten, og satte noe i gang.

DEL I. Innledning: Teori og framgangsmåter

Kapittel 1. Å skrive historie

Hva er det å skrive historie? Jeg skal forsøke å belyse dette spørsmålet. Først skal jeg drøfte opplevelsen av et *virksomt strev* i et utvalg historieverk jeg leste, og så presentere mine lesninger etterpå. Avhandlingen tar altså utgangspunkt i lese-erfaringer – noe som skjedde da jeg leste – og skal i forlengelsen av dette undersøke og karakterisere en problematikk som jeg mener er innebygd i det å fortelle ut fra historisk materiale. Selve belegget for det jeg påstår vil da følge etter denne innledningen. Målet med avhandlingen er å bidra til en ny teori om hva historieskrivning er.

Historieskrivningen som ligger til grunn, er Ludvig Holbergs *Dannemarks Riges Historie* I–III (1732–35), Peter Andreas Munch: *Det norske folks historie* I–XIII (1851–1863) og Johan Ernst Sars: *Udsigt over den norske historie* I–VI (1873–1891), pluss sistnevntes *Historisk Indledning til Grundloven* (1882) – og dessuten Sverre Bagges *Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000–1300* (1998). I tillegg har jeg i noen tilfeller sideblikk til andre tekster av forfatterne, samt til verk av Christian Magnus Falsen, Henrik Wergeland, Rudolf Keyser og Knut Helle.

Utvalget ligner i store deler en kanon, men det er ikke et tema her. Utvalget er slik fordi utgangspunktet for avhandlingen forandret seg etter hvert som jeg leste; det virksomme strevet jeg ble oppmerksom på, gjorde at jeg forlot det som skulle være en undersøkelse av en tradisjon, til fordel for å undersøke et arbeid som finner sted i hvert verk.

*

Jeg vil starte med å se helt kort på en tilnærming til historieskrivning som legger vekt på metode, teorier og problemstillings rolle. Jeg skal vise at problemene i historieskrivning er annerledes enn de som kan isoleres som metode og teori.

I sin bok om historiefagets metoder framhever Ottar Dahl problemstillingen som en viktig størrelse: «Forskerens problemstilling gir ikke bare utgangspunktet for forskerens arbeid, men utgjør selve det organiserende prinsipp i hele hans virksomhet.

Alle ledd i forskningen får betydning og funksjon ut fra forskerens problemvalg og problemformulering» (Dahl 1988: 14f.).

Skrivningen av historie framtrer hos Dahl som en distansert og kontrollert kognitiv prosess som først og fremst karakteriseres ut fra forskningen som er på gang. Forskning er det som redegjør for hva historieskrivning er.

Tidlig i boken viser Dahl fram et spesielt grunnlag for historieskrivning, nemlig at «jo mer inngående en historisk beskrivelse er, jo mer vil denne ha en *individualiserende* tendens» (Dahl 1988: 21). Jo mer en undersøker, desto vanskeligere kan det bli å koble handlinger og hendelser. Historie skrives alltid over hendelser hvis forbindelseslinjer truer med å forsvinne jo mer de forskes på. Jo mer historikeren forsker på enkelthendelser, desto mer spesifikke blir de. Dette skulle en tro la noen føringer på hvordan han forstår skrivningen. For historikeren vil da måtte «overkomme» det spesifikke og skrive det inn i en historie som bygger broer, etablerer forutsetninger og sammenhenger – for å komme videre. Men videre i boken er det nærmeste Dahl kommer forsøket på å gripe noe «individualiserende» i skrift når han skriver om å organisere stoffet og skaffe oversikt, samt prosesser med hypotesedannelse og eliminasjon, som man kan tenke seg er noe som kan skje under skrivningen (Dahl 1988: 106). Dahl skriver om

[...] hvordan forskeren kan beherske totaliteten av sitt kildemateriale. Jo større mengden av kildedata er, jo mer blir det nødvendig å finne rasjonelle metoder for oppbevaring, ordning og registrering av data, slik at forskeren kan overskue sitt stoff, stille sammen et stort antall enkeltopplysninger i en kondensert form, og lett finne tilbake til det han har bruk for i sitt videre arbeid (Dahl 1988: 80).

Det å beherske en totalitet, oppbevaring og overskuelighet, ordning og registrering er stikkord for hva Dahl legger i skrivning. Historikerens arbeid preges her av at han har prosjektet klart for seg. Dahl legger mye inn i «historiske utsagn av forskjellig *omfang*» (Dahl 1988: 84), historikeren kan behandle materialet gjennom «sammenfattende utsagn og teorier» (Dahl 1988: 85). «Disse sammenfattende utsagn vil dels ha relativt stor utstrekning rent saklig, dvs. omfatte mange enheter eller typer av fenomener, dels vil de omfatte større *tidsrom*» (Dahl 1988: 85). I beskrivelse av en prosess over tid er sammenfattende historiske utsagn et arbeidsredskap: «Hovedsaken blir her å skille mellom forskjellige typer av enhet i forandring, dvs. typer av regelmessighet eller mønster i forløp over tid» (Dahl 1988: 87).

Det teksten som samlet arbeid kan yte vil Dahl holde innenfor utsagnets logikk.¹ En kan også si at utsagn for Dahl i prinsippet korresponderer med teorier, som historikeren kan og bør ha et avklart forhold til; de er alle *tenkt*. Dahl skriver om videre «begrunnelsessammenhenger» (Dahl 1988: 88) og om «begrunnelsesforhold» (Dahl 1988: 98ff.), og her kan argumenter gjøre rede for alt i en tekst. Dahl tar ikke opp alle de ulike måtene sammenfattende utsagn kan tenkes å opptre på i et verk, at ikke alt som skjer i et verk kan innfattes i utsagn eller en begrunnelse, eller at materialet kan gi motstand mot utsagn og teorier. Utsagn kan jo tenkes å ha ulikt omfang eller treffe annerledes hver gang de formuleres – de kan hver gang de opptrer tenkes å stå i en egen sammenheng i teksten og overfor ulikt materiale.²

Dahl kaller mot slutten av boken skrivning for et *dekorativt* element (Dahl 1988: 124). Jeg skal vise at problemene i historieskrivning er annerledes enn de som kan isoleres som en problemstilling, teori og argumentasjon i Dahls forstand – og at skrivning er noe langt mer enn dekor.

I en nyere bok av Jan Eivind Myhre gjenfinnes delvis en antagelse om at teori, argumentasjon og metode betegner det vesentlige som skjer i historieskrivningen. «Historiefagets grunnlagsproblemer handler om historikerens metode, men også om hvordan og hvorfor det er nødvendig å ha et bevisst forhold til denne metoden» (Myhre 2014: 11). Myhre skriver videre at ikke alt handler om metoder, men synes å forutsette en taus kunnskap som er bygget på regler gjennom internalisering:

Nå kan en i akademisk forfatterskap ikke tenke metode for hvert ord og hver setning man skriver. Det må være et mål å beherske faget (som poesien) så godt at mange av reglene er blitt internalisert. [...] Man skal lære seg å anvende arbeidsredskapene så godt at de sitter i fingrene, som en slags avlastning for hodet. Så kan man forholde seg suverent til dem mens man arbeider med stoffet (Myhre 2014: 11).

¹ «De forskjellige typer av utsagn [...] blir i framstillingen av større teoretiske sammenhenger kjedet sammen på forskjellig vis. For en stor del kan forholdet mellom de enkelte utsagn oppfattes som en *sideordning* ('og'-forbindelse). Dette er særlig typisk for den fortellende framstilling. Videre kan en rekke sideordnede utsagn knyttes sammen av ett eller flere overordnede, sammenfattende utsagn» (Dahl 1988: 98).

² Det nærmeste Dahl underveis kommer hva tekst og skrivning er som helhet, ut over sammenfattende utsagn, kan sies å være er dette: «Til forskjell fra denne type sammenfattende utsagn [statistiske] kan vi skille ut de beskrivelser som kan sies å ha 'strukturell' karakter. Disse går ikke primært ut på å si noe om fordeling av egenskaper innenfor en mengde, men derimot på å si noe om kausalt eller funksjonelt organiserte helheter. Dette betyr for det første at man beskriver visse reelle avhengighetsforhold mellom elementer i helhetene, f.eks. mellom en serie handlinger som til sammen utgjør en 'politikk', eller et 'system'. Dernest betyr det at man setter disse enheter i forhold til et felles organiserende prinsipp, en tendens, et mål, et resultat» (Dahl 1988: 86).

Skrivningen har slik det skildres her med seg regler gjennom internalisering i praksis. Myhre synes å dele Ottar Dahls oppfatning om at historikerens teori preger totaliteten i historieskrivningen: «Men er da ikke alle historiske framstillinger historiske teorier? I en viss forstand er svaret ja» (Myhre 2014: 15).

Men historieskrivning kan ikke bare karakteriseres gjennom problemstillinger, anvendelse av og begrunnelsesarbeid for teorier eller sammenfattende utsagn. I verket finnes også noe som ligner et uavklart, pågående arbeid. Et arbeid oppstår straks to hendelser eller handlinger forsøkes koblet og historikeren utsetter det han undersøker for en ny, skriftlig organisering. Dette skal jeg se på nå.

Kapittel 2. Hva er det å skrive?

Det er vanlig å se for seg at et skille mellom en skrivefase og en forskefase karakteriserer historiefaget. Dette vil være i tråd med en tanke om skrivning som «dekor» (Dahl), «formidling» eller som «eksposisjon».³ Anders Johansen tar i en liten bok humanvitenskapelig kunnskapsutvikling på alvor på et helt annet vis. Johansen skriver at «ideer og oppdagelser blir til *gjennom* et formgivningsarbeid, *i* en viss kommunikasjons-situasjon; langt på vei oppstår de *av* denne anstrengelsen [...]» (Johansen 2009: 7). I en viktig passasje skriver Johansen:

Det er ingen mangel på oppfatninger om hvordan et materiale bør samles inn og fortolkes. Men på et par avgjørende punkter er det nesten blankt. Metodelitteraturen berører ikke spørsmålet om hva som skjer når vi skriver. Tilsynelatende går den ut fra at dette er et rent formidlingsarbeid, som tar til etter at kunnskapen er etablert: Da skriver man stoffet ut, da skriver man tankene sine ned [...] som om ingenting avgjørende skjedd mens vi skrev (Johansen 2009: 15).

Johansen vil gjøre oppmerksom på alt det som skjer *mens vi skriver*. Forskningen har nytte av den tenkningen som foregår når man besinner seg på hvordan man skriver. Johansen skriver at «[t]ankene oppstår underveis, av selve anstrengelsen med å formulere seg» (Johansen 2009: 17), og i så fall er selve det å skrive produktivt for kunnskapsutviklingen som foregår.

Philippe Carrard peker også på at «‘writing up’ the material is a crucial step in the scholarly enterprise, and that the most productive way to investigate a discipline is to take a look at its practice» (Carrard 1992: xiv). Praksisen er «all the moves, schemes, and conventions that govern writing, including the ordering of the material, the choice

³ En nærmest skriveutelukkende prosess ble presentert i boken til Langlois og Seignobos' bok i 1898. Betydningen av skrivning blander seg her først inn i siste «fase», eksposisjonsfasen, men da er virkelighetsinnholdet alt bestemt. I seksjon 3 kommer «syntetiske operasjoner» som leder fra kildearbeid til tekst ved å *gruppere* og *klassifisere* de individuelle fakta. Dette er rent logiske utledninger av informasjoner forskningen bringer fram. Unntakene som anføres er at en noen ganger må bruke «constructive reasoning» for å koble data: Gitt vanskelighetene med å formidle alle kjente fakta, må i noen tilfeller utvikle «general formulas» (jf. Carrard 1992: 3–6). Først i siste del av seksjon 3 (*Exposition*) tematiseres skrivning, som «rasjonelle eksposisjonsformer», slike som kan unngå «litterære effekter» og «dramatisk deformasjon». Langlois & Seignobos' bok instituerte for lang tid fagets metodeoperasjoner. Carrard 1992 går inn på hvor langvarig denne utgrensingen av skrivning har vært i metodebøker og teori.

of voice and point of view, and stylistic matters such as diction and sentence pattern» (Carrard 1992: xv).

En slik besinnelse på skrivningen gjør at forskning ikke enkelt kan skilles fra skrivning, som to ulike faser. Det å skrive kan ikke bare behandles som en formsak, som formidling av noen resultater, noe som kommer helt til slutt. En tredje sentral forfatter som har tenkt om dette, er Michel de Certeau. Han mener at skrivning avgrensner noe som under forskningen var uavgrenset, og leder fra en kildekritisk praksis til tekst.⁴ Skrivningen fører ifølge ham inn en rekke selvstendige føringer:⁵

- Forskningen begynner alltid i en eller annen setting, med noen begreper og innenfor en eller annen institusjon, mens skrivningen lager en kronologisk orden, som starter med det eldste punktet.⁶ I praksis begynner en et bestemt sted, men i skriften gis det en kronologisk begynnelse. Utgangspunktet eller anliggendet for ens forskning dekkes slik til for å skape en forståelig presentasjon, eller overskrides i en eller annen (kanskje uventet) retning.⁷
- Forskningen er et resultat av at noe mangler eller ikke stemmer – og den er potensielt uendelig, mens teksten alltid må ha en slutt og presenteres som en orden, en arkitektur av elementer, regler og historiske begreper som har en systematisk karakter.
- Gjennom argumenter, fortellinger og bilder gjør teksten nærværende noe som ikke kan bli nærværende. Teksten fyller hull, mens mangler kan skjerpe forskningen.

Det kan tilføyes at teksten også kan dekke til at det er en mangel, et hull. En elementær utfordring videre som de Certeau ikke nevner, er at begivenheter som skjer samtidig må fortelles etter hverandre. Carrard skriver:

There remains (again) an element of vagueness, which is again traceable not just to a lack of evidence but also to the requirements of writing and reading. Indeed, even histories that fetishize precision cannot do much more than establish approximately the degree of simultaneity of two or more events; to supply more details would probably

⁴ de Certeau sier «diskurs», i betydningen regulert språkbruk. Boken er preget av psykoanalytisk teori og er mangetydig formulert, slik at det jeg gjengir er min bruk, som også har noen tilføyelser, som mitt begrep om «presentasjon».

⁵ de Certeau 1988: 86f.

⁶ Det kan tilføyes til de Certeau at teksten underveis i en kronologi selvsagt kan ha både tilbakeblikk (analepser) og frampek (prolepser), den er komponert, en presentasjon, ikke en fotografisk representasjon.

⁷ Dette er kryptisk hos de Certeau, og jeg har omformulert.

not help readers but hinder the processing of the information, thus interfering with the story's legibility (Carrard 1992: 12).

Denne vagheten springer ut av noen særegne betingelser for historieskrivningen – den kan ikke løses ved hjelp av mer kildetilfang (heller tvertom). Da jeg leste historikerne i mitt utvalg, var det heller ikke først og fremst klarheten (tanker, valg, organisering og avveining) som var iøynefallende, eller som gjorde at jeg fant dem interessante. Jeg fant ikke at regler eller mangler på regler av noe slag kunne redegjøre for det jeg fant i tekstene. Underveis i lesningen innså jeg den produktive verdien av bilder som *ikke* var anskuelige, lange linjer som *ikke* var oppklarende, fyndige setninger som bidro til å *dekke over* problemer for å komme videre, paradokser som sprang ut av noe en *ikke* kan gripe. Vaghet opptrådte som noe produktivt eller nødvendig og kunne ikke tenkes bort fra resultatet eller «budskapet» i tekstene. Denne vagheten, disse sporene av et arbeid, hører med i bildet historikeren skriver fram.

Jeg skal gå videre og karakterisere dette arbeidet gjennom å utdype noe som ikke går særlig inn på hos Johansen, de Certeau eller Carrard: materialet.

Skrivning og materiale

Anders Johansens skildring av skriveprosessen får likevel ikke alt frem. Det spesielle med historieskrivningen til forskjell fra «ren» skrivning (fiksjon eller essayistikk, f.eks.), er at historikere ikke *bare* må tenke seg om skriftlig, slik Anders Johansen forutsetter. For historieskrivningen vil også *empirien* delta i den høyere betydningssammenheng som «bokstavene og ordene bygger opp» (Johansen 2009: 33). Johansens tilnærming kan sies å være essayistens, i og med at han karakteriserer det som skjer i skriveprosessen slik: «Jeg ante ikke at jeg hadde alt dette inne». Da er det en som har oversikt over «alt dette», som har mulighet for et avklart forhold til det, holder det fram og reflekterer over det – men når en skriver *om* noe, er det vanskelig å avgrense hva «alt dette» er, særlig når «dette» er en blanding av historiske kilder og historikerens ambisjoner om form. For en essayist er det lettere å «fylle» feltet det dreier seg om, man kan «tenke» det sammen, mens overdreven tenkning kan vanskeliggjøre historieskrivningen. Når en skriver *om* noe blir betingelsene for refleksjon mer urene; en skal tross alt skrive fram noe, levere. Historikeren skal lage en sammenheng, presentere et stoff, ta det inn i teksten. En sammenheng lages ikke bare i skrift og med

tanker, men med et materiale som eltes – et fremmed stoff, noen ganger til og med *ting* – og med midler som ikke bare er logiske, argumentative, men også metaforiske og narrative. Det holder ikke å *tenke* en sammenheng, historikeren må vise den fram gjennom en helhet som kommer nær det som opptrer som de relevante bestanddeler.

Dette er et trekk som gjør historikernes skrivning særlig strevsom, men også nødvendigvis kreativ om den skal komme noen vei. Skrivningen impliserer både tenkning, forskning og kunst. Johansen skriver at «[t]ankene oppstår underveis, av selve anstrengelsen med å formulere seg» (Johansen 2009: 17), men hos historikeren er det ikke bare tanker, men også en anstrengelse for å få formuleringene til å møte materialet. Og her kan materialet gi friksjon i forhold til språket, eller språket (metaforer, teorier, begreper, termer) kan friksjon i forhold til materialet.

Anstrengelsen kan sies å begynne vilkårlig, med et synspunkt som sikter på materialet – tidlig i forskningen er det snakk om et valg av synspunkt som begynner å organisere materialet. Snart kaller en noe en gjentakelse eller et varsel (eller behandler dem som sådanne uten å karakterisere dem slik), en binder sammen hendelser som står langt fra hverandre, beskriver varighet der det synes vanskelig, prøver i det hele tatt å forstå mennesker som har levd før. Anstrengelsen kan også ligge i hva en ikke følger opp, i å skjule mangler, umuligheter eller dekke til en ren mangel på oversikt. Og det er all grunn til å forutsette at dette strevet blir synlig i verkene.

Slike og andre grunnleggende valg er «stofflige», de er ikke først og fremst tankemessige implikasjoner, konsekvenser av problemstillinger eller begrunnelser for utsagn. Historikeren må hele tiden gjøre grep for å skape overensstemmelse mellom den sammenheng han ser for seg, og det materialet han er utsatt for. Anstrengelsen involverer også avgrensning, retorikk, tildekning. Det vil derfor alltid være en siste rest av noe uanalyserbart, ikke-kognitivt, i disse tekstene – som ikke fullt og helt *kan* møte slike («forskefasens») krav, men som tvert om må stride mot dem for å kunne bli en presentasjon av et aspekt av fortiden. Det er mye arbeid involvert i å presentere fortidsmateriale i noe som ligner en avrundet tekst.

Empirisk informert skrivning vil altså involvere et arbeid som er mer sammensatt og mindre intendert enn det metodelitteraturen vi har sett på vil ha det til, men også mer materielt enn det Anders Johansen synes å forutsette.⁸ Oppsummerende så langt kan vi

⁸ Johansen er inspirert av Sartre, som behandler ordene som muligheter som må realiseres. Sartre skriver: «Jeg erfarer deres krav helt objektivt. Jeg ser dem realisere seg, og jeg ser at de samtidig krever å få realisere seg ytterligere» (Sartre, sitert fra Johansen 2009: 32). Det er en dialektikk hos Sartre:

si: Under skrivningen vekkes det opp ideer og kunnskap, tanker og metaforer. Skrivning vil kunne avdekke mangler og feil og øke kunnskapen underveis i prosessen i hvert enkelt tilfelle. Det kan imidlertid ikke gis regler for hvordan en skal bruke språket virkelighetsopphevet på samme måte som det finnes regler for metode. Derfor kan ikke skrivningen fyldestgjørende skildres gjennom størrelser som metoderegler, problemstillinger og teorier. Og derfor er historieskrivning noe mer enn å presentere utsagn og teorier, og forsøke å begrunne dem.

Skrivningens muligheter

Når historikeren skriver, overskrider han stadig en regelbundet praksis. I forskningen møter historikeren mangler og huller og arbeider med dem som utfordringer, men møter også bestanddeler han ikke får til å passe, de må han utelukke eller bli blind for. I skrivningen må han avslutte, lukke igjen og dekke til. Dette er ikke bare fordi han har tettet hullene med ny viten, for samtidig er nye avgrensninger en betingelse for denne nye viten. Skrivningen avslutter slik sett stadig vekk også de spørsmålene forskningen åpner for, teksten lukkes om setninger, avsnitt, kapitler og avslutning for å bli ferdig.

Skrivningen gir overblikk og mulighet for å gå tilbake, selv om det altså er vanskelig å skildre samtidighet. Den definisjon av skrivning som jeg legger til grunn her, er alt som via skriftlige tegn avgrensner og kommuniserer mening og betydning, gjennom abstraherende grep, som begreper, metaforer, fortelling og stilistiske virkemidler. I skrift utformes påstander om virkeligheten som holdes fast slik at de kan motsies, samtidig som det bringes inn muligheter for meningsforskyvninger. Skrifteoretikere som Walter Ong og Eric A. Havelock har gitt oss grunnleggende innsikter i hva skrivning medfører: abstraksjon, begrepslighet, logikk, muligheter for en linje og sammenheng på en fundamentalt annen måte enn det som er mulig eller ønskelig for en forteller i en muntlig kultur.⁹

mellom å vite hva en vil og til å se ordenes egne krav, men er det ikke forutsatt noen mer eller mindre klare og overskuelige realisasjonskrav her? En kan tenke seg at skrivning er eksperimentell: En vet ikke hva som skal skje og iscenesetter et eksperiment. Men i så fall er det eksperimenter innenfor tankens og logikkens regler – det er ikke «materielt». Som essayistikk eller som filosofi er dette mulig å tenke seg; men ikke når ordene er blandet med empiri, som hos historikeren.

⁹ Jf. Eric A. Havelock 1963, Walter Ong 1982. «Den kausale fortelling utspiller seg i en abstrakt, lineær tid som skriftmediene legger til rette for», skriver Anders Johansen et annet sted (Johansen 2001: 183).

Skrivningen består i å fortelle og kjede hendelser og handlinger sammen i mer eller mindre lineære fortellinger, som utspiller seg i tid.¹⁰

Metoder retter oppmerksomhet kun mot det som skjer før det skrives eller forsøker å skille skrivning fra forskning, men skrivningen har en rekke selvstendige føringer – som kan lede til ny forskning og (om)skrivning. Underveis erfares mangler og foranderlighet, som gir seg utslag i skrivningen. I «forskefasen» er en programmatisk kritisk til syntesedannelser (eller har slike i bakhodet, «på vent»), mens i skrivningen vil en likevel konstruere, ordne, syntetisere, det gjelder selv den mest nærsynte eller skeptiske.¹¹

*

Det som er blitt klart så langt er at selve skrivningen synes å gjøre noe med stoffet, den deltar i å utforske materialet og klargjør det – til en viss grense, og uten at regler eller teorier helt kan ramme den inn. Forskning og skrivning må ses som en uavsluttet prosess der mangler, nødløsninger og vaghet er en nødvendig og kreativ realitet. Forskning og skrivning må ses som vekslende aspekter heller enn som to klart skilte faser eller én prosess dominert av den ene. Det kan således ikke skilles mellom forskning og skrivning på en måte som sammenfaller med skillet mellom data og teori, det ville være å overse perspektivets betydning og materialets preg av å være teoriinfisert allerede – pluss at skrivning også bidrar med mye som hverken er teori eller data.¹²

¹⁰ I sin bok om tidsoppfatninger skriver Anders Johansen at «[s]kriften [...] oppfordrer til utvikling av enhet og innvendig sammenheng» (Johansen 2001: 176f.). Fortellingen forutsetter at hendelser «ikke bare følger etter hverandre, men også [...] av hverandre» (Johansen 2001: 171). Her ser vi fellestrekk mellom romanen og historieskrivningen, men på grunn av historieskrivningens forhold til virkelighetsmateriale, kan det ikke uten videre skapes fortellingsstrukturer på samme vis som i fiksjonslitteratur, som kan sies å være ut-tenkt, ikke et stadig gjentatt møte med materiale, slik som i historieskrivningen.

¹¹ I forlengelsen av et fokus på at problemstillinger, utsagn og teorier fyldestgjørende beskriver historieskrivningens grep om stoffet, opptrer troen på at historikerne leverer synteser. Jeg kan ikke si at jeg fant eller stanset ved noen slike i min lesning. «Syntese» signaliserer en oppnådd virkelighetsfremstilling, og forutsetter en forskningsdominert, teorisikret tekst. Synteser innebærer at historieskrivningen først er analyse og så syntese. Men da forutsettes også et uvirkelig skille mellom forskning og skrivning: at noe først analyseres fram (og er sikkert) og at noe så er syntese (evt. fortelling), som en kan si er subjektivt, del av sin tid osv. Det er ikke synteser jeg påviser og analyserer, snarere et arbeid i retning slike.

¹² Hennig Trüper har i en studie av historikeren Francois-Louis Ganshof vist hvordan metode og metodologi har avgrenset innflytelse på historikerens praksis. Trüper kritiserer hvordan kunnskapsforståelsen i en eldre retorisk tradisjon erstattes av empirismens induktive epistemologi: «In this way, the writing of continuous historical text was reduced to a mere function of the inductive process

I praksis er skrivning et oppblandet arbeid med å få til sammenhenger gjennom koblinger mellom historikerens språk og materialet. I språket, men med et materiale som språket refererer til, arbeider historikeren med å lage sammenhenger. Det er lett å skape tankemessig sammenheng, men ikke så lett når en skal lage sammenheng i en historisk ordning av materiale. Det vi her har karakterisert må ses som et utgangspunkt for arbeidet jeg ble oppmerksom på da jeg leste.

Jeg skal videre prøve å spesifisere det virksomme strevet mer, og starter med å se på hva historieoppfatninger kan bety for skrivningen.

in which empirical findings were generalised» (Trüper 2014: 316f.). Etter dette framstår skrivning bare som en fase eller et moment. «Fakta», «analyse» og «syntese» har i praksis en «constitutive vagueness»: «it was the function of constant practice to provide the concretisation that compensated for the vagueness of methodological discourse» (Trüper 2014: 318).

Kapittel 3. Historieoppfatninger

Tid kan sies å være et underliggende emne eller en betingelse som ikke er tema per se i historieskrivningen. Kan vi tenke oss at tids- eller historieoppfatninger er viktige i et verk? Kan slike teorier tenkes å styre eller målrette skrivningen?

I lesningen av historieverk er ofte «historieoppfatninger» eller «historiesyn» begreper som opptrer som en (tidløs) filosofisk kvalitet (en posisjon), eller som en forklarende kontekst: «X skriver slik på grunn av sitt historiesyn». ¹³ Jeg skal kort drøfte hvilken status vi kan tillegge «historiesyn» i historieskrivningen, gjennom et eksempel; Brad Whiteners undersøkelse av fagets grunnlegger, Leopold von Ranke.

I en historiografisk tradisjon som skildrer brede idéhistoriske kategorier i klassiske tekster, er Arthur Lovejoys *The Great Chain of Being* (Lovejoy 1936) en klassiker. Lovejoy går til sine gjenstander med overordnede begreper og skriver en sammenhengende historie om disses nedslag i ulike forfatterskap. I *The Great Chain of Being* behandler Lovejoy filosofer mer enn historikere. I sin doktoravhandling fra 2005 undersøker Brad Whitener bl.a. Rankes historieskrivning og er inspirert av Lovejoys tilnærming. Whitener mener at en kan skille mellom to fundamentale ontologier i vestlig idéhistorie, med ulike nyanserende adjektiver: *Naturalisme* betegner en evig orden, at verden er til fra evighet. Ingenting vesentlig forandres. *Voluntarisme* betegner verden som en prosess, at verden er skapt og i bevegelse. Disse begrepene avtegner posisjoner med ulike forpliktelser for historikeren som skriver. Vestlig idehistorie «is nothing but the interplay between these two ontologies as various thinkers attempts to work out the logics implicit in them.»

Med disse begrepene får Whitener fram forskjellene mellom de ulike posisjonene, men også kompleksiteten som oppstår når disse møtes i ett og samme forfatterskap og verk og skaper paradokser. Whitener viser fram nye sider ved forfatterskapene han går gjennom, særlig i den grad begrepene kolliderer med hverandre som strategier i tekstene. Men samtidig tenderer begrepene hos Whitener mot å bli selvtilstrekkelige

¹³ Ottar Dahl behandler «historieoppfatninger» som teorier. Han kaller de synkrone aspekter i verkene for «kategori-lære» (Dahl 1988: 24), og de vil «være identisk med en almen samfunns- eller kulturteori». Dette er størrelser som det vil være vanskelig å finne igjen i historieskrivningen.

når de støter sammen med det som skjer i tekstene han leser. Tekstene leses som ferdige og avklarte i en større grad enn det er grunnlag for å anta. La meg ta Ranke som eksempel: Det Whitener kaller Rankes «naturalistiske» side, Rankes tro på en tidløs orden, oppsummeres med ordene «the object of history was man as he is».¹⁴ Ett sitat fra Ranke som skal illustrere, er dette:

What has more truth, what leads us nearer to the discovery of true Being: the pursuit of speculative thought, or the comprehending of the conditions of humanity, out of which always vitally emerges the coherence which is inherent in ourselves? I am for the latter, because it is less prone to error.¹⁵

Dette sitatet kan leses annerledes enn Whitener gjør. Er ikke denne ordenen noe Ranke besverger, ønsker seg, på en måte som viser at han ikke forutsetter den (slik tidligere naturalister gjorde)? «What has *more* truth, what *leads us nearer* ...» (mine uthevelser). Ranke har en forestilling om en sann væren, men i denne polemikken mot Hegel sier han at denne væren er noe som må oppdages, og forutsetter slik et mylder av falske utgaver. Og det han ender opp med, er kun en måte å komme *nærmere* væren på («comprehension» i stedet for «speculation»)¹⁶.

Ranke skriver også: «one must place oneself in the current».¹⁷ Her kan en legge vekt på ordet *must*, som hyppig opptrer i disse Ranke-sitatene. Dette er et manende språk som Whitener ikke undersøker, antagelig fordi han er posisjonsorientert. I et langt sitat fra Ranke opptrer vendinger som dette: «If you would», «if you wished», «we do not understand what», «Come to me!»¹⁸ Om dette er en «naturalist impulse», må vekten legges på *impuls*.

Mer enn signaler om en orden er sitatene tegn på noe Ranke kanskje ikke uten videre er i stand til å knytte seg til. Og dermed står begrepshistorien i fare for å bryte sammen.¹⁹ Væren må argumenteres for, siden den ikke uten videre kunne presenteres som en ramme for «man as he is».

¹⁴ Whitener 2005: 62.

¹⁵ Ranke i Whitener 2005: 45, mine uthevninger.

¹⁶ Dessuten forekommer sitatet i et essay av Ranke, ikke i et historieverk.

¹⁷ Whitener 2005: 17.

¹⁸ Whitener 2005: 18.

¹⁹ Denne formen for naturalisme er så ulik 1700-tallets naturrett og eldre stoisme at en kan stille spørsmål ved hvor treffende det er å gruppere dem sammen.

Whiteners todeling synes altså å være for grovkornet: Ontologiene blir idéhistoriske størrelser eller «historiesyn» som får en slags selvforklarende eller -tilstrekkelig status. Som leser av historieskrivning er Whitener budskaps- eller posisjonsorientert.

Da er det mer presist å si at historikeren heller er «happy to leave her mind suspended between conflicting attitudes or claims. It is not the historian's task to articulate a single unequivocal position, let alone a single consistent theory, concerning the world as it is» (Megill 2007: 2). Allan Megill nevner fagets grunnlegger, Thukydid, som «a historian, trying to tell a true story, and therefore a complex one» (Megill 2007: 3). Historieskrivningen «preserves a breach or gap between the past reality that the historian describes and the world of the present» (Megill 2007: 4). Megill bruker begrepet «uløselig spenning» (*unresolving tension*) for å skildre historikerens arbeidsmåte. Megill ser dette som en tråd «through the subsequent historical tradition, distinguishing it from the traditions of philosophy or science [...] I prefer to call it an *unresolving dialectic* or *unresolving tension*».

«Historiesyn» kan finnes i essays og filosofi, men i historieverk vil slike størrelser være vesentlig preget av andre forhold. Det er klart det finnes historiesyn som en vilje i verket, og noen historikere nærmer seg historiefilosofier (som vi skal se i tilfellet Sars). Men i et historieverk er det vanskelig å finne avklarte, uforstyrrede eller vellykkede «syn». Suffikset «syn» er uheldig fordi det signaliserer for stor grad av distanse til materialet. Enhver posisjonsavklaring i komplekse, materialopphentende tekster vil komme til å forenkle.

Det å skrive historie er også en annen type utfordring enn å si noe om hva tid *er* (som filosofer vil prøve på). Historikeren som skriver, arbeider med å forstå hendelser gjennom språklig bearbeidelse av materialet. Dette arbeidet kan ikke fullgodt fanges i idéhistoriske begreper eller karakteriseres som arbeid med å etablere eller opprettholde en (filosofisk) posisjon. Det er ikke kjennetegnende for historieskrivningen å arbeide på et slikt åndshistorisk artikulert nivå. Det vi så antydet hos Ranke, skal jeg klarlegge som omfattende arbeid i verkene vi skal lese. Jeg skal introdusere to begreper for å få fram to viktige nivåer i ethvert historieverk: *Beskrivelse* og *strev*.

Kapittel 4. Former for arbeid i tekstene

Beskrivelse

Inspirert av den franske historikeren Paul Veynes *Writing history. Essay on epistemology* (Veyne 1984) har Allan Megill framhevet *description* (eller *recounting*) som en primær størrelse i historieskrivningen, forut for forklaringsarbeidet: Beskrivelse er det som identifiserer og avgrenser materialet som skal forklares, den penser oss inn på et emne. Å beskrive et aspekt av den historiske virkeligheten er første oppgave for historieskrivningen. «Explanation is dependent on description [...] In order to ask the question, we need an ‘it’. Thus the question, ‘What was the case?’ is primal» (Megill 2007: 98f.). «Upon descriptions, explanations arise» (Megill 2007: 103). I praktisk skrivning vil beskrivelse imidlertid blande seg inn i kausalitetsarbeidet også. Slik vil, med Megills ord, «the explanations offered [...] themselves be recountings of what was the case» (Megill 2007: 98f.).²⁰

Histeskrivningen vil gjennom beskrivelser alltid tendere mot å være «fylt» av makt, prosjekter, common sense, psykologiske innsikter, forhold ved menneskets og samfunnets vesen som historikeren tar for gitt.²¹ Særlig beskrivelser som tilskriver aktører motiver vil være rike på forutsetninger. I beskrivelse presenteres sammenhenger forut for eksplisitt drøfting av årsaksforhold.

Historieverk bærer stadig vekk på slike (implisitte) antagelser om hvordan verden er. Jeg har en rekke eksempler på dette i mine lesninger, men la meg her bare bruke en setning fra Thukydide: «The weaker, because of the general desire to make profits, were content to put up with being governed by the stronger [...]» (Thukydide 1, 8). Her viser «general desire» noe som tas for gitt, og det yter en beskrivelse av verden. (Neste gang

²⁰ Megill opererer også med et tredje nivå: *argumentasjon* for eller rettferdiggjøring av fremstillingen, og ett fjerde: historikeren *fortolker* fortiden, gir den et perspektiv.

²¹ En kan også si at beskrivelser bidrar til at Humes skeptisisme ikke får noe feste. Elementer som hører sammen i tid, må utstyres med en eller annen form for kausalitet. Jo mer utførlig beskrivelsen av en handling blir, jo mer kan den begynne å sprike. En kan ikke være sikker på at årsaker både er nødvendige og tilstrekkelige. Det vi kan se i handlingsbeskrivelser er sammenfall i tid, etterfølgelse. Dette er ikke det samme som årsaks–virkningsforhold, som Hume har påpekt (Hume 2014).

han viser til menneskets vesen, kan et annet trekk mobiliseres forklarende. Da kan også motstridende beskrivelser være en realitet).

Beskrivelser kan gjengi hva ulike kulturelle systemer sier om verden og om tid, slik som kirkeår, kalender, men også allmenne forestillinger som fremskritt, syklus, kontinuitet eller bevegelse mot en endetid. Her får den tyske historikeren Reinhart Kosellecks metateoretiske og antropologiske kategorier *erfaringsrom* og *forventningshorisont* mulig relevans for å forstå statusen til beskrivelser i et verk. Begrepet «erfaringsrom» er nyttig for å vise til hva beskrivelser forutsetter. Men Kosellecks tilnærming står i fare for å la skrivearbeidet oppslukes av en karakteristikk av en periodebestemt erfaring av tid.²² I verket finnes beskrivelser i begreper og metaforer der det kan tenkes at historikeren arbeider på måter som fraviker det kontekstuelle og kulturelt gitte eller artikulterer motstridende beskrivelser (f.eks. av «friksjonsgrunner» nevnt i forrige kapittel). Slike sider ved skrivingen viser ut av epoker, perioder eller kontekster («historiske tider»), som Koselleck tilsynelatende plasserer tekstene i.

Allment vil jeg anvende et enkelt skille mellom to typer beskrivelser: De som fremstiller avsluttende handlinger, *handlingstidsbeskrivelser* (her er sitatet fra Thukydid over et eksempel), og mer komplekse beskrivelser der hovedsaken er å karakterisere en større tidsflyt, *tidsflytbeskrivelser*.²³ Her kan et eksempel være: «Tiden

²² Koselleck skriver at erfaring og forventning «konstituerer historien og på samme tid erkjennelsen av den, [...] idet de fremhever og oppretter den indre sammenheng mellom fortid og fremtid, før, i dag eller i morgen» (*Kritik und Krise* 1959: 65, sitert i Jordheims oversettelse, Jordheim 1998). Det som ligger i «(h)ypotesen är att skillnaden mellan det förflutna och framtiden, eller antropologiskt talat: mellan erfarenhet och förväntan, gör det möjligt att gripa något sådant som 'historisk tid'» (Koselleck 2004: 26). Her er «tiden» lag av historisk erfaring med «indre sammenheng» mellom fortid og fremtid. Erfaringsrom og forventningshorisont fletter fortid og fremtid sammen. Det er omdiskutert i hvilken grad de to kategoriene først og fremst bidrar til å karakterisere og skille perioder i historien. Koselleck skriver f.eks. om kristne forestillinger om endetiden og om opplysningstidens tidsoppfatning (f.eks. Koselleck 2004: 32, 45, se også 25 og 31). Dette er historiesyn. I før-moderne historieskrivning vil Koselleck identifisere en overensstemmelse mellom erfaringsrom og forventningshorisont. Han skildrer en eldre tidsoppfatning der nåtid og fortid er del av en felles historisk horisont: «Tidsskilnaden eliminerades inte mer eller mindre godtyckligt; den fremträdde över huvud taget inte som sådan» (Koselleck 2004: 30).

²³ Begrepene «handlingstid» og «tidsflyt» er inspirert av *All verdens tid* (Johansen 2001). Der er det Johansen kaller «tom tid» resultat av en abstraksjonsprosess fra «fylt tid», i konkrete handlingssammenhenger. I boken etablerer, bygger ut og til dels historiserer Johansen tid på en skala fra ytterpunktet fylt *handlingstid* til det andre ytterpunktet *tom (klokke)tid*. Klokketiden gjelder overalt og for alle typer aktivitet, og er et kontinuerlig, kvantitativt «noe» som preger alle hendelser, uten selv å være dem og uten selv å erfare direkte. Tidsflyt er lineær på det vis at «[h]vert øyeblikk er nytt», men tidslinjen «er også jevn og sammenhengende, den er en bred, ensartet strøm, den er tom og formell, dvs. skilt fra alle de hendelser og handlinger som den inneholder og dessuten fra stedene de utspiller seg på» (Johansen 2001: 13). Men samtidig kan ikke historieverk sies å ligne de tidserfaringer i praktiske sammenhenger som Anders Johansen skildrer; historieskrivningen kan ikke selv være en praksis med en ureflektert, innefattet tid, som i andre former for virkende praksiser, der «hånden» tar over (internaliserte regler, taus kunnskap, jf. Polanyi 2000). Historikerens produkt er komponert, elementer er

var endnu ikke kommen, Folket endnu ikke modent til Christendommens Indførelse» (Munch 2: 350). Eller: «Det gamle *Aandsfundament* for aristokratisk Rang og Magt opløste sig; et nyt holdt vistnok paa at skabes; men i Overgangstiden, inden dette nye Aandsfundament endnu var nogenledes konsolideret, maatte de rent materielle Vilkaar faa en forøget Vægt» (Sars 1912: 188).²⁴

Jeg vil ikke bruke handlingstidsbeskrivelser og tidsflytsbeskrivelser som karakteristikk av epoker innen historieskrivningen (at Holberg kun har det første og at rekken fra Munch og utover kun det siste). Det er altså ikke slik at før historismen²⁵ foregår historieskrivningen som handlingstidsbeskrivelser, og etter en erfaring av historisitet opptrer tidsflytbeskrivelser. Også historikere som kun forsøker å arbeide med handlingstidsbeskrivelser, vil møte tidsflyt. Dette kommer jeg til i det følgende.

Jeg undersøker ikke tidsoppfatninger eller en (hermeneutisk) erfaring av tid, men arbeidet som vises i tekstene – det som foregår i skrivningen vanskeliggjør snarere en indre sammenheng mellom fortid og fremtid, erfaring og forventning. Skrivningen gjør at forholdet mellom erfaring og forventning ikke går opp, og slik ikke er uttrykk for «historisk tid» i Kosellecks forstand. Derfor vil jeg benytte begrepet *strev* i tillegg til beskrivelse.

Strev

Strev er en betegnelse på trekk jeg som leser finner i tekstene som utslag av møtet mellom språk og materiale, teoretiske og retoriske ressurser.

Overfor avsluttede handlinger står historikeren som på et utsiktspunkt. Historikeren lager et verk som skal inneholde, bære oppe, vise fram forandring. Det historikeren tilfører materialet gjennom teksten vil ha en tendens til å måle beskrivelsen av de ulike handlinger og hendelser mot noe som ikke varierer. I historieskrivningen finner vi, samtidig med beskrivelser, forklaringer og argumentasjon, et arbeid med hva handlinger, hendelser eller mer abstrakte strukturer (institusjoner, samfunn, «vesener»)

satt sammen til en ny helhet. Begrepet «tom tid» er heller ikke noe historikeren erfarer; tom tid er et svært abstrakt begrep, og resultat av refleksjon, mens begrepet «tidsflyt» er mer nærmere nivåer en vil møte i bearbeidelse av historisk materiale i tekst.

²⁴ Tidsflytbeskrivelser er som vi ser av eksemplene gjennomtrasket av termer for tid. Arthur Dantos «narrative sentences» er sterke eksempler på tidsflytbeskrivelser. «Their most general characteristic is that they refer to at least two time-separated events though they only describe (are only about) the earliest event to which they refer» (Danto 1965: 143).

²⁵ Jeg forklarer hva jeg legger i «historisme», i note 32.

i materialet viser. Som Anders Johansen skrev, oppfordrer skriften til «utvikling av enhet og innvendig sammenheng» (Johansen 2001: 176f.). Men denne enheten er ikke lett å håndtere.

Hva kan ulike handlinger og hendelser samlet sett ha av mening? Dette som skal være helhetlig eller vedvarende får gjerne et navn (som «Riget» hos Holberg) og legger føringer på framstillingen av materialet. Vi skal f.eks. se spesielle bevegelser og ressursmobiliseringer i teksten til Holberg på grunn av «Riget» og i teksten til Bagge på grunn av «mentalitet». En bisetning fra Holbergs verk: «som de fleste Mennesker ere Onde» (Holberg 1732: 231) er en beskrivelse av «mennesket», som noe som ikke selv utsettes for forandring (årsak–virkningsforhold) – men som likevel kan bli det i teksten. Størrelser som «Mennesker» eller «Riget» hos Holberg, «Folket» hos Sars, «menneskenaturen» hos Bagge, er forestilte helheter som både etableres og utfordres gjennom verket, noen ganger med historikerens vilje, andre ganger mot. Som tilgrunnliggende beskrivelser søkes slike helheter i mindre grad berørt av kausalitet enn andre, mindre nødvendige elementer i verket, som kan gjennomgå vesentlige forandringer.

Skrivning av historie vil med nødvendighet søke en eller annen form for konstans gjennom skrivningen, men ikke på teorinivå. Historikeren prøver å knytte noe konstant til de forandringene som materialet viser frem, blant annet gjennom kausalitet. Kausalitet er en måte å skape sammenhenger på, men alt i verket er ikke resultat av årsak–virkningsforhold. Beskrivelser av mennesket som Thukydide gav et eksempel på, er uberørt av kausalitet. Verket skal bidra med bilder av noe helhetlig, men hva kan alle endringene som beskrives gjennom materialet til ulike tider sies å innebære? Hva forutsettes å være ved når det fortelles videre? Her melder det seg et «filosofisk» behov for sammenheng. Spørsmålet er altså hva forandringene verket skildrer *angår* eller *treffer*. I historieskrivningen forsøkes en helhet identifisert og bevart, og noen forandringer fremstilles som illusjoner, andre er vesensbeholdende, ekte framtreddelser. Når en skriver vil det tvinge seg fram forsøk på en bevaring av det teksten er om. Slike bevaringsforsøk kan påvises i tekstene.

Her involveres ontologi som implikasjoner eller horisonter for den språklige bearbeidningen av materialet, ikke som syn eller posisjoner.²⁶ Frank Ankersmit har i et

²⁶ Altså tangerer beskrivelser «talk in a general way about all types of objects, and what makes it possible for them to come into being»; Hacking's definisjon av ontologi (Hacking 2002: 1).

essay bidratt med en original belysning av historieskrivningens ontologiske forpliktelser på måter som ikke forutsetter distanserte posisjoner.²⁷ Han karakteriserer her «den gamle» (før-historistiske) historieskrivningen som bærer av det han kaller *det singulære utsagnets ontologi*. Et singulært utsagn har en struktur der et subjekt får ulike predikater. I ontologiske termer er dette en substans med ulike kvaliteter eller attributter. Med dette uttrykket vil Ankersmit belyse at denne historieskrivningen synes forutsette en uforanderlig substans som gjennom innlemmelsen av materialet i teksten blir tillagt ulike *predikater*. Her avtegner det seg en fast, avgrenset, tidløs substans der skiftende (historiske) predikater (egenskaper) er underlagt kausalitet, uten at substansen er det. «Mennesket» og «samfunnet» er noe substansielt og forandrer seg ikke grunnleggende slik de fremtrer av denne historieskrivningen og her kan en si at alt det vesentlige skal fremgå av handlingstidsbeskrivelser.

Dette kan synes som en treffende karakteristikk av mye eldre historieskrivning, som gjerne karakteriseres som statisk, på ulike vis: Alt fra historien som livets læremester til naturrettens (re)konstruksjoner. I den «gamle» historieskrivningen kan verket sies å forutsette at en tidløs substans forandres bare i sine mer eller mindre tilfeldige egenskaper.

Men Ankersmit viser samtidig at det er en dragning mot også å underlegge substansen kausalitet. I praktisk historieskrivning lar det seg ikke gjøre å bare skrive historie gjennom å forutsette en uforanderlig substans med foranderlige predikater. Man vil stadig møte på «egenskaper» som bestrider tilstedeværelsen av en «substans». Historikeren kan ikke én gang for alle trekke en fast grense mellom nødvendige og tilfeldige egenskaper. Dernest vil den mest anvendelige årsak alltid være den som er *minst* perifer og nærmest substansen. Da risikerer substansen å forsvinne: «The substance is no longer the passive substratum separating their effects and thus enabling us to tell them apart» (Ankersmit 1994: 126). Substansen er i så fall blitt sine egenskaper og det vil ikke være noen grunn til å tro at predikatene treffer det samme subjekt til ulike tider.

Enheden i historieskrivningen må da heller søkes i en annen modell, nemlig i en *fortalt* sammenheng, altså et fundament i noe mer enn utsagn – nærmere en tekstlig

²⁷ «The Dialectics of Narrativist Historism», i Ankersmit 2001. Min lesning av essayet er en tolkende anvendelse av det, siden det er ganske kort og kondensert.

helhet. For Ankersmit blir dette en rekonstruksjon av hva som skjer med historismens overskridelse av den gamle historieskrivningen:²⁸

[...] as soon as we give up the ontology of the single statement for the ontology of the set of statements whose subject-terms no longer refer to one and the same entity in extralinguistic reality, coherence is no longer guaranteed by the coherence of that objective identity, but by whatever coherence and unity the set of statements may possess (Ankersmit 2001: 135).

Samtidig gis en begrunnelse for Ankersmits egen representasjonsfilosofi.²⁹ Men jeg vil bruke dialektikken Ankersmit skildrer til å vise mekanismer i historieskrivningen, *uavhengig* av epoke. Skrivningen vil søke etter en sammenheng som kan involvere ulike typer forutsetninger, også substansielle (som vi for eksempel skal se hos Bagge). Ankersmit undersøker ikke hva slags arbeid som ligger til grunn for historieskrivningen, hans skille mellom utsagn og representasjon er først og fremst analytisk. Med historismen (og hans egen representasjonsfilosofi) blir den skapte sammenhengen i språket en erstatning for den sammenheng som Ankersmit hevder ble «unproblematically granted to the historian accepting the assumptions of natural law philosophy» (Ankersmit 2001: 131). Men det er like problematisk at den førhistoristiske historikeren har noe som er «granted», som at den historistiske historikeren har en teori som tillater en grei framstilling basert på at noe «substantially differ[s]». Det å arbeide på materiale som «substantially differ» er ikke mindre av en utfordring enn arbeidet ut fra en uforanderlig substans.

²⁸ «[I]nstead of a set of statements all sharing a subject-term referring to the same entity, we now have a set of statements whose shared subject-term should never tempt us to believe that in all cases reference is made to one and the same historical entity» (Ankersmit 2001: 131).

²⁹ I essayet har Ankersmit et ærende som er preget av hans oppfatning av hva historieskrivning er. Den historien eller dynamikken han skisserer i essayet, er en vei fram til hans egen forståelse av hva historieskrivning er, som en representasjon som er mer enn summen av enkeltpåstander (singulære utsagn, som kan representere). Hans grunnleggende oppfatning er at historieverket består av singulære utsagn (statements, som kan referere) og en representasjon (en helhet som ikke refererer til annet enn seg selv, uten noe forhold til sant/falskt). Dette har Ankersmit utviklet i en rekke verker siden hans første utgivelse (Ankersmit 1983). Siden historikeren forsøker å lage en sammenheng, er det riktigere å si at historikeren presenterer det han re-presenterer, enn å si at han lager en representasjon. Jeg skriver altså «presentasjon» heller enn «representasjon». Det historikeren legger fram er noe nytt, mens «representasjon» kan gi assosiasjoner til *mimesis* (jf. Auerbach 2005). Verkene har en presentasjon, men de strever også med den. Her kan ikke vagheten fjernes fordi den er et resultat av møtet mellom språk og materiale.

Strev må regnes med i historieverk før historismen også, og det har med skrivingens natur å gjøre.³⁰ Strevet vil oppstå i historieverk til alle tider, også de som er eldre enn «det moderne gjennombrudd» i historieskrivningen (historismen som teori).

Trekk ved skrivningen viser spesielle og innebygde ontologiske utfordringer. Men på grunn av historieskrivningens forhold til et materiale foreligger dette som et strev, ikke som et «syn». Strevet kan oppstå straks ett singulært utsagn møter et annet og er en selvstendig mekanisme som Ankersmit ikke har belyst.

Skriverressurser

Tankemodeller og teorier som *historia magistra vita*³¹, naturrett og historisme³² kan tilby utfyllende assistanse underveis i skrivningen. Disse er former, modeller og språk som i varierende grad finnes tilgjengelig for historikeren. Noen av dem har en klarere teoretisk, artikulert status enn andre: *historia magistra vitae* kan sies å være mer erfaringsnær (i henhold til Kosellecks innsikter i forholdet mellom erfaring og forventning i en verden med lav forandingsgrad) enn naturretten, som er en klar teoretisk konstruksjon. Men *historia magistra vita* er også abstrakt og problematisk: Zachary Zayre Schiffman viser fram *imitatio*-problemet i skrivningen nå alt konkret skal ha en betydning ut fra et klassisk mønster. Eksempler blir svært lett paradoksale fordi de er både unike og universelle (Schiffman 2011).

³⁰ Begrepene «beskrivelse» og «strev» har strukturellhet med «historie(r)» og «Historien» (såkalt kollektiv singular) hos Koselleck. Men strev kan også finnes i tekster som ikke har begrepet om historien som kollektiv singular, for eksempel når Holberg skildrer institusjonenes historie. Da vil strev spille inn der det er klart at beskrivelse ikke strekker til (f.eks. er «realisering» hos Holberg en beskrivelse som ikke kan redegjøre for alle viktige forandringer i verket).

³¹ *Historia magistra vitae* er en vending som stammer fra Ciceros bok *De Oratore* (Cicero 2001), og som er blitt navn på en langvarig tradisjon, se f.eks. Nadel 1964, Koselleck 2004 og Eriksen 2014.

³² Historismens midler kan skildres slik: Innenfor en verden utsatt for et konstant *flux*, så man «centers of stability (personalities, institutions, nations, epochs), each possessing an inner structure, a character, and each in constant metamorphosis according to its own internal principles of development». Slik blir historien, selv om den er i stadig *flux*, likevel «the only guide to understand things human» (Iggers 1983: 5). Meineckes kjente definisjon av historismen: «the substitution of a process of individualising observation for a generalising view of human forces in history» (Meinecke 1972: lv) er bare halv. Den andre delen er den positive: historismen har «the power to heal the wounds it has caused by the relativising of all values, provided that it can find the men to convert this 'ism' into the terms of authentic life» (Meinecke 1972: lvii). Historismen forutsetter en erfaring av fortiden som forskjell, men kan deretter sies å lage nye essenser i fortiden, samt å koble fortiden til framtiden, slik at historien kan skrives som sammenheng(er). Historismen «glemmer» de konstitutive innsiktene ved å si at *bestemte fenomener* i fortiden, er framtiden. «All nasjonal energi, liv og spontanitet hviler på folket [...] Mennesket eksisterer bare i kraft av og i samsvar med det heles makt» (min oversettelse av Humboldt, sitert fra Iggers 1983: 55). Myhre 2014: 20 gir for øvrig en nyttig definisjon av historismen.

Det finnes også en rekke andre teorier (f.eks. om geografi og folkevandringer) og mindre ressurser på ord- og vendingnivå, spesifikke for det enkelte verk eller forfatterskap, som vi skal se.

Jeg vil se på hvordan arbeidet med et sammenhengende verk foregår gjennom et vidt spekter av virkemidler: Fortellinger, begreper, metaforer, vendinger, strategier, småord osv. Det inkluderer å se på ord som tar opp, formidler og takler forandring i en spesifikk, tekstlig helhet, der langt mer enn ulike typer begreper inngår.

Teorier må forstås som knappe ressurser i skrivningen. Sammen med mange av mindre, enklere slag (som småord og vendinger) kan de bidra til å ordne et komplekst virkelighetsmateriale. Ulike ressurser kan dra med seg mer eller mindre av stoffet. Men de kan også bidra til å generere strev. Om en for eksempel begynner å se etter «hovedegenskaper» (inspirert av *historia magistra vitae*) hos en aktør, vil det gi føringer for det videre arbeidet med andre aktører. Et arbeid med sammenlignbarhet vil virke tilbake på både utgangspunktet og det som det sammenlignes med. Eksempelutvinning vil gi «typer» som kan kollidere med individuelle trekk. Om en antar at sagaene beholder det norske som en uforanderlig substans (Munch), så gjør teorien at åpninger for psykologiske særtrekk kan virke destabiliserende. Om en dikotomi ligger til grunn for det som skal være en «organisk» fortelling, utløses en annen type strev (Sars). Men om en karakteriserer et verk ut fra en dominerende ressurstype (som at Holbergs verk er «moraliserende» eller at Sars er «historistisk»), så tas strev for «syn».

Teorier kan komme inn som ressurser i den fortløpende framstillingen, men fører også til problemer i bearbeidningen av materialet. I seg selv er ikke kausalitet en slik ressurs, kausalitetsarbeidet er et grunnleggende trekk ved historieskrivning. Men kausalitetsvendinger kan opptre som ressurser i skrivningen, som vi skal se – som når Sars skriver «ydre, tilfældige», «maatte da» eller «kunde da ikke være annerledes», eller når Bagge skriver «skyldes [...] neppe», etc.

Mads Mordhorst har undersøkt hva som skjedde da den bibelske tidsoppfatningen gikk mot sin ende og ble avløst av historismens syn på sammenheng i en oppbruddstid i dansk historieskrivning på 1800-tallet, og har vist at *dannelsesromanen* opptre som skriverressurs.³³ I den bibelske tidsoppfatningen gis en veiledende første årsak og et mål. Når denne bryter sammen, kommer romanformen reddende inn, mener Mordhorst,

³³ Begrepet (og forståelsen av) «skriverressurs» er mitt, det opptre ikke hos Mordhorst.

med dannelsesromanens plot (hjem–hjemløs–hjem).³⁴ I og med at dannelsesromanen i Mordhorsts diskusjon kommer som løsning på en artikulert refleksjon over historie som tap, får dannelsesromanen hos ham preg av en teori, en skriveressurs, ikke bare en form. Men en teori kan bare være en begrenset ressurs – en *tidsoppfatning* kan ikke gjøre rede for alle forandringer som skildres i et verk. Da forutsettes at teori er en *tilstrekkelig* ressurs. Historismen er også en teori, men ikke noe mer – den gir et skjema, den yter ikke en form materialet går restløst opp i.³⁵

Forandringer kan også ses i lys av en annen samlende forandringsfigur, som aktivt motsetter seg kausalitet – og her er vi ved en annen viktig ressurs: Forandringene som skildres i et verk kan ta form av *metamorfoser*. Metamorfosen er en forandringsfigur for endringer som opprettholder det vesentlige uten å ty til kausalitet. Vi skal se denne i sving hos flere historikere.

*

Historieskrivning kan springe ut av eller være påvirket av *teorier, posisjoner, modeller* eller *syn*, men blir raskt en løpende bearbeiding i tekst av et materiale der syn på mennesket og verden også relativeres og prøves. Sammenhenger eller vesenstrekk er dømt til å bli delvise og glimtvis, «lokale» – spredt rundt underveis i verket – fordi de ikke kan skrives fram uten materiale. Materialet vil skape friksjon i møte med tidsoppfatninger eller teorier. (Om arbeidet med å artikulere posisjoner tar over, forlates forholdet til materialet og vi nærmer oss som nevnt essayistikk eller (historie)filosofi).

Et vesen eller en helhet er ikke lett å vise fram, historikeren må forholde seg til at han skal levere en virkelighetspresentasjon. Å se dette strevet er ikke det samme som å vise fram en fortelling. En kan identifisere og typologisere fortellingen i verket uten å få med seg strevet. Å påpeke at et verk f.eks. har en bestemt plotstruktur, uten å se på arbeidet med å få til noe slikt, er ikke nok til å gripe historieverket. Men hva med

³⁴ Mordhorst 2002 1–2. Men en form eller en teori vil være en begrenset ressurs, fordi romanskrivning skiller seg fra historieskrivning. Mordhorst behandler dannelsesromanen som et middel som løser problemer for historieskrivningen, først og fremst sammenbruddet for skapelsesberetningens historiesyn. Men romanen er fiksjon, den er ut-tenkt. Det store skillet mellom romanskrivning og historieskrivning er materialet. Dette er en vesentlig forskjell som det å anvende romanformen som analogi i en viss grad, ikke kommer unna.

³⁵ Som teori kan en si at historismen er mer sakssvarende (mer lik *forandring*) og fører til mindre gnisninger med materialet enn eldre teori-ressurser.

Hayden Whites avdekking av historieskrivningens konfigurering av materialet i *emplotments* – hva slags status har de i forhold til å forstå historieskrivningens arbeid?

Kapittel 5. Metahistorie – fortellingstyper som teorier

Hayden White grunnla med sitt verk fra 1973 en helt ny måte å forholde seg til historiefortelling på. Jeg skal diskutere Whites perspektiv koblet til mitt arbeid.

I hovedverket *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe* (1973) vil White framheve historieskrivningens «artistic components» (White 1973: xi), og etablere en lingvistisk grunn for historieskrivningen i motsetning til antagelsen om en vitenskapelig. Det er lite tematisert at utgangspunktet for verket hans er *historietenkningen* på 1800-tallet, ikke historieskrivningen. Det var mens han leste klassikerne i europeisk historiefilosofi, at det ble åpenbart for ham at å se på dem som «representative forms of historical reflection required a formal theory of the historical work» (White 1973: ix). Han mener «the recognized masters of nineteenth-century thinking» kun kan forstås «by the explication of the different tropological modes which underlie and inform their work» (White 1973: xi). Samlet yter disse metahistoriske elementer som konstituerer «the ‘philosophies of history’ which implicitly sustain their works and without which they could not have produced the kinds of works they did» (White 1973: xi).

Men historiefilosofi kan ikke behandle den partikulære virkelighet som ligger til grunn for skrivningen av historie. Når White så erklærer at forskjellen på historiefilosofene og historikerne han finner i verket, kun er «in emphasis, not in content» blir metaforholdet til historieskrivning lite treffende. Denne tankepriviligerende tilnærmingen er lite kritisert hos White, selv om han er eksplisitt: «What remains implicit in the historians is simply brought to the surface and systematically defended in the works of the great philosophers of history» (White 1973: xi).

To av Whites viktigste konklusjoner skyver det som faktisk foregår i historieskrivningen ut av fokuset hans: «(1) there can be no ‘proper history’ which is not at the same time ‘philosophy of history’; (2) the possible modes of historiography are the same as the possible modes of speculative philosophy of history» (White 1973: xif.).

Historieskrivningen ses hos White først og fremst i lys av et rent språklig eller tankemessig innhold. Tankefigurer rår grunnen – de er riktignok poetiske, prefigurerte, «deep structural» og «precritically accepted» (White 1973: ix), men like fullt er parallellen mellom historiefilosofi og historieskrivning konstitutiv.

Vi ser dette videre i hvordan han bruker avklarte vendinger som «decide» og «choice» om det som skjer i verkene. Selv om det er på et dypt nivå, så er det et nivå der historikeren *velger* begrepslige strategier.³⁶ White legger hovedvekten på valg og begrunnelser, og en renskåret grunn, i stedet for å analysere skrivningen som et kompleks av faktorer. White fokuserer på intensjoner, men ikke på praksis. Fokuset på språk og tanke risikerer å ikke få med seg historieskrivningens materielle side. Selv om det er et poetisk forhåndsarbeid White påviser, synes strevet å falle ned på tankens side, eventuelt i et spenningsforhold til noe førbevisst, på en måte som mister syn for materialet.

Vi ser tankeprivilegeringen fra tidlig av:

Through the disclosure of the linguistic ground on which a given idea of history was constituted, I have attempted to establish the ineluctably poetic nature of the historical work and to specify the prefigurative element in a historical account by which its theoretical concepts were tacitly sanctioned (White 1973: xi).

Det synes ikke som om det materielle deltar i forhåndsbestemmelsen av teksten eller berører denne «lingvistiske grunnen»; språket synes å være alene i å konstituere «a given idea of history». Om det er *prefigurert* eller *poetisk*, så er det likevel først og fremst et tankeinnhold som ligger i kim, slik jeg leser White. Dette perspektivet er ikke adekvat for det materialet jeg går gjennom, eller mer presist: Perspektivet er problematisk.

Vi må heller ikke overse Whites eget strev og i sammenheng med det, verkets ironiske tone.³⁷ Han strever med å begrunne sin tilnærming gjennom dikotomier.³⁸

³⁶ Slik det f.eks. fremgår at dette sitatet, det er snakk om et «deep level of consciousness on which a historical thinker chooses conceptual strategies» (White 1973: ix, se også «choosing one perspective», White 1973: xii).

³⁷ Ad ironi og distanse: Dette er i tråd med Whites avslutning på forordet: «this book itself is cast in an Ironic mode» (White 1973: xii).

³⁸ Han skriver om både «the deeper level», «implicit, precritical sanctions», «preconceptual», «understructure», «manifest level», «deep level of consciousness», «implicit», «underlie» og «tacit» (alle disse x–xi, se også f.eks. 2). White skriver både om intensjoner, f.eks. «choice» og om noe taust, underliggende. Strevet til White vises også av hvordan han omtaler «data»: Side ix skriver han «data», men på siden etter har han fjernet anførselstegnene. På side 4 er anførselstegnene på, side 5 er de av igjen.

Spørsmålet om kunst *eller* vitenskap blir avgjørende. Dikotomiene går mellom tenkt og manifest, ubevisst eller bevisst, og mellom kunst og vitenskap. Dikotomien mellom noe gitt og noe (språklig) skapt er den viktigste. Det han søker å sirkle inn, er hva som er prefigurert, forhåndsbestemt på ulike måter: alt som rammer inn «data» på forhånd. Men i lovprisningen av Whites banebrytende arbeid, har man oversett at det sammensatte i historieskrivningen mistes. Det er viktig å kritisere positivistiske antagelser om «data» og påpeke forutsetninger, diskurser, språklige mønstre, men samtidig må en ikke glemme virkelighetsmaterialet.

I motsetning til hans egen tidvis strevende skrift, avtegnes en prosess uten strev når han skildrer hvordan et historieverk skrives:

First the elements in the historical field are organized into a chronicle by the arrangement of the events to be dealt with in the temporal order of their occurrence; then the chronicle is organized into a story by the further arrangement of the events into the components of a «spectacle» or process of happening, which is thought to possess a discernible beginning, middle, and end (White 1973: 5).

Skrivningen synes her som en uproblematisk prosess. Den distanserte (ironiske) vendingen «thought to possess» er en utvendig skildring av noe som i realiteten vil stå på spill i skrivningen av hvert avsnitt i et historieverk. Videre brukes begrepet «transformation» og «transformed» om den videre prosessen – et begrep som forutsetter at forvandlingen lykkes. Oppsummert: «When a given set of events has been motifically *encoded*, the reader has been *provided* with a story» (White 1973: 6, mine uthevelser).

Dikotomien mellom estetikk/moral og noe epistemisk er i en viss forstand uvirkelig, basert på en dikotomi som avhever seg fra materialnivåets føringer for historieskrivningen. Den grunnleggende dikotomi er mellom skapt og funnet. Men denne er ikke produktiv for historieverk, fordi skapelse og funn veves inn i hverandre. Ironien til White vises når han skriver «found», «identified» or «uncovered» i anførselstegn: Å ta avstand fra slike metaforer er viktig, og Whites største fortjeneste, men samtidig står ironien i fare for å utelukke at det finnes virkelighetsmateriale i skriveprosessen i det hele. White ser på verkene «purely as verbal structures» (White 1973: 4) og det er det jeg mener man må unngå om man skal få øye på det som foregår.

White er i nærheten av historikerens arbeid når han i en note skriver at historikeren i motsetning til romanforfatteren

[...] confronts a veritable chaos of events *already constituted*, out of which he must choose the elements of the story he would tell. He makes his story by including some events and excluding others, by stressing some and subordinating others. This process of exclusion, stress, and subordination is carried out in the interest of constituting a *story of a particular kind* (White 1973: 6, note 5).

Denne noten har et helt annet vokabular enn brødtekstens «chooses», «transforming», «first [...] then»: «Subordinating» viser fram noe annet enn vendinger som «is organized» eller «arranges». I det som White selv kursiverer i sitatet, vises det han kaller «emplotment» seg. At en historiker skriver seg inn i en bestemt type historie, viser fram det skjematisk eller formalistisk i tilærmingen hans, det er en kategorisering mer enn en lesning av verk når han er ute etter «a story of a particular kind». ³⁹

Den videre framstillingen forutsetter den samme lettheten og enkle valgene: «stories cast» og antagelsen om at «a given historian is forced to emplot the whole set of stories making up his narrative in one comprehensive or archetypal story form» (White 1973: 8). Men disse dilemmaene springer først og fremst ut av skjemaet til White. Jeg kan ikke se at de følger av nødvendig av en språklig utforsking av verden.

Han skildrer for eksempel historikeren Edward Gibbons forhold til fortiden slik: «This anecdote not only reveals the attitude with which Gibbon approached his task but prefigures the form his narrative account of the decline and fall of Rome ultimately took» (White 1973: 55). Et slikt forhold til fortiden kan Gibbon nok ha hatt, men dette forholdet kan ikke overstyre skrivningen hans av historie. En rekke historikere i opplysningstiden skildres slik: «Having precritically decided by their prefiguration of the world as a severed field [...]» (White 1973: 66). En kan spørre hvordan noen kan «bestemme seg» for noe som er «førkritisk»? Men her skinner i alle fall en viljesakt gjennom; det er en bestemmelse som preger alle elementer av det en historiker til slutt leverer fra seg som et verk.

Det kan være et «world view» implisitt involvert i enhver gjengivelse av virkeligheten, men i historieskrivningen vil ikke dette gi seg utslag i et avklart eller enkelt, posisjonsmessig syn som overstyrer alt materialet som legges fram. Når White f.eks. skriver at «one can embrace a *Contextualist* position, which as a theory of truth and explanation represents a ‘functional’ conception of the meaning or significance of

³⁹ Emplotment er en sentral forklaringsstrategi hos White. «Providing the ‘meaning’ of a story by identifying the kind of story that has been told is called explanation by emplotment» (White 1973: 7). I forhold til det strevet jeg undersøker, bærer emplotment på en nesten ironisk letthet.

events discerned in the historical field» (White 1973: 17), så forutsettes det at historikerne har teoretiske avklarte (om enn implisitte) posisjoner, som er på linje med historiefilosofene. Det han kaller formistiske, organiske, mekanistiske og kontekstualistiske tilnærminger forutsetter en teoretisk avklart avstand til materialet (i Whites egen terminologi er den både «precritical» og noe som er «decided»). En sentral vending er at «the historical field is apprehended [...]» (White 1973: 18) i henhold til en forklaringsstrategi.⁴⁰

Det ser ut til at Whites oppfatning er at verkets stil er en speiling av «a coherent vision». En «self-consistent totality» har en «coherence and consistency [som] give to his work its distinctive stylistic attributes» (White 1973: 30). Han sammenligner historikerens møte med «the historical field» med grammatikerens møte med et nytt språk; det vil si at kategoriene er klare, at historikeren kommer med et sett regler.

Whites hovedpoeng er at historikeren ikke finner, men skaper historien, og at denne skapingen dels er forhåndspreget, dels må finne sted i henhold til bestemte lingvistiske formskjema (arketyper). Men dikotomien mellom å finne og å skape er for enkel til å kunne gripe den sammensatte bevegelsen i det som virkelig skjer i skrivningen.

Det er en avgjørende forskjell på å lese historikerne Michelet, Ranke, Tocqueville og Burckhardt, og historiefilosofene Marx, Hegel, Nietzsche og Croce. De første er forpliktet på konkret virkelighetsmateriale. De andre kan ha en filosofisk eller essayistisk skrivemåte, med helt andre typer forpliktelser. De kan ha kontekstuelle fellestrekk, men forskjellen på de ulike typer skrivning er betydelig og understreker poenget med lese framstillinger av fortiden.

White undersøker hvordan språket overstyrer materialet – og mister av syne strevet som fremdeles finnes i verkene. (I stedet for å lese Holberg, Munch og Sars, kunne jeg lest Tocqueville, Ranke og Michelet og fått fram strevet deres). Etter White er det en tilbøyelighet til å beskrive fortellinger som avklarte og ferdige enheter. White har utløst en tendens til avlesing av fortellingstyper, som ikke bringer oss så mye videre. For eksempel slår Francis Sejersted (Sejersted 1995) Munch og Sars og Koht sammen under

⁴⁰ Vi ser det eksemplifisert her: «The Contextualist proceeds [...] by isolating some (indeed, *any*) element of the historical field as the subject of study [...] He then proceeds to pick out the 'threads' that link the event to be explained to different areas of the context» (White 1973: 18, Whites utheving). Disse ulike forklaringsstrategiene inneholder også en «world hypothesis» (White 1973: 19).

merkelappen «romanse», men dette er mer tildekkende enn opplysende. En finner fortellingsformen i en tekst, og klassifiserer og stopper der.⁴¹

⁴¹ Ett eksempel: «All we have to do is fill in the slots when we want to determine the structure of a particular history» (<http://www.lehigh.edu/~ineng/syll/syll-metahistory.html>, lest 5.3.2015). Strevet jeg vil påvise, gjør at blick som ser etter en «casting» av materialet hos Holberg, Munch, Sars som romanse, tragedie, satire, komedie blir til overflatiske karakteriseringer. Francis Sejersteds presentasjon av White (Sejersted 1995) er dessverre et følgerikt norsk eksempel på dette.

Kapittel 6. Skrivning og kontekst

Til slutt noen ord om hvordan jeg leser og hva slags status påvisningen av virksomt strev kan ha.

Epoke- og teoribetegnelser som *klassisk*, *middelaldersk*, *renessansen*, *historistisk* osv. har begrenset verdi for å forstå hva som skjer i historieskrivningen.⁴² Flere av de historikere som undersøkes her ses vanligvis som representanter for sine epoker, men mitt utvalg skal vise fram skrivingens egen kontekst på tvers av epoker. Jeg tenker også på tanken om selve den moderne historieskrivningens fødsel som en slik idé som kan være tildekkende, fordi historikeren til alle tider må samle og organisere det sammensatte virkelighetsmaterialet; det som fortelles går ikke nødvendigvis opp i de teoriene som er til rådighet.⁴³

Mitt perspektiv utelukker ikke at trekk ved verkene også kan leses som spill eller resultat av sin tid, sin forfatter eller andre kontekster. Men jeg går ut fra at å lese historieverk med vekt på hvordan de er skrevet, er noe annet enn å rekonstruere forskningsprosjekter eller enkle kontekster og at tekster er sammensatte og komplekse helheter. Verkene jeg leser, viser ikke bare fram sin samtid eller sin gjenstand, men også sitt skriftlige-virkelige vesen. Dermed skaper de sin *egen* kontekst, som skriving.

Skrivearbeidet kan ikke fullstendig tilbakeføres til biografiske eller samfunnsmessige forhold, eller til genrekonvensjoner. Samtidig er det klart at strevet kan ta tidsmessige former, som når en arbeider med «gitte» teorier, som naturretten

⁴² Dette gjelder også historikeren Francois Hartogs (2003) undersøkelser av «a dominant order of time» i tekster gjennom begrepet «historisitetsregimer»: «a large-scale discursive formation that concerns temporality and governs the way in which a given culture, as it were, administers the past through the practice of history» (Trüper 2014: 113). I «regimene» ligger ulike grupperinger av forholdet mellom fortid, nåtid og framtid slik disse samles i en samtidighet (presentisme). Historisitet sikter til hvordan individer eller grupper situerer seg i tid (Hartog 2003, upaginert innledning). Men Hartogs tilnærming gjør at han undersøker nivå 1 her, altså en form for kulturelle periodiseringer. Disse går glipp av det aktive arbeidet vi har antydnet at det er å skrive historie. F.eks. med «det moderne regimet» (som han tidfester fra ca. 1789 til 1989) er historikerne «no longer in search of the exemplary, but of the unique» (Hartog 2003: 104). Hartog leser også i mindre grad historieverk enn diktning, religiøse tekster og refleksjonsgenre som essays og historiefilosofi. Dette kommenterer også Trüper: Hartog «poses difficulties for the application to concrete cases of smallscale collective and individual work on history and the past» (Trüper 2014: 115).

⁴³ Slik det er skildret som en framvekst av bevissthet om anakronisme hos Zachary Schiffmann 2011 eller av begrepet om historisk avstand fra renessansen av, hos Mark Salber Phillips 2013.

eller innvandringsteorien. Både paletten av spørsmål historikeren har til rådighet og genrekonvensjoner varierer veldig. Problemstillingene og teoriene kan undersøkes i sine kontekster – innvandringsteorien kan ses i lys av det patriotiske 1700-tallet eller naturretten i lys av 1600-tallets arbeid med en samfunnsforståelse. Men det som skjer i og med at historikeren implementerer slik teori i konkret forståelse, kan også undersøkes i lys av det konkrete skriveprosjektets kontekst.

Det vil innvendes at min lesning er naiv fordi påstand x eller narrativ y faktisk er et svar på samtidens z. Men for verket som forsøk på helhet vil det ikke foreligge noen enkelt forklarende kontekster. Verket vil ha en singular kvalitet som ikke fullgodt kan forklares av noen kontekst.

Å skrive historie er sjelden å sammenfatte stoff i en etablert form, innenfor et gitt paradigme eller som å fylle ut et skjema. Er det en slik forestilling vi forutsetter når vi nøyer oss med å si at forfattere og kunstnere preges av sin epoke eller må forstås i «sin kontekst»? Er en slik forestilling om grenser en forutsetning for kategoriseringene vi setter på tekstene? Men er dette kanskje *våre* grenser? På samme vis som det er vanskelig å velge ut hva som er resultat av intensjon i et verk, er det vanskelig å velge ut hva som er resultatet av en kontekst.

Dominick La Capra har kritisert opphenget i kontekst: «an appeal to context is deceptive [...] one never has – at least in the case of complex texts – *the* context. The assumption that one does relies upon a hypostatization of ‘context’ often in the sense of misleading organic or overly reductive analogies» (La Capra 1983: 35). Ankersmit kommenterer dette slik: «The context is historically no less complex and no less problematically given than the historical object we want to understand by contextualizing it» (Ankersmit 1994: 224).

Verket påvirkes av hva slags antagelser om tid og forandring som stammer fra historikerens tid, og slike varierer fra epoke til epoke, men denne påvirkningen er ikke (mono)kausal; en epoke kan aldri skrive en tekst. Holberg lest som «eneveldets historiker» eller «borgerskapets historiker» er interessante perspektiver, men i min sammenheng vil slike fyndord tilby reduktive kontekster. Jeg vil ikke anta at det finnes én spesifikk eller tilgjengelig kontekst som kan redegjøre for alt som foregår i teksten. Teksten har tatt opp i seg trekk av mange kontekster. Materialet kan ikke danne en ontologi der alt i det «går opp». Strevet jeg ser etter, er en konsekvens av arbeidet med utvekslingen mellom meningsproduksjon og faktiske forhold.

Jeg leser tekstene uten først og fremst å sette dem i en historisk kontekst som forklarer det som blir skrevet. Verkene må undersøkes i hvert enkelt tilfelle.

Verkene kan ses som «talehandlinger», en tilnærming særlig Quentin Skinner har etablert ut fra J.L. Austins teorier (Austin 1962). Men et helt verk kan ikke reduseres til et budskap eller et innlegg – verket har utallige sådanne. Historieverkene er ment å gjøre noe – også. Det er vanskelig å peke ut hva som er resultatet av intensjon i en lesning av et omfattende verk. Derfor er *strev* et bedre ord; det er et arbeid som pågår i teksten, som ikke kan avsluttes fordi møtet mellom språk og materiale ikke uten videre tillater det.

Skrivningen kan med Hennig Trüper kalles teleologisk, «for as a type of event it was constituted by its directness towards an aim, continuous text» (Trüper 2014: 383). Men denne målsetningen bæres ikke opp av forfatterintensjonen alene, når det skrives. Teksten vil med Trüpers terminologi ha både forfatterens stemme og en fortellerstemme i seg; den ene bærer intensjoner, den andre selve skrivningen som «system». ⁴⁴ Det er umulig å bestemme sikkert hva som er resultat av skrivningen som system og hva som er resultat av intensjoner. Trüpers karakterisering av Ganshof kan leses som en allmenn beskrivelse av historieskrivningen:

In Ganshof's case, neither the voice of the speaker nor the authorial voice could liberate itself from the mutual entanglement of their ongoing mediation that produced textual continuity, but at the same time retained elements of bad faith, concealment and make-believe that precluded a lasting settlement. What was concealed and disavowed by continuous text, as it appeared on the printed page, was precisely the resistance of ink and paper; the stammer of writing, within the time of scholarly work; much in the way a dramatic performance occludes the labor necessary for its *mise-en-scène* (Trüper 2014: 383). ⁴⁵

⁴⁴ Det er ikke helt klart hva som ligger i «system», men genre, diskurs kan gi innhold til begrepet.

⁴⁵ Trüper utforsker historikeren Francois-Louis Ganshofs praksis som sammensatt av en rekke ulike genre og nivåer: skrivning som både teknikk, materiale, tekstualitet og i et mangfold av genre; brev, lapper, notater, bildetekster, artikler osv. Han går ut fra at «the practical work of writing in history, and of constituting its normative and temporal orders, cannot be limited to one kind of text but should take into account [...] *all the texts*» (Trüper 2014: 22). Trüper skisserer en helhetlig praksis som også preges av sosiale og faglige kontekster, i det han kaller historikerens «writing phronesis» (f.eks. Trüper 2014: 145, 150). Trüpers undersøkelse tar antagelig en slik form fordi historikeren han undersøker ikke ser ut til å ha skrevet noen store sammenhengende fremstillinger; denne pluraliteten av tekstformer er Ganshofs verk. Hennig Trüper undersøker historikerens skrivearbeid på en nyskapende måte. Min undersøkelse skiller seg fra hans ved at jeg fokuserer på hele og avsluttede verk, og i liten grad tar for meg andre tekster av samme historikere. Men jeg vil flere steder underveis vise til Trüpers perspektiver.

Det som vises i tekstene, er ikke bare forskningens gjenstand eller forfattersubjekt, heller ikke avspeilinger av kontekster, epoker eller historiesyn, men også et pågående arbeid.⁴⁶

Det er tekster jeg leser, ikke epoker, tradisjoner eller paradigmer. Men det er mange kontekster jeg ikke tar opp, mange rimelige og viktige. For å ta Holberg som eksempel igjen: Spørsmålet om forholdet til eneveldet, om borgeren som ideal, om en såkalt borgerlig offentlighet, og om forholdet til eldre historieskrivning etc. er alle kontekster som er valgt bort her. Jeg verken kan eller vil ta opp alle: Kan ikke fordi da ville det blitt en annen avhandling. Og jeg vil ikke – fordi da ville jeg aldri kommet til spørsmålene jeg vil stille til tekstene. Jeg undersøker historieskrivningens *showing* mens den selv forsøker å drive ren *telling*.

En annen måte å forstå verkene på er å lese dem som deler av diskurser, epistemer eller paradigmer – innenfor horisonter for hva som ble tatt for gitt til enhver tid. Det er brudd-tanken som skiller diskursanalysen fra den tradisjonelle idéhistorien – men også epistemene er over-tekstlige plasseringer av verkene, som står i fare for å entydiggjøre dem.⁴⁷

Denne skriftkarakteren er heller ikke noe som kan isoleres som og overlates til å være et litteraturvitenskapelig objekt, gjennom skrivningen er den intern for historiefaget selv.⁴⁸

*

Både før og etter oppkomsten av «syn» og teorier, så *skrev* historikerne, og mens det klart finnes forskjeller i refleksjonsnivåer, så er utfordringen ved skrivningen et område som unndrar seg slike intelligible kategorier. Historikeren skal lage en

⁴⁶ Jeg forutsetter videre at en kan arbeide med tekster på en måte som går ut fra at ikke alt kan redegjøres for gjennom å påvise tekstens forelegg. Hva har man forklart av en tekst når man sporer urkilden til den og den tesen? Dette er tankegangen som preger det som kan kalles Billeskov Jansen-tradisjonen, jf. i denne sammenheng lesningen av Holberg i Billeskov Jansen 1938/1939).

⁴⁷ Her kan *Les Mots et les Choses* (1966, Foucault 2006) nevnes som eksempel. Dorthe Gert Simonsen skriver at «[...] de diskursive ressurser determinerer ikke en tekst i detaljer. Historikere må stadig udarbejde problemstillingerne i en tekstuel representasjon. Det kan ikke lade sig gøre at skrive en gennemført homogen tekst [...] en teksts arbejde med et spørgsmål og dens ufuldstændige ordning af sine elementer – er den situation dekonstruktion som metode tager udgangspunkt i [...] for dermed at genåbne den problematik, som forfatteren har arbejdet med» (Gert Simonsen 2002: 366).

⁴⁸ Med Hayden White kan en si at det er en paradoksal antagelse at det er lettere å bedømme en fortidig virkelighet som består av tusenvis av dokumenter, enn å forstå en enkelt kilde (jf. Whites «Historical Writing as Literary Text»).

sammenhengende fremstilling og i denne er ikke historiesyn det avgjørende; det skjer noe og det skjer noe annet – og straks er det et skrivearbeid med å få hendelser til å henge sammen, i fortellinger. Strevet finnes også uten historiesyn, «subjektivitet», verdier eller ståsted – eller disse er ikke det mest interessante eller virksomme i skrivningen.

«Syn», «oppfatninger», «posisjoner» eller «teorier» kan opptre som ressurser i tekstene. En slik forståelse av teorier, som noe som ikke står alene eller som utvunget av materialet kan hentes ut av tekstene, ivaretar materialforholdet i skrivningen bedre enn isolerbare posisjoner.

Frank Ankersmit påviser en dobbeltbinding i det han kaller en tradisjonell oppfatning av hva språket i historieverk består i: Denne oppfatningen sier både at den historiske virkeligheten vises uforvansket i teksten og at forfatterens intensjoner er synlige i teksten – men innvender så treffende at «transparency of authorial intention destroys the unobstructed view of the past and vice versa» (Ankersmit 1994: 126). Skriften er altså ikke bare noe en ser noe gjennom, teksten selv må tas alvorlig som objekt.

Min innstilling til verkene jeg skal lese, er at de er prinsipielt uavsluttede. Jeg leser for å se hvordan tekstene er under stadig utforming. En kan kalle det historikeren foretar seg, for en språkliggjøring av endring. Men det er å uttrykke seg litt for instrumentelt og bevissthetsorientert. Det er bedre å si at historikeren artikulere endring ved hjelp av et materiale, gjennom noe som lages, en gjenstand. Strevet er en virkning av at historikerne slipper inn materiale som viser noe virkelig, metaforene og grepene henter inn virkelighet.

Historieverk skrives i hverdagspråk, ikke først og fremst i et eget, spesialisert vitenskapelig språk. Som hverdagspråk har det uklare overganger mellom det som er mening og det som er påstander om virkelighetsforholds betydning og sannhet. (Samtidig er historikerens språk utvilsomt mer metaforisk enn hverdagspråket, som vi skal se).

Hva slags status har påvisningen av dette strevet? En må i prinsippet stille seg åpen for det spesifikke og skriftlige strevet med sammenheng som finnes i det enkelte verket. Det er et aspekt ved verket som fortolkes, det skal ikke oppfattes som en definitiv lesning. Helt andre typer utfordringer kan eksistere i andre tekster av samme forfattere. Det jeg forsøker å påvise, er overveiende verk-spesifikt.

Jeg har ikke en metode fra litteraturvitenskap, historiefaget eller hermeneutikken, men har forsøkt å skildre min egen framgangsmåte i lesningen av verkene. Det jeg ser etter vil framgå av alt fra småord som har et mer omfattende meningsinnhold enn bare å opptre i en bestemt sammenheng til gjentatte, tydelige strategier og forsøk på å lage fortellinger. Gjentakelser, kontrastvirkninger, «forglemmelser» og tydelige utelatelser er viktige. Jeg har ikke en sjekklister som jeg skal finne i hvert verk, men er åpen for det jeg opplever som et spesifikt arbeid i hvert av dem.

Når jeg leser verkene, foreslår jeg lesninger av dem. Jeg fortolker dem ikke i den betydningen at jeg finner en helhet eller underliggende betydning som forutsettes når en gjør hermeneutikk til en metode, slik metodelitteraturen gjør.

I den såkalte Verstehen-tradisjonen der forståelse blir en metode (slik den ble utviklet av f.eks. Wilhelm Dilthey og Wilhelm Windelband), er en opptatt av individualitet, men også av dialog. Her ligger det en spesiell historieforståelse (en lukket, «substansiell» eller objektivert tidsflyt), basert på antagelser om en kontakt, dialog, på tvers av tid og tekst. Når en gjør hermeneutikken til metode, kan den opptre slik: «Å fortolke er altså å forsøke å finne fram til en underliggende mening, eller å si noe som framstår som uklart på en klarere måte» (Gilje og Grimen 1993: 156). Jeg antar ikke at det kan oppsøkes en helhet i så kompliserte tekster som jeg har for meg. Slik lesning retter opp og lager en klarere tekst enn den som finnes: «Når vi fortolker en tekst lager vi en annen tekst som forsøker å uttrykke den første tekstens mening på en (forhåpentligvis) klarere måte» (Gilje og Grimen 1993). Denne bruken av den hermeneutiske tradisjonen bidrar til å overskride teksten til fordel for tradisjonen den skal bære på.

Tanken om helhet representerer det samme: «Alle detaljenes harmoni med helheten er kriteriet på korrekt forståelse» (Gadamer, sitert i Gilje og Grimen 1993: 158). En slik tanke er først og fremst normativ, den uttrykker et estetisk krav. I analysen veier en selvsagt forekomster mot andre forekomster, men ikke nødvendigvis mot *helheten* i bestemt form entall. Det holistiske kriteriet hos Gilje og Grimen «er orientert mot tekstens indre sammenheng eller koherens» (Gilje og Grimen 1993: 158).

Min studie stiller seg kritisk til denne tradisjonen. I det hele tatt bør en være forsiktig med å snakke om helhet og mening i bestemt form entall, å søke etter en indre eller underliggende mening, noe uklart som må artikuleres, noe indre, implisitt, underliggende.

Denne avhandlingen undersøker et nytt felt. Jeg plasserer meg nær materialnivået, uten å ville gå for langt i retning av et metanivå. Både positivismen og den tradisjonelle kritikken av positivismen er på et metanivå jeg ikke ønsker å være på; positivismekritikken får fram historiesyn og subjektivitet som virkende forutsetninger i forskningen, og at «syn» hele tiden vil prege skrivningen. Disse «fortolkningsverdiene» synes forankret i subjektivitet og eksistens, men de er også abstraksjoner jeg vil forlate; de er ikke mindre metanivåer enn søkingen etter kausalitetsverdier og hypotesetesting. Jeg ønsker å bidra til en mindre teoretisk og mer praksisnær tilgang til det historievitenskapelige arbeidet. Det jeg har gjort i denne innledningen, er å vise fram min teori om hva historieskrivning er, som jeg utviklet i dialog med et lite utvalg forfattere, etter at jeg erfarte historieskrivningen jeg leste som strevende.

DEL II. Ludvig Holbergs *Dannemarks Riges Historie*

Ludvig Holberg var professor i historie og geografi ved Københavns universitet fra 1730. I hans tid hadde historikervirket begynt å fremtre mer som et selvstendig fag, og i 1732 ble det eget eksamensfag.

To år etter utnevnelsen kom første bind i hans ambisiøse *Dannemarks Riges Historie* (1732, det andre kom i 1733 og det tredje i 1735, verket ble revidert 1752–54).⁴⁹ Verket var planlagt i to bind, men det ble altså etter hvert tre bind.⁵⁰ Holberg hadde skrevet historieverk tidligere også, men da gav topografi og landbeskrivelse i større grad strukturen som det historiske materialet ble innfelt i.

Holberg vil skrive om alt som angår borgere under eneveldet, i erklært motsetning til tradisjonell krigs- og hendelsesfokusert historie (jf. *Betænkning*, Holberg 1735: upaginert). Verket skal gi leserne en stor Danmarkshistorie med viktige handlinger og hendelser, utvikling av forfatning, jurisdiksjon, religion og handel samt konflikter med naboland. Historieskrivning skal også i Holbergs program gi eksempler på handlemåter og overlegninger, som folk i tilsvarende posisjoner kan lære av, samt eksempler på allmenmenneskelig moral.⁵¹

Opp mot halve verket handler om relativt nær fortid, med eneveldets innførelse som et høydepunkt. Første bind handler om tiden fra riket ble grunnlagt og fram til Christian 2. Andre bind domineres av Christian 4. Siste bind innledes av en historiografisk betenkning og går deretter fra Fredrik 3.s innsettelse til litt forbi eneveldets innføring i 1660. Periodene han deler historien inn i, er 1. de hedenske konger, 2. de kristne konger frem til den nordiske samlingen med dronning Margrete, 3. Kalmarunionen. 4. periode

⁴⁹ Revisjonen er det han selv kaller «forbedringer» og tillegg, men er mer å regne som et nytt opplag enn en ny utgave. Han gjør mindre grep som oversettelse av en del fremmedord og lignende (jf. Bull 1913: 99).

⁵⁰ Jf. Bull 1913: 65.

⁵¹ I *Synopsis historia universalis* (Holberg 1769 [1733]) definerer Holberg historie som «fortellingen om fortidige forhold, med det mål å bevare minnet om de ting som lærer oss å leve moralsk godt og lykkelig» (Holberg 1769: 1). Til sammenligning er Ciceros definisjon: «the witness of the past, the light shed on truth, the life-giving force to memory, the guide to life» (Cicero 2001: 2.9.36). Historien som læremester er en gjennomgående målsetting for Holberg, uttrykt i mange skrifter. I dedikasjonen i oversettelsen av Herodians historie, skriver Holberg at kongen vil «finde sine egne *Qualiteter* afmalede udi en anden Person» (Holberg 1746).

går fra reformasjonen fram til 1660. Den femte og siste perioden er de suverene danske konger frem til Fredrik 3.s død i 1670. Å gå helt opp til Holbergs egen tid ville føre til kontroverser med nålevende personer og den pietistiske samtiden, det er en mulig grunn til at han stanser i 1670.⁵² Han forteller imidlertid også Griffenfeldts historie, som overskrider rammene.⁵³

Raskt etter innledning og et kapittel om vandringer, framstilles fortiden ordnet i kongekapitler. Det fokuseres på handlinger, hendelser og utvikling av institusjoner. Kongene⁵⁴ følges i krig og fred, også som bilder på hva deres nasjoner eller hærer gjør, samtidig med andre store menn, men underveis følges også med ujevne mellomrom størrelsen «Riget» eller «Nationen», men verket har ikke grep for en bredere kulturhistorie, som man skulle få eksempler på senere i århundret (Voltaire). I hvilken grad har aktøren(e) handlet rett, gitt lover og ellers virket til rikets fremme? Verket inneholder ingen historiefilosofiske refleksjoner, men «Betænkningen» om historieskrivning i åpningen av bind 3 tar i hovedsak opp utfordringer rundt historikerens forutsetninger og verkets form.

Sentrale handlinger innad i Riget (lover, forordninger, stiftelser, skatter) og utenfor det (kriger og allianser) beskrives i løpet av kongekapitlet, før en konges samlede portrett kan tegnes basert på disse handlingene i forbindelse med hans død. Ved slutten av en konges regjeringstid eller periodens slutt oppsummeres også mer institusjonelle forhold som mynt- og lovvesen, gjerne slikt som ikke direkte følger av kongens eller andre sentrale aktørers handlinger. I tillegg kan øvrige «merkværdige» forhold oppsummeres. I slutten av hver periode foretas sammenligninger av epokene, med en varierende liste over lov og rett, moral, hær, jordbruk, klesdrakter etc. Fortellerens utfordring er å presentere og analysere materialet og få fram mulig ukjente konspirasjoner, statsfeil og nye sammenhenger, samt utmyntelse av noe eksemplarisk, der dette synes mulig. Historikeren kan f.eks. regne opp en persons dyder og så si: «I henseende til disse Dyder blev hans Død højeligen beklaget» (Holberg 1733: 454). Da

⁵² Fra 1539 til 1770 ble alle trykte bøker sensurert. I løpet av Holbergs levetid avløses «direkte indgreb [...] af forsigtig omgåelse parret med selvcensur» (Damsholt 1992: 84). Sensuren får mer preg av kotyme; noen verk er også uten imprimatur. Sent i forfatterskapet kritiserer han sensuren åpent. I siste levnedsbrev bemerker Holberg at få sensurerte historier er skrevet med mer oppriktighet enn *Dannemarks Riges Historie*. (Om sensuren, Bull 1913: 74.)

⁵³ Griffenfeldts skjebne kan ses i lys av det jeg senere skal diskutere som et «handlingsrom» i teksten. Griffenfeldt beveger seg på dramatisk vis i dette rommet og er derfor interessant å skildre for Holberg, selv om skildringen overskrider den eksplisitte avgrensningen i tid.

⁵⁴ «På den politiske scene var der i enevælden egentlig kun én eneste aktør, og det var kongen, subsidiært dynastiet» (Lyngby, Mentz, Olden-Jørgensen 2010: 79).

er det altså utvunnet noe generelt (moralsk) ved å framstille ham. Men vel så viktig som moralske vurderinger er at Holberg skal skildre det større «Riget», som skal ha en utvikling.

Verket er velformulert, tidvis lett ironisk distansert, men også preget av avskrift, årstallsmessig oppregning av hendelser og innsatte dokumenter Holberg har fått «kommuniceret», en stil han ellers tar avstand fra (bl.a. i *Betænkning*). Fortelleren er et aktivitetssentrum som analyserer, utmynter nytte og unytte, velger ut og legger død.⁵⁵ Holberg er tydelig til stede i verket. Han velger og styrer presentasjonen av materialet kyndig, gjør oppmerksom på andre framstillinger han «har fulgt», viser frem sine grunner til «præcaution» og hvordan ulike framstillinger er preget av aktørers plassering.⁵⁶

Han dedikerer verket til kongen. I tilegnelsen til Christian 6. skriver Holberg seg inn i hierarkiet, som han tydeliggjør: Kongen er den første leseren i verket, både i betydningen øverst og mest privilegert,⁵⁷ og den første leseren som omtales i verket, men historikeren er den som gir. Samtidens kongemakt, oldenburgerne, hersker i det meste av verket.⁵⁸ Under dem sier Holberg med en elegant bemerkning at det synes som om «Dannemark fast udi 300 Aar haver været regieret af een og den selfsamme Konge, saasom man har seet Christiani 1 Dyder skinne udi lige Grad hos alle Christiani 1 Efterkommere» (Holberg 1732: 637). Formuleringen er storslagen og dekker over erfarte forskjeller og særtrekk i materialet. Siden det han overrekker gjennom dedikasjonen er tekst, kan ikke overrekkelsen være entydig; den inneholder et mangfold av handlinger og hendelser. Verket presenterer mye forskjellig, for å si det forsiktig. Holberg er hele verket gjennom en sporhund etter partikulariteter og kan ikke unngå å dukke ned i kaotiske og ustyrlige detaljer, i «uforutsigbare» hendelser som ikke stemmer med hans program eller teorier. Det er et stort arbeid å sette disse sammen. Kongekapitlene tvinges til å bli en løsere orden etter hvert som skrivningen får mer

⁵⁵ Han kan ta opp igjen en hendelse han har lagt bak seg, fordi han underveis har mottatt flere opplysninger, f.eks.: «Jeg har fundet blandt de Dannenskioldske Manuscripter som ere mig communicerede, en heel Bog om den Process [...] som kand holdes værd at lade udgaae til Trykken» (Holberg 1732: 369).

⁵⁶ F.eks. Holberg 1732: 215 og 646.

⁵⁷ «Kongeloven gjorde Fredrik III til den mest magtfuldkomne af alle absolutte monarker. Næppe nogen østerlandsk selvhersker var udstyret med større beføjelser» (Jespersen 1989: 183).

⁵⁸ Alle provinsene, pluss Norge, Færøylene, Island og Grønland og hertugdømmer i sør var et omfattende rike: «Hele dette sammensurium af riger og lande, som endnu ved Christian 4.s død var en av Nordeuropas betydeligste statsdannelser, var i praksis kun sammenknyttet af en eneste ting, den oldenborgske monark» (Jespersen 1989: 38).

materiale og mange temaer må forfølges: Temaene blir naturlig flere – og da antar kongekapitlene mer form av å bare være navn. Generelle trekk som utvikling av handel og religion, statsskikker, problemer rundt tronfølge etc. diskuteres på tvers av kapitlene.

Verket skal også bidra med nytte (jf. Holberg 1732: fortale). Teksten formidler borgerlige verdier som økonomisk sans og sparing i motsetning til adelens sløseri og seremoniell, fenomener som Holberg tar kraftig avstand fra å skildre, siden de er uttrykk for tradisjonell, adelig historieskrivning. Huitfeldts Danmarkshistorie (1595–1603) var skrevet fra et adelig synspunkt. En strategi i Holbergs verk er anvendelsen av Huitfeldts skrift, men fra et borgerlig synspunkt.⁵⁹ Tiltak og pågangsmot verdsettes, mens lediggang og passivitet skys:

Kong Christopher maatte med Hænderne udi Lommen [...] være Spectator [...] han havde ingen Kræfter til at beskytte Skaane [...] thi hvordan det gikk, enten han vandt eller tabte, saa blev Omkostningen og Arbeidslønnen saaledes udregnet af hans Allierede, at de samme toge all Profiten (Holberg 1732: 421).

Holberg laster en konge for å bruke penger på en reise til Det hellige land (en «utidig [...] Andagt», Holberg 1732: 435), og han dveler gjerne ved regnskapene for de ulike utvekslingene av landområder. Å samtale, forhandle, inngå kontrakter, tre inn i gaverelasjoner og å ha klausuler er viktige rasjonalitetsmerker. Det å kunne føre samtaler på ulike språk er en stor pryd.⁶⁰ Ord som *Restitution, notificere, conference, negociere, progresser, excesser* gjør at materialet ofte gis preg av en klar borgerlig rasjonalitet. Her ligger dyder knyttet til arbeid og effektivitet, tiden er noe som kan sløses med, kastes bort.⁶¹

I fortalen til leseren beskrives oppdraget slik at verket

[...] med Flid melder om indenlandske Sager, og Rigets Jure Publico, om dets andre Love, Constitutioner, og de store Etablissemens, som ere skeede, og hvis Læsning giver en Kundskab om Landets saa vel gamle som nærværende Tilstand. Jeg haver ogsaa af Grunden viset Oprindelsen til alle saa vel udenlandske som indenlandske Tvistigheder, givet Kongernes saavel som andre store Mænds Portraits (Holberg 1732: 4).

⁵⁹ Men Holberg står presentasjonsmessig tidvis svært nær Huitfeldt ifølge Bull (Bull 1913: 83); ofte kutter og ordner og resonnerer han og beholder minnelser av hans ordlyd. Verket fant nedslag i «det læsende, interesserede og købedygtige publikum, den borgerlige offentlighed» (Damsholt 1992: 80).

⁶⁰ F.eks. Holberg 1733: 785.

⁶¹ F.eks. «Bruge Tiden» (Holberg 1735: 248).

Her er «Portraits», «Officium» og forbindelsen mellom «det gamle» og den «nærværende Tilstand» kjennetegn på at en enhet forutsettes gitt gjennom materialet uten at en sammenheng trenger å fortelles. Holberg har et program som søker å forutsette at mennesket overtrumfer tiden og er seg selv likt og gjenkjennbart. Derfor kan helheten i prinsippet framgå av hver eneste handlingstidsbeskrivelse. Det legges ikke mye arbeide ned i en grunnleggelse av Riget, et opphav, oppkomst eller etablering. Første kapittel handler om utvandring fra Danmark, ikke om etableringen av en dansk identitet.⁶² København *forbedres* senere uten at en etablering først er klart fortalt (jf. Holberg 1735: 425). Kongene kan være *Fundatores* og *Bygmestere*, som gjentatte ganger legger grunnvoll til riget.

Christian 3. leget rigets indre sår og er statens, religionens og lærdommens stifter i Danmark: «Han bragte allting af et Chaos og en yderlig Forvirrelse udi en herlig og zirlig Orden» (Holberg 1733: 396), mens Waldemar 3. kalles «Rigets *Fundator*» (Holberg 1733: 396, se også f.eks. Holberg 1735: 518). Disse gjentakelsene viser at karakteristikkene er lovprisninger, ikke begynnelse. Ordet *forbedring* impliserer at noe som alt eksisterer, kan forbedres igjen og igjen uten at opprinnelsen er fortalt. En grunnvoll kan legges på noe som alt finnes. Fundament betyr ikke «én gang» eller «første gang». Danmarkshistorien slutter med et notat, uten at noe synes å gå i oppløsning eller lide under en mangel på fullendelse, fordi det substansielle skal fremgå av handlingstidsbeskrivelser.⁶³

I henhold til Holbergs ressurser er det altså ikke snakk om en utvikling som legger noe bak seg for alltid. Framskritt⁶⁴ kan beskrives som modningsprosesser, men kan møtes av ironi. «Den gamle grove Ærlighed tog allevegne af, og en Politesse igien tog til [...] (e)ndskiønt der bedrevedes ligesaa meget Ont som tilforn, skeede det dog med større Høflighed.» (Holberg 1732: 767). «En Leilighed og *favorable Conjunction* kand ofte meer udrette end mange Aars Konst og Arbeide» (Holberg 1733: 756). Omkalfatringer kan når som helst skje, som når han skriver at opprør «dempedes»

⁶² Skovgaard-Petersen viser hvor lite narrativ begynnelsen av verket er: Vandringskapitlet han starter med har en «appendix-karakter»: «Hvor Pontanus kraftfuldt får markeret Danmarks status som 'officina gentium', har Holbergs indledende oversigt karakter af et omvendt appendix: Nu har han sagt hvad han behøver sige om folkevandringerne og kan gå i gang med den egentlige danmarkshistorie» (Skovgaard-Petersen 1996: 394).

⁶³ Et eksempel er dette: «Denne Forandring søgte man nu udi Christian 4 Minnorenitet at kuldkastr. Ridderskabet paastod, at Dom-Herrerne burde have deres fri Vall, og Hertugerne at Stiftet burde være tilfælles for alle regierende Herrer. Men Tingen blev, som den var udi Christian 4 Tiid» (Holberg 1733: 543).

⁶⁴ Progresser (f.eks. «store Progresser», Holberg 1733: 189) betyr *fremgang*, en bevægelse i et rom.

(f.eks. Holberg 1733: 205). «Dempedes» er en megetsigende term i denne sammenheng, den røper at det negative ikke helt kan legges bak oss.⁶⁵ Fenomener forsvinner ikke, men kan dempes, uten å bli helt borte. Så kan alt kastes om på igjen (Holberg 1732: 767). Tilfeldigheter kan midlertidig snu helt om på samfunnsforholdene: «et Fruentimmer kan vende op og ned paa et heelt Land» (Holberg 1733: 616). Faren for tilbakefall og ufornuft er konstant – det finnes ingen figurer i teksten som tyder på at samfunnsmessige feil (*Statsfeyl*) eller individuelle feil kan legges bak oss én gang for alle. Chaos versus Orden er en permanent problemstilling.⁶⁶

Ut fra Holbergs ressurser er slik at det som er generelt – det menneskelige – skal ligge i eksempler gjengitt i utførlige tekster. Underveis opptrer det tidligere skrevne som en grunnleggende og konstitutiv skriveressurs for Holberg.⁶⁷ Selv om nyere tid har et mye større tilfang av dokumenter og kilder, så mangler framstillingen av dem. Tomrom og mangel åpner seg for Holberg først på de steder der ingen har skrevet utførlig tidligere. Det materialet han helst ønsker i arbeidet sitt, og som det mangler mye av, er tekster fra handlende og maktfulle personer. Aktørers memoarer kan sies å ha moral i seg ved at de gjengir handlinger og vurderinger, slike tekster skriver

⁶⁵ F.eks.: Riget «kom til sin forrige Ære og Velstand igien, Bispernes Myndighed som svækkede Landet, og var en stedsvarende Tønder til Uroeligheds Ild, blev dæmpet» (Holberg 1733: 354).

⁶⁶ Se f.eks. Holberg 1732: 198. Normalt vil jo en historiker fryde seg over at tilfanget av materiale vokser – og over å være den første til å gjøre bruk av det. I andre verk artikulere han tydelig en syklisk utvikling: «Naturens Drift, saasom den idelig er til at samle adspredte Ting, saa er den ogsaa til at adspredde igjen samlede Ting, at skabe for til intet gjøre, og til intet gjøre for igjen av Skabe, og ligesom udi Kegel-Spill, setter op for at slaae ned, og slaae ned for at sette op igjen» (Holberg 1739: 5). I epistel 532 vil han ikke felle noen dom over hvorvidt verden går fram eller tilbake, «efterdi jeg udi hver Alder finder lige mange Feyl, lige store Tragoedier, undtagen at Maaden, paa hvilken de øves, er annerledes, saa at Scenernes Forandring alene foraarsager at Verden, skjønt den er den samme, synes dog ikke at være den samme: Man kand udi hver Alder kiende et Menniske igien, saasom man finder samme Tilbøyeligheder, samme Materie, skjøndt anden Form. Dette foraarsager hos mig ingen Forundring, saasom Menniskets Hoved-Qualitet er Ustadighed, hvilken man merker, saa vel udi det Gode som det Onde, saa vel udi vigtige som indifferente Ting, udi Levnet som udi Klæde-Dragt.» En av Holbergs siste tekster er en fabel om historieskrivningen, «Historiens Skiebne» (i Holberg 1751), som viser at det som konstituerer historieskrivningen, gjør den umulig. Se kapittel 7 her.

⁶⁷ Han bruker også sine egne tidligere historiske og topografiske verker i stor utstrekning. For hans arbeid med dokumenter og tekster, se Bull 1913, særlig side 74ff. Hans viktigste materiale er som nevnt Huitfeldts store historieverk. Rikskansler Arild Huitfeldt (1546–1609) hadde gitt ut en samlet Danmarkshistorie mellom 1595 og 1603, skrevet fra et adelig synspunkt. Etter at Huitfeldt er borte blir tidvis Holberg selv skrivende slik han har kritisert, ved tidvis å bidra med kun en enkel oppsamling av diplomata. «Fra Christian 4.s historie skifter Holbergs verk karakter. I hele den tidligere tid har han bygget paa eksisterende fremstillinger, først og fremst Huitfeldt; han har git utfylling og rettelser, ræsonnement og kritik. Fra da av maatte han bygge paa eget grundlag [...] Men da emnet aldri var behandlet før, har han set sig nødt til stadig at bryte sin egen fremstilling ved at gi avtrykk av aktstykker, og han blir derved i denne senere halvpart av sit verk selv noget rammet av sin tidligere dom over Huitfeldt: han gir paa visse stedene snarere en 'Samling af Diplomata' end egentlig historieskrivning» (Bull 1913: 88).

handlinger inn i en antatt felles menneskelighet.⁶⁸ Mye fortidsmateriale har ikke memoar- eller brevkarakter. Han har imidlertid noe annet – en ressurs som sier noe om hva mennesket er.

⁶⁸ Her vil en side ved Holberg som historiker samsvare med en samtidig tysk skribent: «Hva kan jeg lære fra et arkiv, annet enn partikulariteter om et land som andre ikke har lært? Dette hører ikke til vitenskapene, som selvsagt handler om universelle ting» (en kritikk av J.P. von Ludewig fra 1739, sitert fra Eskildsen 2008: 431). Eriksen viser at «den historiske kritikken på Holbergs tid hadde et perspektiv der skillet mellom kilde og bearbeidelse ikke var det sentrale. Så lenge historieskriveren forstås som et vitne, med forpliktelse til å være pålitelig og til å formidle andre, tilsvarende pålitelige vitnesbyrd, blir kritikkens fokus et annet. Når begge forstås som vitnesbyrd fra pålitelige menn – historieskriverne – er det kun gradforskjeller mellom 'kilder' og 'bearbeidelser'» (Eriksen 2014: 51f.).

Gjennom denne ressursen arbeider Holberg med å forutsette at det er mulig «at dømmen om tilkommende Ting af forbigangne» og skriver ofte at «Erfarenhed viiser» (f.eks. Holberg 1735: upaginert), og her ligger *historia magistra vitae* til grunn. Skrivningen hans er gjennomtrukket av virkemidler fra denne tradisjonen. *Historia magistra vitae* vil vise varianter av mennesket, som om egennavn ikke bare var navn på individer, men også var fellesnavn.

Handlingstidsbeskrivelsene til Holberg skal vise at mennesket her og nå ikke er satt grunnleggende annerledes sammen enn mennesket der og da. Der noe er uvisst, sannsynliggjøres motiver ut fra ens egne erfaringer, som er gyldige fordi verden er den samme. Det fortidige er fremdeles synlig i det eksisterende, og omvendt. Avdekking av motiver lettes når en antar at *mennesket og samfunnet* kan beskrives så å si i bestemt form.

«Cæsar» kan hentes opp som verdi i en tekst som skrives i en ny tid, som referanse til et sett med handlemåter og gi allmenn betydning til ulike handlinger. «Hentes opp» betyr ikke først og fremst at han hentes opp fra en forgangen tid, heller at han hentes *ut* av andre tekster, bl.a. Cæsars egne, som uttrykk for en felles og uforanderlig menneskelighet. Navnet blir da sjablong for en rekke beskrivelser som har noe allment ved seg og slik kan påstanden om at «x er den nye Cæsar» kan opptre som en snarvei til forståelse. Holberg går ved slike sjablonger aldri inn på diskuterende begrunnelser om hvorfor likhetspunkter kan finnes, slik at vi får synliggjøring i teksten av et begrunnelsesarbeid.

En kan komme i situasjoner der en må avgjøre om en vil følge Augustus eller Cæsars eksempler (Holberg 1733: 607). Waldemar 3. er den danske Salomo (Holberg 1732: 462), Margrete er den nordiske Semiramis, mens Erik av Pommern en stund så ut som den nordiske Aleksander.⁶⁹ Christian 2. diskuteres som den danske Nero (Holberg 1733: 78, 130). Christian 4.s liv og virke skrives inn med Augustus' historie

⁶⁹ Holberg 1732: 611. Eller: «Med et Ord: Gustavus synes at have Alexandri Exempel for Øjene, og Christianus 4 Alexandri tillige med Augusti» (Holberg 1733: 920).

(fred og handel) som modell,⁷⁰ eller som Cæsar (krig, Holberg 1733: 888).⁷¹ Hele Christian 3.s liv var en bok som alle bør lese (f.eks. Holberg 1733: 579).

Når karakterene er forankret slik, kan egennavnet bli tegn innad i teksten, og kan settes inn i sammenligninger med andre karakterdannelser. En eventuell glemsel av fortiden vil i lys av læren om *historia magistra vitae* først og fremst være kognitiv, ikke identitetsmessig: Vi kan risikere å glemme noen regler og mønstre, men ikke hvem vi er. Om man ikke er fortidige handlinger bevisst, mister man ikke seg selv, men én av flere mulige læremestre. En nytidig situasjon kan i teorien like gjerne jevnføres med et fjernt historisk eksempel som med et umiddelbart foregående, i alle fall *tilsynelatende* uten at noe mistes i mellomtiden. Og en ny situasjon kan sammenlignes med en annen, men springer ikke ut av den (eller det er i tilfelle ikke hovedsaken). Spørsmålet er hvordan det som er, *egentlig* er, i stedet for hvordan det som er, *ble* slik ved en gang å være.⁷²

Historia magistra vitae må i skrivingen ses som en ressurs som kan mobiliseres, men som ikke alltid strekker til overfor materialet. Historieskrivningen bidrar alltid med mer enn moralske vurderinger i sine beskrivelser. Historikeren Polybius skriver om *historia magistra vita* at «we are instructed not by precept but by reasoning from experience, especially experience reported in sufficient detail to include the situation and motives and reasons for the failures of past actions» (Polybius, sitert fra Nadel 1964: 298). Åpenheten for «tilstrekkelige detaljer» er historieskrivningens kjennetegn versus moralfilosofering – detaljer er sjelden konstitutive for moralisering, men en historiker må være vår for dem: Plutselig kan de opptre som kausale eller vesentlige på annet vis, som skyter ut over et moraliseringsærende.

⁷⁰ Holberg 1733: 872.

⁷¹ En kan også se en person med flere i seg: «Simon Magus, Sylla og Catilina vare samlede udi hans Person» (Holberg 1733: 283).

⁷² «Jeg lærer deraf at kiende Lande: Jeg lærer at kiende Mennesker: Jeg lærer at kiende mig selv: Ja jeg lærer at spaae: Thi man kand af forbigangne Ting dømme om tilkommende, og derfor i visse Maader holde hver grundig Historicum for en Prophet. Moralske Betænkninger ere vel af stor Nytte; men Historien haver kraftigere Virkning, naar den læses med Skiønsomhed, og naar den er udi sin rette Skikkelse» (Holberg 1748: 348). «Man opmuntres af andres Exempler til Dyd; man lærer af andres Feil at tage sig selv vare, man lærer at kiende sig selv ved at see sit eget Portrait i andre. Man lærer ogsaa i sær at kiende enhver Nations Art og Egenskab, hvorudover det Historiske Studium i sær reccommenderes Konger og Førster» (Holberg 1734: 36, denne passasjen finnes ikke i første utgave av verket, 1716). David Hume forutsetter det samme: «Mankind are so much the same in all times and places, that history informs us of nothing new or strange in this particular» (Hume 2014: 55). Om en mener at «(t)he same motives always produces the same actions» (Hume 2014: 83), tilsier programmet at alle tider er like gjennomskuelige som den sosiale orden er nå. Se også Holberg 1735: 429.

Erfaringens språk og «forhåndsviten» – *historia magistra vitae* som ressurs – vil utfordres av materialet, om en går tett nok inn på det. Slik sett kan ikke selve *skrivningen* være så sømløs som forholdet mellom erfaring og forventning kan være i henhold til Koselleck (jf. Koselleck 2004). Også om en primært skal utmynte eksempler, er det et arbeid som må legges ned:

[...] it is the investigation (*historia*) into the circumstances of the examples presented to us which engages our intellectual faculties and in so doing furnishes us with a moral purpose (Nadel 1964: 298).⁷³

Historikeren må undersøke omstendighetene («circumstances») eksemplene befinner seg i. Omstendighetene er historikerens felt – men der finnes også alle partikulariteter som forstyrrer eller forringer handlingers eksempelverdi. Et sted må abstraksjoner, teorier eller syn – skriveressurser – inn for å si at her går grensen: Her har vi et eksempel. Gyldigheten og relevansen av eksempler utfordres hele tiden av praktisk skrivning.

Christian 4. er det største og mest lysende eksemplet i verket.⁷⁴ Men vi ser også strev med eksemplaritetsutvinning ut fra negative eller motstridende forekomster. Christian 2. er et permanent sjokk i verket. I hans liv foreligger det handlinger som viser til en karakter som er vanskelig å skrive seg gjennom, jevne ut, finne sjabloner for.⁷⁵ Når en ser det slik at sønnen «ud-copierer» faren, er en forbindelse laget, men da er også arbeidet med materialet stanset opp, det forlages og taler ikke mer. *Magistra vitae*-ressursene bidrar til å «stanse» undersøkelsen av forskjeller i materialet, men kan i neste nå utløse strev på selvstendig grunnlag. Det er stadig en risiko for utenpåklistret karakterisering, pastisj.⁷⁶ *Historia magistra vitae* har grep og snarveier gjennom

⁷³ Barrow skriver om Plutarks helteportretter: «Admittedly these Comparisons are artificial, arbitrary in the choice of headings under which comparison is made, superficial in their analysis of the circumstances in which each hero in his pair acted, and sometimes shallow in their estimate of character» (Barrow 1967: 59).

⁷⁴ Christian 4. hadde kapasitet til «at agere *General, Amiral, Rentemester, Secretaire, Bygningsmester, Dommer, ja indtil hans egne Børns Hofmester og Informator*» (Holberg 1733: 778). Han «forrettede de smaa Ting saaledes, at han syntes at forsømme de Store, og derimod de vigtige Ting saaledes, som den der aldri bemøjedede sig med ringere» (sst.). Ingen andre aktører er i nærheten av å få en slik altomfattende karakteristikk. Med Christian 4. endrer skildringen karakter, mener Bull; Holberg skriver mer selvstendig ut fra historisk materiale, ikke andre fremstillinger (Bull 1913: 86ff.).

⁷⁵ Christian 2. nøt Holbergs respekt som lovgiver, jf. Bull 1913: 84. Men han mobiliserer en rekke ressurser for å forstå de øvrige handlingene hans (mer senere).

⁷⁶ En aner stundom en ironi i beskrivelsene. Overfor en konge som har tapt mange slag og som lager et opptog som skal imitere de gamle romeres triumftog, sier Holberg at «det er troeligt, at alle fornuftige Svenske have seet denne *Procession* an med samme Øjen, som de Romere fordum keiser Caligulae *Triumph* ved hans Tilbagekomst fra Tydskland, hvor han intet havde erobret uten Østers Skiæll og

materialet som stanser kompleksiteten med noe kjent, men kan også bidra til at fremstillingen halter og stanser.

Et grep er å karakterisere forskjellige individer under begreper eller «Hoveddyder».⁷⁷ For eksempel sammenholdes Christian 4. og hans svoger Jacob av England under begrepet «fredsommelighet», som igjen trekkes ut og selvstendigjøres som sammenligningsgrunnlag: «Dog gikk denne Fredsommelighed ikke saa vit hos ham, som hos hans Svoger Kong Jacob av Engeland, hvis store Begiærlighed til Fred [...] var bleven til en Lyde» (Holberg 1733: 609). Det avvikende må *ordnes* for at noe skal fungere som eksempler.

Portretter baseres på hovedegenskaper som står interessant til hverandre. Antagelsen om at én egenskap hos et menneske har overtaket og kan karakteriseres som en hovedegenskap, er en viktig ingrediens i *historia magistra vitae* som skriveressurs. I tallrike sammenligninger kontrasteres to fenomener, slik at fellestrekk forsøkes manet fram.

Corfitz Uhlfelt og Hannibal Sehesteds relasjon representerer et hat inntil destruksjon mellom to svogre midt i Riget. De forsøkes satt på plass i lys av Cæsar og Pompeius. I saken mot kongens utro hustru er den ene aktor og den andre forsvarer, «og giver denne Action et fuldkomment Portrait paa begge disse Herrer; thi man seer paa den eene Side et særdeles Overmod, og paa den anden Side lige saa stor Hyklerie» (Holberg 1733: 891). Senere viser han f.eks. til portretter av dem gitt i et tidligere bind (Holberg 1735: 85). Han har «meldet om» sjalusien (Holberg 1735: 86). Slik skal han alt ha gitt nøkkelen til å forstå deres handlinger: Da er karakterene etablert – uavhengig av videre handlinger.

Slik var «denne Prælat dannet», kan Holberg skrive. «Dannet» betyr her nærmest «skrudd sammen på en måte som lar oss forstå aktørens videre handlinger». Portrettet historikeren lager, settes inn i det videre handlingsforløpet. Men det typiske, mønsteraktige og modellmessige kan utfordres av handlingenes videre gang: Det kan

Steene» (Holberg 1733: 456). Her er det en humoristisk pastisj, som viser avstanden mellom skrivning og materiale. Refleksjonsavstanden gir et fremmedgjørende, tankevekkende innslag – i alle fall om en forutsetter at Holberg selv vil skrive utelukkende en eksempelhistorie. Se også karakteristikken av kong Hans sin tid: «Kort at sige: Dannemark var udi Kong Hanses Tid som et fuldkommen *Regnum Heroicum*, hvorudi Konger regiere meere ved Exempler og Persvasioner, end ved Magt og Myndighed» (Holberg 1733: 10). Da er det makt og myndighet som undersøkes, ikke eksemplaritet.

⁷⁷ «Men denne Konges Hoved-Dyd var Fredsommelighed; thi, hvorvel han var en af de mægtigste Konger udi Europa, foruroelgede dog han aldrig nogen Potentat sin heele Regierings Tiid, ja denne Dyd gik saa vit hos ham, at man med stor Møye kunde faae ham til at trekke Sverdet mod sine rebelske Undersaatter udi Sverrige» (Holberg 1732: 737, se også Holberg 1735: 398).

bli uklart hva som er eksemplarisk, og hva som er del av kausalforløp eller andre beskrivelser. Og større enheter over aktører og handlingsforløp gripes ikke på denne måten.

En finner også mindre direkte moralske modeller for mening og sammenveving, for eksempel når kong Hans' melankoli «som udi samme Grad forplantedes paa hans Børn udi vor Tid» (Holberg 1732: 828, jf. også Holberg 1735: 437). Christian 3. hadde også mange anfall av melankoli, som var «en Arve-Syge hos ham» (Holberg 1733: 378). Melankoli synes i det hele tatt nedarvet blant oldenborgerne; selv Christian 2. lignet på noen – han lignet sin far i melankolien (jf. Holberg 1733: 129). Slike sammenligninger forutsetter at de to har noen identiske trekk, som utgjør grunnlaget for sammenligningen. Men hver gang et tema vender tilbake, slik som Christian 2. gjør, viser det at temaet ikke lett kan forlates, at ressursene ikke helt strekker til. Når Holberg samtidig sier om Christian 2. at han ikke arvet noe i det hele tatt, viser det at materialet ikke går opp.

Det at en sønn karakteriseres som helt motsatt sin far, maner også fram et sammenligningsgrunnlag, som når det sies: «thi aldri har nogen Søn været sin Fader meere u-liig, thi, som Faderen var taalmodig, ydmyg, og troede sig ikke selv, saa var Sønnen hastig, *ambitieux* og troede ingen uden sig selv» (Holberg 1733: 10). Karakteriseringene på basis av hovedegenskaper har forklarende gevinster.⁷⁸

Avklarte eksempler er også enklere å finne i fjern fortid, mens en nærmere i tid må takle forskjeller i materialet, som flere kan ha meninger om. Eksemplariteten blir risikerende. Portretter med bastante dyder og laster risikerer å framstå som karikaturer jo nærmere en kommer samtiden, jo mer detaljert kunnskap en har.

⁷⁸ Det man søkte var «eternal verities of character; it was the historian's task to chronicle deeds and to illustrate motives and processes that faith and moral experience had already established as timeless truths» (Lowenthal 1996: 107). At dette er oppgaven eller gevinsten i utgangspunktet betyr ikke at den uten videre kan gjennomføres. En sidesak: Henrik Wergelands Norgeshistorie er stort sett fortalt gjennom hovedegenskaper i bevegelse. Egenskapene opptrer løsgjort fra handlingssekvensene og framstår som aktører. De skal *både* ha forklaringskraft i fortellingen og være eksempler. «Men for Ærgjerrigheden er en Fjeldryg [...] ingen Grændse» (Wergeland 1834: 19). «Folkefriheden var ilde tjent da som altid med Sejrvældet» (Wergeland 1834: 20). «[...] den nøjeregnende Iversyge, som redder Frihed og Uafhængighed» og «Grumhedens Regning er daarlig» (Wergeland 1834: 45). «[...] gjensidigen kastede Ærgjerrigheden fra ham og den krænkede Stormannastolthed fra Norge Øinene paa hinanden, og de trædske Blik forstode hinanden» (Wergeland 1834: 47). Slike abstraksjoner er aktører i fortellingen. Hos Holberg er hovedegenskaper utvunnet av handlinger, mens de hos Wergeland er kontekstløse sjabloner. Det er lettere å forestille seg at «Cæsar» kan lære oss noe fordi han står bak handlinger (og tekster), mens «Ærgjerrigheden» ikke kan sies å stå bak noe slikt.

At Holberg har flere problemer enn han har ressurser til, kan vi finne indisier på i stilen hans. Friksjonen mellom ressurser og materialet speiles gjennomgående i hvordan verket fortelles. Mange beskrivelser har karakteristiske vendinger. *Symmetrier* preger Holbergs stil. Det er en symmetri, en orden eller sammenheng på setningsnivå, som søkes. «Det fundamentale», skriver Hagedorn Thomsen om Holbergs essays, «er princippet om symmetri, en symmetri der kan komme til uttrykk som parallellisme eller antitese» (Hagedorn Thomsen 1984: 28). Piasmen er en antitese som Hagedorn Thomsen påviser som den dominerende figur i *Moralske Tanker*.⁷⁹

Vi ser alt på første side at stilen også i *Dannemarks Riges Historie* er preget av piasmer (stor skribent – lite materiale, liten skribent – stort materiale). Senere florerer de: Christian 2.s historie er vanskelig å skrive fordi det er skrevet så mye om ham. Christian 4.s historie er vanskelig fordi så lite er skrevet. Mer enn piasmer i streng forstand er verket preget av en vilje til å lage symmetrier av virkeligheten.

Noen eksempler:

- «just denne Gierning, som han havde øvet til Landets Frelse, lagde Grundvold til paafølgende U-lykker» (Holberg 1732: 122).
- «Dannemark har ofte ført ulykkelige kriger, men aldri mindre Krig med større Forliis. Det var just Krigens Ringhed, som foraarsagede Skaden» (Holberg 1732: 807).
- Akkurat der «hvor det prægtigste og anseeligste Monument skal oprettes, der fattes Materialier [...] Saa at det synes, at just, fordi denne Konge fortjener meest at omtales, just derfor er han bleven forglemt» (Holberg 1733: 517).
- Fredrik 2. hadde «satt sine Riger i lige saa stor Velstand og Fred, som kong Johannes havde satt Sverrig udi Forvirrelse» (Holberg 1733: 617). Her gis det både en sammenvevende forklaring og en identitet til den enkelte.
- «Men saa store, som Løfterne vare, saa liden var Effecten» (Holberg 1733: 721).

⁷⁹ Antitesen er et viktig middel for å oppnå symmetri og piasmen er en dobbelt antitese. Piasmen er en figur med stillingen a b a b; her er det «to modsatte bevægelser [...] logisk en sønderdeling af virkeligheden, men samtidig, æstetisk, en opbygning af grammatiske og rytmiske helheder» (Hagedorn Thomsen 1984: 29).

- «saa prægtig som han var naar Rigets Ære det udfordrede, saa oeconomisk og borgerlig derimod var han i andre Maader» (Holberg 1733: 794).
- hans «Myndighed tog lige saa meget af som Dronning Christinæ voxede til» (Holberg 1733: 876).
- «Den første blev stor af Medgang, den anden større af Modgang» (Holberg 1733: 919).
- «Men just det, som syntes at contribuere mest til den Kongelige Prindses Udelukkelse, befodrede den allersterkest» (Holberg 1735: 28).⁸⁰

I verket kan personer eller fenomener inngå i par som driver framstillingen videre. Slik vrir sammenligningene hans seg i spiraler, stadig mer komplekse ut over i verket, og særlig mot slutten, der de bygges ut idet de møter nyere tids vell av uorganisert informasjon. Stilen gir abstrakt form. En kan forklare dette med at ressurser ikke strekker til overfor materialet. Symmetrimidler er et basalt strukturerende verktøy på et kaotisk materiale.⁸¹

Holbergs forsøk på å forstå Christian 2. viser at *stilen* gripes til for å gi en magistra *vitae-effekt*; språket yter selvstendige former for menneske- og historieforståelse gjennom en vilje til abstrakte kontraster eller likheter:

[...] thi aldri nogen Søn var sin Fader meere u-liig, thi som Faderen var taalmodig, ydmyg, og troede sig ikke selv, saa var Sønnen hastig, ambitieux og troede ingen uden sig selv: Den første forlod sig alleene paa GUd og sit eget Lands Styrke, den anden meere paa Fremmede og sit store Svogerskab. Tillid blev da forvandlede til Mistanke, Tarvelighed til Pragt, og Borgerlighed til Høyhed, kort at sige, alting faldt fra en extremitet til en anden [...] en Konge af Christiani 2 qualiteter kunde aldrig falde ind i

⁸⁰ Noen flere eksempler på at stilen er avgjørende for hendelsers og handlingsrekkes enhet og forståelighet på nivået til den enkelte setning:

- «just den samme Overmod og høje Tanker, de havde om dem selv, styrtede dem i Fordervelse, og skilte dem ved deres kiære Frihed» (Holberg 1733: 416).
- «ligesom Faderen var en af de største og nyttigste Konger som nogen Tid har regieret i Sverrig, saa var den sidste en af de skadeligste samme Rige haver haft» (Holberg 1733: 431).
- «... Dannemark har taget af ligesom Sverrig har voxet til» (Holberg 1733: 647).
- «Saa meget, som Kongenes Magt og Myndighed formeeredes ved det geistlige Regimentets Afskaffelse, saa meget igien blev den formindsket ved Raadets og Adelens Tilvæxt» (Holberg 1735: 17).
- Aldri har det «været mindre *Harmonie* og Eenighed mellem Indbyggerne, end paa samme Tid. Men just disse mange Uleiligheder gave Aarsag til den paafølgende forunderlige *Revolution*, hvorved det kongelige Huus blev bragt udi en *florissant* Tilstand, og hvorved Riget er kommen udi større Anseelse end tilforn» (Holberg 1735: 434).

⁸¹ I selve innføringen av eneveldet sniker det seg en retorisk strukturerende symmetri inn: Kongen selv er saktmodig, nesten likegyldig, men «just denne Fromhed og Koldsindighed, som siutes at være en Hinder udi det kongelige Huuses Ophøielse, befodrede det allermeest» (Holberg 1735: 437).

ubeleiligere Tiid og i ubeleiligere Coniuncturer, end dem som Kong Hansis Regiering havde tilveye bragt. [...] hvis han i Stæden for Kong Hans havde succederet Waldemaro 3 eller en anden mindre Borgerlig og sagtmodig Konge, havde, maa skee, hans Regimente ikke bleven saa Tragisk [...] kan hende været mindre ond Konge, hvis han havde succederet mindre from Regent (Holberg 1733: 11).

Her ser vi en stakkato og følbart strevende oppmarsj av forklaringer eller forståelsesmidler. Og når Sophie Amalie, Fredrik 3.s dronning, og hennes samtidige Christine Ulfelt sammenlignes mot slutten av verket, ser vi nesten en retorisk maskin i sving:

[...] den Sidste stedse øvede Manddoms Gierningen uden at affectere Mands Navn, da den Første stedste affecterede Mands Navn, skjøndt hun havde alle Fruentimmers Skrøbeligheder; thi hun var lige saa stort Exempel paa Vægelsindighed og Ubestandighed, som Sophia Amalia paa Fermetet og Bestandighed, og var det at ønske, at den samme Qvalitet havde hos den Sidste yttred sig alleene udi Venskab, og ikke tilligemed strakt sig til Vrede; thi ligesaa lett som det var at vinde og miste Christinæ Naade, saa vanskelig var det at komme i og af Sophiæ Amaliæ Unaade; thi den Første var ligesaa hastig i at hade og strax at tilgive, som den Sidste var langsom i at vredes» osv. (Holberg 1735: 699).

Hvordan kan en etablere lærdom her? Denne retoriske maskinen overskrider fortellerens erklæring om utvikling og læring. Det er en motsigelse mellom dette at vi kan lære av historien og det at den er paradoksal og asymmetrisk. Jo flere detaljer Holberg går inn på når han sammenligner, jo mer risikerer han at substansen løser seg opp.

Eiliv Vinje peker på at refleksjonen driver essayene til Holberg fram nesten uendelig (Vinje 2000: 255). I historieverket får sammenligningene et materielt aspekt, de henter opp forekomster og peker dem ut, stillet dem i et lys – de er ikke udelt innenfor refleksjonen, slik essayene er. I DRH er det ikke refleksjon, men sammenligningene som synes vanskelig å stanse.

Symmetriene er skrift som forsøker å strukturere materialet i henhold til et oppdrag. Symmetrien synes å bli en finneform på rent språklig grunnlag, en ordensvilje: «Det er u-vist, om Gustavus rev fleere Stæder ned, end Christianus bygde Stæder op» (Holberg 1733: 920). Dette resonnementet er stilens ytelse.

Historia magistra vitae-læren fører dermed til strev i møtet med det konkrete materialet Holberg har for seg.

Kapittel 3. Beskrivelser av et handlingsrom

Det blir mangelfullt å skildre Holbergs verk som arbeid med eksempelbiografier. Han undersøker noe større enn individer, eksempler, karakterer. «At få en Character er i Holbergs sprogbrug først og fremmest at få en samfundsrolle med iøjnefaldende egenskaber og opgaver» (Nielsen 1984: 331). Nielsens fine karakteristikk anroper hele handlingsrommet som framtrer av Holbergs beskrivelser. Holberg beskriver spesielt maktspill og intriger, og vi er på sporet av grunnleggende trekk ved skrivningen hans når vi ser et strukturerende rom. Det leseren lærer ved å lese *Dannemarks Riges Historie* er først og fremst knyttet til forståelse av dette rommet.

Rommet er en grunnleggende beskrivelse i verket, som gir betingelser for kausaliteten som opptrer. Og historikeren deltar er selv eksplisitt på vandring i dette rommet, og slik sett er det stadig en selvrefleksjon innenfor beskrivelsen.

Hva slags rom er dette og hva finnes det i dette rommet?

Holberg gir signaler om verkets kognitive grunnlag gjennom metaforer som *vei*, *veileder* og *heeder*. Han skildrer sitt forsknings- og skrivearbeid med romlige metaforer og vendinger.⁸² Han gjør stadig vekk oppmerksom på hvor han skal gå: «Nu træder jeg [...]».⁸³ Historieskrivning opptrer som et spørsmål om å finne de riktige tekstlige *veiviserne*,⁸⁴ de kan hjelpe historikeren til å unngå «Vildfarelser» (Holberg 1732: Fortale). Når veiviserne med Holbergs ord «slipper» i nyere tid (Holberg 1732: Fortale), må han gå liksom i blinde, skriver han.⁸⁵ Uttrykket *slipper* viser altså til en bokstavelig

⁸² I *Betænkning* (i Holberg 1735) skriver han om å «examinere alle Vraaer og Vinkler hvor noget kunde ligge skiult». Kalk og stein er fundament og nødvendig «naar Historien med Soliditet skall udføres». Romlig metaforikk opptrer også i verket ellers (f.eks. Holberg 1733: 517, historikeren som reiser byggverk/monument), synsmetaforer som å se med «store Øjen», «alles Øjen vare henvendte», og «stikke i Øjnene».

⁸³ Han skriver f.eks. at han vil «giemme [noe] til et andet Sted, hvor Reformations-historien paa eengang efter orden kand anføres» (Holberg 1733: 64, også 357).

⁸⁴ Han har kun verkene til forgjengerne Arild Huitfeldt og Johannes Pontanus å forholde seg til som noenlunde utførlig materiale, skriver han. Johannes Pontanus (1571–1639), kongelig historiograf under Christian 4., var den første som åpnet Danmarkshistorier med utvandringene (jf. Skovgaard-Petersen 1996).

⁸⁵ Vi kan gå ut fra at å bruke veivisere ikke er det samme som å følge i andres fotspor. Snorre er f.eks. veiviser for Holberg, men det betyr ikke at han tar over hans stil, det er historikeren selv som er mester over stilen.

veiledning i et rom. Uten veivisere risikerer man å famle i blinde og må gå på det han kaller tørre heder.⁸⁶

På vandringen møter han på temaer. Slike møter betegnes med den hyppige vendingen «møder mig», som viser at emnene ligger nær hverandre, så å si. «Nu maa jeg skride til andre Ting [...] og møder mig da først de Tvistigheder, som strax efter krigen rejsede sig» (Holberg 1733: 756). «Nu træder jeg til» er en hyppig formulering som viser at emnene er nærliggende. Det er en kronologi som følges, men det som er av interesse kan altså like gjerne være emnene (som kan forstås som klassiske *topoi*), som dukker opp og stadig «møder» skribenten.⁸⁷ Skrivning som en vandring er selv en ressurs, et topos som kobler til seg andre topoi og faste formler: rake i møddinger etter gull, den gyldne middelvei, gå fra en ekstremitet til en annen, lærdom gjør blind etc. og et helt inventar av innrammede hendelser. Måten han forteller seg gjennom materialet på, handlingstidsbeskrivelsene, viser til en helhet, en nærhet mellom tingene i Holbergs presentasjon, som vi skal se på. En rekke beskrivelser kan sies være forent i et semantisk felt som jeg velger å kalle et «handlingsrom».⁸⁸

Holberg kaller seg selv «Indbygger af det Historiske Land» (Holberg 1735: Betænkning, upaginert) og sammenligner også historieskrivning med landmåling (Holberg 1732: 52). Både «landet» og landmåler-metaforen maner fram noe som ligger fast og kan måles. Det han skriver om er altså ikke noe fjernt, fraværende – det foreligger her og nå, i rommet. Historikerens dømmekraft er basert på at han befinner seg i samme handlingsrom som historiens aktører. I handlingsrommet finnes både de

⁸⁶ Holberg oppsummerer sitt strev i fortalen: Han har arbeidet i et land «hvor man ligesom paa tørre Heeder maa leede efter Frugter og Blomster» (Holberg 1732: 4). Han gjentar vendingen mot slutten av verket: «de tørre steder jeg har vandret paa» (Holberg 1735: Betænkning, upaginert).

⁸⁷ Om Holbergs topologiske skrivemåte, se Nyrnes 2002, se særlig 47 og 49ff. Historieverket har også «steder» eller internt skapte referanser – han har vært et sted og kan vise til det, og kan vise framover til et annet sted han skal til. Ofte vises leseren direkte til andre utfyllende tekster (f.eks. her: «og gav han da den Haandfæstning, som findes hos Huitfeldt» (Holberg 1732: 470). Flere ganger sies det at X kan leses utførligere hos den og den historikeren, altså et annet (tekst)sted. Nyrnes viser i sitt arbeid med Holbergs essayistikk at det å gå og vandre er bilder på kunnskapstilegnelse, men også tegn på en romlig tenkning. I en eldre, klassisk, tradisjon var retoriske og litterære regler også formende/finnende: «the rules of history were literary rules, in their widest sense, and [...] such things as choice of subject matter, knowledge where to begin and end narration, decisions about what to include and what to omit, and whether to relate events in logical or chronological order, were governed by esthetic criteria» (Nadel 1964: 301). Nyrnes og Trüper 2014 representerer bidrag til nytenkning om form ut fra klassisk retorikk og topologisk tenkning. Som Nyrnes diskuterer Trüper metode som et landskap av topoi, steder (f.eks. Trüper 2014: 36f.).

⁸⁸ «Rom» er her en metafor jeg bruker for å samlet karakterisere alle tegn på romlige vendinger hos Holberg, som det vil fremgå av beskrivelsen. I motsetning til «rom», anvendes «tid» som et abstrakt begrep.

han skriver om og de som skal lese boken hans. Vi skal se på noen sentrale termer og begreper som får fram dette handlingsrommet.

Handlingsrommet rammer handlinger inn og bidrar til at forekomster kan gjenkjennes *som* noe. Handlingsrommet gjør at menneske og samfunn i eldre tider i stor grad allerede er gjenkjent, som versjoner, men det har ikke en status som teori på linje med f.eks. naturretten – det er en ressurs som er produkt av Holbergs skrivning. Rommet er hierakisk – hierarkier lar oss identifisere hvilken type konflikt som er på gang, siden interesser gis ut fra aktørers posisjon (ikke deres psykologi). Handlingsrommet bidrar med interesser, konfliktemner og akser: stender–konge, far–sønn, etc. I prinsippet vil alle som er lavt ønske seg høyt. Å forflytte seg bort fra ens plass i hierarkiet er dramatisk; det kan være lattervekkende om en lav vil bli høy eller omvendt, eller ta feil av sin rolle og f.eks. heller «*agere Piloter* og Styrmand end *Ambassadeurs*» (Holberg 1733: 816). Det blir komedie når bønder agerer generaler (f.eks. Holberg 1733: 546).⁸⁹ Men en grunnleggende uro kommer fram i biskopens ord til kongen i et gjestebud: «Vor Naade bringe Eders Naade denne Skaal til» (Holberg 1733: 164). Her er noe ute av lage, det er rokket ved hierarkiet på en mer permanent måte.

Rommet gir rammer for hva som kan skje og forståelse av hva som har skjedd. Uttrykket «høyeste Spidse» er uttrykk for at noe er så sterkt som det kan bli – det kan rett og slett ikke forekomme sterkere.⁹⁰ Et fenomen kan flere ganger gi prøver på sin maksimale væren, det identifiseres ikke gjennom en utvikling som må nøstes opp i. Andre beskrivelser i verket er tvister og strid som «hever» eller «reiser» seg og må dempes, og personer som «faller». «Gravitet» er uttrykk for alvor, som en metafor fra tyngdekraften/fysikken⁹¹ i aristotelisk betydning, ikke newtoniansk: det handler om å søke sin naturlige plass.

⁸⁹ I historieverkene finner vi også skisser til det en kunne kalle Holbergs tragedier, der vilje og forstand utfordres innenfra eller underlegges «Conjuncturer».

⁹⁰ Noen eksempler: «mod Enden af hans Regiering [Christian 4.s] faldt denne store Myndighed igien [...] saa at Adelen begyndte ikke alleene at spille Mester igien, men endogsaa efter hans Død bragte deres Magt paa *den højeste Spidse*» (Holberg 1735: 9, min utheving). «Man seer Krigs Discipline paa den høyeste Spidse, man seer Landet vrimle af Generaler, store Stads-Mænd og lærde Folk, man seer ogsaa de mange og herlige Love forfattede, som endnu ere udi Brug, og lære deraf tillige med hvor hastigen en fornuftig Regent kand omstøbe et Land» (Holberg 1732: 229, om kong Svend). «Men, saa meget som Kongernes Magt og Myndighed formeeredes ved det Geistlige Regimentes afskaffelse, saa meget igien blev den formindsket ved Raadets og Adelens tilvæxt, som i denne Periode kom paa den Højeste Spidse. Dog var Adelens Magt ikke altid lige, men havde undertiden sin Flod, undertiden sin Ebbe» (Holberg 1735: 17).

⁹¹ «Gravitet» forbindes med utsagn fra kongen, f.eks. Holberg 1733: 375.

Innenfor handlingsrommet etablerer Holberg ofte den horisontale bevegelsen «å gå fra en ytterlighet til en annen». Dette er en måte å beskrive bevegelser i materialet på gjennom en retorisk formel – når noe ses som en «ytterlighet», etableres en midte som ytterlighetene er avvik fra.

Alle aktører i handlingsrommet vil fremstille saker ut fra sin interesse, de maler av, og fargen vil som regel være bestemt av posisjonen til den som maler: biskopene maler selvsagt av Christian 2. med «sort farve». ⁹² Historikeren avdekker interessante handlinger på sine vandringer, og årsaker til og virkninger av disse.

Både tekster og land kan «støbes om». ⁹³ Begrepet *Suiter* er et romlig begrep, en metafor ut fra den opprinnelige betydningen: «de som følger konger eller sendemenn». Hos Holberg opptrer det som «virkning»: I et maktfylt rom kan handlinger få umiddelbare «suiter». Hendelser med «Suiter» fremheves et sted som de viktigste i historien, «Kiernen af Historien» (Holberg 1733: 518). ⁹⁴ «Suitene» er avgrensede og avsluttede, de leder ikke fram til oss, men viser fram viktige virkninger. Suite er et begrep for vektige, utvalgte virkninger – de avgrenser kausaliteten i verket slik at den holder seg innenfor handlingsrommet, gjennom å peke ut noen *spesielle* virkninger som de prioriterte. ⁹⁵

Spenningen i skildringen knyttes til forholdet mellom «Pretæxter» og avdekkingen av virkelige motiver, ⁹⁶ men også til spektakulære utfordringer av hierarkier (jf. at historien om Griffenfeld overskrider verkets avgrensning i tid). Enhver stor handling

⁹² Å «sverte deres Modstandere» (Holberg 1733: 332) er det samme som å «afmale med sorteste Farve» (Holberg 1733: 345). Perspektivet til et skrift har med forfatterens plassering å gjøre: En munk kan ikke skrive annet enn en lovsang (Holberg 1732: 238). Et annet sted heter det: «hvis hans [Christian 2.s] Liv og Levnet havde været beskrevet af en Borger i steden for en Herremand, af Hans Mikkelsen Borgermester i Malmøe i steden for Rigets Canceler Arild Huitfeld, havde det langt fra ikke blevet saa hæsligt» (Holberg 1733: 130).

⁹³ Formuleringen «omstøbe i en annen Form» brukes både om land og om tekster: «saa det er troligt, at, hvis det er hans *Manuscript*, er det støbt i en gandske anden Form» (Holberg 1733: 517). Han skriver om å «omstøbe» riket (f.eks. Holberg 1732: 229, Holberg 1735: 482). Både dokumenter og handlinger kan «komme for lyset». Samme bildetype brukes altså på historieskrivning og på det danske riket. Dokumenter kan «komme for lyset» (f.eks. Holberg 1735: 177, 292, Holberg 1733: 35) eller *stikke* i øynene (Holberg 1735: 235).

⁹⁴ Holberg nevner noen forhandlinger som han ikke vil gå inn på. De «ere ikke mindre kiedsommelige, formedelst de selvsamme Tings idelige *Repetition*, end u-nyttige, efterdi de ingen Virkning havde eller *Suite* i Historien» (Holberg 1733: 518). Sviter står som synonym for «historie»: «Historien af den store Catastrophe med Hoffmesteren er denne» (Holberg 1735: 54).

⁹⁵ I betydningen «virkning» brukes begrepet i Holberg 1732: 190, 401, i Holberg 1733: 518 og 800, og i Holberg 1735: 345, 508, 518, 551, 594, 630. Ofte ledsages det av kvalifikasjoner som «naturlig», «liten», «ond». Ordet har også en enda mer romlig betydning: noe som er plassert i (rekke)følge (derav *ensuite*: tre rom med dører mellom).

⁹⁶ F.eks.: «Saa at man deraf seer, hvilke forunderlige Ruller denne Qvinde spillede, og hvor frugtbar hun var paa Intriguer, skiønt man kand sige, at de vare ikke meget subtile og fiine, hvorudover hun ogsaa snart røbede sig selv» (Holberg 1735: 60, om Madame Ulfeld).

må tilføres en *pretæxt*, et påskudd. Vekten på påskudd viser at aktører må beherske simuleringens kunst.⁹⁷ Store handlinger *må* tilføres påskudd, og det må gjøres på en troverdig måte som del av handlingen selv. Pretæxt gjør at spesielle handlinger innebærer retorisk vurdering; det forventes retorikk, forstått som skuespill, maskerade.⁹⁸ Simulasjon *kan* være noe negativt (i alle fall om den blandes med ustadighet, jf. Holberg 1733: 129), men som regel er simulering et nødvendig kjennetegn ved maktpill. Masker og forstilling er noe konstant; et fenomen er sjelden hva det gir seg ut for. Kjærlighet til fedrelandet er ofte, men ikke alltid, påskudd for mer jordnære motiver. Patriotisme vil som regel kunne avsløres som dekke for ambisjoner.⁹⁹ Alt bærer masker, alt vil skjule seg.¹⁰⁰ Maskerade, teater, karuseller og inkognito opptredener er vesenstrekk i Holbergs framstilling uansett epoken han skildrer.

Pretæxtene representerer et spillerom, og står til et «hemmelig Motif» (Holberg 1735: Betænkning, upaginert). Det er naturlig at det finnes et hemmelig motiv pluss et påskudd for å starte krig. Dette er trekk i handlingsrommet som historikeren må være seg bevisst – han er derfor ikke utenforstående, med en egen (faglig) dømmekraft, da ville han ikke sett hva som foregår. Mye av arbeidet for historikeren, som er innskrevet i rommet gjennom dedikasjonen til kongen og gjennom sin vandring, foregår derfor ikke i et arkiv, men i et «allment» tilgjengelig rom. Det består ofte i å skjelve mellom påskudd og rett årsak. Det kan være vanskelig å se gjennom det sosiale spillet, men både historikeren og habile aktører kan det.¹⁰¹

⁹⁷ Han skriver f.eks.: «kong Harald, hvorvel han var en af de stridbareste Helte, som levede paa de Tiider, saa vidste han dog at simulere, og give gode Ord, naar Fornødenhed det udfodrede» (Holberg 1732: 169). I slekt med «pretæxt» er «invention» som opptrer sjeldnere.

⁹⁸ En gang avstår den svenske kong Gustav Adolf fra et angrep på Danmark «efterdi han ingen ret Aarsag havde dertil» (Holberg 1735: 181). Dette er også et retorisk forarbeid – å lage en «tekst» som skal gjøre ens handlinger troverdige, det er noe som er forventet, som en konvensjon. Christian 2. roses for at han aldri «skred [...] til nogen Execution uden foregaaende juridisk Examen, og uden at han kunde ophitte nogen *specieux Prætext* dertil» (Holberg 1733: 127).

⁹⁹ Skyggen kan tas for legemet og «Lyder confunderes med Dyder» (Holberg 1744: 21).

¹⁰⁰ Han skriver i *Moralske Tanker*: «De fleste Mennesker ere masquerede, og ligesom Comœdianter paatage sig fremmede Skikkelser, saa længe som Spillet varer. Naar Rullen er spillet, og Masqven aftages, legges allerførst for Lyset, om det haver været skrømt eller Alvor. Saalænge derfor, som en souterer sin gode Character, maa vi være varlige i vore Domme, og tage os vare, at vi ikke gjøre all Devotion til Øjenskalkerie, Venlighed til Falskhed, Ærlighed til Ambition, &c. Thi, endskiønt vi af Erfarenhed dagligen merke, at mange Mennesker under Masque af Devotion, Ærlighed og Venlighed søge egen Fordeel og verdslig Ære, maa man derfor ikke holde alle øvede Dyder og gode Gierninger mistænkte» (Holberg 1744: 184).

¹⁰¹ F.eks. «de, som saae dybt ind udi Sagen, og kiendte Hertugens Naturel, kunde nok merke, at der var en Revolution forhaanden» (Holberg 1733: 471).

At vi i stor grad kjenner aktørene på forhånd gjennom deres plassering i rommet, hindrer ikke en tidvis spenning i framstillingen, tvertom. Plasseringene gir utgangspunkter, men dikterer ikke hva som skal skje – her kommer det an på tidene (Conjuncturer) og aktørenes evner. Påskudd viser en *habilité* som er nødvendig i komplekse situasjoner, som f.eks. i forholdet mellom stater. *Habilité* er en betegnelse på handlekraft som ikke i seg selv nødvendigvis fører til moralske handlinger. Skjemt og det å spille sine motstandere et puss er habilitetsindikatorer. Det å forstille seg kan vise seg nødvendig. Intriger er uansett bedre enn sverd.

For eksempel er reformasjonen for Holberg en gullgrube av simulasjon, forstillelse, intriger, forsiktighet og taktikkeri på tvers av landegrenser – der handlingsrommet settes i sving i et europeisk spill, med troen som både middel og mål. Disse intrigene og aktørenes strategier skildres medrivende av Holberg. List og intelligent rollespill er i det hele tatt blant Holbergs favoritttemner: simuleringer, forstillinger og masker er svært ofte nødvendig for å gjøre statsgrep. Spill med identitet og plass i samfunnhierarkiet er hyppige motiv.¹⁰²

Maktens synlighet og fremtredelsesformer er noe prekært i Holbergs samfunn. Synlighet i rommet er prekært nettopp fordi status *ikke* tas for gitt:

Bestrebelseerne på at synliggøre sin sociale position er ikke noget unikt for enevælden, men alligevel synes kampen om at gøre sådanne distinktionstegn nærværende og tydelige særlig intens på denne tid. Det nye rangbegreb gjorde den sociale status mer dynamisk og flydende. Den flygtige og abstrakte ære, der ikke længere hovedsagligt knyttede sig til slægt og fødsel, måtte have en fremtrædelsesform, der bekræftede den som *virkelig* ære (Lyngby, Mentz, Olden-Jørgensen 2010: 178).¹⁰³

Holbergs skrivning gir innsikter i det en kan kalle et retorisk samfunn. Vi lever jo i en bestandig maskerade, den gjør oss virkelige, sier toposet *theatrum mundi*, som Holberg brukte ofte.¹⁰⁴ Handlingsrommet kan slik ses som en speiling av en kontekst Holberg befant seg i: Praktutfoldelse var på hans tid politisk kommunikasjon, den handlet om «status, verdier, overtalelse, inndragelse, eksklusion, bluff og forhandling» (Lyngby, Mentz, Olden-Jørgensen 2010: 87).

¹⁰² Som når kong Svend flykter utkledd (Holberg 1732: 172). Se også kapittel 4.2, her om «genre».

¹⁰³ Se også Peter Henningsen 2001.

¹⁰⁴ «Man kand i saa Maade sige, at den sædvanlige Stand, som vi leve udi, er en bestandig Mascarade, efterdi Regjering, Moder og Sædvaner paalegge os Masker, hvilke vi ved saadan Leeg ligesom nedlegge, og at vi egentligen ikke ere ret maskerede, uden naar vi gaae med blotte Ansigter» (Holberg 1750: 163f., epistel 347).

Hvem som er venn skifter konstant, og man må hele tiden følge med på intrigene. Holbergs historiker vandrer i et landskap av makt og retorikk:

Hvis man ville opnå noget, var det afgørende at vise sirlighed i gebærder og tale, man skulle kunne gøre komplimenter, bruge ærestitulaturer på den rette måde. [...] Ens fremtredelsesform skulle tilpasses den herskende stemning. Når andre lo, skulle man ikke græde, og når andre sørgede, skulle man være blid. [...] Følelser skulle for enhver pris skjules. [...] I centrum fandtes kongen, der var genstand for hele hoffets tilbedelse og sad inde med al magt, men som samtidig blev holdt fanget af alles blikke (Lyngby, Mentz, Olden-Jørgensen 2010: 104).

Og videre: «Skønt han [kongen] på ingen måde kontrollerede samfundet fra top til bund, så måtte det gerne se sådan ud» (Lyngby, Mentz, Olden-Jørgensen 2010: 101). Når hoffet holdes nøysomt, vil også borgerne leve nøysomt. Derfor er historieskrivningen viktig. Historikerens skrivning har mulighet for å vise fram ting på sin rette plass.

Historikeren og fortidens aktører deler et handlingsrom. De romlige beskrivelsene historikeren selv er en del av, gir grunnlag for en form for selvrefleksjon. Men gjennom skrivningen står historikeren uvegerlig også *utenfor*. Det han i begynnelsen presenterer som en vandring, framtrer utover i verket som mer komplekst enn som så – historikeren «vet» mye mer enn han ser på en vandring. Historikeren må ikke bare bevege seg horisontalt (vandring), men også vertikalt. At han kan bevege seg i hierarkiet, framstår som en betingelse for at han kan skrive:

Naar jeg skriver mod Adel og Ridderskab skeer det ikke, fordi jeg selv er Borger, men fordi Billighed byder mig at tage Parti med Almue, og, naar jeg igien *rangerer* mig under Adelen Standard, er det ikke af Fortrydelse over det som jeg tilforn har skrevet, men efterdi Sandhed befaler mig at tale i en anden Tone. Saaledes ser man mig *plaidere* for Almue udi *Christiani 1.* og *Friederici 1* og igien for Adel udi *Christiani 3.* Historier (Holberg 1735: Betænkning, upaginert, min uthevelse av «rangerer»).

Hierarkiet gir betingelser for «Sandhed» eller bedre, ulike sannheter, relatert til posisjon. I skildringen av hierarkiet må historikeren innta flere posisjoner.

Handlingsrommet vises gjennom en rekke beskrivelser. Det rammer inn singulære handlingstidsbeskrivelser og kan karakteriseres som et pragmatisk trekk i verket.¹⁰⁵ I Holbergs egen skrift tilvirkes en stadig polering av materialet, som når han

¹⁰⁵ Vekten på form og formaliteter er et pragmatisk perspektiv: om en konge krones uten overbevisning, rokker ikke det ved kroningen. En kan kreeres til doktor selv om dekanen er ens fiende (Holberg 1732: 793). Aslaug Nyrnes skriver treffende, ut fra sin analyse av Holbergs essayistikk: «Måla ligg nedfelte i kulturens regelverk, og det er slik sett ikkje eit individuelt prosjekt. Og slike kulturelle føringar er sterke, dei er knytt til makt, og dei er sjølve maktgrep. Å orientere seg i topografien er altså å orientere seg i eit landskap av maktrelasjonar» (Nyrnes 2002: 60).

forutsetter at ting og herredager var like avklarte prosedyrer langt tilbake i tid som nærmere hans egen egen tid. Når en hertug «ikke vilde lade sig bekvemme» til å bli underlagt kongen (Holberg 1733: 111, se også samme ord brukt i samme bind side 697, 733 og 767), er selve ordvalget et eksempel på en polering av materialet.

Men framstilling av vesensforandringer er et arbeid på forskjeller som bestrider enheten i dette rommet. Hvordan fortelles det som ikke er handlinger i verket? Da tenker jeg på mer abstrakte størrelser, som institusjoner og «vesener» (som Kirken), og den gjennomgående hovedsaken «Riget».

Ord som «medens», «derpaa» og «derfor» bevitner historikerens skrivearbeid, de forsøker å skille, sortere og mane noe fram. «Medens dette skeede», «førend», «imidlertid», «imedens», «da nu» – fortellerens skrivetid – viser et strev med sammenheng over enkeltstående handlingsrekker.¹⁰⁶ Dette er et nivå som er noe mer enn det som kan gripes i handlingstidsbeskrivelser. Det gjelder også kontinuiteten og foranderligheten til hovedsaken «Riget».

¹⁰⁶ Fortelleren vil f.eks. samle og hente inn («absolvere»), unngå å «*interrumpere* Historien» (f.eks. Holberg 1735: 161), og plassere hendelser på det rette sted. Han skriver for eksempel: «[...] som jeg her vil med eet indslutte for at have den heele Historie samlet, hvorvel det skeede paa differente Tider» (Holberg 1735: 104). «Nu maa jeg vende mig til Kongen og Græv Tilly, og see hvad imidlertid har tildraget sig udi Sachsen» (Holberg 1733: 719). «Nu maa jeg vende mine Øyen lidt til Sverrig igien, hvor jeg mod Udgangen af foregaaende Aar forloed Gustavum allevegne triumpherende» (Holberg 1733: 105). Historikeren hopper fram og tilbake: «Nu vil jeg lade de Belejrede glæde sig over denne Seier, og de Svenske begræde deres Forliis, item begrave deres Døde [...] og vende mig til ...» (Holberg 1735: 362). «Førend jeg begiver mig til den svenske Krig, som begyndte 1643, vil jeg tale om ...» (Holberg 1733: 826). Eller: «Nu vil jeg gaae lidt tilbage i Tiden igien, nemlig til det Aar 1653, hvor jeg slap, og kortelig anføre hva som midlertid er passeret» (Holberg 1735: 133). «[...] og haver jeg dem her anført paa et Sted, for ikke saa ofte at interrumpere historien» (Holberg 1735: 161). «Førend jeg skrider til denne navnkundige og for Riget u-lyksalige Krig, vil jeg korteligen give Afrisning» (Holberg 1735: 225). «Nu vil jeg træde til Beskrivelsen af samme Krig» (Holberg 1733: 839). Og: «[...] vil jeg her intet tale, men giemme det til et andet Sted, hvor der tales om [...], for at have den heele Historie udi en Kiede» (Holberg 1733: 357). «Men jeg har villet giemme all Ting til Aar [...] for at have den heele Historie udi en Kiede» (Holberg 1733: 381).

Kapittel 4. Grep om variasjon og foranderlighet i verket

Mens f.eks. Christian 2.s tid var preget av uberegnelighet, er det for etterfølgeren Fredrik 1.s del snakk om en strukturell feil: en «slet Grundvold» – en falsk versjon, et ironisk tvillingrike oppstår idet kirken øker makten på kongens bekostning. Det Christian 2. og Fredrik 1. har felles, ligger i *Riget*, ikke i en fortalt sammenheng. Vi skal se nærmere på hvordan *Riget* eksisterer i teksten.

Handlingstidsbeskrivelser opptrer i rekker uten at en en tråd går gjennom dem. Tidsbegreper som «i utide» og «i tide»,¹⁰⁷ se tiden an, at tiden kan forkortes,¹⁰⁸ beleilig tid,¹⁰⁹ ventetid (*temporisere*, Holberg 1735: 195) eller tiden som selvstendig forklaring¹¹⁰ er begreper innenfor handlingers varighet eller omfang. En fornuftig konge er tålmodig og avventer *den rette tid* for å handle; han forstiller seg når det er nødvendig og *venter* med å la seg involvere. Hva da med institusjoner og «vesener» som kristendommen, som må tenkes å ha en gjennomgående utvikling?

Å fortelle kun i form av singulære beskrivelser er i tråd med en ontologi der en uforanderlig substans forutsettes – det som er større enn handlinger eller ligger under dem, er utenfor fortellingen – slik samsvaret mellom «det gamle» og det «nærværende» tas for gitt i innledningen.¹¹¹ Margareta roses f.eks. sterkt for et byggverk med brist i (Kalmarunionen): Hennes mestring av dette var så imponerende at selv om problemene raskt kom til etter hennes død, så måtte det en særegen evne til for å holde verket sammen så lenge. Disse kvalitetene framstår som viktigere enn at det senere raknet. Men samtidig kan ikke en rekke singulære beskrivelser fyldestgjørende gjøre rede for *Riget* til ulike tider.

Vi får bare glimt av *Riget* til ulike tider. Vi ser en rekke brå overganger, for eksempel ved skiftet fra den høydramatiske skildringen av svogrene Corfitz Ulfeldt og Hannibal Sehested til «*Rigets* almindelige sager» (Holberg 1735: 89). Fremskritt

¹⁰⁷ Det å ikke foreta seg noe i utide, f.eks. Holberg 1735: 196.

¹⁰⁸ F.eks. Holberg 1735: 222.

¹⁰⁹ F.eks. Holberg 1735: 225.

¹¹⁰ En viss «finesse» kan ikke tilskrives personen (kong Hans), men tiden, «da *Simulation* blev til en anstændig *Mode*» (Holberg 1732: 767).

¹¹¹ «[...] hvis Læsning giver en Kundskab om Landets saa vel gamle som nærværende Tilstand» (Holberg 1732: 4).

skjer/vises/erklæres innenfor sed og skikk, religion, styresett og institusjoner, men kan slå om. Riget må imidlertid være seg selv, gjennom hele verket.

Vi skal kort se nærmere på fire typer beskrivelser av endring og utvikling ut over singulære beskrivelser i verket og se hvor langt de rekker: 1. *Guds forsyn*, 2. *Genre*, 3. *Realisering* og 4. *Naturretten*.

1. Guds forsyn

Det er et religiøst innslag i verket, som redegjør for en del.¹¹² Men ser en nærmere etter, er de fleste forekomster av «Gud» enten faste formularer («Gud give»), eller de viser til aktørers trosforhold, der det appelleres til Gud før eller etter handlinger. Ikke minst forekommer Gud i gjengitte dokumenter (kongers håndfestninger etc.). De viktigste kausale forbindelser er når Gud «kuldkaster og stifter Regieringer», her finnes mange eksempler – det fremste er realiseringen av eneveldet.¹¹³ Eneveldet erklæres på forhånd, før skildringen av hva som skjer, som resultat av en Guds gjerning (Holberg 1733: 2). Men i praktisk skrivning er ikke Gud et omfattende eller gjennomgående som grep.¹¹⁴

2. Genre

En del av en aktørs habilitet er å se hva slags spill det er som foregår, hva slags form handlingene etter hvert går i retning av. Her kan handlingssekvenser – rekker av handlingstider – ta form av genre.¹¹⁵ Genrebetegnelser er forsøk på å strukturere

¹¹² F.eks. synes erkebiskop Absalon å være satt på jorden av Gud (Holberg 1732: 478, eller se Holberg 1732: 563). Gud kan gi konger land (som Holberg 1733: 396), eller krone Riget med fred (som Holberg 1733: 293).

¹¹³ Eneveldet kom fordi Gud kan «af intet [...] skabe store Ting» (Holberg 1733: 2). Samtidig går han selv relativt tett inn på hva som skjer av intriger og spill på under realiseringen av eneveldet, som vi skal se mer på senere.

¹¹⁴ Et sted argumenteres det også mot at Gud griper inn i verden på nasjoners side (Holberg 1735: 235).

¹¹⁵ «Kong Christian merkede nu, at Hovedpersonene i disse Tragoedier vare Bisperne, hvilke Almuen som Rigets Styrke blindt fulgte, saa at Adelens Troskab kunde lidt eller intet hielpe, hvorudover han satt sig for at vinde Bisperne igien» (Holberg 1732: 684), «thi Geistligheden havde i samme Rige udi lang Tid spillet saadanne *Tragødier*» (Holberg 1733: 217). «Saaledes endtes denne store *Tragicomædie*, som i mine Tanker endnu maa passere for et *mysterieux* og forblommet Verk, eftersom man intet deraf kand fatte fra Begyndelsen til Enden» (Holberg 1733: 805). «Kong Christian havde selv alt for mange Vanskeligheder at bestride for at kunde undsætte sin betrængte Søstersøn, og den store Execution skeede 1649, da Kong Friderik nyligen med Besværighed var kommen paa Thronen, hvorfore

handlinger i grupper, men innenfor regelmessigheter, uten å nærme seg en gjennomløpende, sammenhengende fortelling som opprettholder mer av variasjonen i materialet. Å «agere» betyr å handle («at [flåten] kunde være i Stand at *agere* naar fornødent giortes»¹¹⁶), men det kan også kobles til å spille en rolle: «hvilket var den *Role* som ham var given at *agere*» (Holberg 1733: 804). Store handlinger har, som vi har sett, allerede et forventet element av skuespill i seg. Tragedier,¹¹⁷ komedier, tragikomedier og sørgespill kan gi brokker av historier mening som handlinger i sammenheng, utover hver enkelt av dem, hevet over handlingsforløpet i aktørenes tid. «Begyndelsen til denne Historien» (Holberg 1735: 58) viser at begrepet «historien» kan brukes om avgrensede hendelsesforløp som er på linje med (teater)stykker.

Skuespill og skueplass er metaforer som får både aktørene og tilskuerne med: Alles øyne er vendt mot scenen.¹¹⁸ Som publikum kan leseren og historikeren stå utenfor og se årsaker og virkninger klarere enn de som selv er viklet inn i dem. Et eksempel: «den habile kong Waldemar vidste at profitere af Conjuncturerne udi Sverrig». Der stod den enfoldige kongen og hans sønn i konflikt, og Waldemar støtter faren på en måte som lar ham innta Skåne i den svenske kongens eget navn; dette kaller Holberg «[p]røver paa den fineste politiqve» (Holberg 1732: 439). Det spilles komedie med svenskekongen her; han vikles inn i et skuespill som alle gjennomskuer, unntatt han selv: «Kong Magnus lod Aaret derefter som han var meget vred, seende sig saaledes at være skuffet, men de Svenske holdte det kun for en fingeret Vrede». Som i forviklingskomedier kan historiens aktører forblindes og tro at de ser noe annet enn det de ser: «Derpaa tog han reent Masken af [...] Dette og andet Foraarsagede, at Øjnene bleve aabnede paa mange, som tilforn havde været slagne med Blindhed».¹¹⁹

Men i forhold til teateret mangler en viktig bestanddel i historieverket: De «listige» i komedien – Henrik, Pernille, Chilian etc. – finnes ikke. En *historiens list* ville måtte skildres med tidsflytsgrep.¹²⁰ I teateret er Henrik og Pernille til stede i begynnelsen og

han ogsaa tillige med andre Potentater maatte være Spectateur af denne sælsomme Tragødie, hvis lige ikke er at finde i Historien» (Holberg 1735: 90).

¹¹⁶ Et annet eksempel: En person «agerede siden en Søe-Røver udi Vesterhaved» (Holberg 1732: 198).

¹¹⁷ F.eks: Kongen er spectateur til en tragedie (Holberg 1735: 60).

¹¹⁸ F.eks. Holberg 1735: 221.

¹¹⁹ Holberg 1733: 421, se også Holberg 1733: 494.

¹²⁰ Ankersmit ser refleksjon over uintenderte konsekvenser som medvirkende til fremveksten av historismen. Hegel utarbeider eller bygger på at den sosiale orden befinner seg «between our intentions and the results of our actions [...] there is a systematic indeterminacy in the relation between our thinking about and our acting upon the social order on the one hand, and their results in the social order on the other» (Ankersmit 1994: 77).

innvier oss i hemmeligheten, slik at publikum vet mer enn hovedpersonene i stykket.¹²¹ *Dannemarks Riges Historie* synes underlagt handlingsrommet, men kan det bestandig finnes bare der, i begrensede spill og mekanismer?

3. Realisering

I fortalen nevner Holberg bl.a. at han

[...] med Flid melder om indenlandske Sager, og Rigets Jure Publico, om dets andre Love, Constitutioner, og de store Etablissemens, som ere skeede, og hvis Læsning giver en Kundskab om Landets saa vel gamle som nærværende Tilstand. Jeg haver ogsaa af Grunden viset Oprindelsen til alle saa vel udenlandske som indenlandske Tvistigheder, givet Kongernes saavel som andre store Mænds Portraits (Holberg 1732: upaginert fortale).

Institusjonene forandrer seg, de har en opprinnelse.¹²² I verket arbeides det på viktige utviklingslinjer fra middelalderen til forfatterens nåtid, det er her samfunnet slår ut i blomst. Ulike elementer i verket – styresett, institusjoner, mennesket og Riget – synes å ha ulik historisitet og problemkarakter. Mens individer gjennom store deler av verket ses i lys av deres plassering i handlingsrommet og forsøkes møtt med grep fra *historia magistra vitae* univers (tildelt faste, gjentagbare egenskaper), har institusjoner og Riget en utvikling og variasjonsfylde som overskrider det denne læren tar som materiale. Det Zachary Zayre Schiffman viser fram som renessansens økende *imitatio*-problem springer ut av *historia magistra vitae*-ressursenes møte med materialet: Alt konkret skal allerede ha en betydning ut fra et klassisk mønster. Eksempler er potensielt paradoksale fordi de er både unike og universelle.¹²³ Dette vil igangsette et umulig arbeid, som bare kan løses ved å undersøke det spesifikke per se. *Historia magistra vitae* involveres primært i skildringen av individer og (typer) hendelser, og hos Holberg har vi påvist strevet som setter seg i stilen hans. Men *historia magistra vitae* tilbyr ikke uten videre ressurser for å gripe noe historikeren også må beskrive, nemlig mer abstrakt forandring, som ikke er handlingsforankret.

¹²¹ Jf. Nielsen 1984.

¹²² I et essay skriver han: «det er af den Middelaldrige Historie vi maa lede efter Oprindelsen til alt hvad som hører til de nu værende Europæiske Riger og Stater, efterdi de fast alle ere stiftede udi samme Tider, da de ziirlige Romerske og Græske Historiers Læsning tiener alleene til Curiositet og Fornøjelse, naar man alleene undtager det Morale, som læres af de mange herlige Exempler, som derudi findes» (Holberg 1744: 536). Her er opprinnelse (historie) én ting og eksempler (moral) noe annet.

¹²³ Schiffman 2011, spesielt 143, 145f, 163.

Realisering er en type beskrivelse som skal sørge for at utviklingen er en realisering av noe som allerede ligger der som et potensiale. Institusjoner realiseres innenfra. Det finnes en realisering i rettsliggjøringen som vokser fram fra Valdemar 1.s tid,¹²⁴ kristendommens etablering og ikke minst i synet på middelalderen, som noe en fjerner seg fra.¹²⁵

En hovedsak er at Riget forandrer seg, og ressursen som ligger i realiseringsbeskrivelser kan gjøre rede for en del av disse endringene. På nivået til styreform og samfunnsinstitusjoner forteller Holberg en historie for å avdekke veien fram til slik Riget er blitt via årsaker: Historier er skrifter «der efterforske Grunden til alting, og hvorfor de ere skeede» (Holberg 1735: Betænkning, upaginert). Her må han fortelle fra en begynnelse og fremover og skildrer det som en realisering.

Den eldste historien er så usikker og kildene så sprikende at vi stadig vekk ser ironi i teksten: «man har maatt gjort Riget ældre end det var for at gjøre Plads til disse mange Konger» (Holberg 1732: 51). Denne fjerne historien er primitiv og danskene levde av sporadiske røverier.¹²⁶ De manglet handel, landbruk og kristendom. I tiden før oldenburgerne var *simplicitet* gjennomgående.¹²⁷ Men ettersom samfunnet utvikles, fremtrer et samfunnhierarki klarere i teksten; det oppstår større distinksjoner mellom folk (se f.eks. Holberg 1732: 110) – utviklingen får fram noe som opptrer som fornuftig og naturlig. Med andre periode er vi over den upolerte tid, der dyder ble øvet tilfeldig, «af naturlig Drift uden at gjøre sig nogen idée derover» (Holberg 1732: 104). Kristendommen representerer en realisering som leder fram til et fast, institusjonelt vesen, kirken. Kristendommen er en siviliserende kraft, men som institusjon skal den også vise seg å ha et potensielt farlig vesen. Verket avdekker trinnvis dette vesenet.

Beskrivelsene av siviliseringen er en prosess som får fram det beste i materialet, her er det en forestilling om gitte potensialiteter som utarbeides. Det som forandres er seg selv fremdeles i den nye formen, men i økende grad, som spire til blomst. Med lovenes

¹²⁴ Se Holberg 1732: 175 – samtidig begynner også arveadelen.

¹²⁵ «De Romerske og Græske Historier ere udarbeidede med yderlig Flid, men de ere ikke nær af den Nytte, som den saa kalden Middel-Alders Historie, hvilken dog er af en saa umenneskelig Smag, at der behøves stærke Maver til at fordøje dem. Thi det er af den Middelaldrige Historie vi maa lede efter Oprindelsen til alt hvad som hører til de nu værende Europæiske Riger og Stater, efterdi de fast alle ere stiftede udi samme Tider, da de ziirlige Romerske og Græske Historiers Læsning tiener alleene til Curiositet og Fornøjelse, naar man alleene undtager det Morale, som læres af de mange herlige Exempler, som derudi findes» (Holberg 1744: 535f.).

¹²⁶ Holberg bemerker et sted at «min Genie ikke er til at bryde mit Hoved med mørke og uvisse Ting, hvorudi man efter mange Aars *Examen* dog ingen Vished kand faae» (Holberg 1732: 52).

¹²⁷ Holberg forakter vikingtiden; middelalderen og korstogene ses som uttrykk for at en blind nidkjærhet forvandles til fanatisme (Holberg 1732: 651).

utarbeidelse blir riket mer og mer likt seg selv. Og med eneveldet er det fornuftigst mulige samfunn realisert.¹²⁸

En modell om realisering av potensialet mobiliseres også for å forstå eneveldets oppkomst. Men Riget er ikke fortalt som en realisering, som vi skal se. Realisering er ikke et uten videre greit raster – for *neste gang* han møter materiale som angår Riget er det en forskjell som må med, som viser ut over at noe allerede er realisert. Han fortsetter jo å skrive historie – det er ikke slik at han trekker seg tilbake fra materialet og blir filosof eller ideolog. Når Holberg senere møter primitivitet (altså etter det som er bestemt som den primitive tiden), må han vurdere på nytt: Er dette menneskets og Rigets stadige vesen eller er det noe som er forlatt? Skal jeg gå nærmere inn på dette som viser seg i materialet, ligger det bak oss? Er det snakk om vesenstrekk, så kan ikke det primitive legges bak oss. Han har jo *skrevet* det bak seg, i en historie der vi har fjernet oss fra noe. Da kan den fjerne forhistorien bli usann – eller i alle fall problematisk; den kan inneholde avbrutte, forhindrede realiseringer, døde spirer. Da er han forbi en grei beskrivelse og over i takling av konfliktstoff. Og viktigere: I teksten opptrer Riget gjennom flere grunnleggelser, det raseres, ebber ut og blomstrer igjen. Mens flere institusjoner realiseres, skal vi se at Riget ikke fyllestgjørende kan beskrives slik.

Hva er statusen til naturretten, som var emnet for Holbergs første bok, i arbeidet med å skrive historie og gripe variasjoner i materialet – og hva Riget er?

4. Naturretten

Naturretten er en teoriressurs Holberg har til rådighet og ofte tyr til, etter at han debuterte med en bok om emnet. Knud Haakonsen har vist at naturretten på 1700-tallet ble mer eller mindre allment kulturgods (Haakonsen 2012). Den leverer en hypotetisk og tidløs fortelling om opphav og autoritet. Naturretten er en teori om samfunnets orden som søker å heve seg over tiden og levere en norm. Naturretten skal gi de *naturlige* ,

¹²⁸ «For Holberg var eneveldet best tilpasset menneskets natur; bare absolutismen kunne holde menneskets stridbare og dyriske tilbøyeligheter i tømme» (Gilje 2005: 378). Men samtidig poengterer Gilje Holbergs at Holberg krever undersåttenes samtykke. «Selv om Holberg offisielt alltid forsvarte det opplyste eneveldet, finnes det andre stemmer i tekstene som problematiserer og langt på vei dekonstruerer den offisielle ideologien» (Gilje 2005: 380).

dvs. evige, årsaker til samfunnets organisering og styring.¹²⁹ Holberg ville gi eneveldet en naturrettslig, ikke en religiøs, begrunnelse. Den er basert på to kontrakter: 1. Selve samfunnets dannelse gjennom en sammenslutning og 2. Overdragelse av styringen av samfunnet til en hersker.¹³⁰

Naturretten tar utgangspunkt i et kvasihistorisk tankeeksperiment om mennesket og dets betingelser, det søkte å gi innsikt «into the eternal essence of socio-historical objects such as the state, the citizen and the juridical relations that ought to exist and (by the *nature* of things) in fact *did* exist between these socio-historical objects».¹³¹

Den baserer seg generelt på en tanke om at fornuften (*logos*) er felles for alle og gir rammer for mennesket.¹³² Naturretten skulle gi den vanlige lovgivning et overordnet lys, også for kongen. Holberg har denne teorien med seg når han skriver.

¹²⁹ *Natur og folkeretten* fra 1716, med *Moralske Kierne* som del av undertittelen, introduserte moderne naturrettsstenkning på dansk. Holberg var inspirert av Hugo Grotius og Samuel Pufendorf: «Den abstrakte fornuft får nu status som det absolutte og selvtilstrækkelige grundlag for retten, og Grotius (efterfulgt af Pufendorf) udvikler naturrettslige normer gennem logiske deduktioner fra dette abstrakte grundlag» (Langslet 2002: 214). Pufendorf skriver at «Det hører med til denne disiplinens fullkommenhet at den tilsynelatende kan transcendere alle samfunn og i bevisstheten forestiller seg menneskenes beskaffenhet og situasjon slik at de kan tenkes utenfor statssamfunnet og uten alle menneskelige kunster og innretninger» (Pufendorf 1677, sitert fra Gilje 2005: 372). Det er mange varianter av og begrunnelser for naturretten. Min forståelse av naturretten er inspirert av Gilje 1989 og 2005, Haakonsen 2012, Ankersmit 1983, 1994 og 2001. Det er store forskjeller på disse, spesielt vektlegger Knud Haakonsen (Haakonsen 2012) naturretten som *moderne*, som noe annet enn den med forbindelser til antikken. Mitt hovedpoeng med å vise naturrettens prinsipielle begrensninger i en historieskrivnings kontekst, er uavhengig av hvordan man forstår dens oppkomst.

¹³⁰ Dette er den overdragelsen Hobbess vektla sterkt i verket *Leviathan* (1651), som Holberg leste flittig. Mads Mordhorst ser naturrettsstenkningen som en overgangsform «mellem et bibelbasert historiesyn og romanformen» og finner i *Leviathan* «[s]ammenhængen mellem romanformen og naturretten [...] Her var starten naturtilstanden og slutningen den samfundspagt, der blev indgået i den monarkiske styreform.» Slik blir naturretten en «overgangsform mellem de eksemplariske og de genetiske historiske fortælleformer» (Mordhorst 2002 2: 20f.).

¹³¹ Jf. Ankersmit 1983: 121. «Natural law-philosophy assumes that a natural order can be discovered in social reality; this natural order should be the guiding principle in the organization of (political) society» (Ankersmit 1994: 75). Gilje skriver at «[o]vergangen fra naturtilstanden til statstilstanden ikke er en organisk eller naturlig prosess. Staten er definitivt et kunst- eller kulturprodukt, et ontologisk pluss i forhold til den naturlige verden, og etableres gjennom en eller flere samfunnskontrakter» (Gilje 2005: 373). «Det aller meste av den vitenskapelige og filosofiske tenkningen i det 17. og 18. århundre var forpliktet på den såkalte resolute-kompositive metoden eller en kombinasjon av analyse og syntese [...] En politisk tenker må forestille seg hvordan menneskets situasjon ville være *uten* stat eller i en såkalt forstatlig naturtilstand. I neste omgang forsøker han å gjøre greie for hvordan en stat legitimt kan rekonstrueres – via ulike samfunnskontrakter – med utgangspunkt i en hypotetisk eller tenkt naturtilstand» (Gilje 2005: 371f.). Som vi skal se, er det vesentlig forskjell på politisk tenkning og historieskrivning.

¹³² Holberg 1716, første part 23, skildrer det slik: Borgerlige lover kommer som et tillegg til naturretten, siden den ikke er tilstrekkelig til å holde mennesket i tømme. Det ligger en «Naturlig Rethed» i forstanden og «de Mennsklige Vilkor». Men den «Naturlig[e] rethed» i forstanden kan viljen ta i et utall retninger. Mennesket har et medfødt begjær til å regjere og må styres: «Men hvortil drives ikke Mennesket af Begjærighed til at regiere» (Holberg 1732: 132). Derfor må lover sørge for orden og kontrollere affekter og innskrenke den naturlige frihet og det skjer ved å ordne seg etter naturen: «Naturens Lov kiendes af den Mennskelige Vilvors Beskuelse; De Borgerlige Love blive kundgjort ved Udraabelse» (Holberg 1734: 123).

Haakonsen skriver at naturretten først og fremst var et «praktisk språk» som man kunne bruke om alle livets anliggender (Haakonsen 2012: 34f.). Men for historieskrivningen er den bare praktisk inntil en viss grense. Naturretten involveres ikke akkurat i hverdagspråket. Naturrettens fortelling er ferdig på forhånd, før historikeren har samlet og forsøkt å skrive sammen materialet sitt. I materialet er det hele tiden ansatser som kan inngå i andre, helt motstridende fortellinger. Naturretten har krevende abstraksjoner og er en teori som ikke nødvendigvis treffer materialet historikeren arbeider med. Institusjoners *vesen* skal avdekkes, slik at en gjennom historisk kunnskap kan få vite hva institusjoner *er* – hva de har vært og ulike variasjoner spiller bare en rolle som eksempler. Historisk materiale byr på et overskudd i forhold til dette naturrettsoppdraget. Naturretten skal løse samtidige autoritetsproblemer med en autoriserende fortelling, men skaper utfordringer for historieskriveren. Jeg vil behandle naturretten slik den opptrer når det skrives historie, som en begrenset skriveressurs.

Antagelser om naturretten og menneskets *vesen* røpes som vi har sett her og der i Holbergs verk.¹³³ Men han må samtidig fortelle *med*, ikke mot materialet. Han kan ikke mobilisere naturrettens generaliseringer for ofte. Materialet tilsier at samfunnspakten er en *tanke*, et ideal. Det passer ikke nødvendigvis inn når en skal vise de sammensatte grunnene til at samfunnet er slik det er. Forholdet mellom naturrett og historie er, som Olden-Jørgensen også påpeker, ikke bare «et spørsmål om en styrende teori, men har form af et dilemma» (Olden-Jørgensen 2015: 86). Overfor historisk materiale kan naturretten framstå som drivkraft i en fortelling, som legitimeringsgrunn, men også – i møte med materialets mangfold – som en kunstig fortelling, som en teori som falsifiseres under skrivingen.

Naturretten skal levere universelle konstitutive regler. Det naturretten ser for seg varierer med nasjoner og perioder, er regulative regler, for å bruke begreper fra John Searle.¹³⁴ Men i skrivning av historie vil det ikke være enkelt å opprettholde universelle regler. Bare ved hjelp av «historiesyn» finner man konstitutive regler, men historieskrivning er noe annet enn historiesyn. Utsagn som at de fleste mennesker er

¹³³ F.eks.: «Men, som da de fleste Mennesker ere onde, saa var denne gode Konge just derfor de fleste ikke til maade, saa at de bleve ham afspændige, og ophidsede mod ham den bekiendte Henrik Skatelers Søn Magnum, som han havde avlet med den forrige Svenske Konge Ragwalds Dotter» (Holberg 1732: 231).

¹³⁴ John Searle 1969.

onde, hjelper ikke Holberg til å takle f.eks. Christian 2. Naturretten er strevutløsende i Holbergs historieskrivning.

Naturretten har et fast inventar av relasjoner, med interesser som gjør samfunnet gjennomiktig, regulerbart og til en viss grad forutsigbart. Men når begynte institusjonene å ligne på de institusjoner vi har i dag? Hva sikrer at «kongen» som begrep treffer rett til enhver tid? Dette er jo en utfordring for en historiker, men naturretten har sterke forhåndsoppfatninger som kolliderer med historiske forekomster av mennesker og institusjoner.

Det naturrettslige-klassiske teorikomplekset kan ikke dekke inn for alt som foregår i Holbergs verk.

Tidsflytbeskrivelser

Tidsflytbeskrivelser vil innebære at en beveger seg ut over handlinger og det vedvarende handlingsrommet. En omfattende og abstrakt beskrivelse, potensielt over hodet på aktørene, er «nærværende Tider» (f.eks. Holberg 1735: Betænkning, upaginert, 196, 425) og å «accomodere sig efter Tiden» (Holberg 1735: 265). Her er det snakk om en størrelse som ligger over handlingene, men som like fullt kan påvirke dem. Vi beveger oss her så vidt ut over den tiden som kan sies å være ett med aktør og sted. Tiden kan være fremstilt som noe en historisk aktør kan peke ut og avgrense: Når det gjelder religion, så lempet Christian 2. den «efter Tiden [...] ligesom hans Interesse drev ham til» (Holberg 1733: 128). «Conjuncturer» har en høyere abstraksjonsgrad enn innholdet vi finner i handlinger som foretas. Conjuncturene kan være f.eks. *delicate*, *slibrige* eller *gode*.¹³⁵ Conjuncturene er historikerens begrep for samfunnsmessige konstellasjoner innenfor et avgrenset tidsrom, omstendigheter som legger føringer på handlinger, som forklarer noe (eller avgrenser noe som skal forklares).¹³⁶ Historikeren kan avdekke konjunkturer aktørene selv ikke ser klart og kan slik gi leseren en oversikt som er hevet over mulighetene slik de framtrer for de handlende. Conjuncturer er omstendigheter som legger føringer for handlinger.

¹³⁵ Gang på gang utformer Holberg beskrivelser som: «Conjuncturene vare saadanne ...» eller: «Men, førend jeg skrider til X, vil jeg korteligen forestille hvorledes Conjuncturene vare tilforn». Eller: «Saaledes vare Conjuncturene udi X, da Y begynde».

¹³⁶ I den moralske bedømmelsen er konjunkturer ofte et unnskyldende trekk, skriver Bull (Bull 1913: 138).

Conjuncturer er risikable for fortelleren, for med noen ekstra beskrivelser og tilføyelser kan de bli *kontekster* – bakgrunner som viser fram hendelser som særegne, bestemt av spesifikke forhold, som bare har eksistert én gang. Om en går nøye nok inn i konjunktorene, kan de vise fram avstand og forskjell, og vanskeliggjøre beskrivelser av eksemplaritet.

Noe lignende ligger i begrepet *sviter*: «Alt hvad som ordentligen enten hvert Aar skeer, eller nødvendigen maa skee, efterdi det er en naturlig *Svite* af foregaaende Ting, udelades gemeenligen i gode Historier.»¹³⁷ Det er altså de *unaturlige* følger Holberg er interessert i. Det naturlige er det som skjer av seg selv, hvert år – mens det er det unaturlige, ekstraordinære som er verdt å fortelle om. Derfor er det ofte det som forstyrrer samfunnsordenen han fokuserer på. Her kan lett et fokus på uintenderte konsekvenser føre ut over handlingstiden. Ved et svensk angrep på København ble «Nationens Frihed [...] denne gang conservered ved de saa kaldte ufrie Folks Seener og Arme» (Holberg 1735: 427). Når beskrivelsen viser ironiske konsekvenser kan den bli del av noe uoversiktlig. Det samme kan stilen føre til: «just denne Gierning, som han havde øvet til Landets Frelse, lagde Grundvold til paafølgende U-lykker» (Holberg 1732: 122).

I skildringen av kirken ser vi at den verdslige makt ofte framstår som naiv og letturt – kirken er slø, og dette vil gjelde til enhver tid – slike vesensbestemmelser reduserer behovet for en empirisk undersøkelse i en bestemt situasjon. Samtidig vil et «vesen» skape problemer i møte med variasjon. Holberg avslører ulike vesensdynamikker: Kirken makter å etablere nye sedvaner og rettigheter som blir naturlige rettigheter: «hvad de eengang erholdte som en frivillig Skienk, blev siden til en satt Rett» (Holberg 1733: 165). Conjuncturer, Sviter og vesensdynamikker (realisering) representerer *potensielle* problemer i skrivningen.¹³⁸

¹³⁷ «Betænkning over Historier», fra Holberg 1735: upaginert.

¹³⁸ I Betænkningen klinger noe av dette med når han skildrer hvor arbeidskrevende det er å skrive historie: «Sandelig dersom Historie intet andet var end forbigangne Tings simple Beretning, bekiender jeg, at det er hver Mands Arbeide. Men, saasom saadan Definition er gandske utilstrækkelig, og den mindste Historie udfodrer et heelt og fuldkommet Menneske, saa begive skiønsomme og fornuftige Folk sig ikke uden skielvende til et Arbeide, som gandske faa ere befundne at have været voxne [...] Hvis noget Studium udfodrer Skiønsomhed og Reflexioner, saa er det Historiske Studium» (Holberg 1735: *Betænkning*, upaginert).

Kapittel 5. Rigets forvandlinger

Riget kan ikke forstås gjennom noen av de ressursene vi har sett anvendt på handlingstid. Riget er utsatt for katastrofer og blomstring, for tronskifter og invasjoner. Det kan *manifestere* seg gjennom et pathosfylt bildespråk. Riget opptrer noen steder gjennom en prosopopeia: «Blant andre onde Ting, som da svævede Riget for Øjene [...]» (Holberg 1735: 239).¹³⁹ Riget forandres, forvandles og omstøbes. Revolution, fermentation, decadence, ruptur, flor, flod og ebbe er blant rikets vanligste moduser.¹⁴⁰ Riget florerer eller faller, utsettes for flod og ebbe, men ikke for forsvinnen eller en egentlig oppkomst.¹⁴¹

I tilbakeblikk truer tiden før eneveldet med å bli en historie om permanent ubalanse. Christian 4. «løste» denne med evner og erfaring, men det var egentlig en *vedvarende* uro han holdt dempet. Riget er utsatt: «Saaledes blev Riget udviklet fra en langvarig Uroelighed» (Holberg 1733: 269). Gjennom store deler av historien er riket preget av en «indvortes Sygdom» (Holberg 1732: 840).

Vi må se på småord og mindre grep for å takle variasjon på høyt (vesentlig) nivå. «Forandring» er en tilsynelatende uskyldig og hyppig brukt term for endring. Når Holberg skriver at «skeede Forandring» (f.eks. Holberg 1733: 584 og 651), fremtrer det som en passiv og diskret endring og det unngås berøring med vesentlig, kausal endring. «Forandring» signaliserer en endring uten klare årsaker; hendelser innlemmes i en utvikling uten en avklart aktør som handlende instans.

¹³⁹ Når Riget angripes blir det forvirring, det er ikke slik at det går i skjul/inn i seg selv (historistenes dvale): «thi det maa han og alle tilstaae, at Dannemark udi 13 samfælde Aar sadd stille, uden at betiene sig af nogen Slags forefaldende Coniuncturer, og uden at lade sig indtage af de største Løfter. Dannemark derimod havde aldrig levet udi større Sikkerhed» (Holberg 1733: 839).

¹⁴⁰ Florere er 1. blomstre og 2. noe som er utbredt i en tid. Andre relaterte bilder: Flod og ebbe (om den kongelige myndighet, f.eks. Holberg 1733: 753). Fermentation (f.eks. Holberg 1733: 755) viser til en gjæringsprosess, forutsetter at noe går i oppløsning, se også Holberg 1733: 125).

¹⁴¹ Rigets moduser er forklaringsstrategier, påpeker Sune Berthelsen: «I forlængelse af denne type forklaringer angav Holberg en mere skæbnebestemt regelmessighed i forhold til magtfor skydninger staterne imellem, hvor han mente, at flod og ebbe vekslede. Tidevandsmetaforen bidrog til opfattelsen af, at handlingsgangen kunne antage et upåvirkelig forløb, der lå uden for menneskelig kontrol, og følgelig kunne enkeltpersoner ikke klandres for katastrofer. På linie hermed virkede solformørkelser som billede på og forklaring av vendepunkterne i historien» (Berthelsen 2004: 93). Men spørsmålet er hva Riget er under disse modusene.

Noen steder ser vi helt vesentlige forandringer. Et objekt antar en annen form for en tid, mens den gamle formen hele tiden er en mulighet – da skal selve ordet «forandring» ivareta vesenstrekk.

Når ordet «forandring» brukes på innføringen av eneveldet i 1665, er det to typer strev involvert: et ideologisk (for Holberg som tilhenger av eneveldet som ideal, når han nærmer seg intrigene bak dets realisering), men også et ontologisk: «den store Forandring udi Regieringen under Kong Friderich den 3die» (Holberg 1732: 37).

Innføringen av eneveldet kalles både den «forunderlige Revolution» (Holberg 1735: 434) og «merkelige Forandring» (Holberg 1735: 435). Disse ordene «merkelige» og «forunderlige» er signaler om noe han har vanskelig med å gripe, men samtidig markerer de en ideologisk grense for hva han kan skildre, nemlig aktiv maktbruk fra kongens side. Om bakgrunnen for innføringen av eneveldet forhåndsskisserer han dette:

[...] derudi seer man forunderlige Hændelser, det heele Rige bragt under Fødder, en særdeles og hart ad unaturlig Skræk at være den heele Nation overkommen, men samme Redsel igien at forvandles til en ugemeen Tapperhed, det kongelige Huus, tillige med Kiernen af det heele Rige, indsluttet og beleired i Hovedstaden, den kongelige Myndighed reducered hart ad til intet, dens Soel af tykke Skyer at fordunkles, men strax igien at fremskinne klarere end nogen Tiid tilforn (Holberg 1735: *Betænkning*, upaginert).

I en abstrakt figur blir følelsen skrekk her forvandlet til tapperhet. Det er uklart hvor følelsene er plassert, hvem som har dem, de beskriver noe som skjer innenfor Riget. Følelsene overmannes av fornuftsbildet solen, et bilde på at kongen igjen har makten.¹⁴² Det som forårsaket denne «merkelige Forandring» har en forhistorie: Adelen benyttet seg av et interregnum etter Christian 4. og stilte så strenge krav i håndfestningen at man nesten levde i et aristokrati, ifølge Holberg. Men samtidig var det splid innad i adelen, særlig i og med Uhlfelts intriger og dermed lot kongemakten seg igjen øke. Sehested ble kongens favoritt og «det store Hiul» i den påfølgende «Revolution».¹⁴³ Han er den som ser – utfra rikets tilstand og gemyttene – «at der ufeilbarligen maatte skee en Forandring udi Regieringens Form» (Holberg 1735: 435).

¹⁴² «Den enevældige konge blev opfattet som samfundets strålende sol. Han lod sin nådes lys skinne på undersåtterne, der omgav ham i nære eller fjerne cirkler [...] Den gode, opbyggende magt strålede fra kongen som solens livgivende stråler» (Lyngby, Mentz, Olden-Jørgensen 2010: 161).

¹⁴³ Ordet «revolution» har hos Holberg dets gamle betydning; vending: «En saadan Form og Skikkelse fik Landet ved denne store *Revolution* og ved Regieringens Forandring» (Holberg 1735: 521, om innføringen av eneveldet i 1660). Jf. Koselleck 2004.

Holberg forklarer eneveldet med en opprettet «Machine»: Sehested «vidste at maniere et Verk, saa at han havde fuldført det, førend man kunde ham mistænkt derfor» (sst.). Tilsammen personifiserer Sehested (ambisjon og hevn), Skak (tålmodighet) og Gabel (vivacitet og hurtighet) de egenskaper som skal til for å iverksette forandring i den gitte situasjonen.

Dette er altså dels ideologisk, siden Holberg er på kongens side mot adelen. Men det er også en forandring som beholder Riget og Nationen *uforandret* gjennom vesentlige omveltninger. Holberg har tidligere vist svekkelsen i den kongelige myndighet fra Fredrik den 1.s tid fram til den laveste ebbe med Fredrik 3. Det mobiliseres retoriske midler her: «Men, fordi Strengen blev spendt for Højt, brast den, og, da man ventede at see Riget forvandlet til en Republique, fik det Kongelige Huus med heele Verdens Forundring en Eenvolds Magt og Myndighed» (Holberg 1735: 9). Og: «Man seer i alting en Copie af den gamle Regierings-Form, saa at intet af forrige Glantz og Skin savnes for Øjene» (Holberg 1735: 507).

Adelen utviser en trygghet på sin stilling som røper at den i liten grad har «overveiet Conjunctionernes Forandring, og hvor slett Kundskab de havde om denne mod dem oprettede Machine» (Holberg 1735: 468). I teksten opptrer samtidig intrigene rundt eneveldet som konjunkturer som bidrar til å realisere det – «Tidernes Conjuncturer, næst Guds Villie og Velbehag» (Holberg 1735: 439).¹⁴⁴ Bull mener at Holbergs ord ofte har en offisiell klang, som når han sier at kongemakten ved eneveldets innføring ble restituert, ikke nyinnført.¹⁴⁵ Men det at noe er restituert, ikke nyinnført, viser også at den første oppkomsten ikke så lett kan fortelles innenfor Holbergs horisont: «Strax efter at denne merkelige Forandring var skeed, tog hans Majestet sig for at omstøbe Rigerne udi en anden Form, og saadan som da værende Tilstand og Regieringens Forandring udfordrede» (Holberg 1735: 482).

¹⁴⁴ Han skriver senere igjen: «saa banede her alleene Tidernes Conjuncturer Veien til dette Souverainetet» (Holberg 1735: 467). Francis Bull diskuterer om Holberg bevisst skjuler kongens aktive intriger for eneveldet, når han fremhever kongens «Indolence», men påpeker samtidig at Holbergs kilder nesten entydig vil gi et slikt bilde. Eneste unntak, viser Bull, er et innskutt upaginert ark på 16 sider som er kommet til i trykkeprosessen. På disse sidene skildres kongens egen aktivitet nærmere, på en måte som strider med Holbergs egne erklæringer, mener Bull (Bull 1913: 95). Nyere historikere synes å vektlegge kongens tilbaketrukkethet og at det er vanskelig å vite graden av planmessighet i det som ble en overbudspolitikk mellom stendene. Likevel kan siste del av prosessen karakteriseres som «kupaktige omstændigheder» (Jespersen 1989: 164, se også side 169 om prosessens uklarhet).

¹⁴⁵ «[H]an skjelner ikke mellem arveretten, som kongen fik sig overdraget av stænderne, og enevældet, som han selv tiltok sig bagefter» (Bull 1913: 94).

Substansen er noe Holberg forsøker å skrive fram som det conjuncturer er conjuncturer av, men når enheter som ikke han agere, utsettes for handlingstidsbeskrivelser, formes beskrivelsene poetisk, retorisk og det er bildespråket som vever fremstillingen sammen: «Tillid blev da forvandlede til Mistanke, Tarvelighed til Pragt, og Borgerlighed til Høyhed» (Holberg 1733: 10f.).¹⁴⁶ Realisering av Riget angår en abstrakt størrelse, som forsøkes forstått som handlende gjennom å levendegjøres.

Store hendelser (som reformasjonen) eller personer (som Christian 4.), kan «omstøbe» riket (Holberg 1732: 229, Holberg 1735: 482). *Nationen* opptrer synonymt med Riget. Nationen har individlignende egenskaper, som gir karakter, selvbevissthet. Nationen bryter sammen ved Karl Gustavs første krig i 1657: «All Verden forundrede sig over, at en Nation, hvis Character hidindtil havde været Bravoure, saa reent paa eengang skulde glemme sig selv, og at et Folk, der saa vel udi dette, som udi forrige Seculo med ulige Magt tit havde triumpheret mod de Svenske, nu ligesom Faar lod sig drive af de samme. [...] All Forstand, Hierte, Conduite, og Redelighed var saa reent forsvunden [...] saa man ikke kunde kiende Nationen meere igien» (Holberg 1735: 270). «Forsvunden» må her forstås som «dempet», ikke helt borte). Nasjonen gjennomgår en forandring, og opptrer med en midlertidig ugjenkjennelighet, men den er seg selv igjen etterpå.¹⁴⁷

Riget kan underlegges conjuncturer som gir det nye skikkelser, men de til enhver tid beskrevne skikkelser vil aldri være den fulle sannhet om det. Riket er en bygning

¹⁴⁶ Når han skal skille det gamle fra det nye København, bruker han figuren fugl Fønix som steg av asken: «Saasom nu Staden efter den store Beleiring blev bragt i den Stand, som foromtalt er, og blev forøged med heele Qvarterer og nye Gader, kand man fra den Tid gjøre Forskiæl mellem den gamle og nye Kiøbenhavn, og har den sidste været kiendelig fra den første, saavel i henseende til Gadernes Regularitet, som Bygningers Skikkelse indtil den store Ildebrand af 1728, da fast den heele gamle Stad afbrændte, og af dens Aske udspirede de herlige og alamodiske Bygninger, og som have gjort den gamle Stad til den nye og den nye til den gamle igjen» (Holberg 1735: 603). Her opptrer det nye og det gamle samtidig, i en ellipse, der det gamle når som helst kan bli det nye, og omvendt.

¹⁴⁷ Holberg skriver da at en «terror panicus [...] var overkommen den heele Nation» – helt til nasjonen igjen våkner opp av søvnen (Holberg 1735: 271). En *terror panicus* kan gripe hæren, men det er gjerne almuene som lar seg lede og forblindes. Et annet sted rammes kongen: «alt dette havde ikke kundet hielpe, hvis en *terror panicus* eller u-betimmelig Forskrækkelse ikke havde overfaldet Kongen; thi, som der samme Tiid ryktes, at der var en stor Magt paa Veyen at overfalde ham» (Holberg 1732: 544). Noen få ganger opptrer forandringer som åpent uforklarlige i teksten: «Han havde levende Øyen, var veltalend og af Naturen tapper. Men blev siden forandred og u-kiendelig» (Holberg 1732: 192). Her er det snakk om personlighetsendringer som bare skjer, uten å (kunne) forklares, og det kan skje på kollektivt nivå også: «Da begyndte den rasende Almue omsider at komme til sig igjen, og at see hvor forblindet den havde været i at handle imod sin egen Interesse og Rigets Velfærd» (Holberg 1733: 330). Både almuene og konger kan rammes av galskapen, men kan komme til seg selv igjen (Holberg 1733: 462).

kongen kan holde sammen (Holberg 1733: 392), men det fremtrer med nye skikkelser hele tiden: «og fik da all Ting saa vel udi Kirken som Staten en anden *Skikkelse*» (min uthevelse, Holberg 1733: 171). Disse skikkelsene settes delvis inn i kausalforklarte forløp, men Riget selv forklares ikke som virkning av noe annet, det nøstes ikke opp i. Forandringer kan ikke berøre substansen i Holbergs fortellinger, da ville Riget vært underlagt kausalitet.

Å få en *annen skikkelse* er altså å gjennomgå en metamorfose – en forandring som avhever seg fra vanlig kausalitet. Metamorfoser kan ses som retoriske grep om viktige forandringer.

Om kong Svends død heter det:

[...] endtes de indbyrdes Krige og Riget fik en anden Skikkelse under de 2 store paafølgende Konger; thi, ligesom Dannemark fra Svend Estridsens Regiering indtil denne Tiid idelige havde aftaget, saa begyndte dets Soel nu igien at skinne klarere end nogen Tiid tilforn. Man seer en Kiede af Seiervindinger hvor ved Riget blev en Skræk ikke alleene for dets Naboer; men end for hele Europa. Man seer Krigs Discipline paa den høyeste Spidse, man seer Landet vrimle af store Generaler [...] man seer [...] osv. (Holberg 1732: 229).

Metamorfoser «set in relief the true and everlasting character of the person involved [...] The physical characteristics of the personages may change but their quintessential substance lives on» (Galinsky, sitert fra Ankersmit 2001: 114).¹⁴⁸ Eksterne, perifere årsaker «effects a change in the substance so that its true nature can reveal itself [...] it is as if these accidental causes ‘trigger’ an internal, substantial cause that determines the nature and the outcome of the metamorphosis» (Ankersmit 2001: 121). Dette er en treffende skildring av Holbergs framstilling av Rigets moduser. «There is no true genesis and no real change, in the sense that something develops out of something entirely different: all the ‘substances’ out of which the world is built have been present forever» (Ankersmit 2001: 116).

¹⁴⁸ Ankersmit karakteriserer historikeren Edward Gibbons verk om romerrikets undergang slik: «an intricate web of many individual stories that partly overlap and that partly have their own autonomy and are never forced into one scheme» (Ankersmit 2001: 115f.).

Sune Berthelsen vil vise det som idag skal være Holbergs fortjenester i en faglig kontekst, og som han mener kan tilføre faget noe: Rommet for personlige vurderinger.¹⁴⁹ Berthelsen arbeider med å få fram det han kaller Holbergs historiske syntese og induktive og deduktive forklaringsstrategier i verket. La oss se hva som skjer med teksten når en fagliggjør Holberg. Et sitat fra Berthelsen gir en illustrasjon:

I første periode [...] fremstilledes danskerne som frie og lige i forhold til den uindskrænkede kongemagt, der var både borgerlig i sin omgængelse og lidet poleret. I 2. periode bevirkede kristendommens indførelse til en ændring i danskernes krigsmoral. Fra at have været stridslystne forvandlede danskerne sig til at blive fredsommelige bønder. Riget mistede derigennem en del af sin ydre styrke. Kongemagten svækkedes gennem den ulighed, der indtraf i forbindelse med adelens første opkomst. Adelen udnyttede sine privilegier i forbindelse med usikkerheden om successionen efter Erik Menveds død til at indføre håndfæstninger [som] udviklede sig til at blive autoriseret lov. Sammen med dette angreb virkede lensopdelingerne til at udhule statsmagten. Forleningerne [...] blev [...] gjort arvelige. Gejstligheden forstod at udnytte det magttomrum (Berthelsen 2004: 98).

I tredje periode ble det to hoder i riket: kongen og kirken. Pavene blander seg inn i bispevalg, og kirke og adel arbeider for eget beste, ikke som kongen for rikets beste. Kalmarunionen styrket kun tilsynelatende Norden versus Hansaen, fordi den førte til splid innad. Christian 2. prøvde å dempe spliden, men brukte for sterke metoder, og falt. Fredrik 2.s forsiktige politikk for å tekkes sine motstandere førte til at kongemakten ble svekket, mens Christian 4. konfronterte adelen for å styrke riket. Men ikke før suvereniteten ble restituert under Fredrik 3., ble riket stabilt.

Denne oppsummeringen

1. gir Holbergs *syn* på det viktigste i Danmarkshistorien. Men synet er også en konstruksjon; i verket finnes det ikke som en utlagt, fortalt struktur, bare som punktvis dommer og bemerkninger.

¹⁴⁹ «Hans ofte overraskende opdagelser sammen med hans uhildede tilgang til overleveringen gjorde ham i stand til at tolke danmarkshistorien i en ganske ny retning, og gennem sin behandling nåede han til en række modne konklusioner» (Berthelsen 2004: 101).

2. Oppsummeringen signaliserer en vitenskapelig, kausal tilnærming: «bevirkede», «mistede derigennem», «udviklede», «virkede», men også en mer vag, uspesifisert tilnærming: «forvandlede danskerne sig». Man kan altså godt finne naturretten som en deduktiv strategi i verket, slik Berthelsen argumenterer for. Men det jeg har prøvd å gjøre, er å vise fram *strevet* med blant annet naturretten som deduktiv strategi i møte med historiens materialer.¹⁵⁰

Verket søkes av andre plassert i en tradisjon for historiefilosofisk historieskrivning på 1700-tallet. Olden-Jørgensen viser godt fram det ubegrunnede i påstander om at Holberg er en filosofisk eller historiefilosofisk historiker (Olden-Jørgensen 2015).¹⁵¹

Per Meldahl mener Holberg mer eller mindre fullstendig rammes inn av klassisk moralisering. Historien er en «dynasti-serie av kongers 'liv', forstått som en suksesjon av 'statisk' definerte moraliteter (personer med dominerende dyder eller laster, som fremviser 'historiske' handlinger kongruente med sjeletrekkene)» (Meldahl 2005: 221). Handlingen i verket er først og fremst eksempler på kongers dyder og laster.¹⁵² Men fokuset til Meldahl gjør kun rede for brokker av tekstmengden i verket (portrettene) og ikke for *strevet* vi ser i stilen.

En karakterisering som er mer treffende for større tekstmengder, er levert av Sebastian Olden-Jørgensen. Han har gjennomgått ettertidens vurdering av Holberg som historiker (Olden-Jørgensen 2015), og plasserer Holberg i det han kaller den *pragmatiske* historieskrivning:¹⁵³

Den gode historiker er altså kjennetegnet ved litterær kvalitet, moralske og politiske vurderinger af historiens aktører, en sammenhengende fortælling og et blik for,

¹⁵⁰ Olden-Jørgensen kritiserer Sune Berthelsens oppfatning av Holberg som en tidlig faghistoriker (Olden-Jørgensen 2015: 78f.).

¹⁵¹ Knud J. V. Jespersen skriver at «værkets forfatter i fuld overensstemmelse med Oplysningstidens ånd ræsonnerede over historien, som han oppfattede som en vigtig læremester for nutiden» (Jespersen 1989: 31). Bernard Eric Jensen kaller Holberg «den dansk-norske historiker, der kom idealtypen af den filosofiske historiker nærmest» (Jensen 2003: 113). «Han formulerer her [...] sin Tanke, at ikke Klima – Luft og Føde – er afgørende for en Nations karakter, men Love og Optugtelse. Med denne Anskuelse rydder Historiefilosofen Vejen for sine store Mænd. Deres Indsats kan ikke overvurderes: en stor Regent kan omstøbe et helt Folk» (Billeskov Jansen 2: 40).

¹⁵² «Hendelser fra den respektive konges liv er eksempler på dyder eller laster; og inngår i en evaluering av kongens styringsinnsats. Anekdoter i kongens liv er oftest [...] exempla [...] på sjelens karakteregenskaper, forstått som dyder eller laster, manifestert i historiske handlinger» (Meldahl 2005: 219). Videre mener han at «nasjonalhistorien [er] en kjede av biografier, av konger som oftest er karakterisert ved deres (retorisk-epideiktiske) m.a.o. *moralisk* definerte navn» (Meldahl 2005: 220).

¹⁵³ Jespersen 1989 gir også et markant uttrykk for dette synet: «Holberg derimod var den udprægede ræsonnør, som ville bruge historien som et spejl for nutiden. Han betragtede historien pragmatisk, dvs. som et lærestykke for nutiden. Han bevægede sig udelukkende på synteseplanet og blev på denne måde Arild Huitfeldts første egentlige arvtager og grundlægger af den ræsonnerende historiske syntese på dansk grund» (Jespersen 1989: 227).

hvordan nutiden og fremtiden er resultat af historiske processer, samt ved personlig erfaring og upartiskhet (Olden-Jørgensen 2015: 19).

Denne historieskrivningen vil ikke bare skildre, men også «forklare, vurdere og belære» (Olden-Jørgensen 2015: 20): «Af ønsket om at kunne drage praktisk nytte af historien flyder jo logisk en interesse for begivenhedernes årsagssammenheng og omstændigheder, for tingenes nuværende tilstand som resultat af historiske processer og for aktørernes bevæggrunde og mål» (Olden-Jørgensen 2015: 22). Dette er nokså treffende for Holbergs artikulerte *mål*, men er lite treffende for det sammensatte *arbeid* med materialet som preger verket.

Om vi har det skrivearbeidet vi har avdekket for øye, blir det vanskelig å oppsummere hva slags verk vi har for oss. Vi kan finne et fascinerende handlingsrom – fullt av «velkjente» polariseringer og konflikter og emner som ligger nær hverandre. Verket kan ikke uten videre sies å være en anvendelse på dansk materiale av det naturrettslige teorikomplekset, eller en kilde til erfaringsforholdet som ligger til grunn for læren om historia magistra vitae. Skrivearbeidet medfører ulike problemstillinger, som ikke nødvendigvis går opp. Er i det hele tatt spørsmålet om *hva* slags type verk vi har for oss *interessant*? Spørsmålet er reduktivt. Straks det besvares, vil det høyst sannsynlig opptre en forenklet oppfatning av historieskrivning som utslag av syn eller kontekst.

Reservoaret av etablerte former, paradigmer, antagelser om verden og menneskenaturen, toposlære og retorikk fører til et særlig strevsomt møte med materialet. *Mengden* av midler og en kompleks stil viser at de er mobilisert *på grunn av* av slikt strev. At alle de oldenborgske kongene «have fast alle udcopieret Stamfaderens Christiani I. Dyder» (Holberg 1735: Betænkning, upaginert), er lettere å erklære enn å vise underveis. I seg selv er ikke denne erklæringen en posisjon. Selve skrivningen av historie aktiverer forskjeller som ingen midler fullt ut kan gjøre rede for eller dekke til. Ressursene kan ikke gjøre rede for alt som skjer når man skriver seg inn i et materiale. Den sosiale gjennomsiktighet og klarhet som naturretten konstruerer og som det å kunne lære av historien forutsetter, strekker ikke til for å karakterisere Holbergs handlingsrom, som heller stadig vekk gjengir kompleksiteten og «uforutsigbarheten» i materialet hans.

Møtet med foranderlighet, f.eks. i institusjoners forhistorie, utfordrer naturretten og møtet med partikulariteter utfordrer eksemplene. Det som leder fram til oss, eller som

synes fullstendig fremmed for oss, kan ikke på samme tid stanses ut som eksempel for oss. Det vil jo tross alt være mye som peker framover mot en nåtid, samtidig som mye er antikvert og tilbakelagt, og kanskje uforståelig. Naturretten og eksempelhistorien etc. er her ikke bare en selvfølge eller et verktøy, men noe som (heldigvis) møter en grense under skrivningen.

Kapittel 7. Epilog til Holberg

Det jeg har karakterisert som et «handlingsrom», er eksplisitt emne for noe av det siste Holberg skrev, en fabel som utdyper historieskrivningens betingelser. En kan si at handlingsrommet med fabelen går fra å være gjenstand for beskrivelser til å bli reflektert over.

Fabelen «Historiens Skiebne» står i Holbergs siste bok, *Moralske Fabler* fra 1751 og kan leses som et slags etterskrift til hans historiske virke. Her er det flest dyrefabler, bare et fåtall er mer abstrakte, slik som denne. De aller fleste fablene har utlegninger etterpå, men denne er blant de få som står ukommentert. Fabelen tar opp et tema fra Holbergs epistel 382, der spørsmålet han besvarer er hvorfor går han ikke helt frem til samtiden i sine historieverk. Svaret som kommer i epistelen, er en gjenfortalt fabel fra en annen historiker, Valentinus Andræ. Fabelen skal vise at det å skrive sin samtids historie er en umulig oppgave. I *Moralske Fabler* er den opprinnelige fabelen bygget ut (blant annet med feierfiguren og den ironiske gjeninnsettelsen som nye elementer). I epistelen er det en konstruktiv kritikk av historiefaget, mens fabelen kan leses på en annen måte, som vi skal se.

Historien blev engang satt fra sit Embede. Aarsagen til sådant Fald var denne: Alle Stænder havde længe besværgt sig over dens Forhold. Konger og Førster stødte sig over dens Dristighed, og at den lagde for Dagen Hemmeligheder, som ellers ingen torde lade sig merke med, og at den med rette Farve beskrev Feyl, hvilke Hoff-Mænd, Ministerer og andre afmalede som Dyder og Zirater. Ministerer og Generaler besværgede sig derover, at den afmalede deres Opførsel med alt for livagtig Farve. Hoff-Mænd, at Historien demasqverede dem for ofte, og visede hvor lidt Potentater kunde forlade sig på deres sminkede Ord og Taler. De høye Skoler, efterdi den viisede, at de tvistede om umagtpåliggende Ting, og skreve Bøger om Materier, som de selv ikke forstode, eller kommenterede over de Ting, som ikke existerede. Kiøbmand-Standen, at den gav tilkiende Sviig og Bedragerie, som i samme Stand gik i Svang, og som kunde påminde andre at tage sig vare. Bønder kunde ikke lide, at den taledede om deres Forfædres Arbejdsomhed, hvilket var i deres Tanker ikke andet end at bebreyde dem deres Forsømmelse og Uduelighed. Geistligheden at den beskrev de gamle Kirke-Fædres Tarvelighed, Arbejde og Ydmyghed, fra hvilke Dyder Efterkommerne så meget havde vanslægtet. Kort at sige: Alle Stænder forargede sig over Historiens Opførsel, og derfor af yderste Magt arbejdede på dens Fald, og ikke aflode førend de havde skildt den ved Embedet. Historien gerådede derover udi en eelendig Tilstand, såsom den intet Håndverk havde lært hvormed den kunde nære sig. Udi denne Forvirrelse måtte den

tage Tieneste hos en Skorsteen-Feiger, formeenende at sådant Håndverk var det eeneste, som kunde have nogen Overeensstemmelse med forrige Handtering, såsom Historie-Skriveren og Skorsteen-Feigeren begge gjøre Profession af at feige, hin Stat og Kirke, denne Caminer og Skorsteene. Efterat den en tiidlang havde været i sådan foragtelig Tilstand, ynkedes adskillige omsider derover, og magede det ved Forbønner, at Historien kom til sit forrige Embede igien. Men sådant skeede ikke uden med mange hårde Vilkor, som den måtte beqvemme sig til at underskrive. Conditionerne vare disse, at den herefter ikke måtte skrive uden om store Herrers Fødselse, Dåb, Død, Liig-Begængelse, item om Hendelser, som Ildebrand, Pest, Jordskielv, Formørkelseer, Cometer, etc. Den blev vel tilladt at melde om Kriig og Feltslag, men uden Critique, og uden at eftersøge en Kriigs rette Årsag. Således blev da Historien indskrænket, og er kommen i den Stand, som vi nu see den at være udi, hvorudover vi isteden for gamle nyttige Historier have ikke uden Dag-Registere [dagbøger] og tørre Annales.

Francis Bull så denne fabelen som en ypperlig satire (Bull 1913), men det er vanskelig å finne den konstruktive horisonten som en satire tross alt forutsetter. Fabelen viser en innretning som avviker seg selv, for den formidler jo at straks historieskrivningen fungerer (er i sitt embede), blir den umulig.¹⁵⁴

Fabelen avslører at historien blir skrevet i byen, et urbant maktrom – ikke slik vi fikk antydnet i *Dannemarks Riges Historie*, der historikeren spaserer i et mer ruralt landskap. Fabelen starter med historieskrivningens store muligheter for presisjon: «livagtig Farve» og demaskering. De høye skoler blir utsatt for en logisk demonstrasjon: «den viisede at [...]». Historikerens strategier synes tilpasset hver instans sine egne premisser, for å treffe dem med moralisering.

Det er kongen som gir embeder, men i dette samfunnet er det bare historikeren som kan påvise og bidra til å opprettholde det ideale. Men både det gode samfunnet og historieskrivningen rulles opp samtidig med at de avviker seg selv. Idet historikeren holder opp standarden for samfunnet, faller alt sammen. Fabelen har hverken gullalderforestillinger eller fremskrittstro. Det vi sitter igjen med er paradokset: at historieskrivningen og samfunnet bare er mulige i den grad de er umulige. Logikken her er en double-bind: Når historikeren skriver historie, kan han ikke lenger være historiker. Makten i Holbergs handlingsrom ønsker å bli portrettert slik den ser seg selv,

¹⁵⁴ I fortalen til DRH nevnte han historikerens *Officium* – det latinske ordet for embede eller plikt. «Officium» har almene moralske oppdragende konnotasjoner, mens «embede» er mer konkret og avgrenset. I fabelen skriver Holberg historiens «Embede», ikke *Officium*. Den som kom nærmest å ha historieskrivning som faktisk embede, ikke bare plikt, og med en slik nærhet til makten, var den kongelige historiograf. Et slikt embede ble opprettet i 1594 – kongene ønsket nasjonalhistorier på latin. Dette var et embede Holberg aldri hadde, men som hans motstander, Andreas Hoyer, hadde en tid (1722–1730).

men disse selvopfatningene opptrer som samfunnsødeleggende *bias*.¹⁵⁵ I det historikeren settes fra sitt embede, oppløses handlingsrommet.

Historieskrivningen er i fabelen bundet til å være en presentasjon av makten, men ønsker å overskride sin posisjon, ved å vise den hvordan den egentlig er. Når historien kastes fra sin stilling faller den ikke bare lavt, men helt ut – den hadde et embede, men ikke noe brukbart håndverk. Her finner den en ny «plass» ut fra en lattervekkende likhet.¹⁵⁶

Det er ikke bare slik at alle har sine perspektiver og at disse kan tenkes dekket av historikeren, slik Holberg erklærer i Danmarkshistorien, her umuliggjør perspektivene hverandre. Hierarkiet er blitt umulig å beskrive, for å opprettholde seg selv ødelegger makten beskrivelser av seg selv. Det som i stilen i Danmarkshistorien var asymmetrier grensende til paradokser er her blitt en maskin som ødelegger seg selv. Fabelen er et ytterpunkt i Holbergs tenkning om historieskrivning; paradokset har gått fra å være et stilistisk middel i en moralsk regimentering av materiale gjennom imitatio-strategiene Schiffman skisserer, til å sette seg i selve historieskrivningen.¹⁵⁷

¹⁵⁵ I fabelen driver alle med afmaling: Historikeren konkurrerer med dem i deres afmaling, «Feyl, hvilke Hoff-Mænd, Ministrer og andre afmalede som Dyder og Zirater». Men en må ikke utfordre smaken og male med «alt for livagtig Farve». Det er ikke det å fargelegge som er ille, men selve fargen. Visuelle metaforer er viktige i fabelen, slik de er det i et samfunn preget av framvisninger, av *spectacles*, som vi har vært inne på.

¹⁵⁶ Likheten med en feier er en lattervekkende og trivialisierende likhet (et grep Holberg ofte bruker i sine komedier og satirer). Historikeren som håndverker kan også ses som en emblematiske figur, i henhold til Starobinskis 1700-tallsanalyser: En figur for desillusjon, plassert i en verden der illusjoner er avslørt, men som ikke lanserer noe bedre alternativ. Starobinski beskriver f.eks. Punch-figuren som en «infantil figur som invaderer en senil verden, han utfører tomme gester på en evig fest og er et symbol på en allmenn forvirring som underminerer alle hierarkier og tradisjonelle forskjeller» (Bliksrud 1999: 202).

¹⁵⁷ Paradokset kan ses som en figur som gjengir umulighetene av å skrive historie i Holbergs samfunn. Frank Ankersmit påpeker at Livius' samfunn var slik at det ikke kunne portretteres på annet vis enn gjennom paradokset, som driver språket til dets grenser. Livius skriver: «Now we come into our period that is unable to suffer both its vices and the remedies for the vices». Dette kommenterer Ankersmit slik: «Associations are only relied upon here in order to unmask them as misleading. Language resists the idea of a nation that wants neither its vices nor the necessary remedies. Yet [...] if you look at the Romans of Livius' time (if Livius is correct) this is what actual reality was like. Reality unmasks language in this case; and one might say that paradox is the trope of reality – even more so than the literal statement» (Ankersmit i Domanska 1998: 72).

Kapittel 8. Refleksjon over tidsflyt

Jens Møller utga i 1808 en bok der «pragmatisk historie» skulle omfatte både en kausalorientert, lineær skildring og det gamle programmet om en belærende (didaktisk, demonstrerende) historie. Det historikeren nå må arbeide på, er «den hele følgende Menneskeslægt, som historikeren skulde tage hensyn til, er et ubestemt, uendeligt Heelt, hvis Fornødenheder og Fordringer høre til Mulighedernes vide Gebet, og ere ligesaa ubegrændsede, som selve den menneskelige Aands Dannelighed.»¹⁵⁸ Her er finnes ikke noe handlingsrom eller noe fast inventar. Det didaktiske elementet reflekteres nå over som vanskelig: Om historien er didaktisk er problemet hvem den er didaktisk *for*. En prest og en soldat vil trenge helt ulike belæringer.

Ikke lenge etter Holbergs død ble det en stadig mer almen erfaring at Holbergs skriverressurser ikke strakk til i møte med en ny og i økende grad kulturelt artikulert refleksjon om tid, historie og historisitet.¹⁵⁹ Tilværelsen oppleves som en prosess man selv befant seg i, «spændt ud mellem det man var, og det man var på vej til at blive [...] Hvor tiden før udtrykte enten stilstand eller en jævn retlinet bevægelse, udtrykte den nu forandring.»¹⁶⁰ Tid fremtrer som noe selvstendig, abstrakt, noe mer enn handlingene som utspiller seg i den. Eller med Anders Johansen: Forestillingen om det historiske opptrer «når fortid, nåtid og framtid er skilt ut fra hverandre og utformet i sin særegenhet» (Johansen 2001: 73). Holbergs historieskrivning ble nå opplevd som utvendig i forhold til sin problematikk, han fremstod som *retorisk* eller *ytre*.

Vi ser disse forestillingene speile seg i omtalene av Holberg. I 1781 skrev Tyge Rothe at Holberg hadde skrevet for raskt, spredt seg for mye og nå bare kunne vise veien for andre. Han representerte nå «mangen slags Kundskab» og i litterære arbeider av «mange Slags», «tages meget fatt [...] af forskiellig Slags», skrev Rothe på en vag måte, det var åpenbart vanskelig å konkretisere rosen av Holberg.¹⁶¹ Men en

¹⁵⁸ Møller 1808: 18.

¹⁵⁹ Seip skriver at allerede rundt 1750, flere år før hans død, følte Holberg foreldet på en ubestemt måte av den unge generasjon akademikere og politikere født de første tiår av århundret (Seip 1958).

¹⁶⁰ Mordhorst 2002 1: 19. Etterhvert blir historie «a specific mode of existence, 'historical consciousness' a distinctive mode of thought, and 'historical knowledge' an autonomous domain in the spectrum of the human and physical sciences» (White 1973: 1).

¹⁶¹ Rothe 1781: 371.

hovedinnvending er at om en «opreise Throne for Slump og Hændelse, og saa bliver vor Verden ikke en seende, styrende Almagts Rige, men et sig uden Plan, uden Norm, i det høyeste ved et Stød given Atomer, omveltende Chaos.»¹⁶² Øyensynlig er Holbergs tekst nå noe som domineres av slump og tilfeldighet, den mangler helhet.

I 1814 skriver Christian Molbech at historikeren Suhm «kunde dog ikke maale sig med ham [Holberg] i den giennemtrængende Skarpsindighed og genialske Vittighed, hvorved Holberg forstod at gjøre sig til Herre over ethvert Stof, han behandlede, og i det mindste ved Formen, han gav det, ganske at indtage sin Læser.»¹⁶³

Vi må med Møller (1808) i første omgang nøye oss med å nøste opp i årsaksrekker, vi kan ikke uten videre stanse ut forbilder av dette «ubestemte» og «uendelige». For Jens Møller (og for Kant) er årsaksrelasjonen en måte vi ordner verden på: «Menneskets forskende Aand søger en Enhed, der ligger høiere end Causalforbindelsen selv.»¹⁶⁴ Men kausalitet er ikke bare et forsøk på å få fatt på noen bestemte historiske forhold, men også hos Møller en stor ressurs, en teori om en sammenheng i tid – en *stor* sammenheng. Det at Holberg kunne gi små årsaker til store hendelser – «de største Revolutioner reise sig undertiden af ringe Aarsager» eller at «[e]n Ministers Egennytte, en Favorites Ambition, en Elskov, have ofte sat heele Lande udi Bevegelse»¹⁶⁵ – fremstår som en trussel svekker Møllers teori: Om bagateller skrives inn som kausale i historien forblir alt ubestemt og uten sammenheng. I Møllers gjennomgående kritikk av *paradoxsyge* er Holberg et tydelig mål.

Paradokser og tilfeldigheter som kan ha sin plass innenfor et handlingsrom, må ryddes bort for å finne større sammenhenger. Videre enn forstanden må *ånden* garantere forbindelsene i historien: Et høyere erkjennelsesnivå i nødvendig forlengelse av empiriske metoder gir et historiekunstverk som kan streve mot å overskride tidens gang som noe tilfeldig og kaotisk.

Symmetriene til Holberg strukturerte virkeligheten i skrift på en måte som historikere etter ham fant utilstrekkelige, fordi de ikke bidro til en slik overordnet sammenheng i tid. Holbergs symmetrier fremstod som retoriske. *Ekte* pragmatisk historieskrivning krever «at saavel Forbindelsen som Sproget gjør den fremstillede Gjenstand saa beskuelig som muligt».¹⁶⁶

¹⁶² Tyge Rothe, sitert fra Mordhorst 2002 2: 169.

¹⁶³ Molbech 1814: 20f.

¹⁶⁴ Møller 1808: 20.

¹⁶⁵ Holberg 1744: 531.

¹⁶⁶ Møller 1808: 31.

Mads Mordhorst har vist at Danmark har påfallende lite historieskrivning på begynnelsen av 1800-tallet, men at det ble skrevet mye om hva historieskrivning er. Mordhorst mener at «(k)ausaliteten blir i realiteten udskiftet med et organisk mønster, der indeholdt mulighed for selvkorrektion for opnåelse af hensigten. Når systemet havde en hensigt kunde det også justeres, så små årsager ikke fik store virkninger. Men for at finde de hemmelige kræfter var den almindelige kildekritik ikke tilstrækkelig.»¹⁶⁷ Dette mønsteret er en ny ressurs, som skal takle en erfaring av tidsflyt.

Christian Molbech startet sin skribentvirksomhet på omtrent samme tid som Møller utga sin bok.¹⁶⁸ Molbechs perspektiv er todelt og går ut på at kildekritikken bygger på korrespondansekriterier, mens den kunstneriske fremstilling må bygge på koherens.¹⁶⁹ Molbech skrev i 1809 at det gjelder å finne «en høieste Idee i Historien, der bringer en Enhed i dens Organisme, som ligger høiere end al Causalforbindelse.»¹⁷⁰ Syv år senere åpner dansk *Historisk Tidsskrift* (1840–) med et langt forord av Christian Molbech. Historien er her «Strømmens Vandløb, der ruller ustandset i Miles Strækning, og een Vandmasse skyder, efter Tyngdens Love, den anden fremad; men ingen kand sige; her er et Stillerum, her er dette Vand nedenfor adskilt fra det andet ovenfor» (Molbech 1840: 2f.). Historikeren må formidle «et høiere, fuldstændigere Kiendskab til *Begivenhedernes virkelige Sammenhæng* [...] [i en] udførligere Fortælling» (Molbech 1840: 13) – «paa en saadan Maade at læseren med lige Lethed og Behag giennem Phantasien og giennem Tænkningen kan modtage og danne sig det *historiske Billede*» (Molbech 1840 1: 22). Her ser vi oppkomsten av nye ressurser for historieskrivningen.

¹⁶⁷ Mordhorst 2002 2: 123.

¹⁶⁸ Om vi ser til Norge, finnes det på denne tiden ingen sammenlignbar refleksjon over hva historieskrivning er. I *Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie* (1833) er det en kort fortale der fortiden fremtrer som nasjonale eksempler. Spørsmålet er hvordan en kan få fremstilt fortiden uforvansket av det fremmede (andre nasjoner), slik at vi kan få et «Gjenskue» med den for vår framtids skyld: «et fra en uforvansket Saga hentet Billede af Norges fortid» (Samlinger 1833: III). A. M. Schweigaard skriver i 1837: «Virkeligheden er ikke et Kar, som man kan gribe i dets Hanker for med een Fangst at bemægtige sig dens flydende Indhold; den er en rindende Strøm som vi maa følge; thi for os standser den ikke» (sitert fra Heber 1914: 50). Dette er uttrykk for en lignende refleksjon som hos Møller og Molbech. Man finner en vann/strøm-metaforikk i Rudolf Keyzers norgeshistoriske forelesninger, men her handler det om vandringer i forhistorisk tid, ikke om (for)tiden selv: «Var dette Stød først givet og Strømmens Retning derved paa en Maade bestemt, saa gik der fort i Stadigt Løb, indtil uoverstigelige hindringer mødte» (Keyser 1866: 41). Keyzers ord er mer i slekt med Schønings: «De fra adskilte Kanter frembrydende Folkestrømme stødte, som striidige Bølger, mod hinanden; de svageste maatte da viige af til Siden; de stærkere dreeve hine for sig; idelig efterfulgt af andre» (Schøning 1771: 56). I første bind av norsk *Historisk Tidsskrift* (1871) finnes ikke noe forord med refleksjon over hva historie og historieskrivning er. Mens fortalen i det danske tidsskriftet finnes i alle hefter fra begynnelsen av (med et avbrudd fra III. rekke bind 1), må vi i Norge helt opp til 1985 og bind 64 før vi finner et forord.

¹⁶⁹ «Harmoni», jf. Mordhorst 2002 2: 130.

¹⁷⁰ Sitert fra Mordhorst 2002 1: 19.

En kan si at hos Molbech står «Ånd» over kausaliteten, mens for Holberg må metamorfosen ivareta det vesentlige.

Ressursene skal nå vise identitet gjennom forandring. «Når Historien på den måde blev tømt for konkret indhold og samtidig set som en realitet,» skriver Mordhorst, så «måtte den vise seg som den *form*, tiden utviklede sig gjennom [...] Målet var igjennom konkrete indtryk at finde mønsteret i den hidtidige udvikling.»¹⁷¹ Det historiefaget etter hvert falt ned på, mener Mordhorst, var formen til dannelsesromanen, der avgrensede subjekter følges gjennom trinn på trinn fram mot et endelig mål.¹⁷² Dannelsesromanen er en ressurs som svarer til behovet for sammenheng, mens ressursene fra *historia magistra vitae*, naturrett og Guds forsyn oppleves som døde kilder. Spesifikt kan dannelsesromanen gi «et teleologisk forløb, hvorigennem ens iboende potentialer utvikles og realiseres. Dette etableres i et triadisk forløb, der starter med en harmonitilstand, etterfulgt af den disharmoni og bevægelse, hvorefter harmonitilstanden genoprettes – også kaldet ‘hjem–hjemløs–hjem’ bevægelsen.»¹⁷³ Denne formen kan ivareta formålet, som er å vise identitet gjennom forandring. Fulsås skildrer dette sammenhengerarbeidet godt:

Di meir ein streva etter å erstatte rein kronologisk rekkefølge med å avdekkje løynde motiv, påvise indre samanheng osv., di meir gjorde litterære krav seg gjeldande i historieskrivninga. Målestokken for episk einskap – at alle hendingar skulle framstillast som delar av ein einskap – blei overført på framstillinga av historiske forhold (Fulsås 1999: 86).

Men heller ikke denne ressursen vil strekke helt til overfor materialet, den er et skjema. I mitt perspektiv vil dannelsesromanen være en begrenset ressurs i skrivningen. Historieskrivningens utfordringer er ikke «løst» gjennom f.eks. dannelsesromanens form, slik Mordhorst synes å forutsette.¹⁷⁴ Den sammenhengsskapende dannelsesromanen blottlegger og bearbeider erfaringen, mener Mordhorst, men en kan også se det slik at den blottlegger erfaringen uten å oppheve den eller kunne bearbeide den ferdig. Mordhorst forutsetter på et vis at strevet han åpenbarer i sin gjennomgang

¹⁷¹ Mordhorst 2002 2: 11. Dannelsesromanen skiller seg fra det jeg har kalt realiseringstid i Holbergskapitlet, ved å være en form som angår hele enheten i historieverket, ikke bare enkeltvesener og institusjoner.

¹⁷² «Increasingly, historical narrative was expected to provide the unity found in the epic derived from the existence of Beginning and End. Past facts could only be translated into historical reality in their passage through consciousness» (Koselleck 2004b: 34).

¹⁷³ Mordhorst 2002 2: 11.

¹⁷⁴ Dette skal jeg komme tilbake til, særlig i kapitlet om Sars.

av den tidlige danske historisme finner en *løsning* i praktisk skrivning. Men teorier kan ikke utelukke arbeid. Dannelsesromanen er i skrivningen av historie bare én av flere ressurser – som også naturlig bringer inn nye utfordringer i forhold til materialet.

Enheten i verket skal nå være resultat av et mer artikulert arbeid i skrift på forskjellene i materialet, med nye ressurser.

Når Holbergs stil kritiseres, rettes skytset mot ressursene og «synet» hans og strevet med dem overses. «Synet», som kanskje ikke er der, manes fram når man forlater ham. I 1840 blir verket til Holberg endelig plassert, i *Dansk Historisk Tidsskrift*. Molbech er nå grunnleggeren av dansk Historisk forening og tidsskrift og skriver her: «maae vi dog, som let er at begribe, i vor Tid læse [*Dannemarks Riges Historie*] mere som et Forfatterværk af Holberg, end som et historisk Arbeide.»¹⁷⁵

¹⁷⁵ Molbech 1840: 39.

DEL III. P.A. Munchs *Det norske folks historie*

Kapittel 1. Det norske folks historie

Det norske folks historie er ansett som grunnleggelsen av det norske historiefaget. I dette ufullførte verket utgitt mellom 1851 og 1863, bruker P.A. Munch (1810–1863) 6700 sider på å nå nesten frem til Kalmarunionen.¹⁷⁶ Siktemålet var en fremstilling som rakk fram til 1814, men ambisjonen ble avbrutt av hans tidlige bortgang. Verket oppfattes som en grunnleggelse først og fremst på grunn av dets omfattende kildekritikk, særlig gjennomført i mengden av diskuterende noter, men det gir også en samlet fortellende presentasjon av saga- og annet kildemateriale.¹⁷⁷

Tidvis forsvinner Munch helt i detaljer, men det er likevel en framstilling laget av en forteller som dukker opp og sammenholder det fortalte, og drøfter en rekke gjennomgående temaer. Motiver diskuteres, hendelser settes i kontekst, kildekritiske diskusjoner foregår i noter.

Munch setter få grenser for hvilket stoff han vil behandle i skrift; så sant det finnes en norskrelatert kilde til tiden han undersøker, tas den med. Dette viser stor avstand til Holberg, som myndig forsøkte å styre teksten med tanke på oversikt og framdrift, og der en rekke dynamikker oppstod i handlingsrommet. For Holberg var andre tekster allerede utpekt som veivisere. «Landskapet» Holberg vandret i, var også et bilde på at skriften hans stod i gjeld til andre tekster.¹⁷⁸ Munch fokuserer på kilder, ikke på tekster og refererer i liten grad til andre historikere. Munch dedikerer verket til sin læremester Rudolf Keyser, men veivisere står ikke sentralt i skrivningen hans. Den metaforikk som

¹⁷⁶ Mine henvisninger er til bind 1–7 i utgaven som ble gjenutgitt 1940–43, men siden den ikke er fullført ser alle referanser etter bind syv markert med plassering i første utgave, disse er da markert med romertall. Merk at nyutgaven har en annen bindfordeling enn den originale, derfor starter fortsettelsen i romertall med lavere tall. Et par unntak fra dette er der jeg siterer fra førsteutgaven i den tekstmasse som andreutgaven gjelder. Disse få sitatene skyldes at jeg har måtte konsultere verket på nytt på et par punkter, og det ble da førsteutgaven.

¹⁷⁷ En annen grunn til verkets omfang enn diskusjon og analyse, er mengden av kontekst og bakgrunn han gir, f.eks. når norske aktører ferdes i utlandet (se om Konstantinopel i Munch 3: 73ff.).

¹⁷⁸ Munch er mer ydmyk i sin dedikasjon til professor Rudolf Keyser (1803–1865) enn Holberg er overfor kongen. Munch knytter seg forsøksvis og nærmest følelsesladet til en faglig autoritet og trer frem med en «Følelse af Ængstelighed og Tilbøjelighed til at gjøre en Undskyldning for min Fremtræden». Holberg utnytter en konvensjon. Med Munchs tilegnelse er følelsene sterkere, men de er rammet inn av en institusjon.

spres fra mottoet, et sitat fra historikeren Niebuhr, framhever – motsatt av Holberg – forskeren som arbeider alene:

Ich werde suchen die Kritik der Geschichte nicht nach dunkeln Gefühlen, sondern forschend, auszuführen, nicht ihre Resultate, welche nur blinde Meinungen stiften, sondern die Untersuchungen selbst in ihrem ganzen Umfange vortragen.

I sitatet settes det opp en motsetning mellom forskning og følelser, forskning og blinde meninger, forskning og resultat – det legges fram noen bastante verdier, som avhever seg fra usikkerhet, dunkelhet og følelser. Munch har et annet bildespråk enn Holberg med hensyn til forskningens karakter. Historikeren har

[...] ingen slagen Landevej at ile jevnt frem paa, men han maa selv Skridt for Skridt bane sig Vej med Øxen og Spaden i Haanden; og han har ej alene naturlige, men endog kunstige Hindringer at rydde til Side og træde under Fødder. Derfor har Fortællingens Gang oftere maattet afbrydes af Digressioner og Undersøgelser, formelige Afhandlinger, om man saa vil (Munch I: VI).

Det er en nyridding som skisseres her.¹⁷⁹ Forskningsprosessen legges fram i de omfangsrike notene. Teksten til Munch er splittet mellom brødtekst og omfattende noteverk. Han spiller selv opp til at brødteksten er *resultatet* av det som skjer i notene. Men slik er ikke forholdet mellom dem: brødteksten har en fylde som er langt rikere enn kritikken i notene tillater.¹⁸⁰ I praksis skriver Munch seg inn i utfordringer som ikke berøres av de enkle motsetningene i Niebuhr-sitatet og erklæringen om nyridding. Vi skal se at verket legger fram langt mer enn forskningsprosessen.

Verket åpner med et forord som skildrer den nordiske konkurransesituasjonen om historieskrivning. Denne konkurransen synes å motivere utgivelsen, som kommer i påvente av et tilsvarende verk av Rudolf Keyser. Intensjonen er å levere noe bredere enn Snorres og Falsens norgeshistorier, skriver Munch, men her ligger også et oppgjør med en lang tradisjon som fokuserer på konger og store menn: Munch vil ikke bare gi en skildring av «Landets politiske eller ydre, men og af Folkets indre Historie, af Folkelivet i dets Udvikling og Fremskridning; ej alene af Fyrsternes, men og af Folkets

¹⁷⁹ Melve har undersøkt Munchs «nyridding»: «Eit nytt 'felt' må etablerast, og her nyttar Munch kontrasten mellom den 'friare og klarere' historieforskinga i si eiga samtid og det 'ubearbeidet Feldt' som rådde grunnen tidlegare, for alt det er verdt. Nyriddingas to komponentar – den epistemologiske og den ideologiske – vert delvis definerte og delvis spesifiserte ved referanse til tidlegare historieskrivning. I så måte er det historiografen P.A. Munch som legitimerer nyriddaren P.A. Munch» (Melve 2012: 244).

¹⁸⁰ Notene kan også ses som fortalt av *forskeren*, mens *fortelleren*, som inngår formidlende kompromisser, skal rå i brødteksten. Dette kommer jeg tilbake til.

egne Bedrifter» (Munch 1: XVI). Han skriver «Folkets indre Historie». Politikk er det ytre og folket det indre. På den indre siden plasseres både utvikling og bedrifter. Verket har ambisjoner om tidsflytsbeskrivelser – *Folkets Udvikling og Fremskridning* – som er narrative, «kulturhistoriske» verdier. Men verket har også det som ser ut som ambisjoner om instruktive handlingstidsbeskrivelser – *Folkets Bedrifter*. Men det er det han kaller «Sagen selv» som skal tale. Ottar Dahl mener at Munch har en kulturhistorisk tilnærming.¹⁸¹ Men er verket en kulturhistorie? Vi skal starte med å se på det – og på hva som kan ligge i Munchs egen bruk av denne termen.

¹⁸¹ Ottar Dahl skriver at Munch i praksis har en «bred kulturhistorisk tilnærming» gjennom at han har kapitler som disse: Samfundsforholdene, Familielivet, Religionsforfatning, Videnskab & Dannelse, Skikke og Sædvaner (Dahl 1997: 70).

Kapittel 2. En kulturhistorie?

Munch tar avstand fra en «saakaldt Kulturhistorie»:

Jeg har overhoved foresat mig, ved enhver Lejlighed saa vidt mulig at lade Sagen selv tale, og at give Læseren saa fuldstændige og levende Billeder af de enkelte handlende Personers ydre Fremtræden, deres Omgivelser og deres hele Maade at tale og virke paa, at han ej skulde behøve nogen vidtløftig særskilt Fremstilling af Skikke og Sæder, eller nogen særegen saakaldt Kulturhistorie, idet han nemlig under Læsningen efterhaanden selv skulde kunne danne sig bestemte og sande Forestillinger derom [...] At jeg derfor paa mange Steder lige frem har udskrevet Sagaernes Ord, vil man finde i sin Orden: det var umuligt, at fortælle Begivenheden bedre eller mere karakteristisk (Munch 1: XVII).

Når han sier «saavidt mulig», er det et signal om forskningens skepsis; det som viser seg *tross alt*, etter at alle kritiske operasjoner er gjennomført. Forfatterens rolle er å være uavhengig forsker. Samtidig har han «paa mange Steder lige frem [...] udskrevet Sagaernes Ord, [og det] vil man finde i sin Orden: det var umuligt, at fortælle Begivenheden bedre eller mere karakteristisk» (Munch 1: XVII). Det er altså både slik at en har forestillinger om fortiden (forestillinger som kan være ubestemte og usanne) og slik at sagaenes ord ikke kan erstattes av andre. Da må det jo være en uanalyserbar kjerne her.

Det er som om tidsflyten skal vises fram helt av seg selv, uten beskrivelser – de fremgår av «Sagen selv». Av handlingene og hendelsene han som nyrydder (og upåvirket av andre historikere) legger fram, skal en sammenheng framstå. Han er forsker og nyrydder, men «udskriver» samtidig sagaenes ord – begivenheter kan ikke fortelles bedre eller annerledes. «Sagen» skal *vis seg* gjennom det han forteller, i stedet for at den gjennomgående fortelles på nytt. Men det er strev her. At han motsetter seg en kulturhistorie, viser dette: Sitatet sier også at noe må gis fullstendige og levende *bilder* av, og bestemte og sanne *forestillinger* om. Dermed er det jo åpnet et rom for ufullstendige og døde bilder, og ubestemte og uriktige forestillinger. Man må ha «Forestillinger» om hvordan fortiden var. *Forestillinger* og *Billeder* forutsetter noe de selv ikke er, samtidig som de viser noe av det skrivearbeidet bidrar med (men ikke som artikulerte forsøk på skriftlig presentasjon slik historikeren må i henhold til

refleksjonene til Møller og Molbech). Arbeidet med bilder og forestillinger møter vi stadig vekk i verket. Han kan skrive at det kan være vanskelig å «skimte Begivenhedernes rette Omrids» (Munch 3: 165),¹⁸² eller at det er vanskelig å gi klare bilder av og forestillinger om fortiden, om mystisk (halv)mørke og dunkelhet.¹⁸³

Dikotomien indre–ytre som opptrer i sitatet, artikulere en (sammenhengs)problematikk – en tidsflytbasert ontologi, der det indre er det vesentlige, men vanskelig å nå, og utsatt for vesentlig forandring. Bare i den grad «bedrifter» deltar i en sammenheng, kan de slik sett få en rolle i verket. De må, i alle fall programmatisk, delta i tidsflyten – gi forvarslar, anelser, glimt. «Bedrifter» må gi glimt av noe indre, og vesentlig, ikke av en allmenn-menneskelig natur. Handlingstidsbeskrivelser vil ikke være nok for å få verket i havn. Hos Holberg finner substansen sitt uttrykk hele tiden, mens hos Munch mobiliseres dikotomien indre–ytre for å nå fram til det forestillingene og bildene refererer til. Materialet til Munch vitner om noe som er borte, ikke om en allmenn menneskelig substans som er oppe i dagen og som illustreres hver gang det handles.

Det Munch vil vise, er noe større, et folkeliv, som ikke faller sammen med de (ytre) handlingene som (gjen)fortelles. Handlinger skal tale om noe indre, om folkelivet – det er den vanskelig gripbare sammenhengen deres.

Kulturhistorien mistenkeliggjøres («saakaldt»), den artikulere noe leseren heller kan se selv. En kulturhistorie er aktivt skrevet, historikens elementer er tatt fra hverandre og satt sammen igjen, «ovenfra». En kulturhistorie må selv levere «Sagen» – kanskje det er nettopp derfor genren kulturhistorie framstilles som en unødvendig *fordobling*, fordi Munch mener å ha en «Sag»? Hva slags ressurser har han for å få «Sagen selv» til å tale? Vi skal se på tre store ressurser: Innvandringsteorien, sagasynet og geografien.

¹⁸² Det er på grunn av fabelaktigheter her, et «halv fabelagtig Lys», om Olav Tryggvason.

¹⁸³ Han arbeider med «at anskueliggjøre Tilstanden og Hovedbegivenhederne i hiint fjerne Tidsrum» (Munch 1: 186). «[...] kunde vi udkaste følgende Billede deraf, som grundet paa sikre eller i alle Fald sandsynlige Data» (Munch 3: 221). Vi må forestille oss hvordan fortiden var (Munch III: 1028, kilder kan gi oss «merkeligt Indblik»). Han skriver om dunkle erindringer (f.eks. Munch 1: 184 og Munch 1: 211). Han kan ha verdimesig avstand til det som fortelles: «Uagtet denne Handling efter vore Begreber maatte kaldes en Nidingsdaad, er det dog saa langt fra at de gamle Sagaskrivere betragte den i dette Lys, at de meget mere fortælle den som en fortjenstfuld Handling» (Munch 3: 288). (En litt merkelig formulering her: Selve begrepet «Nidingsdaad» er norrønt, så det er ikke akkurat «vore Begreber».)

Vi skal se hvilke ressurser Munch har for å vise fram «Sagen selv». Før tiden som er dekket av sagaene kommer opphavet, begynnelsen. Innvandringsteorien er en overlevert teoriressurs for skriveingen hans, for opphav og verkets begynnelse, grunnlagt av Gerhard Schøning.¹⁸⁴

Rudolf Keyser hadde tatt Schønings teori opp igjen mot slutten av 1820-tallet, men vandringene gikk ifølge ham ikke sørfra, for da ville oppblandinger med andre stammer være mer sannsynlige, og da ville Sverige og Danmark blitt bosatt *før* Norge. Derfor lar Keyser denne mektige folkestrømmen ta veien nordover langs Østersjøen, før den så sprer seg sørover i Norge via Finnmark. Den norske stammen beveget seg gjennom ubebodde områder, og ble derfor spart for påvirkninger. I *Det norske Folks Herkomst og Folkeslægtskab* (Keyser 1868 [1839]) danner språkutviklingen tråden i historien,

¹⁸⁴ Gerhard Schøning (1722–1780) utviklet en regel for folkenes utbredelse ut fra den bibelske skapelsesberetningen i verket *Norges Riiges Historie* (I–III, 1771–1781). Verden lå øde etter syndfloden, men med tiden økte menneskenes antall og de ble tvunget på vandring. I henhold til vandringsregler var Norge var inntatt 600–700 år etter syndfloden. «Det fremtrådte nærmest som en naturlov at menneskene vandret mellom 70 og 75 tyske mil hvert århundre helt til verden var befolket. Dette kan kalles Schønings første vandringslov. Den andre vandringsloven baserte seg på at de handlende menneskene i historien må ha tenkt rasjonelt og vært kalkulerende individer ut fra den målsetning at hele jorden *skulle* befolkes. Han går nemlig ut fra «at den korteste og liigeste Vej, fra et sted til et andet, er den, de Udvandrende har taget» (Larsen 1999: 77). Nordens første innbyggere var Jafets etterkommere, som forsynet drev ut på vandring fra bostedet ved det kaspiske hav. På denne vandringen beholdt de sine opprinnelige karaktertrekk. «I disse deres Boepæle beholdte de vel overalt Nationens Hoved-Character, bestående i en ukunstlet Oprigtighed, i et høit Mood, Bredladenheed, Attraae efter Hævn, i Oprigtighed, Haardførhed og Styrke» (Schøning 1771: 14). Det var ikke «mulig å starte granskningen av det norske folks historie uten å knytte den norrøne og den klassiske overleveringen sammen med den bibelske [...] De enorme anstrengelsene som han og hans kollega Suhm nedla i dette arbeidet, viser at den bibelske utviklingsforståelsen ble oppfattet som et reelt forklaringsproblem» (Larsen 1999: 75).

De særpreg befolkningen utviklet «lå ikke latent i dem som et 'blodsbånd' eller en 'folkeånd' [...] Det var faktisk omgivelsene og miljøet rundt menneskene som skapte forskjellen og som også avgjorde hvordan styresettet best kunne innrettes; fra *begynnelsen* av var alle mennesker like» (Larsen 1999: 75). «Mot slutten av 1700-talet kan ein sjå systema til Suhm og Schøning og reglane deira som eit tilsvarande prosjekt (til Descartes) innafor den historiske erkjenninga. Historia blir klarlagt i tabellen med matematisk presisjon, og ein kan følge gangen nøyaktig frå genesis via syndfloda og Noah til den siste kongen.» (Svestad 1995: 140). En vandring som startet i bibelsk tid levde som teori i ulike utgaver frem til Ejlert Sundt og Ludvig Daas kritikk på 1860-tallet. Denne teoriressursen var virksom i nesten 100 år. Hverken Keyser eller Munch viser til Schøning som eksplisitt opphavsmann til teorien. Falsen hoppet over hele innvandringslæren i sin historie: *Norges Historie under Kong Harald Haarfager og hans mandlige Descendenter*, 1823–24.

som en ny kilde til å belegge den eldre vandreteorien.¹⁸⁵ Teorien overser arkeologiske funn. Keyser forsøker å fastholde en identitet som er gitt, som ikke er dannet:

Det er en erkjent Sandhed, at hos det enkelte Menneske Fødsel og Slægtskabs-Forholde hyppig have en afgjørende Indflydelse paa Udviklingen af dets Character og Retningen af dets Livs Virksomhed. At det Samme er Tilfældet med Folkefærdene, – at deres Folke-Character, deres Dannelses hurtigere eller langsommere Udvikling og deres Indgriben i Verdens-Begivenhedernes Gang i høi Grad er betinget af deres Afstamning og Folke-Slægtskab, – vil Ingen negte, der med Opmærksomhed har grandsket Historien.¹⁸⁶

Det er her en nærmest moralsk basis for en første oppkomst, den kan ikke fortelles som noe som inngår i kausale forløp. *Herkomst* forteller bakover til utgangspunktet som har i seg alle viktige karakteristika.¹⁸⁷ Prioriteten ligger på første ledd i kjeden, ikke på sammenhengen, hele kjeden.¹⁸⁸ Verkets slutt er historiens begynnelse. Utgangspunktet gir føringer for utviklingen – den biologiske metaforen er lukket; en utfoldelse av noen gitte anlegg. Keyser skriver om et «punct» alle folkeferder stammer fra, og leter etter en «Grundvold». Men det blander seg fremskritt inn, som noe som ligger i kim hos de

¹⁸⁵ Språkutviklingen forstås som et en gang komplett system som vannes ut over tid. Et opphav anses for å være utgangspunkt for all senere utvikling – alt senere er forenklinger. Han slutter fra navn til eksistens: daner var et tysk navn for degn, høvding: derfor er det sannsynlig at de norrøne daner holdt de eldre goter livegne i Danmark. Det skal gi Keyser en modell som gjør at han kan si: «Den store Lighed, der i aandelig saavel som i legemlig Henseende stedse har fundet Sted imellem disse [de to germanske hovedstammer] og som naturligvis maa antages at have været større, jo længere man kommer tilbage i Tiden og jo meer man nærmer sig begges fælles Udspring ...» (Keyser 1868: 244). Stammen består av folk eller fylker, og Keyser sier i et senere verk at «Hersen i Forening med Hærens samtlige Familiefædre styrede denne mindre Kredens særegne Anliggender» (Keyser 1866: 45). Fra denne tiden stammer odelsbonden og fra ham stammer det norske samfunnet, et fullstendig velorganisert samfunn.

¹⁸⁶ Keyser 1868: 3, første utgave kom i 1839. Sveaas mener dette sitatet «er en betoning av arvens betydning for et folk» (Sveaas Andersen 1960: 231). Men arv er jo ikke et svar på spørsmålet om oppkomst, for hvordan oppstod en arv? Dette er en form for *begging the question*, som det heter. Sveaas Andersen påpeker videre at arv og avstamning «var det samme som nasjonalitet eller folkeånd» (Sveaas Andersen 1960: 235). Nå dukker paradokser opp, «alt» skal foreligge fra første stund, samtidig som det nye er noe som spirer frem og vokser – og er utsatt for påvirkningsfare som kan endre det bort fra gitte anlegg.

¹⁸⁷ Vi kommer ikke fram til «det ældre Hjem» før mot slutten av boken. Han følger «den norrøne Folkestammes Spor fra Kjølen af til Volgaegnene og Asiens Grændser». Her gjetter han seg videre bakover. Likhet med utgangspunktet er avgjørende viktig. De norrøne strever hele tiden med å etablere det som fantes i «Hjemmet». En formel er: «der oprettede de, i Ligning ...» (Keyser 1868: 188). Noe gjentas, ikke som kopi av noe gammelt, men som en faktisk instans av det. Hos Holberg er det en retorikk eller forsirende simulasjon til stede når han sier at København gjenoppstod som en fulg Fønix etter en brann, men slik distanse finnes ikke hos Keyser.

¹⁸⁸ En annen metaforikk finnes i et lenkebilde Keyser gjerne siterte fra den svenske arkeologen Sjøborg: «intet sammanhang finnes, där början fattas, och hwar och en kädja ramlar, där de första länker borthuggas.» Det er ikke sammenhengen, men det første leddet som er fokuset her. Kjeden funksjon er forankring.

norrøne: De norrøne sprer «demokrati» – en «ordentligere samfundsforfatning». De «oprettede [...] Stater med innskærket monarkisk Styrelse».¹⁸⁹

Herkomst motsetter seg slik sett enhver tidsflytbeskrivelse. Her skal jeg ikke gå inn i det strevet som utspiller seg i dette verket. Vi går til Munch og ser på hans bruk av innvandringsteorien. Nordmenn blir norske når de bosetter seg i Norge, men allerede da har de spor av noe eldre.¹⁹⁰ Fra de eldste tider finner man hos alle germanske folk

[...] bestemte Spor af en Inndeling, der bærer Præget af, oprindelig at have været reent personlig, aldeles uafhængig af Steder, hvor de nedsatte sig, og efter hvilken de saaledes allerede maa have ordnet sig, førend de fæstede Fod i de Lande, der siden skulde blive deres Hjem. Et Blik paa denne Inndeling vil derfor ej alene sprede Lys over Maaden, paa hvilken Indvandringen foregik, men ogsaa bidrage til endnu nøjere at bestemme visse Enkeltheder ved den allerede omhandlede Fordeling af de forskjellige Hovedstammer i Landet (Munch 1: 89).

Han forutsetter som Keyser et punkt i fortiden som garanterer likhet og identitet: «jo længere man gaar tilbage i Tiden, desto mere maa de enkelte germaniske Nationers indre sociale og politiske Forholde have stemmet overeens med hinanden indbyrdes, og i den allerældste Tid hos alle de enkelte Stammer endog været aldeles de samme» (Munch 1: 100).¹⁹¹

Teorien bidrar til at han kan si at «[i] denne Lære opdager man umiskjendelige Spor af Germanernes, saaledes og af vore Forfædres, tidligste Ophold i østligere Egne» (Munch 1: 153). Rett etterpå skriver han: «Vore Forfædres Kosmogoni indeholder altsaa umiskjendelige Reminiscenser fra de Omgivelser, under hvilke de først udviklede sig» (Munch 1: 154). *Reminiscenser* betyr her det motsatte av spire, de er rester av noe som en gang har stått i blomst. Teorien skal bidra til å framheve en norsk substans som

¹⁸⁹ Keyser 1868: 188.

¹⁹⁰ Som læremesteren Rudolf Keyser (inspirert av Schøning, uten å vise til ham – de nye historikerne frigjør seg fra sine veivisere) antar Munch at det er ulike fylkinger som slår seg ned i ulike deler av landet. «I disse Egne maa saaledes tvende Folkestrømninger, den umiddelbart fra Vesten kommende, og den anden, hvis Fremtrængen fra Raumsdal af vi nys omtalte, have mødt hinanden, og det Punkt, hvor dette Sammenstød indtraf, kan endnu i et Par Dalfører med fuldkommen Bestemthet paavises» (Munch 1: 75).

¹⁹¹ Både odel og føydal orden «er lige oprindelig germaniske, men den første forudsætter en oprindeligere Fordeling af Jordegodset mellem et heelt paa een Gang indvandrende, eller efterhaanden sig nedsættende, Folk; den sidste forudsætter en Erobring eller Besiddelsestagelse» (Munch 1: 125, min uthevelse). «Odelsjorden erhvervedes saaledes i de ældste Tider dels ved den første Uddeling, der rimeligviis skede ved Lodkastning, dels ved senere Erobring fra den raa Naturtilstand» (Munch 1: 114). Han søker etter det eldste og opprinneligste i germanernes samfunn (Munch 1: 102). «Den fuldkomne Frihed, der tilkom enhver fribaaren Mand, innskærkedes, hvor de germaniske Samfundsforhold bestode i deres oprindelige Sempelhed, egentlig kun ved Familiebaandet, eller ved den patriarchalske Myndighed, som hvert enkelt Familie-Overhoved udøvede [...] ethvert Odels-Etablissement, dannede etslags Stat for sig selv» (Munch 1: 132).

uforanderlig. Disse *reminiscenser* bærer preg av det eldre rommet nordmennene oppholdt seg i. Men språket er som vi ser besvergende – «umiskjendelige» gjentas – og viser at teorien ikke fester materialet godt. Innvandringsteorien fører til problemer om hva som ligger i opphavet, den er et skjema som strider med utvikling, variasjon. Det at nordmennene er norske allerede idet de kommer «hjem» til landet Norge, er problemskapende for den videre framstillingen, der det tydelig skildres variasjon og utvikling. Hva om utviklingen er konstitutiv for identiteten?

Opprinnelsens enhet påkalles som ressurs også senere: «det Grundlag, hvorpaa disse politiske Forandringer kom til at hvile, endnu havde saa meget tilbage af den gamle germaniske Enkelthed, at Friheden selv ikke derved kunde anfegtes i sin inderste Rod.» (Munch IV, 1: 616). Det opprinnelige kan opptre som det beste og mest særpregede. Munch skriver om en «eldre og renere Lære» (Munch 1: 162).¹⁹² Utgangspunktet har en «oprindelige Reenhed» og endringer omtales som «Udskejelser fra hvad der maa antages at have været de oprindelige og uforvanskede.»¹⁹³ I begynnelsen var det ikke store forskjeller mellom nasjonalitetene (Munch 1: 185)

Men noe som kommer senere kan likevel ha større verdi. Etter bosetningen i Norge starter nemlig en foredlende utvikling. Munch skriver snart om ulike kulturtrinn og kulturtilstander versus barbari (Munch 1: 184). Med vikingetiden innføres begreper om *sivilisasjon, barbari og foryngelse*:

Vikinge-Tiden omfatter den Periode, i hvilken Aasa-Religionen, der allerede havde *overlevet sig selv*, veg Pladsen for Christendommen. Den omfatter den Periode, i hvilken en højere Civilisation under et paa Overfladen spillende Barbari, som dog i Virkeligheden kun var en Ytring af de foryngede Nationers overstrømmende Livskraft og Handlingsdrift, slog faste Rødder (Munch 2: 1, min uthevelse).

Religionen overlever seg selv og viker plassen for kristendommen; her er vi inne i tidsflytsbeskrivelser. «Foryngende» er motsatt av å overleve seg selv en term som bringer det gamle med seg som noe vedvarende i det som utvikles. Dette – foryngelse og å overleve seg selv – er to motstridende metaforer. Snart blir det klart at en

¹⁹² Han skildrer den «oprindelige Enkelthed» (Munch 1: 166). Utgangspunktet var også fredeligere: «Kongemagtens Overhaand over eller Sammensmeltning med den arvelige Overpresteværdighed betegner overalt i den germaniske Verden, at det oprindeligere, fredelige Familieliv i Hjembygden afløstes ved det mere bevægede og glimrende Krigerliv» (Munch 1: 146). «Kulturoppfatningen» til den norske historiske skolen tilsa at kulturen var «eit element som var stabilt inntil han vart omkalfatra av ytre hendingar» (Andresen, Rosland, Ryymen og Skålevåg 2015: 182).

¹⁹³ Odin er en opprinnelig enegud, etterfulgt av en prosess der det splittes opp flere guder, og denne prosessen har karakter av en sekularisering/trivialisering (Munch 1: 164, Munch 1: 148 tar opp åsalæren).

opprinnelig simpelhet kan *forfines*, (f.eks. ved utenlandsk innflytelse, se særlig Munch 5: 336f.). En kan *heve seg* til en grad av kultur (Munch 4: 293). Det kan bli tale om *tilbakefall* og da er vi jo vitne til et framskritt: «Det var intet ringe Arbejde, kong Haakon paatog sig, at rydde op i denne Forvirring, bringe Orden til Veje og forebygge et *Tilbagefald*» (Munch IV, 2: 378, min uthevelse). Her må det dreie seg om allmenne, definitive fremskritt, der det gamle er noe primitivt.

Det blir uklart hva som er det opprinnelige i forhold til hva som senere utvikles. Opphavets vekt kompliserer skrivningen, etter hvert som forandring opptrer. Et eksempel på en strevende passasje: «Som udsendt fra Himlen kom han [Olav Tryggvason] uventet til Landet, men i en belejlig Tid, da Gemytterne, trætte af Blot-Jarlens Uvæsen, vare *mindre utilbøjelige* til en Religionsforandring, end de *maaske* ellers vilde have været og senere bleve» (Munch 3: 365, mine uthevelser). Et enkelt ord som viser strevet hans, er «eller». Dette ordet er det motsatte av koblingen «og» som vi skal se er viktig (land og folk, se kapittel 5 om geografi her). Et ubestemt forhold mellom det som er gitt og det som utvikles viser seg gjentatte ganger i stilen hans.

Paa den anden Siden maatte der unndgaaeligt herske *eller* opkomme Sympathier og en vis gjensidig Tiltrækning mellem Aristokraterne ved Kong Inges Hof og Baglernes Høvdinger, der alle, mere eller mindre, hørte til de gamle aristokratiske Slægter, og hvis Opposition mod Kong Sverre allerede fra først af udsprang fra Ønsket om at vedligeholde *eller* rettere gjenoprette Slægt-Aristokratiet (Munch 7: 525, mine uthevelser).

Sitatet viser både en vilje til å demonstrere nødvendighet (maatte [...] uundgaaeligt), det uavklarte forholdet mellom noe gitt og noe utviklet («herske eller opkomme», «vedligeholde eller [...] gjenoprette») – begge disse forutsetter en videre bygging, som forskyver problemet om en begynnelse bakover, i det uendelige, samtidig som han sier «maatte» og «en vis».

Strev som dette gjentas i verket. Det skjer en modernisering i retning europeisk kultur og statsskikk, som imidlertid var litt preget av elementer som ikke stemte med de enkle, overskuelige norske forholdene: «Man kan sige at Norge var enten ikke modent dertil, *eller* at det allerede var kommet ud over en saadan Tingenes Orden» (Munch III: 1059, min uthevelse) At denne vagheden – enten ikke modent eller overmodent – oppstår i verket, viser til et uavklart forhold mellom det materialet som skal fortelles og språket.

Opphav finnes i teksten, samtidig som den inneholder klare beskrivelser av fremskritt. Problemene søkes løst ved vaghet («eller»), retorikk («foryngelse») eller dikotomier som overflate–dyp og indre–ytre.

Et annet grep er å skildre fortiden som sammenhengende gjennom naivitet: «Det Slags Indifferentisme og Fritænkeri, der tilhører de nyere, overoplyste Tider, var ukjent i den naive Middelalder» (Munch III: 1029).¹⁹⁴ De overoplyste tider er forfatterens nåtid, mens fortiden her settes som naiv. Naiviteten sikrer at motsetninger forenes. Det naive holder noe sammen, forener umuligheter, slik at det kan karakteriseres. Den naive tro har sterk virkekraft, den kan f.eks. få tillit til kirken til å vare ved, selv etter åpenbar manipulering med jernbyrd (Munch III: 1030).¹⁹⁵

¹⁹⁴ I Munch III: 1060 skildres en kulturforandring, fra handling til *lesing* om handlinger. Denne endringen i kultur var ikke god for folket, den legger spiren til «dets indre politiske Forfald, endog medens dets ydre Vilkaar endnu en Tidlang vedbleve at være mere glimrende end nogensinde».

¹⁹⁵ Men naivitet møter en grense: Gullalderens litteratur roses for sin naivitet, men forfaller fordi den ikke ivaretas (Munch IV, 2: 651). Om noe må ivaretas, er det vel ikke snakk om et naivitet.

Kapittel 4. Sagaens tid

En annen ressurs er synet hans på sagaene. For Munch er sagaene uttrykk for noe som allerede er fylt, de har et innhold, selv om det er han som skriver fram denne tiden. De er kilder fylt av noe norsk. Sagaene brukes som ferdigleverte handlingstidsbeskrivelser.

Jeg skal gi et tilfeldig valgt eksempel fra fremstillingen av Olav Tryggvasons saga, først Munch og så Snorre i Aalls oversettelse:

Ud paa Vaaren (999) hændte det sig en Godvejrs-Dag, at Haarek var hjemme og kun faa Mænd hos ham på Gaarden, saa at han kjedede sig. Sigurd og Hauk foresloge ham til Tidsfordriv at gjøre en Sejlfart. Haarek syntes godt derom. De gik nu ned til Stranden, og droge en Sexæring frem. Haarek gid ud i Baaden for at lægge Roret i Lag, medens Sigurd og Hauk toge Mast og Sejl ud af Naustet, kastede nogle Smørløb og en Bundt med Brød om bord, og bare en stor Bytte Øl ud mellem sig, uden at Haarek lade Merke dertil, fordi han havde noget at bestille Agter ved Roret. Det var han heller ikke paafaldende, at Brødrene var fuldt bevæbnede, thi de plejede altid at gaa med Vaaben hjemme paa Gaarden (Munch 3: 291).

Fra Aalls oversettelse av Heimskringla:

Det traf sig en Godveirsdag om Vaaren, at Haarek var hjemme paa Gaarden med faa Folk og Tiden blev ham lang. Sigurd spurgte ham da, om de skulde ro ud for at more sig. Derom syntes Haarek vel og de ginge ned til Stranden. De skjøde nu en Sexøring ud i Søen, og Sigurd tog Seil og Redskab, som hørte til Farkosten, ud af Nøstet, da de ofte pleiede at bruge Seil, naar de gjorde Morskabs-Sejlads. Haarek gik ud paa Fartøiet og hegtede Roret paa. Brødrene Sigurd og Hauk, som begge vare meget stærke Mænd, fore fuldt bevæbnede, saaledes som de vare vante til at gaae hjemme hos Bonden. Førende de ginge ud i Baaden kastede de du i den nogle Smør-Tiner og en Brød-Kiste, og bare mellem sig en stor Ølbøtte ud i Baaden. Derpaa roede de fra Land (Snorre 1838: 159).

Etter sagagjengivelsen følger kritikken av det han har fortalt. I fotnoten til den videre beretningen skriver han:

Odd Munk siger vel (Cap. 41) at der var flere Folk i Baaden, og at Brødrenes Tilhængere overvældede Haareks. Men dette er en aabenbar Urigtidhed eller Urimelighed, da Hauk og Sigurd kom uden noget Følge til Haarek, og derfor heller ikke kunde medbringe noget Følge i Baaden. Heller ikke taler Odd om nogen Samtale, som skulde have fundet Sted i Baaden, men siger kun, at Sigurd og Hauk og deres Mænd

toge haardt ved Aarerne uden af aflade, førend de kom til Throndhjem. Ogsaa dette kunde rigtignok være et aftalt Spil (Munch 3: 292f.).

Den kritiske vurderingen går på motivasjon, moral og mulig avtalt spill, ikke på hendelsene eller rekkefølgen som er gjengitt fra sagaen uten å være sitert. Snart er han tilbake i sagafortellingen: «Længer ud paa Vaaren, eller rettere i Begyndelsen af Sommeren, drog Kongen med en betydelig styrke til Haalogaland. Han selv styrede *Tranen*, en smuk 30-rommet snekke» (Munch 3: 293).¹⁹⁶ I de ivrige resonneringene i notene demonstreres avstanden på et helt annet vis, ulikheter i materialet synes ikke i brødteksten når motiver må sannsynliggjøres.

Munch gjengir også direkte tale fra sagaene. Bare sjelden markeres sitater fra sagaens hovedtekst (som Munch 3: 242f.). Adam av Bremen vurderes svært kritisk – men deretter gjengis hele hans skildring (Munch 5: 417). Han kan vurdere årstall svært nøye, samtidig som han gjengir direkte tale.

Et premiss Munch legger til grunn for å sikre nødvendigheten i sagaenes tegn, er at den muntlige overleveringen forbinder sagaene til handlingene de omtaler – formen er en minnelse av det som skjedde: «Dette Tillæg har aabenbart været optaget uforandret fra den første mundtlige Beretning, og er gaaet fra Haandskrift til Haandskrift.»¹⁹⁷ Koblingen gjør tegnene levende og uerstattelige: De er muntlig tale. Han skriver rett etterpå om sagabearbeidelsen som gir sagaene form for å kunne huskes, han forutsetter her at det ikke skjer noe avgjørende ved skriftliggjørelsen. Han kaller sagaforfatterne «Sagabearbejderne» (Munch 5: 493).

«Den rette Sammenhæng» er en ganske hyppig brukt vending, som fremtrer som resultat av historikerens kritikk (f.eks. Munch 3: 25 og Munch 2: 223). Men den største beskrivelsesgevinsten i teksten så langt ligger i sagaenes ytelser. Han følger sagaene på en måte som gjør at de konstituerer fremstillingen i brødteksten så lenge de finnes. Stedvis er strukturen gjenfortelling uten anførselstegn, kritikk (helst av dateringer) og så noen ganger en ny (mindre) sum av kunnskap, hva vi kan vite (som Munch 3: 221ff.). Framstillingen løftes uansett av den første og rike fortellingen.

¹⁹⁶ Etter en kritikk av hva vi egentlig kan vite om Håkon Jarl (stundom kommer Munch med oppløsende kritikk), fortsetter fortellingen: «Haakon Jarl havde imidlertid selv fremskyndt sin Undergang [...] Haakon foer frem paa sin vante Viis, idet han, som det heder, tog sig lige Ret til alle Kvinder» (Munch 3: 237).

¹⁹⁷ Munch 5: 201, note 4.

Han har altså to ulike epistemologier; én for detaljer og én for totalbildet, den gitte, beskrevne sammenhengen. For Munch er sagaene en ressurs for egen skrivning. Som belegg for brødtekstens fulle bilde har notene en retorisk verdi, de skal garantere for fyllden der, at den er «Sagen selv»:

[...] den eneste Maade, ved hvilken det kunde blive muligt uden Skade for Sagen selv at fremsætte blotte Resultater, nemlig ved tillige og jevnside med Hovedskriftet at udgive en Række af kritiske Undersøgelser og Afhandlinger, deels vilde efterlade mange Savn, deels ogsaa vilde finde Hindringer i vort Lands literære Forhold, der vanskeligt nok kunne bære eet, end sige to vidtløftige fædrelandshistoriske Skrifter samtidigt. Med den her omhandlede Mislighed – om man vil kalde det saaledes – er der altsaa, som man siger, ingen Raad. Den af mine Læsere, der tror mig saa ubetinget paa mine Ord, at han ej skjøtter om at læse Undersøgelserne, kan jo i alle Fald springe disse over (Munch I: VI).

Her vektlegges det negative ved skrivningen, skriftens grenser – det motsatte av det Molbech og Møller reflekterer over, nemlig språkets skapende rolle for historisk viten. Fortelling og forskning er to ulike ting, her. «Sagen selv» motsetter seg en kulturhistorie som er satt sammen på nytt, fortalt på nytt. At «Sagen selv» taler gjennom historikerens tekst, danner et grunnleggende autoritetsargument, men samtidig kan forskningen forstyrre «Sagen selv». Munch reflekterer ikke over at han plasserer sagaene inn i en ny sammenheng når han forteller dem som del av en Norgeshistorie. Han legger et nytt lag på sagaene når han formidler at de er *oss*, at vi er del av samme innhold, det er en ny «Sag», i realiteten, når han forteller. Sverre Bagge påpeker også at Munch mangler en klar problemstilling, han vil bare la kildene tale. Bagge konkluderer med at Munch «trodde langt mer på kildene enn noen historiker vil gjøre i dag» (Bagge 2012: 107).¹⁹⁸

Munch bruker forskerens skeptiske «vistnok», men når han skriver «det fortelles at» og «heder at»,¹⁹⁹ allierer han seg med fortelleren fra en muntlig tradisjon. «Det var at vente» (Munch IV, 1: 135) og «endnu ser» og «som man erfarer» viser at han vil delta i samme tid som den han forteller om. Han mimer sagastil innimellom: «selv Femtende» etc. Slik etterligner han altså en traderende overlevering – en muntlig kultur som historikeren også er en del av. Sagaens erfaringer gjentas/formuleres i historikerens tekst: «Erfaring havde dog lært, at ingen saadan Fred var at tro» (Munch 4: 15). Det er

¹⁹⁸ «Vi er også mindre optimistiske når det gjelder vår evne til å forstå fortidens mennesker. Vi tror ikke at leseren kan danne seg et inntrykk av kultur, seder og lignende på grunnlag av en løpende framstilling» (Bagge 2012: 111).

¹⁹⁹ Tilsvarende eksempler: «fortælle Kongesagaerne» (Munch 3: 8), «fortelles der», «som der siges» (Munch 5: 25), «som man erfarer», «heder det» (Munch 5: 393), «siges der» (Munch 3: 295), «som det heder» (Munch 4: 135, Munch 5: 47), se også Munch 3: 337, Munch 3: 335).

ikke sin egen erfaring historikeren viser til her, men en som forutsettes som felles for sagaenes verden og hans egen. Med eksempler som virker over generasjoner anropes et felles erfaringsrom for nordmenn. Olav den helliges gjerninger ble straks etter hans død «tilbakekaldte i Erindringer» (Munch 4: 282).²⁰⁰ Her fungerer tidligere handlinger som eksempler.²⁰¹

Så lenge sagaene dekker fremstillingsperioden, er svært mye av verket (følelser, motiver, verdier, direkte tale, karakteriseringer og tråd i det hele tatt), hentet fra kildene, oftest umarkert. Dette er beskrivelser som ikke blir gjenstand for kildekritisk analyse. Som en regel noteføres sagaene som referanse helt til slutt i hans egne kapitler. Disse notene sprenger betydningen av noter som referanse, de er heller makrohenvisninger til et spekter av informasjon han har hentet fra sagaene. Han gjenforteller i stor skala og har punktvis nedslag der han kan kritisere sagainformasjon skarpt, men samtidig beholdes tråden fra sagaene, og informasjonsfyllden i fortellingen hans er sterkt avhengig av dem. Hadde han vært kulturhistorisk tidsflytsbasert, måtte han brukt sagaene på annet vis, han måtte løsgjort handlinger og hendelser og satt dem sammen i en ny kontekst.

Han kan markere sterk vitenskapelig skepsis, men like etterpå ta detaljer for gitt. Han gjengir direkte tale og drømmer og kan så kritisere grundig det han har fortalt (som en gammel beretning om Olaf Tryggvason i Munch 3: 209, som utsettes for fullstendig kritikk), men det før fortalte er ikke i hermetegn, og framstillingen henter sin framdrift og fylde fra mengden av opplysninger som ikke kritiseres.²⁰²

Etter at han har fortalt fra kildene i detalj inkludert direkte tale, kan han si at «De her meddeelte Fortællinger vise os vel, hvor stor Indflydelse Magnus' fornemste Raadgivere havde hos ham, men tillige, at denne Indflydelsen havde en Grændse» (Munch 5: 43). Her overtar forskeren midlertidig for fortelleren. Sagaenes ord er sitt

²⁰⁰ Olav Haraldson handler stadig etter Olav Tryggvasons eksempel, se f.eks. Munch 4: 223. Og om slaget ved Svolder: «Den 9de September i Aaret 1000 var den Dag, paa hvilken Olaf stred sin sidste, evigt mindeværdige, Heltekamp» (Munch 3: 352, note på datering, med diskusjon).

²⁰¹ «De værnede stedse om Olafs Helligdom, og plejede om hans Minde som den Talisman, hvilken de skyldte deres Magt» (Munch 5: 1).

²⁰² For eksempel Munch 2: 292. Han tar oftest over sagaenes skildringer av kongers egenskaper og utseende (f.eks. Munch 5: 414, jf. også Bagge 2012: 109). Han skriver f.eks.: «Med 616 Skibe landede Olaf i Humberen, og skal i sit Følge have haft, foruden Constantin, i det mindste fem Konger og syv Jarler. Ligesom Alfred fordem, sneg Olaf sig, forklædt som Harpespiller, listigt til Ædhelstans Lejr» (Munch 2: 325). Her er det kun «skal [...] have haft» som markerer usikkerhet – om en detalj.

innhold – som om Munch ikke skriver, men (*gjen*)forteller.²⁰³ Gjenfortellingen av sagaenes ord gjør at Munch i brødteksten tidvis altså etterligner en tradisjonell forteller, i Walter Benjamins forstand (Benjamin 1991), i stedet for en historieskriver. Det er en kollisjon mellom det som konstituerer fortelleren og det som ligger til grunn for den materialopphentende historikeren. Fortellingen har for fortelleren en epistemisk verdi og autoritet som gjenfortelling. Gjennom sagafortellinger blir vi kjent med aktørene og deres tankesett og må vurdere tradere dette som del av vår egen identitet. Men at dette er opplysninger og dels *tegn* og *forestillinger* som han kritiserer i noter, gjør at den gjenfortellende stilen får noe pastisj-aktig over seg, den demonstrerer en umulig naivitet.

Munch diskuterer sprik eller mangler i kildene, han vurderer «[i] hvilken grad er denne kilde *brukbar* til å begrunne et bestemt svar på det problem vi vil undersøke» (Ottar Dahls formulering av det kildekritiske hovedspørsmål, Dahl 1988: 52), men han prøver å overta beskrivelsene fra kildene: adjektivene, detaljene, individenes karakter, sanselighet, direkte tale – en rekke *tekstlige* trekk fra kildene, tar han inn som sikre tegn i sin egen tekst. Dette gjør Ottar Dahls karakteristikk av Munch mangelfull:

Munch var seg klart bevisst verdien av sitt engasjement i den norske nasjon, men ville underordne dette et intellektuelt engasjement for å søke sann kunnskap om realiseringen av denne verdi i fortiden. Ut fra dette grunnstandpunktet var begrepene «Kritik» og «kritisk Forskning» sentralt ledende synspunkter for hans virksomhet. Den «kritiske» orientering betydde for det første å prøve holdbarheten i historiske oppfatninger ved konfrontasjon med kildene, dernest å prøve kildenes troverdighet eller brukbarhet ved innbyrdes kontroll og mot allmenn kunnskap. Men det innebar også en norm for fremstillingen som gikk ut på å trekke de kritiske drøftinger inn i fremstillingen, altså gi den kritiske leser mulighet for å vurdere holdbarheten av de synsmåter historikeren legger frem. Denne fremstillingsmåten ble også gjennomført i teksten, bl.a. i form av omstendelige kildereferanser og drøftinger i notene, som ofte kunne gå over flere sider (Ottar Dahl i *Norsk biografisk leksikon*).

Denne eldre oppfatningen av Munch som først og fremst en kildekritiker videreføres når Knut Kjeldstadli skriver at Keyser og Munch «var skeptiske mot at opplysningene i sagaene uten videre kunne regnes for å være pålitelige, og framhevet at beretninger derfra måtte sammenlignes med andre dokumenter» (Kjeldstadli 2013: 65). Sverre Bagge leverer en mer kritisk framstilling av Munchs kildearbeid, der hans bruk av

²⁰³ «Saaledes som vi af Sagaerne lære vore Forfædre at kjende, og som vi endnu kjende vore af fremmedartet Forfinelse mindst paavirkede Landsmænd, saaledes viste ogsaa Nordmannerne sig» (Munch 2: 308f.).

sagaene som kilde diskuteres spesielt, deres status som uttrykk for en muntlig tradisjon som springer ut av begivenhetene selv.²⁰⁴ Leidulv Melve viser hvordan Munch preges av en tro på at kildene selv taler: «Sidan kjeldene formidlar sanninga, og sidan forfattaren berre kritisk vurderer tilhøvet mellom kjelder i ljøs av vitskaplege, ofte formale, prinsipp, innbyr teksten i sær s liten grad til dialog med anna historieskrivning» (Melve 2012: 242).²⁰⁵

Selve stilen i sitatet kan sies å vitne om strevet med den doble epistemologien:

Jeg har overhoved foresat mig, ved enhver Lejlighed saa vidt mulig at lade Sagen selv tale, og at give Læseren saa fuldstændige og levende Billeder af de enkelte handlende Personers ydre Fremtræden, deres Omgivelser og deres hele Maade at tale og virke paa, at han ej skulde behøve nogen vidtløftig særskilt Fremstilling af Skikke og Sæder, eller nogen særegen saakaldt Kulturhistorie, idet han nemlig under Læsningen efterhaanden selv skulde kunne danne sig bestemte og sande Forestillinger derom (Munch 1: XVII).

Stilen er koblende: *fullstendig og levende, bestemte og sanne, tale og virke, bedre eller mere*. Stilen viser her en vilje til at det fullstendige også er *levende*, det bestemte også er *sant*, osv. Den ganske hyppig brukte vendingen «Sagens Natur» er noe historikeren ser, en påstand om udiskuterbar kunnskap: Sagens natur er noe historikeren kommer fram til, som et *resultat*. Det er en «realitetsretorikk» her, som ikke ligner den retorikk om overlevering og kopiering som fantes hos Holberg. Den hevder at noe ikke kan analyseres vidare, vi må bare forutsette det (jf. uerstattelige tegn). Ofte «ser» vi «Sagens Natur», eller endog et «Totalbillede»,²⁰⁶ som følge av tekstens beskrivelse og argumentasjon, men mange steder opptrer vendingen med en slik hyppighet at vi må se det som utslag av strev.²⁰⁷

Munch har gjennom sagaene direkte tilgang til aktørers karakterer og sjeleliv. De fremstilte handlingene er mer kontekstløse enn hos Holberg, der handlingsrommet

²⁰⁴ Bagge 2012: 92–113.

²⁰⁵ «'Kjelder' og 'historieskrivning' har hjå Munch ulik epistemologisk status, der det er førstnemnde som er byggesteinen i ein utviklingsoptimistisk vitskapsfilosofi der nyriddinga skal resultere i sann kunnskap om fortida» (Melve 2012: 243).

²⁰⁶ Sagafortellingene om handlinger gir hos Munch innhold til karakterene, de kan også gi et «Totalbillede»: «Om Eysteins elskværdige Charakteer og deeltagende Ømhed for sine Venner vidner følgende Fortælling, som vi her ligeledes meddele, for at samle alt, der paa nogen Maade kan bidrage til at fuldkommengjøre Totalbilledet af denne blandt Norges Konger saa udmerkede Personlighed» (Munch 6: 97).

²⁰⁷ «Sagens natur» opptrer et sted som «forklaring» på at kongens menn tar Alvs eiendommer (Munch IV, 2: 263). Det ligger i «Sagens Natur» (Munch 7: 175) «at Sverre arbejdede i en aldeles modsat Retning» av den gamle tingenes orden. Se også f.eks. Munch 5: 390 og 391 og 397 og 402, Munch 6: 1, Munch 6: 394, 396, 405, 423, 446 og Munch IV, 2: 220, 455, 476, 579, 650, 656. Stundom opptrer også «i Virkeligheden» (to ganger Munch 6: 400).

preger det som skjer. Holberg forsøkte å arbeide via handlingers eksempelverdi eller retoriske verdi, i en spesiell stil og med en mengde handlingsromsbegreper. Fortidens ukritiserte nærvær er i store deler av verket større hos kildekritikeren Munch enn hos skribenten Holberg, der man mer enn «Sagen selv» først og fremst føler den resonnerende og ordnende handlingsromssituerte fortellerens dømmekraft. En kan også si at alt som hos Munch forblir i det dunkle (eller har et enklere nærvær i brødteksten) også rommer de maktmekanismer og finurlige spill Holberg påviser. Hos Munch opptrer et forskersubjekt, uten veivisere, tilsynelatende uberørt av rom og kultur, som skal granske alt fra grunnen av. Han er langt mer avhengig av sagaene som *tekster*, enn Holberg er av noen av sine veivisere. I brødteksten siterer han sagaene som tekster, i notene analyserer han dem som *kilder*. Sagaenes ord dekker over at han selv skriver, de avlaster skrivningen for Munch, fram til de forsvinner.

Det ytre forstått som maktforhold (maktens seremoniell), politikk og handlinger er Holberg god på, men hos Munch er det et indre som skal vises frem og være det som holder handlinger sammen, som det handlingene er utsiden av. Men det skjer noe med sagaene når de fortelles på ny, i en ny stil og stedvis løsgjøres for kritikk. Han kan ikke bare gjenta sagaenes ord, han er jo analyserende tilstede i notene. Om Munch hadde skrevet en kulturhistorie, måtte et sammenhengsproblem kommet opp; den kunne ikke «siteret» eller gjentatt sammenhengen, men måtte etablert en ny. (Om det indre er Sagen, dvs. brødteksten, da er notene noe ytre). Forskeren beveger seg på utsiden av en essens. Det er denne størrelsen han *aner*, dunkelt, som må nås med andre midler når sagaene tar slutt.

Sagaene behandles som uartikulerte handlingstider, selv om sagaene er gransket og fortalt på nytt. Munch later som om sagaenes handlingstider går godt sammen med tidsflyten, som også skildres i verket. Det er ikke eksemplaritet som stanses ut for leseren, men et postulat om at fortidens nordmenn er oss uten at den tidsflyten verket selv forutsetter er fortalt. Sagaene har ikke samme status for Munch som store menns memoarer har for Holberg. Som dokumenter har memoarer og sagaer ulikt forhold til tid: Memoarene Holberg søker er tekster med verdi i et vedvarende handlingsrom, for Munch er sagaene levende minner om noe forlatt. Holberg arbeider for å støpe om fortidens tekster i en ny form, men for Munch kan ikke fortiden sagaene formidler ha

en annen form, fordi de er uttrykk for fortiden selv. Den tydelige fortelleren hos Holberg forutsetter at sagaens tegn ikke er de eneste tegn.²⁰⁸

Når Munch skriver at noe skal berettes «paa sit Sted» (f.eks. Munch IV, 1: 152) eller «[n]u vender vi tilbage», så forutsettes det i motsetning til hos Holberg en orden som ikke er historikerens, men en fortidens orden.

Munch må forlate sagaene etter hvert. Da må han over på tidsflytsbaserte ressurser, som vi skal se. Det finnes ikke noe filter – andre tekster – mellom historikeren og kildene hos Munch (jf. Melve 2012: 242f.). Granskingen utføres på noe gitt, som historikeren ikke skriver fram. Han har også en stor og grunnleggende tilgang gjennom geografien, som allerede er involvert i innvandringsteorien.

²⁰⁸ Se f.eks. den «gjentatte» prosesjonen Holberg skildrer: «[...] det er troeligt, at alle fornuftige Svenske have seet denne *Procession* an med samme Øjen, som de Romere fordum keiser Caligulæ *Triumph* ved hans Tilbagekomst fra Tydskland, hvor han intet havde erobret uten Østers Skiæll og Steene» (Holberg 1733: 456). Her er det en gjentakelse av et eksempel, fra et repetoar.

«Det norske Folks Historie begynder samtidig med Landets» (Munch 1: 1) er beretningens første setning. Landet Norge og det norske folk er noe samtidig. Hvordan former Munch geografien? Det skal vi snart se på. Nordmennene avtegner seg umiddelbart og samtidig som landet skildres. Landet blir nærmest en metafor for det norske, men også omvendt: «Før Nordmændenes Tid kan Norge med god Grund siges at have været navnløst». Selv om Pytheas kalte det for Thule vitner det «allerbedst om, at det, indhyllt i Dunkhelhed, endnu ikke tilhørte Historien» (Munch 1: 1). På høyfjellet fins sporadiske funn etter et annet folk, «det Folk» omtales ubestemt, de var nomadiske samer. Først med fast bosatt befolkning kan en snakke om nordmenn – slik ser en at land og folk betinger hverandre. Han leter seg fram til Norge gjennom historiske kilder som skildrer geografien og folkenavn – tekster som langsomt avdekker Norge gjennom hans kritikk av halvt mytiske folkenavn og dunkel geografi.

Det romlige hos Munch dreier seg om geografi, ikke om et handlingsrom. Geografi er med og strukturerer framstillingen både ganske konkret og i Munchs verk som helhet: Framstillingen er gjennomgående en områdemessig gjennomgang av ulike temaer, innenfor en overordnet kronologisk framstilling. Oppdelingen i områdevis framstilling (Norge, Island, skattlandene etc.) gjør at de øvrige settes på vent og gripes tilbake til gang på gang.²⁰⁹ Holberg griper tilbake til pågående handlingsrekker som han kan sette «på vent», Munch vender tilbake til landområder. Munch er opptatt av veier, landskap, daler, grenser, avstander. Geografi får også rikelig plass i noter.²¹⁰ Sammenfallet mellom sagaens ord og landskapet som fremdeles foreligger, skaper et spesielt nærvær, de er begge uforandret og bekrefter hverandre: «De [Sverres flokk] befant sig da, som man kan see, etsteds paa Sydsiden af Tyrifjorden» (Munch 7: 86). Dette kan man «see» både i sagaen og i landskapet som ennå er der.

Han diskuterer i detalj hvem som bosatte seg hvor, dalføre for dalføre. Romlige ord som *hjem*, *fotfæste*, *strømmer*, *fremtrænger* og *punkt* er viktige. Grupperingene som

²¹⁰ F.eks. i note 3, Munch 7: 160, en svært detaljert rekonstruksjon av slaget ved Fimreite.

kommer til landet i henhold til innvandringsteorien, har samme navn som landskapet skal få. Dette fremtrer som en manøver på samme vis som hans gjentagelse av sagaenes ord, folk og land hører nødvendig sammen. Verket er fullt av påpekninger av hvor handlingene i sagaene (egentlig) utspiller seg. Geografien foreligger som en fast målestokk samtidig med sagaene, og gir dem åsteder og utfyllinger. Geografien er en viktig skriveressurs i verket.

Munch var en ivrig karttegner, og mente at det er «hvor utrolig meget det topografiske studium hos os arbeider for historien.»²¹¹ Han laget et kart over Norge som i lang tid var det beste Norgeskartet man hadde. Ved sin død skal han ha etterlatt seg et ufullført kart over Norge i middelalderen.²¹² Lorents Dietrichson forteller at han så Munch

[...] tegne et kart efter et andet, som laa foran ham paa bordet. Han gik hen til sit forbillede, fulgte skarpt med øiet kystlinjen paa dette, og gik saa hen til sit tegnebret og drog linjen efter – en lang fjordlinje – uten at det bakefter omtrent var mulig at opdage nogen avvikelse fra originalen (gjengitt etter Brinchmann 1910: 53).

I geografien finnes det, til forskjell fra i historieskrivningen, en foreliggende original. Men det er jo også slik at kart forholder seg til andre kart, ikke bare til geografien. Ja, hvordan former Munch geografien? Norge er for ham først og fremst et *sammenhengende* stykke land. Han framhever Norge som vidde, ikke som et fjell- og fjordland. Fjell splitter, vidden forener, derfor er Norge ikke «et ved mange Bergkjeder splittet Land», men heller «et eneste stort Fjældplateau.»²¹³ «Ved at oppmerksomheten ble flyttet fra høye fjellkjeder til elver og farbare daler, ble det tidligere ‘naturlige’ skillet mellom Øst- og Vestlandet visket ut. Fjellet, med ‘denne uhyre Vidde’, var først og fremst flatt.»²¹⁴ Et sammenhengende hele opptrer også som verkets samfunnsideal: «Olafs alvorlige Hensigt [var] at sammenknytte Norges hidtil saa løst sammenhengende Dele til et eneste vel organiseret og ordnet Heelt, der under Christendommens Velsignelser kunde gaa frem i sand Kultur» (Munch 4: 111). Olav den hellige gjør at «Norge fra alene at være en uorganisk Sammensamling af

²¹¹ Sitert fra Brinchmann 1910: 54.

²¹² Botten Hansen 1863: XXXIf. I et omfattende noteapparat prøvde Schøning gjerne å finne frem til stedene som omtales i sagaene og kan vise til hva han har sett på egne reiser. Kartet «visualiserte – og gjorde sannsynlig – den historiske utvikling og orden de [Schøning og Suhm] skisserte» (Larsen 1999: 71).

²¹³ Sitert fra Enebakk 2012: 142.

²¹⁴ Enebakk 2012: 142.

forskjellige, indbyrdes fremmede Landskaber blev en eneste velordnet Stat» (Munch 4: 201)²¹⁵ Å samle, forene, føye sammen alle biter av og om Norge er den store sammenhengen verket skal bidra til.²¹⁶

På de premisser at det norske folks historie skinner gjennom på en måte som er analog med et karts gjengivelse av en geografi, etablerer Munch sin form for nøyaktighet. Skriveressursen geografi bidrar til framdrift i verket og får fram at det norske finnes allerede i begynnelsen, som landet.²¹⁷ Det norske er dermed uten en fortalt og tidsutsatt begynnelse, det har opphavet med seg, nordmenn er som landet, faller sammen med det. Delingen av landet fremstilles som en prosess som er åpen for forhandlinger: en fredelig og reflektert forhandlingsprosess, ahistorisk (Munch 1: 107). Tingsystemet er basert på en frivillig overenskomst: «Dette laa i vor Samfundsforfatnings Natur» (Munch 1: 140).

At noe er gitt, er felles for skrivningen og karttegningen hans. Noe foreliggende tegnes av, og helheten vil framtre gjennom detaljene i gjengivelsen. Men mens karttegningen har en objektiv målestokk, har ikke skrivningen det. Hendelser og mennesker finnes ikke på samme måte som bosetninger, fjorder og fjell tegnes inn på et kart – bare hvis kildene gir fortiden slik kartet gir landet. Og det gjør de ikke – her kommer et strev inn.

²¹⁵ «Norge optraadte omsider som et selvstændigt, heelt, med Danmark og Sverige sideordnet Rige, og betragtedes ikke længer som en blot og bar Sammenflikking av enkelte, indbyrdes fremmede Landskaber» (Munch 4: 361).

²¹⁶ Kartarbeidet er også en del av «nyryddingen», arbeidet med å avtegne det norske versus nabolandene, det var en skandinavisk konkurransemotivasjon bak utgivelsen av historieverket.

²¹⁷ Det vil sa at landet forutsettes ubebodd, samene viskes ut.

Ressurser som innvandringsteori, saga, geograf og språklige vendinger fanger ikke opp alle utfordringer som melder seg i beskrivelsen av forhistorie og utvikling – eller de varer ikke gjennom hele verket. Her kommer vaghet og objektiviseringer (en naiv fortid) inn.

I sagaene er det handlinger og avsluttende handlingsrekker som dominerer. Sagaene formidler eksempler, verdier, f.eks. om overmot, som Munch også gjengir. Svært mye i verket er klassiske handlingsøyeblikk gjentatt fra sagaene. Men også i perioden sagaene dekker, kan en annen orden spille en selvstendig rolle over handlingene. Munch tilfører begreper som «Tingenes Orden»: Harald Hardråde «passede [...] ikke for den nye Tingenes Orden, og maatte seent eller tidligt falde som et Offer for den, hvis den ikke selv skulde vorde Tilintetgjort» (Munch 5: 228). Også i den sagabaserte delen arbeides det med beskrivelser ut over at handlinger har tid og foregår i en tid. Bruken av uttrykket «allerede nu» på Håkon Adalsteinsfostres forsøk på å innføre kristendommen (uoverlagt) er ganske nær hans eget materiale. Han viser at folket ikke er modent for kristendommen, at «Tiden var endnu ikke kommen» (Munch 2: 350). Han kan karakterisere folk som ikke passer inn i sin tid: «Han passede ej længer for sin Tid» (Munch 3: 243, om Håkon Jarl). Han skriver etterhvert også om å åpne nye tidspunkt²¹⁸ og om «Tidens Aand» som en forklarende kontekst (for Tryggvassons voldelighet, Munch 3: 263).

Så lenge Munch ikke vil fortelle en kulturhistorie, er ikke «folket» en ressurs i framstillingen. «Folket» opptrer ikke som en størrelse som fortelles i en sammenheng: Folket måtte vært utviklet i tid hvis Munch skulle tatt konsekvensene av den avstand som er artikulert når han skriver om at vi må danne oss *Billeder og Forestillinger* av fortiden. «Folket» er en vag term hos Munch (f.eks. Munch III: 603). «Folket» er en term som med et visst strev dekker over forskjellige lag og klasser teksten selv har vist

²¹⁸ «Haakon Jarls Undergang og Olaf Tryggvessøns Ophøjelse paa Norges Kongetrone aabner et nyt Tidspunkt i Norges indre Liv, idet Christendommen, der hidtil kun ligesom ængstelig og med Forsigtighed vovede at vise sig i Norge, nu rejste sig i sin Vælde, og understøttet af Kongemagten selv, stred sin sidste, sejrige Kamp med Hedendommen, der bukkede under, for aldrig mere at hæve sit Hoved» (Munch 3: 245).

fram: «det egentlige Folk»,²¹⁹ «Folket selv» (Munch 6: 63 og 269) eller «Folket i Almindelighed» (to ganger på Munch IV, 1: 489). En får glimt av folkeliv, men ikke av folket som en tråd.²²⁰ Noen ganger er det en størrelse tungt investert med bevissthet: «Sagnene om Udvandringen fra Skandinavien ligge umiskjendelig dybere i Folke-Erindringen, og kunne derfor gjøre Fordring paa at betragtes som paalidelige Vidnesbyrd om Folkebevægelser i Nationernes fjerneste Fortid» (Munch 1: 36). Andre ganger er det nærmest en sjablong. Folket er stedvis et subjekt, en størrelse som kan innse eller misforstå noe.²²¹ *Folkeanden* nevnes et par steder, men er ikke en gjennomgående instans.²²² «Folk» dukker i det hele tatt uregelmessig opp og er ikke en systematisk konstruert størrelse. Som bevissthet (ånd, erindring, minne) er det en fragmentert og sporadisk størrelse som ikke bidrar til noen narrativ enhet.²²³

I det siste bindet opptrer et slags uspesifisert folkeflertall, «den almindelige Mening».²²⁴ «Almindelig» er også et ord som dekker over forskjeller i status i samfunnet, forskjeller Munch selv legger fram. I slekt med dette er termen «Menigmand» (Munch IV, 2: 154). Litt ut i siste bind er spørsmålet om kongen har «den almindelige stemme for sig» (Munch IV, 2: 220). Gjennom «den alminnelige Mening» og beslektede uttrykk er det tydelig et slags folkeflertall som siktes til (Munch IV, 2: 216), andre ganger er det en vag størrelse, noen ganger en appell til common sense. Det er en avstand mellom det at Munch så ofte navngir og presenterer rekker av

²¹⁹ (Munch IV, 2: 644). «Vi finde ellers ingen Spor til, at det egentlige Folk følte sig utilfreds under hans Herredømme. Efterhaanden synes det egentlige Folk mere og mer at have trukket sig tilbage» (Munch III: 1058). «Fra det egentlige Folks Side mødte han [sikter til Magnus Lagabøtes reformer] liden eller ingen Modstand» (Munch IV, 1: 517).

²²⁰ Etter det jeg kan se opptrer begrepet «Folket» første gang etter fortalen i Munch 1: 166 når han skriver om at religionen er folkets eiendom, den har utviklet seg hos dem, ikke kommet utenfra. Her står folket mot innvandrede prester. Under borgerkrigene «rørte» folket «sig neppe, ret som om Kampen var det ganske uvedkommende. Dette var dog intet Tegn paa nogen egentlig Udartelse hos Folket, eller paa aftagelsen af dets Livskraft» (Munch III: 1059).

²²¹ F.eks. kunne umulig folket innse kongemaktens maktøkning gjennom lagmannsinstitusjonen (Munch IV, 1: 504), det «har kunnet komme sig og samle Kræfter», og er «rigt og mægtigt» (Munch 6: 419).

²²² F.eks. Munch 5: 375, «Folkeanden» (Munch III: 1021) eller «Nationen» som en størrelse i vekst (Munch III: 1021). Selv om det norske språket forsvant i Normandie, «saa ophørte dog ikke derfor den norske Nationalaand. Forædlet ved at optage i sig de højere Kultur-Elementer, der fandtes hos de Franske, gjorde den sig snart gjeldende blant disse ved en mægtig Indflydelse paa deres Udvikling» (Munch 2: 307).

²²³ Vi har også betydningen landet som subjekt: «Landet aandede igjen frit» (Munch 7: 398). Her har det en forskjellsoverdekkende, samlende funksjon, tilsvarende «folket».

²²⁴ «[D]en almindelige Mening» (Munch IV, 2: 123) er en positiv verdi, som dronning Ingeborg trosser. I Munch IV, 2: 131 opptrer både «den almindelige mening» og tre ganger «Mange», i sammenheng med fremstilling av islendernes reaksjon på kong Eiriks leidangsutbud. Her har uttrykkene en effektiv fortellemessig gevinst, det forutsettes at han kan redegjøre for hvem disse mange var.

mennesker med makt (eliten), og dette vage ordet, disse anonyme røstene («de fleste», «nogle», «enkelte» opptrer også her, Munch IV, 2: 131f.).

«Spire» er et mer narrativt begrep: «at derved allerede i deres Tid Spiren vaktet til den Kamp til det Yderste mellem Lendermands-Aristokratiet og den ringere Deel af Folket, som rasede ved Aarhundredets Slutning» (Munch 6: 231). Munch søker mot å overta sagaenes varsler og verdier, deres forventninger og erfaringsrom. Men vi ser også etter hvert at han har grep der han legger en slags romanintrige på deler av sagaene, ved å framheve øyeblikk og vendinger, der han forsøker å skildre aktørene innenfra i bestemte, åpne øyeblikk, der de lengter framover i en tidsflyt, der ressurser av et annet slag (romanen) er involvert: «Nu var altsaa det Tidspunkt indtruffet, efter hvilket baade Einar Thambarskelve og Kalf længedes, at Haakon ej længer beklædte Jarleværdigheden i Norge» (Munch 4: 292).²²⁵ Her er det en nesten romanmessig innlevelse i sagaene.

Særlig med kong Sverre og Håkon Håkonsson veves hendelser sammen i en slags romantid, med intriger som hever seg over sagaenes handlinger. Vi ser små signalord som *strax efter, førend, medens, med eet, strax, nu* (Munch III: 708f. og 491f.), og en forteller som søker overblikk:

Medens der i det fjerne Vesten efterhaanden samlede sig flere og flere Uvejrsskyer, der bebudede Norge det snart forestaaende Tab af dets Skatlande paa den Kant, og Forudannelsen heraf maaskee især ansporede den dristige Konge til de mest energiske Bestræbelser for at holde Norge skadesløst, var det ligesom Forsynet alligevel søgte at holde Norge skadesløst, idet Urolighederne og Forvirringen paa Island samtidigt stege til en saadan Højde, at det af politiske Storme og private Voldsomheder søndersledne Land omsider ikke øjnede anden Frelse end at underkaste sig Norges Konge og saaledes endog i dynastisk henseende at forene sig med Moderland, fra hvilket dets oprindelige Befolkning var udgaaet (Munch III: 781).

Etter hvert som dramatikken topper seg får følelser i økende grad prege framstillingen: Ængstelse og Harme (Munch III: 918), Harme (927), ond Samvittighed (933), Fortvivlelsens Dumdristighed, hans egen Lyst, Attraa (934), Ærgjerrighet (934), mismot (974), raadvild (976), Graad (934), Sorg (946), Troskab (947), Uro (948),

²²⁵ «I Oldingen, som stod for ham, saa han sin bitreste og farligste Fiende, hvilken et uventet Held *nu* havde bragt i hans Hænder. Hans nærmeste Tanke maatte være at lade ham undgjelde sit Landsforræderi. Men paa den anden Side kunde en klog Eftergivenhed *nu* maaskee sikre ham Erlings Hjelp, og med Erling paa sin Side vilde han kunne trodse Knut og med Lethed vinde Norge tilbage» (Munch 4: 278f., mine uthevelser).

panisk Skræk (955). Skam, ære og troskap er dygder innenfor eksempelregisteret, men resten kan ses som emosjonelle biter i en fremstilling som trekker veksler på romanen.

Vi ser det for eksempel her:

Ved denne Samtale vare kun faa Personer tilstede. Kongen taug stille en Stund, derpaa vare hans første Ord disse: «Gud være lovet, at jeg nu veed, hvad jeg har at rette mig efter; thi det, som nu endelig er kommet frem, har længe været paatænkt!» Nu forestod der ham den piinlige Nødvendighed, at maatte underrette Dronningen om hendes egen Faders Forræderi. Han gik strax til hendes Værelser og bad om at inklades. Man lukkede op; der brandt Lys, og nogle af hendes Tjenere og Terner laa der og sov. Han gik lige hen til Sengen; Dronningen stod der i Silkeserk, kastede en rød Snørekaabe over sig, og hilsede Kongen, som venligt hilsede igjen, hvorefter hun tog en Silkepude og bad ham sætte sig, men han afslog det. Hun spurgte ham da, om han havde hørt noget Nyt. «Ikke andet end denne Ubetydelighed,» sagde han, «at der nu er to Konger i Norge paa een Gang».

Vi kan forstå dette slik: Etter at sagaressursene forsvinner, er det behov for hans egen fortelling og tidsbegreper i et fortsatt nærvær. Her inntreer nye begreper og metaforer om tid: Tidsperiode, tidsrom, epoke, «det belejlige Øjeblik»²²⁶ endnu, å være forut for sin tid, del av sin tid, etter sin tid²²⁷, foreldet, den gamle tings orden²²⁸, øyeblikk og nu,

²²⁶ Munch 5: 178.

²²⁷ Biskop Nikolas Sverrehat hadde overlevd seg selv og tilhørte en forgangen tidsalder: «For den yngre Generation maatte dette Slags Fanatisme næsten være ufattelig. Kong Sverre erindredes neppe mere som den frekke Usurpator og Kirkefiende, men som det ældgamle Kongehuses Frelser og den mageløse Helt, om hvis romantiske Liv og glimrende Bedrifter der gik Sagn, som næsten fordunklede alt, hvad Landets sagnrige Fortid hidtil havde at opvise.» Nikolas var i siste del av livet en «Fortidsmand», som ikke var del av sin egen tid. Han så for seg en annen tingenes orden (Munch III: 710).

²²⁸ «Magnus og hans Tilhængere representerte den gamle Tingenes Orden: et svagt Kongedømme ved Siden af et Slægt-Aristokrati, hvis ypperste Forkjæmper, Erling Jarl, nu var falden. Sverre og Birkebeinerne søgte derimod at hæve sig selv, hidtil alle sammen ubekjendte Mænd, ja tildeels af de ringere Samfundsklasser, paa Aristokratiets Ruiner. Hvad de tilsigtede, om de end ikke selv havde gjort sig klart Rede derfor, var en Revolution, grundet paa Principer, der kunde kaldes de Tidens kommunisme» (Munch 7: 99f.).

forsynet, medens, tilbliven, imidlertid²²⁹, fremskritt²³⁰, allerede, endnu, mellemtid,²³¹ forbedringer, modifikationer og forandringer (se f.eks. Munch 6: 286–288).

Munch kan skildre historien som virkende eksempler – aktører forholder seg til fortiden som et eksempelsarsenal: «Medens Olaf saaledes udbredede og befæstede sin Magt saa vel i som udenfor Riget, forsmaaede han heller ikke, efter Olaf Tryggvessøns Exempel, at knytte de fornemste Høvdinger til sig» (Munch 4: 191). Her ser vi en nøktern, konkret og plastisk eksempelfølgelse – fjernt fra symmetriene til Holberg. Men like mye som eksempler synes *minner* å virke i historien (Munch 4: 192). Minnene er noe annet enn eksempler, de er signaler om forsvunnet tid, og at noe må holdes vedlike, som en rest: «Nu erindrede man Sverre kun som den store, geniale Kriger [...] Det var nu en Hæder, ikke en Skam, at nedstamme fra ham» (Munch IV, 1: 1).²³²

Vi møter det indre også glimtvis i spesielle individer. Kong Sverre har det i seg:

Hvad der i Særkjendelse gjør hans Personlighed saa interessant, er den merkelige Blanding av Alvor og Humor, der synes at være den norske Nationalcharakter egen, som saa iøjnefaldende aabenbarer sig i hele hans Fremtræden, at han næsten kan betragtes som dens Levendegjørelse (Munch 7: 364).

Mens den sagabaserte delen av verket forsøkes holdt sammen gjennom sagaer som ikke lar seg «skille fra hendelsene, eller fra stedene der de utspiller seg» (Anders Johansen 2001: 229), strekker ikke dette til når sagaene ikke yter sammenhenger lenger. Etter at sagaene faller bort som kilde, foreligger ikke handlinger på samme vis som før. Kongesagaene faller bort akkurat idet de har oppnådd sin fullkommenhet, skriver Munch selv (Munch IV, 2: II). Etter sagaene blir et omfattende sett av verdier og motivasjonene for handlinger borte.²³³ Da er det et mer abstrakt nivå av historiske

²²⁹ «Imidlertid forberedes i Vesten de Begivenheder, der her ved en, om end nødtvungen, dog ikke desmindre fuldstændig Sammensmeltning af norske Vikings Efterkommere med den ældre engelske Befolkning, skulde grunde et Verdensmonarchi, hvis Storhed, som ingen i hine Tider forudsaa, nu noksom viser sig som en Virkning af engelsk Udholdenhed parret med nordisk Kraft og Foretagelsesaand» (Munch 5: 278).

²³⁰ Tidsberegninger basert på tidsflyt: «Vikinge-Perioden omfatter endelig den Tid, i hvilken den nordiske Nationalitet [...] gjorde sig gjeldende i Europas øvrige Lande, tildeels endog gav disse og deres indre Forfatning et forandret Udseende, og lagde Grunden til den Tingenes Orden, af hvilken den saakaldte moderne Civilisation er udsprungen» (Munch 2: 2). Kristendommen har en siviliserende og nasjonskonstituerende kraft og er irreversibel: «Christendommen vilde ikke være hvad den er, hvis den ej havde den Egenskab at den, engang rodfæstet i et Land, aldrig mere kan udryddes, men derimod stedse maa vinde flere og flere Proselyter fra Hedendommen» (Munch 3: 197).

²³¹ «Mellemtid» (Munch 6: 304, Munch 5: 209), «Tidsrum» (f.eks. Munch 5: 200, Munch 1: 186) kan være fattig på begivenheter, «de Tiders Begreber» (Munch 5: 423 og 502).

²³² Se også erindringen av Harald Hårfagre, i Munch IV, 2: 645.

²³³ Munchs læremester Keyser understreker sterkt tapet for framstillingen når sagaene tar slutt. Ånden mangler, den som «skal bringe Sammenhæng, Liv og Rørelse ind i disse døde Masser. Navne staa

minner og plot som spiller inn. Munch skriver at Sverre ved sin humanitet var forut for sin tid (Munch 7: 360 og 364):

Sverre i eet og alt var forud for sin Tid, saavel i sine Grundsætninger for Rigsstyrelsen, som i sin Opfattelse af de kirkelige Forhold og overhoved i sin hele Virken og Fremtræden. Deraf høstede han selv de bitre Frugter, idet Samtiden tildeels misforstod og miskjendte ham, Landet derimod de gode (Munch IV: 392).

Her er det et forsøk på samlet plot som ordner skrivningen. Nå åpner han for andre tider enn den overveiende handlingstid sagaene leverer; vi ser antydninger til plot, øyeblikk, omslag. Inventaret til Munch blir naturlig nok større og framstillingen mer kompleks. Han arbeider med å sette materialet sammen i henhold til noe annet enn det som ligger i sagaene. Han må i økende grad selv arbeide fram enhet som ikke er handlingsbasert. Dermed ser vi et arbeid på f.eks. øyeblikk, forløp og omslag i verket, som her:

Men havde han kunnet ane, hvor daarligt Magnus, overladt til sig selv, vilde forsvare sig mod Birkebeinerne, og hvilke Følger de Fordele, de saaledes tilkjæmpede sig, vilde have for Fremtiden, da havde han neppe under nogen Omstændighed været borte. Thi det er tydeligt at see at fra dette Øjeblik af gik alt lettere for Sverre end forhen, og at disse små Sejrvindinger over Magnus, formedelst den Indflydelse, de udøvede paa Opinionen, virkelig dannede et Vendepunkt i hans hidtil saa tornefulde Bane (Munch 7: 88).

Aktørene skrives inn som representanter for nye eller gamle ordener i en fortelling, de er på høyde med *framtiden* eller representerer noe *forlatt*. Med Magnus den Gode var Norge

[...] konsolideret til en Enhed. Med Hedendommens fuldkomne Tilintetgjørelse *maatte* og *den Raahed*, der i den havde sin Rod og Støtte, efterhaanden svinde. Var end Christendommen *endnu* for ung, og Hedendommens Erindringer *endnu* for friske, til at man i det hele taget skulde kunne spore nogen væsentlig Forskjel i Leveviis, Skikke og Sæder, fra hvad der i Aarhundreder havde fundet Sted, saa var dog nu endelig Skilleveggen for stedse dragen mellem dem begge. Det laa nu klart i Folkebevidstheden, at Hedenoldet var svundet og alene tilhørte Fortiden (Munch 4: 385, mine uthevelser).

der ofte som som tomme Lyde uden at udtrykke nogen Charakter, – Tidsbestemmelser som nøgne Tal, – Fredstraktaterne [...] vise kun Ydersider af Rivningen mellem Nationerne og ere desuden altfor ofte [...] et glimrende Dække over et Sindelag, der er det Modsatte af, hvad Ordene udtrykke; de skjulte Bevæggrunde, den sande Mening skimter kun glimtvis frem.» Nå spores «en gradviis hensvinden af det ældre, saa friske, saa bevægelige *Folkeliv*» (Keyser 1868: 240). Det eldre er det nye, det friske. Dette kan også leses som en fortvilelse over at Keyser nå må fortelle selv, ikke bare kommentere Snorre.

Vi er her inne i en annen tid enn det sagaens handlingstider yter. Noe utvikles vesentlig eller forlattes helt. Vi møter både åpne øyeblikk og forekomster av «maatte»:

[...] Førend de for Alvor bekvemmede sig dertil, maatte de gamle Slægter enten aldeles vorde tilintetgjorte, eller saaledes svækkede, at de aldri kunde optræde med nogen synderlig Kraft. [...] Maa vi end erkjende, at den forrige Tingenes Orden *ikke i Længden vilde have kunnet lede til* andet end Rigets Søndersplittelse og de lavere Klassers fuldkomne Undertrykkelse (Munch IV: 108, mine uthevelser).

«Maatte» viser noen generaliseringer hos Munch som er mer materialbaserte og «lokale», enn de vi skal se hos Sars (f.eks. Munch 3: 41, Munch IV, 2: 118).²³⁴ Men en historisk nødvendighet kan også vise seg så sterkt at overenskomsten mellom verdslig og kirkelig makt før kong Sverre karakteriseres som en historisk fiksjon:

Hele den kunstige Bygning, som Geistligheden og Aristokratiet i Forening havde opført på hiin Fiktion, under hvis Beskyttelse de havde haabet aldeles at tilrive sig Magten, og som rimeligviis vilde have medført Rigets fuldstændige Sønderlemmelse eller Underkastelse under fremmed Magt – Begyndelsen var allerede gjort med Viken, – styrtede nu med eet Slag overende (Munch 7: 175).

Historiens fremskritt synes også å kunne etterlate seg tragedier, i kjølvannet av et «maatte». Disse har han et spesielt blikk for; alt som går under når tiden går videre:

[...] maa vi end af Hjertet beundre de Kongers overlegne Dygtighed, der af al denne Kamp og Forvirring fik et sterkt og vel ordnet Kongedømme til at udgaa, kunne vi dog ikke undertrykke en vis Vemod ved at see de gamle, berømmelige Ætter gaa under, der nu i saa mange Aarhundrer havde været Landets Stolthed, lige saa lidt som vi kunne negte dem vor Deeltagelse under deres langvarige, men uheldige Kamp for, hvad der visselig var deres vel erhvervede, historiske Ret, men som ikke des mindre maatte vige for nye Tidens mægtigere Fordringer (Munch 7: 99f.).

Munch strever mer enn vi skal se Sars gjør, med å forlate det gamle – og Holberg har ingen forestillinger om «historisk ret» eller tragedier på dette nivået.

Det lages nå en sporadisk, men ikke en helhetlig fortelling.

Noe i materialet bringer inn uintenderte konsekvenser. Gjennom overgangen fra leidang til profesjonelle kongshærer får vi «den første Spire til den Ukrigerskhed eller rettere totale Uvanthed ved Krig og Vaabenferd der i flere paafølgende Aarhundreder næsten er karakteristisk for det hidtil saa krigerske norske Folk» (Munch III: 1068).

²³⁴ De aller fleste av Munchs «maatte» er fint godtgjort i teksten: «jø mere det egte Christensind gennemtrængte Gemytterne, desto mere maatte dette [vikingelivet] betragtes som syndigt og utilladeligt» (Munch 5: 390).

Overgangen fra primitiv folkefrihet til konstitusjoner avhenger av umyndighet og absolutisme (Munch IV, 1: 506): «da Folkene havde lært, hvad der var nødvendigt, og fuldstændigt vænnet sig til at underordne sig Statsmyndigheden i hvilken som helst Form, indtraadte den Tid, hvor de selv kunde kræve sin Deel deraf» (Munch IV, 1: 506).

Han kan også skildre fine, små dialektiske mekanismer: «Paa slig Viis kunde en indenlandsk Handelsstand ikke komme opp, og hvad der var Virkning, blev igjen saa at sige Aarsag, idet Udlændingernes Handelsvælde atter fremskyndede det totale Ophør af forrige System, nemlig at de yngre Medlemmer af de fornemmere Ætter selv handlede» (Munch IV, 2: 245). Eller dette eksemplet: «Hvo skulde vel have troet at en under saa heldsvarende Forhold og med saa stor gjensidig Kjærlighed stiftet Forbindelse skulde afføde langvarige og blodige Krige» (Munch IV, 1: 209). Her ville Holberg helt klart satt en symmetri på stoffet: «Just [gjensidig Kjærlighed] gav [blodige Krige]», mens Munch her lar materialets åpenhet bevares: Her oppstår noe nytt, som ikke er gitt i henhold til de ressursene han har brukt før.

Fremtiden tynger ikke, som hos Sars: «Heller ikke fandtes der vel nogen Nordmand fremsynet nok til at ane, hvor forsvarsløst denne Ophævelse af et højere legalt Slægts-Aristokrati vilde gjøre Norge i senere ulykkelige Tider» (Munch IV, 2: 491). Sars ville her skrevet «maatte vite».²³⁵

Slutten på storhetstiden inntreer som en uintentert konsekvens av at kongene selv ville begrense de store herrers vilkårlige makt over folket: «de troede visselig her at handle til dens [Nationens] Bedste.» Da har vi et artikulert skille mellom erfaringer og forventning. «Saadant aabenbarer sig gjerne ikke tydeligt førend for Efterslegten, der bedre kan oversee Forholdene i deres Helheed og i deres Følger» (Munch IV, 2: 649). Dette medfører også et blikk for skildre åpenhet i materialet: Kongene «kunde ikke vide forud, at særegne Forhold vilde rive Norge ind i Unionstilstande, hvori det til at kunde opretholde sin Selvstændighed, tildeels endog sin Nationalitet, kunde behøve al den Kraft».

En situasjon er skildret i sin særegenhet og åpenhet i en grad som senere aktivt søkes dekket over hos Sars. Munch griper inn i et nu som ikke er styrt av det som skal komme eller representere stadier (dannelsesromanen som ressurs). Holberg ville forblitt innen en beskrivelse der *habilité* utspiller seg eller ikke, eller han ville brukt stilen: «just det»

²³⁵ Det åpner seg en ironi her, siden Haakon «troede sikkert just ved disse Foranstaltninger at verne om Rigets Selvstændighed og indre Velvære» (Munch IV, 2: 491).

(stilen) eller toposet «liten tue – stort lass». Den samme respekten for et stykke åpen nåtid viser seg i Munchs skildring av tyskernes handel i Norge: «Men at Følgerne vilde blive saa skadelige, var vanskeligt at Forudsee paa den Tid, Overenskomsten sluttedes» (Munch IV, 2: 117, om Erik Magnussons avtale med tyskerne i 1285).²³⁶ Eller her: «Men, merkeligt nok, just nu forefaldt der Begivenheder, som mere end andre vare skikkede til at fremkalde denne Lyst, og virkelige dannede det første Led til den Kjede af Tildragelser, der endte med at bringe Øen under Norges Herredømme» (Munch III: 838). (Det er en forskjell på Munchs «just nu» og Holbergs «just det», det første er tidsflytsbasert). Her ser vi en åpenhet for tilfeldigheten i historien, samtidig som en kjede trekkes. Hele skildringen av hvordan Norge legger under seg Island er åpen for tilfeldighetenes rolle – materialet møtes ikke med noen tvingende ressurser.

Ting kan slå kraftig om, og Munch bruker ikke noen stilsymmetrier som gir ham høyde til å karakterisere eller «gjenkjenne» hendelsene uten videre: «Tilsynelatende havde man saaledes de bedste Udsigter til at alt for Fremtiden vilde gaa godt» (Munch IV, 2: 642). Dette er ikke et sarsk «tilsynelatende» som vi skal se skal være ledd i en tvingende fortelling (mer om dette i neste kapittel) der historikeren uansett vet best fordi han kjenner fremtiden, men ett reelt, i utgangspunktet uprosessert, sammenhengsløst og materielt, «tilsynelatende». (*Dette* kan vanskelig fortelles «bedre eller mere karakteristisk» (Munch 1: XVII)).

Hos Holberg ble materialet forsøkt regimentert, men empirien klarte ikke å gjøre vold på forestillingene som lå i disse ressursene. Men strevet materialets møte med ressursene fører til, preget teksten hans, i form av alle paradoksene og de avbrutte sammenligningene.

Munch har sagaene, innvandringsteorien og den norske geografien som store ressurser. Hos Munch fremstår sagaene som beholdere for en substans, som ikke kan fortelles annerledes. Handlinger er uttrykk for denne substansen, så lenge sagaene finnes.

Materialet har et enormt overskudd i forhold til målet om en presentasjon av det norske folket, det viser seg når han er både forsker og forteller. Men i løpet av verket åpner materialet ham glimtvis for noen av de «nåtidene» som tidsflytressurser åpner

²³⁶ «Endnu kunde Tydskernes Friheder ikke siges at være ubillige; at de maaskee i Virkeligheden allerede som oftest fortrængte Landets egne Børn fra Markedet, kom alene af deres større Handelskyndighed og Rigdom paa Capital, men hvor Forholdet allerede var saaledes beskaffent, kunde enhver voldsom Indgriben deri alene bringe Landet selv Skade og Ulempe, hvilket da ogsaa tilfulde viste sig, da man forsøgte derpaa» (Munch IV, 2: 124).

for. Fortellingen om det norske folket i utvikling er ikke noe som innløses hos Munch. Empirien blir så komplisert og har så stor mangel på indre sammenheng, at ingen ressurser strekker til. De dukker opp innimellom, men uten å danne en tråd, en fortelling. Selv om han startet med sterk tro på at han kan vise fram «Sagen selv» og på *Billeder* som ikke kan erstattes, setter materialet seg gjennom i sin åpenhet og sitt mangfold.

DEL IV. Johan Ernst Sars' *Udsigt over Norges historie*

Ernst Sars skriver om P.A. Munchs Norgeshistorie at «[e]t folk der hadde hat en slig fortid, maatte vel ogsaa ha en fremtid.»²³⁷ Understatementet viser til Sars' opplevde mangel på tidsflytbeskrevet sammenheng hos Munch. Verket til Munch førte ikke frem, men ble stående og dvele på hvert punkt. For Sars kan vi bare lære av «historia som heilskap» (Fulsås 1999: 94). Sars mener Munch forble på det mikroskopiske planet og ut fra detaljer bygget «Luftkasteller» (notat, sitert fra Fulsås 1999: 109).

Samtidig viste det seg glimt hos Munch der strevet artikulere noe som går ut over hans ressurser og åpner for materialet som konkret og uten sterke føringer – motsatt av hva vi skal se hos Sars. En slik åpenhet vil være problematisk for Sars – den har ingen retning, den oppløser den (tvingende) sammenheng han opererer med. Ikke bare gullalderen og mangel på sammenheng i det store hos Munch, men også denne åpenheten er noe Sars må avheve seg fra.

«Heilskapen» består først og fremst av en fortelling med svært sterke krav til sammenheng. *Udsigt over Norges historie* ble utgitt i fire bind mellom 1873 og 1891 (her lest i utgaven fra Samlede verker, der fire bind samles i to, respektive 1911 og 1912). Mellom bind to og tre kom utgivelsen *Historisk Indledning til Grundloven* (1882), som jeg også skal lese og drøfte.

*

Ernst Sars (1835–1917) var født inn i en svært ressurssterk embedsmannsfamilie, og var fra tidlig av opptatt av å ivareta kontinuiteten i norsk historie, som han mente forrige generasjon historikere og intellektuelle hadde hoppet over, ved å koble seg direkte på en gullalder. De løfter fram en gylden, avsluttet tid som et forbilde for enhver tid, men selve problemet lå i få frem enhet. Samtidig var Sars opptatt av en *norsk* kontinuitet

²³⁷ Ifølge Brinchmann 1910: 94.

gjennom dansketiden.²³⁸ Hos Sars er dansketidens stillstand en trussel og en utfordring i Norgeshistorien, fordi han søker «en god indre Sammenheng, en ubrudt Aarsags- og Virkningskjæde fra det aristokratiske Samfundsvæsen over i det demokratiske» (Sars 1912: 189). Vi skal se at Sars overstyrer eller dekker til årsaks- og virkningskjeder i sin omgang med materialet.

Utgangspunktet er dette: Særlig på grunn av naturforholdene utviklet Norge mer aristokrati enn nabolandene fra vikingtiden av. Aristokratiet kommer i konflikt med kongemakten, som bryter med den bestående orden. Fram til 1300-tallet er det så konflikt mellom aristokrati og kongedømme, en konflikt som ligger under både forfallet som følger og den gjenreisningen som skjer etter det igjen. Underveis har aristokratiet splittet seg mellom å følge kongen og å synke ned til øvre lag av bondestanden. Snart er aristokrati og kirke alliert mot demokrati og konge, fram til kong Sverre gjenoppretter kongelinjen og makten. Men slik ødelegges også aristokratiet, som kunne representert Norge i en utsatt tid. Lendmannsaristokratiet i Norge klarte aldri overgangen til et riksaristokrati.

En fremmed danskhet sniker seg inn, men forblir et fremmedelement for bondekulturen, som nå opplever en splittelse i forhold til embedsmannskulturen. Hovedgrunnen til Norges voksende avmakt i unionen må søkes «i Norges egen forudgaaende Udvikling» (Sars 1912: 202), for å finne en god indre sammenheng.

Bøndene «hadde bevart forbindelsen med fortiden og var foredlet av synkende aristokratiske elementer» (Jenssen 2002: 122). Embedsstanden mistet heller aldri sin norskhet helt. Videre handler fortellingen om «hvordan den norske nasjonale selvfølelsen styrkes slik at den omkring 1814 kan bli en politisk kraft» (Jenssen 2002: 122).

Sars vil etablere en sammenhengende fortelling om nasjonens fortid, fra storhet via forfall til gjenfødelse, slik at samtidens fellesskap og framtid kan lokaliseres.²³⁹ Han ville vise at folket er mye eldre enn staten, men på en måte som tar opp i seg foreningstiden. Sars forutsetter tidsflyt, men arbeider med å sette et stort plot på materialet, slik at det som oppleves som tømt, kan fylles igjen. Narve Fulsås karakteriserer dette presist:

²³⁸ «Historieskrivninga hans gav legitimitet til venstre i kampen mot embetsmannsregjeringa og unionen i 1880 og 1890-åra, men fekk betydning langt ut over det partipolitiske og kom til å prege heile nasjonens historiske sjølvforståing» (https://nbl.snl.no/Ernst_Sars, lest 4.2.15).

²³⁹ «*Udsigt* gir nasjonen et svar på spørsmålene om hvem, hvor hen og hvorfra. Samtidig representerer verket en moralsk oppfordring på vegne av fortiden» (Jenssen 2002: 108).

Å forklare 1814 blei for Sars det same som å syne at norsk historie frå sagatid til samtid utgjorde ei handling. Med arbeidet til Sars kunne den norske nasjonen oppfatte seg som sjølvskapt. Nasjonen blei naturalisert, vekslinga mellom opp- og nedgangstider tolka som samanheng og slump transformert til meining (Fulsås 1999: 21).

Dette enhetlige plotet gir fortellingen fremdrift og retning, men fører til utfordringer i møte med materialet, som vi skal se. Fulsås skriver at mens «1814 hadde opna rommet for det moglege, lukka Sars det til att» (sst.). Det samme kan sies om alle andre punkter i historien også; alle er forhåndsfylt på Sars' spesielle premisser om enhet, som en selvrealiserende bevisstgjøringsprosess som nasjon. Både storhet og fall og senere oppgang forsøkes skildret som én sammenhengende bevegelse. De samme årsaker ligger bak de vidt forskjellige virkninger som materialet viser.

Min gjengivelse av Sars' fortelling så langt er en parafrase som «hjelper» Sars fram til hans mål. Vi skal se på hvordan han arbeider. Det at han bidro til en norsk mytologi og «gir nasjonen et svar»²⁴⁰ er ikke et belegg for at tekstene faktisk klarer det de setter seg som mål.

²⁴⁰ Jf. Jenssen 2002: 108.

Kapittel 2. Noen viktige lesere av Sars

Jeg vil først presentere et par viktige lesere av Sars.

Knut Mykland utga *Grandeur et decadence. En studie i Ernst Sars historiske grunnsyn* (Mykland 1955) basert på sin hovedoppgave. Mykland var opptatt av de europeiske påvirkninger og av Sars som språkkunstner, og har mange fine blikk for Sars' strevsomme skrivning. Han undersøkte trangen «til å finne enhet» (Mykland 1955: 12), mellom det han kaller det naturalistiske/scientistiske og det nasjonale. Sars' historieoppfatning er «ikke bare tenkt, den er også følt. De enkelte ledd [...] grupperer seg rundt en fast og ubøyelig livstro» (Mykland 1955: 57). Han undersøker også europeiske innflytelser på Sars. Som en hovedsak må det sies at Mykland undersøker «syn» og helheter på tankenivå, samt idéhistoriske påvirkninger på verket til Sars, som hever seg over det strevet jeg skal påvise i verket.

I sin doktoravhandling *Ernst Sars. Norsk historie som eksistensiell og europeisk erfaring* (Jenssen 2002) forsøker Dag Jenssen å bruke historieskrivningen til å belyse eksistensielle tema. Han leser Sars' verk som uttrykk for en eksistensiell «sjeleproblematikk». Verkets narrative struktur skal være tilgang til en selvutfoldelse. *Udsigt* leses «som en helhet som har form av narrativ prosess der en sjelelig prosess utvikles» (Jenssen 2002: 35). «Eksistensielle tema danner dermed en dyp understrøm i verket, og understrømmen binder det sammen til en ny plausibel enhet.» (Jenssen 2002: 13). Jenssens tilnærming er i slekt med Myklands psykologisering og vekt på følelser, for både Mykland og Jenssen er verket bærer av en «personlig konflikt» (Mykland 1955: 28): «en stor manns forsøk på å ordne tilværelsens brokete mangfoldighet i klare og oversiktlige linjer» (Mykland 1955: 59).

Metaforikken her (*dyp understrøm, enhet*) bygger selv på en spesiell fylling av tiden, og antagelsen om at et selv viser seg i teksten gir en fundamental kontinuitet og enhet til tekstene han leser. Blikket for dobbelheten i prosessen mellom materiale og skrivning forlates, når en postulerer å undersøke et selv i teksten. Jenssen skriver videre at «[b]etoning av kontinuitet og vekst på den historiske nasjonens nivå har et ekko i verket betraktet som en form for selv-refleksjon og selv-konstituering.» Her opererer

han med en indre–ytre-dikotomi som vi skal se er sentral også i verket han leser: Verket har en innside (Sars sitt selv) og en utside (europeisk historieskrivning). Det indre og ytre forenes i en sammenheng: «en viss enhet i substans» siden denne historieskrivningen «har en filosofisk og poetisk innretning som kunne åpne for historikersubjektet» (Jenssen 2002: 15). Min lesning vil problematisere denne og andre dikotomier, og i og med at den ikke er en uproblematisk størrelse i Sars-verket, bør den heller ikke fordobles eller hypostaseres som tilgang i lesningen.

Jenssen karakteriserer Sars ved hjelp av Hayden White som en *organisk* historiker:

Mest iøynefallende ved *Udsigt* er vel betraktningen av landet som en organisme underordnet historiske utviklingslover [...] *Udsigt* tegner en norsk historie som en naturlig organismes forløp, dvs. som en egen, sammenhengende enhet som gjennomgår perioder av vekst og forfall i henhold til utviklingslover. Ved å knyttes til lovmessighet får forløpet sin vitenskapelige forklaring. Dette perspektivet samsvarer også med verkets teoretiske intensjon (Jenssen 2002: 114).

Jenssen forutsetter her at Sars får til det han ønsker; at materialet føyer seg etter tenkningen. Dette er en type lesning som forlenger og polerer trekk i teksten, i stedet for å undersøke hvordan det arbeides.

Den mest komplekse lesning av Sars finnes hos Narve Fulsås. Hans *Historie og nasjon. Ernst Sars og striden om norsk kultur* er en historisk-sosiologisk og idéhistorisk undersøkelse av Sars' tekster og utvikling. Fulsås bruker Bourdieu og skriver Sars inn i en kamp «om materielle og symbolske fortenester i det kulturelle feltet» (Fulsås 2002: 83). Fulsås karakteriserer organismetenkningen til Sars som idealistisk, ikke biologistisk (Fulsås 1999: 148). Slik ivaretar han bedre enn Mykland og Jenssen sprikene i teksten, som også Ottar Dahl peker på i sin framstilling av Sars: det uforenelige i forholdet mellom organisk vekst og dialektisk strid mellom prinsipper (Dahl 1990: 159). Fulsås går ut fra at

[...] historiekonsepsjonen til Sars er nokså konsekvent gjennomtenkt og utgjør fundamentet for oppfatninga hans på alle dei arenaene han opererte. Kjerna i denne konsepsjonen er at nasjonen blei gjort til historias subjekt og høgaste verdi, og at historia blei oppfatta som ein dannelsingsprosess der nasjonen gradvis kom til fullt medvit om seg sjølv og sine sanne oppgaver (Fulsås 1999: 19).

Fulsås kaller Sars «historisist», fordi han har totalambisjoner på vegne av historien.

Nettopp det at Fulsås skildrer verket som gjennomtenkt, er en nøkkel til å forstå helt spesielle utfordringer i møte med materialet. Jeg vil gå inn i Sars' arbeid forut for det

som behandles som en gjennomtenkt oppfatning som får med seg materialet. Men hvis man ser på hans skrivepraksis, er det imidlertid misvisende å karakterisere Sars som en organisk historiker, som vi skal se.²⁴¹ Fulsås kan sies å gi en beskrivelse av tankeinnholdet til Sars, slik det kan utmyntes i en posisjon. Jeg vil undersøke hvordan Sars strever med å lage en slik konsepsjon som Fulsås skildrer. En kan si at Sars forsøker å gripe tidsflyten gjennom å sette inn ett eneste handlingsforløp eller drama i en samlet Norgeshistorie.

På et tankenivå, før en involverer materiale, peker Fulsås på konflikter hos Sars: Den naturalistiske moralteorien lar seg ikke forene med tanken om moralsk frihet (jf. Fulsås 1999: 182).²⁴² Slike konflikter opptrer først om en legger en helhetlig posisjon til grunn og isolerer historikeren som tenker. I stedet for en teoretisk posisjon bør en forutsette verket som et prosjekt, for å dekke arbeidets åpne, uferdige og materialutsatte karakter. I tekstene til Sars finnes også arbeidet med et historiesyn – problemene Sars ut fra sine egne premisser kommer opp i. Det som skjer i selve skrivningen, har en tendens til å unndra seg entydige generelle karakteriseringer. Vi må skille mellom tankegrep (teorier) og skriftlige (litterære) grep. Sars har i en sjelden grad tanker og bilder om historien isprengt fortellingen. Men for å få det fulle bildet av skrivningen hans, må vi se på praktiske grep, ikke først og fremst på tankefigurer og påstander om hva han gjør. Skriftlige grep er ikke teorier eller syn. Og en fortelling er ikke en teori – den er et litterært grep. Det er også dikotomier og stil, som vi skal se på ganske snart.

²⁴¹ Se også f.eks. «organisk forklaringsmåte» (Jenssen 2002: 89). Fulsås kaller ham en idealistisk basert «organisk» historisist. «I likskap med comtianarane avviste Sars også ei oppfatning av samfunnet som eit klassesamfunn med vedvarande interessemotsetningar, til fordel for å insistere på at samfunnet var eit organisk heile» (Fulsås 1999: 213). «Statens opfates ikke som et kontraktsmessig Samfund, men som en Naturting, en Organisme, som vinder i fasthed og Sammenhæng, ved at dens enkelte Led opnaar forøget Selvvirksomhed» (sitert fra Fulsås 1999: 213). Fulsås regner opp fem ulike organiserende premisser hos Sars: konservatisme, imperialisme, kollektivism, presentisme og historieteologi (Fulsås 1999: 237ff.). Fulsås 1999: 139ff. gir en oversikt over og analyse av påstandsinholdet i *Udsigt*.

²⁴² «[...] til grunn for argumentasjonen hans låg ein organisistisk sosialontologi som i røynda ikkje berre var uforeinleg med liberal, men også med demokratisk tenking.» (Fulsås 1999: 200).

Ernst Sars vokste opp nord på strilelandet, i prestegården på Manger. Hans skildring av et besøk i barndomshjemmet langt senere i livet har en treleddet struktur: Han reiser hjem for å se noe som i minnet framstår som idyllisk, men når han kommer dit er det spøkelsesaktig og fattigslig. Skuffelse og tap truer. Etter en tilvenningsperiode, der blikket verner seg til forandringene, vender storheten tilbake, nå som det store i det små.²⁴³ Her kjenner vi igjen strukturen fra dannelsesromanen, en ressurs der det vesentlige ikke vises i enkelthandlinger, men fremgår av en handlingsrekke, en intrige.

I verket har Sars en rekke grep som er historiseringer; det vil si plasseringer av hendelser og fenomener som «forlatte» og forståelige på bakgrunn av ikke lenger eksisterende betingelser. Først og fremst gjelder dette oppgjøret hans med gullalderen, patriotenes heroisering av bøndene – da setter han kritisk lys på troen på at noe vedvarende kan løftes fram for oss fra fortiden. Sars utsetter P.A. Munch for en historisering; Munch har en altfor sterk tidløs komponent skrevet inn i verket, både med innvandringsteorien og tanken om en uthevbar gullalder.²⁴⁴ Men i etterkant av slike historiseringer hentes enhet opp igjen, uten tap, i fortellingen om én stor handling som gjennomstrømmer historien: Selv om gullet forsvinner fra gullalderen, finnes det *forutsetninger* der, som senere skal kompensere for dansketidens mangel.

Den absolutte skrekk for Sars er at alt faktisk bare er slik det synes, at fortiden er full av slike åpne øyeblikk som Munch viste glimt av, at det ikke er noe annet enn det som opptrer som umiddelbare forskjeller i materialet. Sars er avhengig av at noe skjuler seg i mørket. Han skal vise at folket var direkte etterkommere etter eldre tiders aristokrati. Nasjonen er bygget over et individs dannelsesprosess, men er «*meir* reell enn det enkelte individet» (Fulsås 1999: 95). Dette lanserer Sars som at man må la historien «utvikle sine egne Tanker» (siteret fra Fulsås 1999: 95) – det er noe man skal være vitne til, som historikeren viser fram. Denne prosessen har fellestrekk med det

²⁴³ Sars 1911: VII–XV.

²⁴⁴ Sars 1911: 7f., og 9f., kritiserer romantiske overdrivelser, se også Sars 1911: 16 og 17.

Mads Mordhorst viser at dannelsesromanen kan yte som ressurs. Men skjer det en dannelsesprosess i løpet av verket?

*

Sars åpner *Udsigt over Norges historie* med å skildre en fragmentert, oppløst tilstand. Norsk historie deler seg i skarpt avgrensede perioder, som avviker helt fra hverandre. Samtidig med skildringen av problemet, får vi også signaler om løsningen: periodene er avvikende med hensyn på «ydre Karakter», de avløser hverandre «tilsyneladende» plutselig, og det er «som» et nytt folk opptrer hver gang. I disse tre termene – *ydre*, *tilsyneladende* og *som* – antydes et botemiddel. Han kan ikke sette inn en teori her, alene; sammenhenger må sikres gjennom mer adekvate midler. En kan si at han strever mot å etablere ett eneste plot i en historie som er gjennomtrukket av tidsflyt. Sammenhengen som trumfer mangler og stillstand må aktivt skrives fram.

«Overgangstid» er betegnelse på en tid da ting *synes* som om de ikke skal gå den veien de går (f.eks. Sars 1912: 226); dette er ett av flere målstyrte tidsflytsbegreper, der «Udviklingen» er det fremste. I en passasje skriver han at historien alltid må skrives om, men gjennom en «fremadskridende Udvikling», som «giver bestandig nye Standpunkter at betrakte den fra», ut fra et bilde om å stige opp langs en fjellside og se seg tilbake på landskapet: «det er den samme Dal, de samme Aasrygge, men alligevel skifter Landskabet Karakter, eftersom man kommer høiere op» (Sars 1911: 8).²⁴⁵ Sars betegner sammenhengsstrevet som det mest vitenskapelige trekket ved virket hans, det er det som gir kjensgjerninger betydning og skiller det vesentlige fra det uvesentlig (jf. Fulsås 1999: 160).

Bildet av en vandring kjenner vi igjen fra både Holberg og Munch; men hos Sars er vandringen historikerens deltagelse i et allment fremskritt (ikke den ensomme, nyriddende forskerhelten som hos Munch, eller historikeren som en del av et allment handlingsrom, som hos Holberg).

Vi skal nå se hvordan Sars forsøker å skrive fram dette norske plotet.

²⁴⁵ Se for øvrig, som mener fjellet hos Sars er «symbolsk konstituert som nasjonens motsetning» (Fulsås 1999: 255f.). Jenssen peker interessant nok på antallet tegninger som finnes av fjellrygger i Sars' etterlatte skrifter (Jenssen 2002: 46). Har tegningen av oppstigningen på fjellet samme fundamentdannende rolle for Sars som karttegningen hadde for Munch?

Dikotomier er et markant trekk i Sars' framdrift og grep om materialet. Skrivningen hans organiserer stoffet i dikotomier. Dikotomiene strukturerer materialet, de setter ham i stand til å karakterisere noe som det motsatte av hva det umiddelbart ser ut som, til å vite hva som egentlige skjer og å foregripe hva som skal skje, selv der – eller spesielt der – hvor uvissheten truer. Uten dem hadde han vært overgitt til detaljene – sprangene i materialet. Dikotomiene er et markant ikke-organisk trekk, tvert imot er det skjematisk.

Dikotomiene kan deles i synkrone og diakrone. De viktigste synkrone dikotomiene er disse: indre–ytre, tingen–navnet, frivillig–tvang, national–privat, aand–materie, indvortes–utvortes, høiere–lavere, væsen–navn, organisk–uorganisk, samling–spredning, frihet–autoritet, tingen–skinn, uegennytte–egennytte, vilje–tilfelle, aanden–kjødet, organisert–anarkisk, originalitet–uoriginalitet, almenånd–splittelse, idealitet–daglig strev, ideal–givne forhold, tilsynelatende–i virkeligheten.²⁴⁶ Det er ikke snakk om likeverdige dikotomier, i alle tilfeller er første term verdimessig primær. Dikotomiene skal begrense forskjell, ordne materialet og gi beretningen framdrift.

Det finnes også diakrone, altså fortellingsutviklede, dikotomier som «stamme» versus «stat». Disse fremtrer som resultat av fortelling, de er mer «usynlige» som skjema og opptrer som navn på strukturer/aktører, men har en dikotomisk tvang.²⁴⁷ Disse termene framstår som mer materialopphentende og er navn på grupperinger i historien – men forholdet mellom dem er dikotomisk.

Dikotomiene hjelper Sars. Det er ikke først og fremst en analytisk drift mot dikotomier, men en verdimessig, konstruerende; de løftes i liten grad ut av materialet, men brukes til å identifisere det. Dikotomiene kommer først, dernest materialet. «Hvad der til den ene Side er Opløsning af noget gammelt, er ofte til den anden Grundlæggelse af noget nyt; de to Processer gaar jævnsides, eller de afløser hinanden, saa den ene tager

²⁴⁶ Et eksempel på sistnevnte: «Norge var i Virkeligheden sunket endnu et Trin dybere ned» (Sars 1912: 178).

²⁴⁷ Fulsås ser dette som at «ei lang kumulativ utvikling blir avløyst av ei antagonistisk motsetning som bestemmer heile den vidare båregangen i norsk historie, nemleg motsetninga mellom stamme og stat, fylkesaristokrati og kongedøme, heidenskap og kristendom» (Fulsås 1999: 142).

ved, hvor den andre slutter» (Sars 1912: 218).²⁴⁸ Alle store kriser er vel forberedt, slik at det ikke blir tomrom eller dødvanne i historien. Tilbakegang kan bety fremgang, oppløsning fornyelse, men skjemaet oppløses ikke, den ene siden av dikotomien impliserer den andre. Når de møter forskjeller i stoffet, kan den ene termen inngå i en ny dikotomi – de fleste har en ytre/indre side hver for seg. Noen ganger opptrer pleonasmer slik som «ydre spor» og «ydre glans», men også i «umulige» kombinasjoner (katakreser), ordsammensetninger som vil overskride dikotomier; «aandelig Fysiognomi», «aandsfundament»: «Det var ved den *ydre Glans*, hvormed den fremtraadte, at den gjorde det dybeste Indtryk paa Sindene og fik den største Kraft til at holde Raaheden og Vilkaarligheden i Tømme» (Sars 1911: 295, min uthevelse).²⁴⁹ Slik manes det fram en «indre Glands» som *historikeren* ser og ivaretar.

En modell jeg vil bruke for å illustrere dynamikken i strevet til Sars, er Hegels begreper om *Wesen*, *Erscheinung* og *Schein* (Hegel 2011). *Erscheinung* og *Schein* har ulike relasjoner til *Wesen*: *Schein* (skinn/illusjon) er en falsk, tilfeldig framvisning av vesenet, mens *Erscheinung* (framtredden), er en reell presentasjon av vesenet. Her oppheves problemstillinger om kausalitet og forandringsgrad gjennom en dikotomi mellom vesen og skinn, som har noe tredje: fremtredden, som nødvendig supplement. (Marx praktiserer denne modellen: Mennesket er et vesen, arbeideren en historisk fremtredelsesform (*Erscheinung*) og «det frie mennesket» er en illusjon.)

Slike tilfeller viser et spesielt strev som truer med å bli et rent retorisk, materialfritt språk: «Det gamle *Aandsfundament* for aristokratisk Rang og Magt opløste sig; et nyt holdt vistnok paa at skabes; men i Overgangstiden, inden dette nye *Aandsfundament* endnu var nogenledes konsolideret, maatte de rent materielle Vilkaar faa en forøget Vægt» (Sars 1912: 188, min uthevelse).²⁵⁰

²⁴⁸ Her ser vi for øvrig i én setning en overgang fra «ofte» til «er».

²⁴⁹ «De udflyttede tabte endog de *ydre spor* af sin oprindelige Nationalitet» (Sars 1911: 48, min uthevelse).

²⁵⁰ Han snakker også om «høiere eller dybere Opfatning» (Sars 1912: 60); her betyr høyere eller dybere det samme, de er begge først og fremst strev-markører. Eller i denne sentrale passasjen: «Styrelsens Overgang fra Stamme til Stat krævede og medførte Dannelsen af en ny Adel. Denne optog en stor Del af de til det gamle Aristokrati hørende Ætter, men ogsaa andre kom med, og de gamle Ætter maatte, for at optages, flytte over paa ny Grund. Derved blev Traditionen *ofte* helt afbrudt eller *idretingeste svækket og formørket*. Ætstorheden, den nedarvede Anseelse, Populariteten, som var vundet ved Ledelsen af den enkelte Bygds Anliggender, blev et stadig synkende Fond. Det gamle *Aandsfundament* for aristokratisk Rang og Magt opløste sig; et nyt holdt *vistnok* paa at skabes; men i Overgangstiden, inden dette nye *Aandsfundament* endnu var nogenledes konsolideret, maatte de rent materielle Vilkaar faa en forøget Vægt [...] Medens derfor Norge trods sin Fattigdom paa Jord kunde underholde et endog meget udpræget aristokratisk Samfund i Stammeforfatningens Tidsalder, og saalænge Folket endnu var halvveis organiseret som en Hær på Marschen, – medens denne Fattigdom ikke hindrede Udviklingen af et til den lokale Selvstyrelse knyttet Bonde-Aristokrati, som var sterkt nok

Slike språklige skjema sørger for at forskjeller i materialet utjevnes, og identitet etableres eller beholdes på tvers av forekomster. Dikotomiene skal være syntetiske i tillegg til analytiske: de holder noe sammen, gjennom strukturerende motsetninger. Språklige, skriftlige trekk er kategorier i materialet.

Det religiøse og det krigerske prinsipp

En tidlig dikotomi i teksten er en samfunnsforståelsedikotomi som også får status av å være *prinsipper* (Sars bruker selv ordet prinsipp, men definerer det ikke): Det krigerske og det religiøse prinsipp innebærer for Sars henholdsvis frihet og autoritet. Det religiøse prinsipp bidrar til en nødvendig følelse av et hjem og en ro som en kontrast til det fremmede og vikingetog. Hvert av disse prinsippene knytter mennesker sammen (Sars 1911: 39) og styrkeforholdet mellom dem bestemmer karakteren til et samfunn. Det krigerske prinsippet gir krigerfølget, det religiøse gir stammeforfatning. Fortellingen til Sars beveger seg fra autoritet til frihet, uten at det andre forsvinner.

Denne dikotomien er den som er mest fortalt eller artikulert gjennom et materiale i teksten. Termene både hindrer og betinger hverandre. Prinsippene kan i utgangspunktet eksistere samtidig, men de fortrenger hverandre.²⁵¹ Det religiøse er en ubetinget underkastelse under en høyere vilje, det krigerske en frivillig og bevisst sammenslutning om et mål. Regjerer det religiøse alene får en despotisme og underkastelse, en «trældomsaand» (Sars 1911: 39). Jo mer det ene dominerer, desto mer fortrenges det andre.

Det religiøse prinsipp knyttes til hellige steder og til hjemmet, og representerer en ro krigerfølget ikke har. Prinsippet er avgjørende for minne og tradisjon:

Krigerfølget fik en stadig stigende Betydning; men Stammeforfatningen opløstes derfor ikke. Templer og Thingsteder – Midtpunkterne for Stammernes offentlige Liv – blev ikke forladte eller forstyrrede; intet af de Baand, der knyttede Samfundets Medlemmer sammen og knyttede Nutiden til Fortiden, blev afrevet (Sars 1911: 74f.).

til at løse sin historiske Opgave paa en ærefuld Maade, blev den derimod en afgjort Hindring for Dannelsen af en til Staten og Statsstyrelsen knyttet Rigs- og Tjenstadel, som kunde udfylde det gamle Aristokratis Plads og overtage dets Rolle paa et nyt høiere Udviklingsstadium» (Sars 1912: 188f., mine understreknings).

²⁵¹ De kan sies å opptre i såkalt «invers samvariasjon»: «A contrary relationship between two variables such that they move in opposite directions» (<http://www.investopedia.com/terms/i/inverse-correlation.asp>, lest 27.3.2012).

Med dette synes prinsippene imidlertid også å få en *utfyllende*, og ikke som han har sagt før, en gjensidig fortrengende funksjon. Teksten viser på mange måter at prinsippene betinger hverandre for «nordgermanernes» del, i stedet for å fortrenge hverandre. Her synes det som om materialet sprenger skjemaet Sars legger til grunn. Samtidig har hvert av prinsippene noe ytre ved seg, som når det sies at det å ta med tempelstolper fra Norge og sette dem opp på Island kun er utvortes religion.²⁵² De blander seg inn i hverandre etter hvert som de møter ulikt stoff og prinsippene medfører strev utover i teksten. For eksempel synes de forent når han snakker om «ånd», samtidig som de kan sies å gli over i hverandre når guder kan uttrykke det krigerske prinsipp (Sars 1911: 79f.).

Prinsippene står overfor materialet som et strengt og krevende raster: Hva er det som gjør at krigersamfunnene ikke karakteriseres av underkastelse og autoritet? Hvorfor skrives frihet inn som det krigerske prinsipp, når treller var en realitet i dette samfunnet? Interessant nok er eneste signal i teksten om trelles eksistens en blek avskygning, nemlig begrepet «trælldomsaand» – som er reservert for det religiøse prinsipp, ikke det krigerske, som framskaffet trellene.²⁵³

Skillet mellom de to prinsippene er altså skjørt, siden de både kan fortrenge og utfylle hverandre – det ene kan uttrykke det andre, som når germanernes krigerske ånd hadde «Uttryk i deres Religion» (Sars 1911: 40). Det ene kan bli Vink (metonymi) for det andre.

Andre dikotomier

«Det gamle og det nye» kan ikke hos Sars ha samme status som «det indre–ytre», for begge termene her, både gamle og det nye, må være privilegerte termer. De presenteres av Sars som en *opprinnelig* motsetning:

Ifølge denne oprindelige Modsætning bevæger vor Historie sig fremad gennem en Række Kompromisser mellem det gamle og det nye, hvorved dette sidste stadig opnaar nye Fordele, medens hint trods sine Nederlag dog ikke opløses, men kun træder nogle Skridt tilbage (Sars 1911: 458).

²⁵² Se Sars 1911: 165 og 166, der religionen og krigen flyter helt sammen. Eller Sars 1911: 171 der forfatning og ættevesenet defineres som noe indre.

²⁵³ Treller nevnes helt summarisk Sars 1911: 161.

At den er opprinnelig synes bare å bety at den ikke trenger å fortelles. Det nye fortrengete ikke noe, men tok en plass som sto tom.

Dikotomien tilfeldig–nødvendig framhever noen hendelser som tilfeldige, mens andre etableres som mer nødvendige. Kalmarunionen må være

[...] tillige noget andet og mere. Den var forberedet ved den forudgaaende Udvikling hos hvert av de skandinaviske Folk, idet der ved denne var bleven fremkaldt Tendenser, der kom Tilfældet i møde, eller skabt Tilstande og Forhold, hvorved Tilfældet fik en Betydning, en Rækkevidde udover, hvad det vilde have kunnet faa under andre Forhold (Sars 1912: 66).

Her vever han tilfeldigheten inn som et moment i fortellingen på en slik måte at lite synes tilfeldig i det hele tatt.

Når Sars skal lage sammenhenger i materialet, bruker han altså dikotomier som skjematisk midler. Sars er organisk på et teoretisk nivå, mens han i praksis er mer skjematisk. Det organiske opptrer som teoretiske påstander hos Sars, og også som del av en dikotomi.²⁵⁴ *Skjematisk* er en bedre betegnelse på Sars enn organisk.

I de fleste dikotomiene er den positive termen avhengig av den negative, og omvendt. Det er vanskelig å finne noe indre uavhengig av noe ytre, ingen ånd uavhengig av kontrasten til noe materielt. Termene er avhengige av det den andre fører inn. Og slik virker det som om dikotomiens tvang er materialets.

Vi skal videre se på den sentrale dikotomien mellom det indre og det ytre.

²⁵⁴ Unionen «fremgik af det Anarki, der var en Følge af Overgangen fra den gamle Stammeforfatning til den moderne Nationalstat. Dens Navn var forening, dens Væsen splittelse. Derfor kunde den heller ikke udvikle sig til noget. Den kunde ikke styrkes ved sin egen Vækst, fordi den ikke havde noget ved sig av en virkelig levende Organismes Væsen og Vilkaar, fordi det ikke var de organiske, men de uorganiske Kræfter, ikke de samlende, men de anarkisk spredende Tendenser, der havde været virksomme ved dens Istandbringelse» (Sars 1912: 66, min uthevelse).

Hele verket hviler på en grunnleggende dikotomi mellom noe *indre* og noe *ytre*. Materialet er naturligvis ofte noe ytre hos Sars, men det kan gi «Vink» om noe indre, som er bestanddelene i sammenhengen.²⁵⁵ Det ytre er *uttrykk* for åndelige realiteter. Vi kan se dikotomien indre–ytre i lys av Wesen–Erscheinung (fremtreden), med Schein (skinn) som en falsk versjon, et falskt glimmer, mens fremtreden er det indres utside.²⁵⁶ Noen ganger er det ytre (makt, materiell) tegn på noe indre, andre ganger er det kun ytre, og da er det Schein. Så lenge en snakker om historieskrivning, altså skrivning ut fra et materiale, må en også ta hensyn til det ytre. Det ytre kan gi tilgang til det indre, selv der – eller særlig der – hvor vi umiddelbart ikke kan se noe som helst:

[...] en Bevægelse, der afbrydes saa let og saa fuldstændig, maa have været af meget overfladisk Art. Den har sin historiske Interesse, forsaavidt som den afgiver et Vidnesbyrd om, at Folket bevarede sin indre Sammenhæng nogenledes ubrudt (Sars 1912: 354).

Trusselen for Sars er at det ytre bare er noe ytre, at fortiden *ikke* henger sammen – at mangel og tap er reelt. Slik er det også med de andre dikotomiene; den positive termen er avhengig av den negative, for å vise seg.

Sars går ut fra det ytre, han er avhengig av det, men en ren, åpen kausalitet vil han motsette seg. De «indre Grunde» (f.eks. Sars 1911: 17) vil alltid veie tyngst. (Og derfor skrev jeg tidligere «årsaker» og «virkninger» i anførselstegn, mer i neste kapittel).

Sars' navn på kilder eller intersubjektiv kunnskap er «Vink». «Vink» skiller seg fra termer som «kilder» eller «spor» ved at det har betydningen et ytre vitnesbyrd om noe indre, noe vi gjennom historikeren kan få se en flik av. «Vink» kan forstås som «en *rest* av en fortidig situasjon, dvs. som *del* av den *helhet* vi søker å beskrive og forklare» (Dahl 1988: 34). «Vink» er en antydning som lover en helhet. Når han går inn på det

²⁵⁵ «Å studere historie 'vitskapleg' innebar å oppfatte personar og institusjonar som objektiverte uttrykk for ontologisk meir fundamentale åndeleg realitetar. Dette var 'djubdenivået' i historia, det som sikra at ei tilsynelatande kaotisk og uendeleg mangfaldig 'overflate' likevel utgjorde ein integrert totalitet» (Fulsås 1999: 235).

²⁵⁶ Han bruker ordet «Skin», f.eks. Sars 1912: 141.

som synes som sprik eller mangler i materialet, så yter det ytre at sprik og mangel kun er tilsynelatende. «Vink» er navn på at her er det konkrete kilder, samtidig som de er tegn som viser til noe større. Det ligner på det Dorthé Gert Simonsen har kalt historikerens «synsprotese» i hennes gjennomgang av Erslev.²⁵⁷ I bind 3 synes «Vidnesbyrd» å overta for «Vink», som tegn for kilder og belegg (f.eks. Sars 1912: 53, 55, 59). Vidnesbyrd er indikasjon på at noe skal ha en sterkere kunnskapsforankring enn det løsere *Vink*, her ligger en aktør til grunn. (Mot slutten av verket kommer de konkrete vitnene til orde, gjennom en sitatmosaikk, se senere.)

Etter at dikotomien indre–ytre er etablert, består historikerens arbeid i å sortere indre fra ytre. Et sterkt materiale strider mot fortellingen, og kan slik ses som noe ytre: «Imidlertid vedblev baade det danske og svenske Aristokrati aa gaa frem i ydre Forstand» (Sars 1912: 214). Dikotomien indre–ytre hjelper Sars til å la viktige handlingsforløp og virkninger bli *implikasjoner*. Materialet som foreligger, opptrer ofte som illustrasjoner, «Vink» om at noe *annet*, f.eks. det motsatte, finnes. Fortellingen fortelles ikke først og fremst gjennom materialet, men finnes forut for det, på et mer abstrakt plan; jo nøyere en går inn i spesifikke hendelser, jo større vil trusselen om å fjerne seg fra hovedsaken være. Detaljene truer overblikket og sammenhengen, men må samtidig være tilgjengelig så lenge Sars ikke går over til å bli historiefilosof.

Materialet kan sies å stå i direkte motsetning til skrivningen hans. Vi er ikke med på en reell utforskningsprosess: Det er mer et arbeid med å føye virkelighet inn som detaljer i et skjema (at dette er strev-utløsende og ikke noe enkelt arbeid, skal vi se i kapitlet om stil). *Tegn, vink, vitnesbyrd* er ikke signaler om et detektivarbeid Sars tar oss med på, men det motsatte: Et overbevisningsarbeid. Kildene blir vink, og mulige deler av noe som kalles «Historien».

²⁵⁷ «Den ‘middelbare Iagttagelses Teknik’ fungerer som en *substituering* af historikerens *mangel* på direkte iagttagelse med den fortidige observatørs iagttagelser» (Gert Simonsen 2001: 153f.). Her forsvinner det faktum at en tekst også er en *tekst* og historikeren søkes «indsat på den iagttagelsesplads, fortidens subjekter indtog» (Gert Simonsen 2001: 154). Hun viser vitnets funksjon både i levning og beretningsforståelsen av kilder: «På det retoriske plan animeres kildeteksten så at sige; den bliver i sig selv en iagttager, og de tekstuelle kilder kan herefter identificeres med en fortidigt menneske, der ser. Herfra kan Erslev fortsætte med en vurdering af dette *menneske* (dets vidneværd)» (Gert Simonsen 2001: 156).

Kapittel 6. Spesielle og allminnelige årsaker

Norgeshistorien skal fremstå som en selvstendig og indrestyrt sammenheng uavhengig av alt som er ytre. De fleste dikotomiene har det til felles at den ene termen er privilegert, men vanskelig tilgjengelig. Alt som er tilfeldighet og enkeltstående er ytre. En slik konstruksjon medfører et strev med å vise at mye materiale bare viser noe tilfeldig.

Dikotomien «forgrunn og bakgrunn» er et middel til å vise frem det som egentlig skjer. Det som skjer i forgrunnen er som regel tilsynelatende (jf. f.eks. Sars 1911: 328). «Original og kopi» er en annen type. *Original* er det primære for Sars, vektet helt annerledes enn hos Holberg, som vi så ikke hadde problemer med at kopier kunne ha det essensielle i seg. Fremgang som ikke passer inn i fortellingens verdier, karakteriseres som «tilsynelatende» (Sars 1912: 70), dvs. som «Schein».

Hvordan termene i dikotomiene treffer materialet, skifter gjennomgående; fra anskuelige og relativt konkrete betydninger, til størrelser som skal mane frem et indre vesen, en essens, versus et rent ytre skall.

De første gangene termen «ydre» brukes i verket, er det som «ydre Karakter» (Sars 1911: 3), deretter opptrer «ydre Gang» og «ydre Magt» (Sars 1911: 4) og «ydre Modsætninger» (Sars 1911: 5). Så kobles det på *tilfeldighet* og «ydre» blir til en kausalitetsvending: «ydre, tilfældige Omstændigheder» og «blotte Tilfælde eller ydre Begivenheder» (Sars 1911: 5). Da manes det fram noe «indre» som ikke er berørt av tilfeldigheter eller begivenheter. Dette «indre» skal Sars fortelle som en sammenheng der hendelser føyer seg etter hverandre og viser frem enheten i handlingen. Denne sammenheng er ekstremt sterk og tvingende, den er ikke bare et plot eller en intrigue. Med inspirasjon fra Montesquieu fortsetter Sars i Indledningen med å skille mellom «almindelige Aarsager» og «spesielle årsaker»:

Det er ikke at undres paa, at man har havt ondt ved at forestille sig disse voldsomme, pludselige Omslag som Led i en organisk, sammenhengende Udvikling, – at man har været tilbøielig til at opfatte dem næstendels som noget Mirakuløst, eller at man længe er bleven staaende ved ydre, tilfældige Omstændigheder, der har brudt af eller begyndt uden Indledning og uden Forberedelse, som de bedste Forklaringsgrunde. Men Granskningen kan ikke, naar det gjælder at forklare de store og *varige* Omslag i et Folks

Skjæbne, slaa sig til Ro ved blotte Tilfælde eller ydre Begivenheder, hvor vældige end disse kan være været i sin øieblikkelige Virkning. Her har Montesquieu's bekjendte Ord anvendelse: «Der er almindelige Aarsager, dels aandelige, dels fysiske, som virker i ethvert Rige; hæver det, opretholder det eller bringer det til Fald; alle Hændelser er disse Aarsager underkastet, og hvis Tilfældet i et enkelt Slag, det vil sige en speciel Aarsag, har ødelagt Staten, saa var der en almindelig Aarsag, som bevirkede, at denne Stat maatte ødelegges af et eneste Slag; med et Ord: hovedretningen fører med sig alle de enkelte Hændelser» (Sars 1911: 5f, sitatet fra Montesquieu i Sars' egen oversettelse).

Som vi ser omgjør Sars Montesquieus sontring til en dikotomi mellom indre–ytre. Straks etter skriver han om «indre Grunde» og «dybere Aarsager» (Sars 1911: 6). De allminnelige årsaker settes av Sars som indre og grunnleggende/nødvendige, mens de ytre settes som spesielle og mer tilfeldige.²⁵⁸ De ytre årsaker heller mot det tilfeldige og får også kortere virkning. De (mest) indre årsaker er de «aandige», som også har lengst virkning. De indre årsakene har alltid mest virkning.

Forandringene hos Sars kan og må angå det vesentlige – vi har knapt en kjerne som ikke er utsatt for forandring. Det er et nesten usynlig skritt når Sars lar Montesquieus «causes générales» gli sammen med «indre Grunde». Han skjuler slik at Montesquieus posisjon er basert på en ontologi om en uforanderlig kjerne i mennesket og historien.²⁵⁹ «Indre Grunde» viser hos Sars til en enhet som er forsøkt vedlikeholdt i tidsflyten – og den kan ikke funderes på Montesquieus måte, den kan bare *fortelles*:

Men her, som ved enhver stor historisk Bevægelse, var det, ved Siden af de almindelige Grunde, af hvilke dens Omfang og Virkning var betinget, mere specielle og tilfældige Aarsager, der fremkaldte den paa den og den bestemte Tid, paa den og den bestemte Maade, og som i Bevægelsens første Tid alene syntes virksomme, medens de dybere liggende Grunde først siden traadte frem og aabenbarede dens sande indre Væsen (Sars 1911: 309).

Om Sars faktisk kunne bruke Montesquieu, hadde han berørt det jeg med Ankersmit har kalt den singulære påstandens ontologi. Da hadde han kunnet si at dansketiden var avvik fra det rette norske og ville kunne laget satire over dansketiden – og ikke tatt skrekken av det. Men da kunne han altså vanskelig laget historie som en sammenheng, en historie med «indre Nødvendighed» (Sars 1911: 223).

²⁵⁸ Innen alminnelige årsaker er det en todeling: de er «dels aandige, dels fysiske», slik at vi ser indre/ytre-dikotomien også her. Note Sars 1911: 5f.

²⁵⁹ For Montesquieus del kan en med Ankersmit si at om en har årsaker som angår substansen, kan en ikke med samme rett bruke Opplysningens årsaksspråk lenger (jf. «The Dialectics of Narrativist Historism», i Ankersmit 2001).

I et indrestyrt språk får f.eks. naturforhold og Svartedauen en underordnet rolle, siden disse er altfor ytre, de mangler ånd. Når det sies at en under den påståtte dvaleperioden ikke var helt uten livstegn, for «der lader sig paavise en Fremgang baade i materiell og i aandig Henseende» (Sars 1911: 6) vises den materielle delen av dikotomien igjen som mindre vesentlig.²⁶⁰

Det er vanskelig å skrive fram hva det indre er. Noen steder opptrer det indre som «Tænkesett»: «Det aristokratiske Tænkesæt vedblev at holde sig, om end de ydre Forfatningsformer skiftede. Herserne gik over til at blive kongelige Embedsmænd; men denne Forandring var mere radikal i sin Form end i Virkeligheden» (Sars 1911: 185).²⁶¹ Her ser vi en dikotomi strukturere hver setning i sitatet.

²⁶⁰ Et av mange forsøk på å beskrive ånd: «Ætstorheden var en mere væsentlig Faktor i dets Magtstilling [storbondearistokratiets] end Rigdommen; det aandige, – historisk-politiske, – Grundlag havde meget mere at betyde end det rent materielle.» (Sars 1912: 188).

²⁶¹ Den eneste ytre formbegivenhet Sars skildrer er Fredriks mottagelse i Danmark etter bryllupet sitt (Sars 1912: 494). Formen er her noe sekundært, avledet – mens slike forhold, forstått som rituale, seremoni, for Holberg viser til makt. Skuespill er hos Sars kun noe ytre, blendverk, illusjon (Schein, jf. f.eks. Sars 1911: 320).

Sars kan sies å skrive fram en synkron presentasjon, slik Holberg hadde et handlingsrom. Sars' synkroni er en tilstand av klare motsetninger, der det kan identifiseres interesser og ideer – og der disse kan holdes klart fra hverandre.

«Interesse» er den negative termen i dikotomi sammen med *ideer*: «Alle tankeformer og prinsipp var til stades alt i utgangspunktet, det var bare grensene mellom dei som forskuva seg gjennom kulturutviklinga. Det fanst såleis verken noko opphav eller noko sluttmaal» (Fulsås 1999: 237). Dette peker også Jenssen på: «Interesse er ved siden av samfunnsorden, det sentrale begrepet hos Sars sett under en synkron synsvinkel» (Jenssen 2002: 59).²⁶²

Sars viser f.eks. hva dronning Margrethe *måtte* stå for og hvordan dette kolliderte med andre interesser. Men det er ikke en dynamikk i et handlingsrom her (utslag av hennes plass i hierarkiet i en særskilt *Conjunctur*), heller en mye enklere dikotomisk orden: Kalmarunionen ble ikke varig, fordi kun den ytre del av dikotomien var involvert. Vi ser det forklart her:

Det er ikke Interesserne, men Ideerne, der knytter de sterkeste Baand mellem Menneskene. Der maa være andre Maal oppe end de, som den blotte Egennytte stiller, for at Menneskets høieste og edleste Kræfter skal kaldes frem, saa der fremstaar Helte og Høvdinger og danner sig virkelige Partier, inden hvilke der raader den gjensidige Tillid, som er den første Betingelse for, at noget stort skal kunne udrettes. I en Tid som [denne, forut for Kalmarunionen], da den groveste, vulgæreste Egennytte var raadende paa alle Omraader, maatte alt dette savnes (Sars 1912: 40).

²⁶² Hans analyse av *Standpunkter* er i slekt med «Interesser». Fokuset på interesser «var eit ahistorisk element i den historiske tenkinga hans» (Fulsås 1999: 217). Historien «var ei eviggjort nåtid, eller at nåtida var 'målet'» (Fulsås 1999: 238). Sars skriver at «intet af de Idealer, som har spillet en Rolle i Menneskehedens Udvikling, er bleven eller nogensinde vil bli helt udbrugt, helt forældet [...] det historiske Studiums væsentlige Betydning just ligger i at holde os disse i Herredømmet vaxlende, men alle eviggyldige Idealer for Øje» (forelesnings-notat, fra Fulsås 1999: 236f.). Dette karakteriserer Fulsås som «ein romleg heilskap av evige, dvs. alle *like samtidige*, ideal.» Det finnes ikke en begynnelse eller slutt utenfor disse formene og prinsippene. «Man har erkjent at der er Sammenhæng overalt, men tillige, at denne Sammenhæng hverken har Begyndelse eller Ende» (siteret fra Fulsås 1999: 237).

Samtidig er representanter for det ideale og den rene uegennyttens vanskelig å finne i materialet. Historien må dermed også kunne drives frem av det interessebefengte og materielle:

De smaa Motiver, der havde virket til at fremkalde den [Unionen]: Stormændenes indbyrdes Jalousi, personlige Ærgjerrighed, Stræv for at rive til sig Len og høie Embeder, – Almuens Misnøye med de offentlige Byrder og Ønske om at føre tilbage de gode gamle Tider, da der hverken gaves Skat eller Told, – samledes, indordnedes under et Løsen, der kunde være fælles for alle uden Hensyn til Stand eller Stilling: Sverige Frihed og Ære [...] *Nationalaanden vaktet* (Sars 1912: 73).

Slik bidrar også det ytre – tilfeldigheter og materielle interesser – til hans fortelling.

Sars' dikotomier får ikke med seg hva formen, det ytre som konvensjoner, ritualer, maskerade, kan ha av betydning, alt dette Holberg har et skarpt blikk for i sin synkroni. Dikotomiene blinder Sars for mye Holberg var observant på, som nettopp hadde å gjøre med interesser ut fra plassering i rommet – for Holberg er det rent «ytre», formmessige, funksjonelle interessant. Holberg beskrev og beundret dronning Margrethe for en stor evne som lenge strakk til overfor omstendighetene. For Sars må omstendigheter bli noe mindreverdige: «Omstændighederne føiede sig heldigt for hende [Margrethe], og hun forstod at nytte dem med Snildhed og Kraft» (Sars 1912: 58). Margrethe «maatte vide [...] hun burde have kundet indse» (Sars 1912: 61). Dette som hun burde vite ligger ikke i hennes handlingsrom der og da, men i framtiden. Denne framtiden har historikeren narrativt etablert i ettertid. I Sars' historie er materialet gjennomtrengt av rollen det har i den store historien, sammenhengsstrebet overskygger hendelsene. Organiske metaforer (eller bare «organisk» som gjentatt erklært term) er en ressurs, men dikotomier er en enda mer markant ressurs.

Kapittel 8. Lover og figurer

Lov og *lovmessig* brukes synonymt med *ånd* og *orden*. *Lovmessig* betyr hos Sars det motsatte av «en Samling Enkeltheder» (jf. Fulsås 1999: 131). Historien som en slik samling av enkeltheter er trusselen for Sars.

Det som er kalt Sars «differensieringslov» (Fulsås 1999: 35) er at all utvikling medfører endring fra det ensartede til det mangfoldige. Dette er mer engangsprinsipper enn lovmessigheter som kan påvises å gjelde i flere tilfeller. Prinsippene synes da også å være ulikt formulert hver gang de opptrer, kun med dikotomier som fellestrekk.²⁶³

Sars' nøkkelformulering om at Norge ble det minst aristokratiske av de nordiske landene fordi det tidligere hadde vært det mest aristokratiske, ønsker han å gi et lovmessig preg, forankret i Herbert Spencer (for biologisk utvikling) og hos Max Müller (språkutvikling). Fulsås viser også at lignende tankefigurer opptrer lenge før Sars hadde lest disse forfatterne, alt i hans første publikasjon, «Bergen og bergenserne» fra 1855: «Netop det altsaa, der utgjorde de gunstigste Forudsætninger for hans Optræden, bliver ham maaske paa hans senere Bane lutter Hindring» (Sars 1912: 554). Fulsås mener referansen til Spencer ga denne figuren et mer vitenskapelig preg (Fulsås 1999: 137). Men hvor kommer figuren fra hos Sars? Den minner sterkt om Holberg; symmetrien er del av Holbergs stil. Det som hos Holberg var en stilfigur skal være en lov hos Sars.²⁶⁴

Sars kunne konstruere heile mellomalderhistoria som ein strid mellom to «organiske sammanhengar», og derfor heile tida kunne vende tilbake til den same grunnforklaringa: Noreg blei det minst aristokratiske samfunnet *fordi* det tidlegare

²⁶³ «Omgrepet hans om 'lov' var primært integrativt, organisk, ikkje kausalt, reduksjonistisk» (Fulsås 1999: 130). «[...] ein organisistisk forklaringsstrategi, typisk for idealistiske historikarar generelt og for nasjonalistiske historikarar særleg» (Fulsås 1999: 130). Om Comtes historiske lover: «Det som skjer, må oppfattast som om det skjer *for å* realisere denne ordenen. Den overgripande ordenen blir i siste ende 'forklaringa'» (Fulsås 1999: 130).

²⁶⁴ Noen flere eksempler: «Her begynder det altsaa at komme frem, hvorledes netop det, der engang havde været det danske Samfunds Styrke, nu var gaaet over til at blive i mange Henseender dets Svaghed» (Sars 1912: 340). «Jo mere afgjort den Overmagt er, som det ene har over det andre, desto lettere vil deres Sammensmeltning til en virkelig Enhed kunne foregaa, medens alt, som nedsætter denne Overmagt eller tilveiebringer mere Ligevegt mellem de to, maa virke til at hindre Sammensmeltningen, endog om det medfører for en Tid en nærmere Forening eller inderligere gjensidig Tilslutning» (Sars 1912: 403).

hadde vore det mest aristokratiske. Norge fekk ikkje eit riksaristokrati *fordi* det alt hadde eit sterkt fylkesaristokrati (Fulsås 1999: 145, mine uthevelser).

Disse to «fordi» viser til fortellingsarbeidet som Sars har foran seg, som settes inn i det som ellers framstår som paradokser.

Mangel på adel var hovedgrunn til Norges nedgang i unionsperioden. Adelen kunne vært organ for nasjonalfølelse og hatt handlekraft. Foregående periode var svært aristokratisk, derfor ble neste lite aristokratisk – her er det den dikotomiske symmetrien fra det mest aristokratiske til det mest demokratiske (Sars 1912: 181) som tvinger, ikke en lov.²⁶⁵

Han avslutter tredje bind med følgende:

Hvad der engang havde været den danske Samfundsordens Fortrin, gik over til at blive dens værste Brøst, og hvad der havde været gennem lange Tider den store Svaghedsaarsag for det norske Folk, blev i visse Maader dets Styrke; ifølge den almene Udviklings forandrede Krav; *Betingelse* og *Hindring* vekslede atter, som de havde vekslet ved Overgangen fra Sagaperioden til Unionsperioden (Sars 1912: 310, mine uthevelser).

Her ser vi en symmetritvang på tidsflytsnivå, den er ikke en stilistisk imitatio-ressurs (på handlings- eller karakternivå), som hos Holberg. Disse symmetrilovene kjeder sammen hendelser i en streng fortelling: «i samme Grad som Nederlaget var mere dybt og mere ubestridt, i samme Grad maatte ogsaa dets Følger blive mere vidtrækkende og varige» (Sars 1912: 243). Videre skriver han:

Saaledes havde da Udviklingen atter ført til et Skifte af Hindring og Betingelse, saa at den samme Divergens, der fra de ældste historiske Tider gjorde sig gjældende mellem norsk og dansk Samfundsbygning, traadte frem i et helt nyt Lys og med helt modsatte Følger for de to Folks indbyrdes stilling. Hvad der havde været Danmarks store Fortrin fremfor Norge i Unions- og Reformationstiden: at det havde en talrig, veludviklet Adelsaand, var slaaet om til at blive en Svaghed, og hvad der havde været Norges Skam og Skade i den samme Periode: at det var en Bondeland, det var nys blevet Landets Hæder og Styrke (Sars 1912: 444).

Det skjer en økende klarlegging av det vesentlige på et påstandsnivå:

Naar det erkjendes, at det ene Tidsafsnits rige historiske Liv har med indre nødvendighed draget efter sig det følgende glansløse Magerhed, eller omvendt: at dette

²⁶⁵ Han skriver et annet sted: «[...] saa at det historiske Livs Styrke og Originalitet i én Periode mangengang netop bliver Grunden til dets Svaghed og Farveløshed i den næste» (Sars 1911: 223f., se også Sars 1911: 238) – her er den fortalte sammenhengen basert på en dikotomi.

sidste Arbeiden i det stille har været en nødvendig Forudsætning for en følgende Tids frie Udfoldelse af Nationens Kræfter, da vil [vi få] en mere sikker vurdering (Sars 1911: 18).

Ved å la enhver krise ha sin motsetning i seg, blir materialet gjennomtrukket av en språklig figur, og noe kan opprettholdes slik at en krise ikke bare er en krise.

Når han skriver at «Lybek opbød al sin Kraft under Kampen; Nederlaget blev derfor saameget mere knusende i sin Virkning» (Sars 1912: 315), er symmetrien plastisk og sannsynliggjort. Men når symmetrien etableres på fenomener med større abstraksjonsgrad – som det norske – er det strevsomt, som når han rett etter sier:

Vi har tidligere omtalt Forhold, der indtraadte i Sammenhæng med Statsforandringen i 1536, og hvorved denne, saalangt fra at blive et Vendepunkt til det bedre i Hensyn paa Landets materielle Vilkaar, snarere maatte faa en Indflydelse i den stik modsatte Retning (Sars 1912: 318).

Ordene «maatte» og «stik modsatte» representerer strevet. Vi skal se litt på strevmarkører i stilen hans.

Til tross for – eller på grunn av – dikotomiene, er stilen ofte vag, famlende, strevende:

En ny Kultur, der *ikke havde nogen direkte* Sammenhæng med den gamle, *kunde herved siges* at have vundet Indgang; et nyt Samfund, – nyt og fremmed, *om ikke* ved sin Sammensætning *saa ialfald ved sin ydre Form*, – stilledes op ved Siden af *eller* over det gamle. Imidlertid vedblev det gamle at bestaa, uden at berøres paa *nogen iøinefaldende eller indgribende Maade* ved det nye, som kom til, uden at tabe *synderlig* af sit Omraade og uden at forandres *synderlig* i Hensyn paa sin Karakter [...] i Virkeligheden var og vedblev Forholdet at være saa, at det nye i Hensyn paa sit Omraade bare raadede over den yderste, udadvendte Rand af Samfundet, medens hele Vidden indover vedblev at høre under det gamle (Sars 1912: 283, mine uthevelser).

Uthevelsene over er forbehold som selv må sies å være del av et usikkert nivå, noe ytre, de skal danne en tilgang til noe indre. Verket har ofte slike famlende ordvalg som viser en tilnærming til (enheten i) stoffet, som en prosess leseren er med på.

«Maatte» er et av de ord Sars oftest bruker for å forbinde hendelser i historien – ordets dobbeltbetydning av nødvendighet og usikkerhet fanger strevet i prosjektet hans.²⁶⁶ Når han skriver «maatte vel» anes en usikkerhet på vegne av det som skulle etableres som avklart. Måtte ikke Norge ha en fremtid? Det er et retorisk spørsmål – samtidig som det illustrerer en åpenhet historikerens skrivning må bidra til å lukke. Også her finnes det spesifikke betydninger av ordet, men de fleste er slik som disse: «Sammenhængen i deres indre Udvikling maatte i det store og det hele blive bevaret» (Sars 1911: 75, om de nordgermanske folks påvirkning av vikingtogene de foretok seg), eller som «visstnok Maatte» (Sars 1911: 77, om vikingelivets brutaliserende virkning, men her er tvangen i «maatte» veldig svakt, innledning til et forbehold):

«Maatte» kan representere en rent narrativ nødvendighet som kan tre til når forholdet mellom indre og ytre ikke er autentisk, f.eks.:

De gamle Grænser holdt paa at viskes ud ved den indre Opløsning hos Folkene; Rigsenheden gik over til at blive et blot Navn, hvortil ingen levende Følelse var knyttet.

²⁶⁶ X «maatte virke» slik og slik (første forekomst av et retorisk «maatte» Sars 1911: 41, ofte er det en retorisk tvang i det, eller en mildere grad av sannsynliggjøring, som Sars 1911: 80).

Heraf maatte Fyrstepolitikken faa det præg, som den fik i denne Tidsalder: et grovt-materialistisk, en ensidig Retning mod de blotte ydre Magtudvidelse (Sars 1912: 47).

Her er det en tautologi: måtte få det den fikk. Vi ser også at abstraksjonene forutsettes som kausale i fortiden: «det maatte virke til at løse paa de indre Baand dette, at de ydre blev saa helt revne over» (Sars 1912: 617).

Tegn på at teksten strever, er små signalord som viser at materialet ikke umiddelbart feller seg inn i språket, som ved åpningen av innledningen til siste bind:

Om der end er Grund til at *tro*, at de gjængse Forestillinger i Hensyn paa Norges materielle Tab ved Mandedøden og Grundfæstelsen af det hanseatiske Herredømme i det 14de Aarhundre er betydelig overdrevne, saa staar det *dog vel* paa den anden Side fast, at dette Aarhundre idethele var en Nedgangens og Forfaldets Tid ogsaa i materiell Henseende. Det følgende Aarhundre *maa* i denne som i andre Henseender *nærmest* opfattes som en Stilstandens Tid. De store Huller, der var blevne slaaede i Landets Folkemængde [...] blev *vel* efterhaanden nogenledes udfyldte [...] (mine uthevelser).

Flere termer synes nødvendig vage med hensyn til plassering; i fortiden eller i historikerens tid, som når han sier at Norges tilstand på slutten av det 13. århundre, «udviser [...] Billedet af en nogenledes ubrudt Fred og god Orden i det *indre*» (Sars 1912: 74). Er dette et bilde da eller nå, for hvem er det et bilde? Dette kan ikke fastsettes klart. «Fordunkling af Rigsenheden» (Sars 1912: 73) er i slekt med «Billedet». Det er uklart hvem som opplever denne fordunklingen: samtiden eller den forskende historikeren.

«Man» er også et vaghetsmiddel: «Man førtes bort fra enhver Deltagelse i det offentlige Liv og længtede bare efter Fred og Hvile» (Sars 1912: 394). Hvem «man» er, forblir uspesifisert.

Historikeren åpner øyeblikk og lukker dem også. Han erklærer på et punkt at nå er det «for sent» (som Sars 1912: 329); da har han sett muligheter som ikke ble sett i samtiden: «Nu kom de *i visse Maader* for sent. Det kritiske Moment, Gjennembruddets, Valgets Tid var forbi [...] I Mellemtiden var *man fordetmeste* henvist til at fortsætte paa de engang indslagne Baner» (Sars 1912: 329, mine uthevelser). Her er vaghet og et «man» nødvendig.²⁶⁷

²⁶⁷ F.eks. «trods de mange fagre og vist ogsaa paa en Maade oprigtig mente Ord om lige Brødre, lige Lod» (Sars 1912: 370).

«Maatte» viser til ettertiden, slik det gikk – ordet er slik mer etterpåkonstruerende enn kausalt. Tilbakeblikket styrer utviklingen, og gjør at historien lukkes. (Denne tenkemåten er et eksempel på det Fulsås kaller «organisistisk»).

Arbeidet med å etablere tidsflyt får uttrykk i stilen. Tilstanden i Norden forut for Kalmarunionen skildres slik: De skandinaviske folks

[...] Historie i dette Tidsrum er et Virvar, hvori det er vanskelig at opdage noget, som endog ligner en ledende Traad; – et floket og alligevel til det yderste ensformigt Intrigespil; – Smaafeider paa kryds og paa tvers, fordemeste uden Resultat og uden noget Oprin, som det er muligt at afvinde nogen Interesse; – Traktater, der brydes i samme Øieblik, som de er bleven afsluttede, eller som er affattede saaledes, at den ene Bestemmelse slaar den anden i hjel; – Freds- og Forligsmøder, hvor man kommer sammen og skilles ad uden at være blevet enig om andet end et nyt Møde; en hel Hob Enkeltheder, men som næsten aldrig former sig til et samlet Billede; en Række handlende Personer, af hvilke endog de, der optræder hyppigst, og om hvem Kilderne giver udførligst Underretning, fordetmeste staar for os som blotte Navne, fornummede Skikkelse, om hvis aandige Fysiognomi det ikke er muligt at danne sig nogen bestemt Forestilling (Sars 1912: 40).

Syntaksen kan her sies å gjengi opplevelsen av at det han skal skrive seg gjennom er et virvar. Oppløsningen skildres med semikolon og tankestreker (se f.eks. tilsvarende grep Sars 1912: 48). Dette er Sars' skrekkbilde av historie uten sammenheng. Men det er en tråd her, for i Sars' skrift blir dette et moment i fortellingen, tilstandene leder inn i Kalmarunionen: «Saadanne var de Tilstande, af hvilke *Unionens* Væsen og Vilkaar skal forklares, forsaavidt som den var noget mere end et Tilfælde» (Sars 1912: 48). Kaoset blir dermed organisert som et element i fortellingen. Kaoset gjør at unionen ikke selv kan bli «Begyndelsen til en ny høyere Organisation» (Sars 1912: 48), men den blir et moment i en fortelling hos Sars.

Det er ikke egenskaper han moraliserer ut fra, men selve historiens gang. Ord som «synes», «tilsynelatende», vendinger som «som om» og «næsten» viser arbeidet hans med en sammenheng på nivået til tidsflytbeskrivelser. Historieverket strever med å falle sammen med alt det som har hendt. De nevnte ordene er uttrykk for strevet til historikeren, samtidig som de betegner noe ontologisk: det vesentlige er skjult i historien/verden, men historikeren kan gi oss glimt av den. Vi får en flik av en erfaring historikeren har, at det faktisk er slik at det han skriver om «næsten» forsvinner. Tidsord som «endnu ikke» er signaler om regimentering av materialet,²⁶⁸ de er sett i fugleperspektiv – av historikeren.

Ferden fra formodninger / forekomster til innsikt / vesen strukturerer verket som en utvikling fra ubevissthet til selvbevissthet. Når vi i begynnelsen av verket er på nivået til fragmentering og det tilsynelatende, er vi på nivået til Schein. Schein er det når sagatidens former ikke syntes «at have dannet sig lidt efter lidt og dernæst at være blevne mere og mere skjøre og livløs, men at have været noget fra først av færdig» (Sars 1911: 17). Eksemplet her er et oppgjør med Keysers og Munchs tilnærming, men Schein er generelt alle oppfatninger av at ting i historien bare er slik materialet umiddelbart synes å foreligge. Fortellingen som ligger foran leseren skal avdekke vesenet.²⁶⁹

Sars er god på å se hva folk og hendelser i sin periode ikke ser selv, men han ser også ofte det de burde ha sett: «Dette Apparat [en dansk flåte] viste sig nu at være helt overflødig, – hvad man burde have kunnet forudse. Erkebiskop Olav havde allerede den 1ste April samme Aar forladt Norge for bestandig» (Sars 1912: 261). Innsikt i vesenet er også mulig for historiens aktører. Det er bare ut fra ettertiden man kan vite sikkert at erkebiskopen aldri ville vende tilbake. Sars moraliserer overfor aktører som om plotet han setter på historien, er et utviklingsforløp aktørene selv burde vite at de deltar i:

²⁶⁸ Første forekomst er på Sars 1911: 33.

²⁶⁹ Første tegn, første spire er Sars 1911: 34: «Vink» om at folket slår inn på en riktig retning.

Man behøvede ikke at være nogen meget skarp eller opmerksom Iagttager for at indse, at den [norske Særfølelse] holdt paa at skifte Karakter, – at den holdt paa at gaa over fra at være, – hvad den var i de første Menneskealdre efter Enevældens Indførelse, – en Støtte for den bestaaende Tingenes Orden, en paalidelig Tjener, som Autoriteten kunde kalde paa, naar den trængte en Ekstra Haandsrækning [...] – til at blive en Oprører eller en bryksom, paatrængende Forbundsfølge, der vilde gaa sine egen Veie og stillede sig sine egne Maal og Opgaver, – at den begyndte at blive, hvad den før ikke havde været, utilfreds, urolig, speidende ud i Fremtiden, higende efter Forandring, – at den begyndte at slide i Baandene, der holdt de to Tvillingriger Sammen, om end vistnok formest uforvarende eller uden nogen Tanke om at rive dem over (Sars 1912: 514f.).

Like etter sier han at gjennombruddet «fandt øiensynlig» sted under Struensee. Og det var umulig å unngå å se det særnorske for den som hadde øyne i hodet.²⁷⁰ En produktiv uklarhet opptrer når leseren ikke kan vite om det er Sars' eller tidens synspunkt når det står: «Det gjaldt altsaa at komme udover dem [oppfatningene om Norge som del av Danmark], men lidt efter lidt, ved en indre Vækst, ikke ved noget voldsomt Brud» (Sars 1912: 595). Han gjør sin egen historieoppfatning til en oppgave noen burde tatt på seg i fortiden.

Sars' «Standpunkt» handler om å se «Tingenes Orden» på en gitt tid, det brukes om nivåer av innsikt i fortiden; en kultur kan ha et refleksivt forhold til seg selv, som i prinsippet svarer til historikerens etterpåforståelse (Sars 1911: 130)²⁷¹ – men oftest er det historikeren som ser. «At denne Ligestilling nemlig ikke var og ikke kunde være stort andet end et Skin, maatte nemlig være klart for enhver, som vilde tænke over Tingen» (Sars 1912: 141).

Vendingen «kunde synes» har en dobbelt funksjon: Den spiller på hva man den gang kunne vite, men også i en litt merkelig preteritumsform; om fortellerens vitensnivå. «Det kunde synes, som at Regjeringen maatte have vanskeligere for at føre Tilsyn med de norske Embedsmænd end med de danske ...» (Sars 1912: 360). Dette vitensforholdet/erkjennelsesforholdet beholdes noen ganger ubestemt.

Basert på tidsflyt spiller gjentagelse liten rolle hos Sars, og gjenfødelse har han et nærmest ironisk forhold til.²⁷² Men en ressurs er at et annet land kan *artikulere* noe

²⁷⁰ Sars 1912: 515: «nu maatte enhver nogenledes skarpsynet og uhildet Iagttager indse». Det kunne ikke være annerledes enn at opplyste nordmenn så dette (se Sars 1912: 516).

²⁷¹ «[D]et Standpunkt, hvorpaa tænkende og oplyste mennesker inden det dansk-norske Samfund nu stillede sig, var et helt andet end det, hvorpaa man uden Undtagelse stod endnu en Menneskealder forud» (Sars 1912: 458). Også medlemmene av de fremste bondeslektene «har kunnet følge med og reflektere over Landets politiske Forhold, anstille Sammenligninger mellem før og nu og derved komme til at opfatte det som en utilbørlig Ting, at landets Styrelse var bleven lagt i danske Mænds Hænder» (Sars 1912: 330).

²⁷² Sars 1911: 69. Sars 1911: 329 er mer alvorlig, her vender noe tilbake, men i en ny form.

vesensmessig som bare var implisitt i det andre. Slik sett kan utviklingen i et annet land bidra til bedre forståelse av sammenhengen i det første; den islandske utviklingen synes å få fram noe som ikke er lett påviselig i Norge: «Den islandske Koloni fik netop derved sin Betydning, at den fra først av var saa udpræget National, og at den fastholdt dette nationale Grundlag med en slig Troskab og Styrke, medens det i selve Moderlandet blev brudt» (Sars 1911: 174). De som utvandret til Island skiltes kun i «en udvortes Forstand» fra Norge (Sars 1911: 175). De fortsatte å ferdes i Norge «i sin Tanke og sine Erindringer» (Sars 1911: 175) og fortsatte «at staa i uafbrudt indbyrdes Samkvem» (Sars 1911: 176) – både uavbrutt og innbyrdes.

Sars kan ikke stanse ut noe fra historien som eksempel, noe som kan etterlignes – det som fremstår er ontologisk sett kun *Vink*. På samme måte kan individer artikulere noe større. Eirik Blodøks er den første som nærmer seg et individ (Sars 1911: 190), men utdypende er framstillingen først med Olav Tryggvason. Kongen må stå i relasjon til folket, noe Olav Tryggvason var den første til: Folket må kjenne seg igjen i ham.

Den allvitende historikeren utøver vold mot det konkrete, siden så mye bare materiale er noe som bare *synes*. Men samtidig er det en intens beskjeftigelse med historiens gang som stadig vekk viser fram spriker i skjemaet.

Sars skriver som om folket prinsipielt befinner seg i et rom der erfaring og forventning kan kobles, eller: Nordmennene burde ha andre forventninger ut fra erfaringene – problemet er at de ikke har slike. Teksten viser en gjennomgående kamp mellom mulighet og nødvendighet, mellom moralisering og kontekstualisering, eller «Betingelse» og «Hindring»: «Forfaldet havde grebet altformeget om sig til, at en Gjenreisning nu var mulig; den nedadgaaende Bevægelse var altfor dybt begrundet i Landets historiske Forhold til, at den kunde stanses ved en enkelt Kraftanstrængelse» (Sars 1912: 173).

Det norske folket eller spørsmålet om det finnes en aktør i historien er en problematisk kjerne i verket. Folket er den viktigste mangelen for den gjennomgående fortellingen. Det må ha vært en opposisjon, men det merker man ikke noe spor av, skriver han på et tidspunkt.²⁷³ Men selve mangelen på opprør kan i Sars' fortelling opptre som belegg:

Men deraf merkes ikke Spor. Og dette, at der ikke engang under Omstændigheder som disse fremkom noget, som ligner en Appel til Nationalfølelsen, maa vi anse for noget karakteristisk. [...] Nationalfølelsen hos et Folk pleier, naar den først engang er bleven vakt og har fundet Udtryk og Støtte i en særskilt Historie, særskilte Institutioner og Traditioner, at være overmaade seiglivet og at kunne trodse det haardeste Tryk og de værste Lemlæstelser (Sars 1912: 254).

Det norske folk «havde forpuppet sig og var stanset i sin Vækst ifølge langsomt virkende indre Grunde, uden dog paa nogen Maade at blive destrueret eller rammet i sit Væsens egentlige Kjærne. Dets Nationalfølelse var ikke død; – havde den været det, skulde den ikke have kunnet reise sig paany [...] den var dysset i en Søvn saa dyb, at den lignede Døden» (Sars 1912: 254). Men like fullt er folket tydelig etablert:

²⁷³ «Aldri har Norge været saa ilde styret som under denne første Konge af den Æt, der i en saa merkelig Grad skulde blive Gjenstand for det norske Folks arveundersaatlige Troskab og Hengivenhed» (Sars 1912: 146). På denne første oldenburger bruker Sars opp alle de negative superlativer. «Denne Konges 31 Regjeringsaar tilhører de sørgeligste i vor Historie, ikke blot ved den lange Række af skadelige Forholdsregler [...] men ogsaa ved den fuldkomne indre Ro, der vedblev at raade i Landet trods alt dette Ustel. Men at der i Stilhed var opsamlet en Sum af Uvilje, viste sig dog, da Kongen var død» (Sars 1912: 146).

«Eftersom Folket hverken var vakt eller væbnet til at tage sin Skjæbne i egen Haand» (Sars 1912: 257).

Sars er veldig nær ved å skildre det nasjonale og folket som helt borte: «under Grevefeiden udviste Folket næsten Dødens Ufølsomhed» (Sars 1912: 260). Men etter at et folk skal være vist fram, etableres sannsynlighet: Det så ut «som om endog Nordmændene skulde ophøre at være et Folk» (Sars 1912: 262, se også andre forutsetninger om folk Sars 1912: 272).

En rekke hypotetiske størrelser bidrar til hans bilde:

Om de [norske riksrådsmedlemmer] fra først af har havt et andet, større, mere reelt Maal for Øie [enn de som ble nedskrevet i håndfestningen til kong Hans] ved sin 'Opreisning, – og om de har tænkt paa at faa Norge helt løsgjort fra den 'kjærlige Bebindelse', kan maaske være tvivlsomt, skjønt Udtrykkene i deres Breve til det svenske Rigsraad temmelig bestemt synes at pege i denne Retning (Sars 1912: 150f.).

Han går fra at noe er hypotetisk til at det dessverre ikke kan la seg realisere nå – dermed etableres det på en nesten umerkelig måte som forutsatt: «Men, hvor nær Tanken om at udfri Norge af den kjærlige Bebindelse maatte ligge, og hvor gode Grunde den end havde for sig, saa var den alligevel upraktisk og umulig. Det var for sent at prøve paa noget saadant nu» (Sars 1912: 151). Det er en vaghet her som skal vise fram at innsikten i prinsippet *kunne* være tilstede i fortiden også. Han skriver at før dette, i 1448, «syntes [det] endnu levnet en Udsigt til en virkelig national Reisning» (Sars 1912: 151) – det betyr mulighet for å se en historisk nødvendighet på forhånd.

For Sars er det aristokratiet som må lede og disiplinere folket, og historikeren kan sies å ha akkurat den samme rolle overfor det ustyrlike materialet som aristokratiet har overfor folket. Aristokratiet og statsforfatningen er uttrykk for noe indre, derfor medfører deres undergang «en Henvisning af den nationale Aandskultur» (Sars 1911: 481). Aristokratiet er både uttrykk for og årsak til blomstringen av nasjonal kultur. (Sars 1911: 516). Aristokrati knyttes også til historisk sans (Sars 1911: 532), adelen er i det hele tatt instans for refleksjon og representasjon.

Det er en parallell mellom hvordan noen må representere bøndene i samtiden, og hvordan historikeren er den som artikulere dem i teksten. Tendensene ligger ubearbeidet i bøndene. Folket har en stemme, men denne «Folkets Stemme» må historikeren artikulere, fordi «de forudgaaende Generationer» har arbeidet i «Stilhed» (sitert fra Fulsås 1999: 224).

Adelen er «ved disse Kampe bleven vænnet til at føle sig som et Slags Repræsentation for Nationen, og jo mere den har følt som en saadan, des mere er den ogsaa blevet det» (Sars 1912: 214). Almuen er ikke bærer av det nasjonale, derfor er ikke almueopprør å regne med i denne fortellingen – de ligger for nære den grove materialismen (f.eks. Sars 1912: 158). «Folket» har masochistiske trekk i sin underkastelse under de danske kongene (Sars 1912: 159) Kongetroskap opptrer som falsk bevissthet (f.eks. Sars 1912: 395).

Samhold er betinget av en fører, et «virksom Organ, hvorigjennem et almindeligt Ønske eller en almindelig Stemning kunde træde frem og gjøre sig gjeldende» (Sars 1912: 178). Et organ må bære bevisstheten.²⁷⁴ Dermed må adelens bevissthet om det norske påvises, men også det er vanskelig:

Kristierns Valg har altsaa i ethvert Fald foregaaet paa en saadan Maade og under saadanne Omstændigheder, at den nationale Æresfølelse hos de norske Stormænd maatte have reist sig derimod, saafremt den havde været nogenledes vaagen (Sars 1912: 137).

Eller:

Men *nogen* Prætension har dog vel i Regelen knyttet sig til deres adelige Rang; helt uden historisk Tradition, helt uden Kundskab om Norges fordums Magt og Herlighed har de ikke kunnet være, og de har da heller ikke uten Uvilje kunnet se paa, hvorledes Udlændinger trængte sig ind [...] der har mattet røre sig hos dem en Tanke om, at, saafremt alt havde gaaet, som det burde have gaaet, vildet det have været dem, der havde sukkederet de uddøde Storætter (Sars 1912: 330).

En beskrivelse av forfall kan også gi evidens til en blomstring som ikke er materielt fortalt: «Hvad der engang havde været en levende Kraft, der virkede til at løfte Folket og give det en Historie, var blevet en Dødvegt» (Sars 1912: 102). En vedvarende nasjonal bevissthet fås bare fram gjennom nevnte vaghetsmidler og gjennom en rekke mangler, en hypotetisk-retorisk metode. Sars har ingen *historia magistra vitae* som han skisserer med en virkende kraft.²⁷⁵ I stedet kommer «Erindring», basert på tidsflytbeskrivelser. Noen må gjøre erfaringer og bære erindring på en måte som setter seg og flyter videre i historien. Han skildrer ikke en gullalder, men en skatt av *minner*

²⁷⁴ Demokratiet var historiens mål, men hans «organteori» «føresette at det alltid var visse grupper som var berar av nasjonens kultur og politiske liv» (Fulsås 1999: 221). «Utan akademikarane var altså bøndene bare mørk, vankunnig allmuge» (Fulsås 1999: 223).

²⁷⁵ Han nevner et eksempel (Sars 1911: 323, om tronpretensjon), men det er unntaket.

(Sars 1912: 411).²⁷⁶ Det er ikke bonden selv, men elitens tro på ham, som er det avgjørende, når den får «Øinene op for, at Landets Fremtid som dets Fortid laa hos Bonden; ved dem var der fremkaldt en Tro om, at Norge atter kunde blive, hvad det engang havde været, fordi Sagatidens Aand var gaaet i Arv til Norges frie Odelsbønder» (Sars 1912: 620). Elitens beundring for folket/oldtiden er kausal.

Formuleringer som «kunde have» og det generelt erfarte er nødvendig vagt for fremstillingen: «Det gik da ogsaa, som man kunde have ventet efter tidligere Erfaringer» (Sars 1912: 173). Et knippe erfaringer maner fram et subjekt som må ha dem. Sars skriver om erfaringer aktørene har på ulike tidspunkt: «Erfaringen havde jo allerede noksom godtgjort, hvorlidet det norske Rigsraad formaaede» (Sars 1912: 152). Og «(d)et kunde da ikke vare længe, inden Norges politiske Selvstændighed blev helt brudt. Erfaringen havde, som sagt, allerede tilstrækkelig godtgjort» (Sars 1912: 153), og «nye Erfaringer» (Sars 1912: 156) kommer til. Her setter Sars seg i aktørens sted og skriver inn en instans for erfaringer, et subjekt, som skifter mellom å være «de», «man», «vi». Det oppstilles et subjekt i teksten som erfarer og lærer.²⁷⁷ Dette er en overordnet, abstrakt erfaring, som går over flere generasjoner. Gitt alle manglene må denne kunnskapen være tilnærmet taus, men den er etablert før de fremmede tar over mer og mer av norske embeder og styring (se Sars 1912: 156).

Psykologi eller psykologisering opptre som en ressurs for Sars, han legger mentale forhold inn i historien: Drømmer, lengsler, minner, ambivalens, usikkerhet osv. Han forsøker å psykologisere det historiske forløpet på et vis som skal mane fram et slags kollektivt individ – «at de kunde tænke og handle som et selvbevidst, selvfølende Folk» (Sars 1912: 296) – å gi hendelser og handlinger reaksjoner i og for et folk som er samlet nesten som et individ.

Aristokrati og bønder kan avgrenses som grupper og plasseres lettere enn den overdekkende termen folket. «Folket» er en nødvendig uklar term hos Sars – enda mer overdekkende enn hos Munch. Tross problemer med bevissthet og representasjon (organ), opptre etter hvert termer om et folk hyppig:

²⁷⁶ «Den nationale Selvfølelse er ikke bare Bevidsthed om Kraft, den er selv en Kraft, en nervus rerum gerendarum, som driver Folkene fremad» (Sars 1912: 413). I henhold til hans egen dikotomiseringssiver, må en vel kunne si at refleksjon og kraft er to ulike ting. Slik han selv sier om Holberg: «Hans danske Patriotisme var, om end sand og levende, dog mere et Produkt av Refleksion end en umiddelbar indenfra fremvældende instinktmessig Følelse» (Sars 1912: 425).

²⁷⁷ «Sars' objektive idealisme kunne alltid tillate han å bruke ein kvasi-intensjonal terminologi sjølv der ingen subjektive intensjonar let seg påvise» (Fulsås 1999: 203).

Det norske Folk var blevet et Bondefolk [...] netop nu var Norge mere end nogensinde at ligne med en afkvistet Stok eller et drivende Vrag. Kjærnen av den norske Bondestand hævede sig vistnok, til Vederlag for at Aristokratiet sank [...] Men [...] saa var den dog en Almue som andre Bønder ude af Stand til at overtage et Aristokratis Funktioner som Organ (Sars 1912: 235).

Folket blir fra nå av en aktør i Sars' tekst: «Gjæringen inden Folket som Følge af Kirkestriden havde en saa voldsom Karakter» (Sars 1912: 237). Folket er masse pluss et organ, lavt og høyt kombinert, en overskridelse av dikotomier – når folket framtrer etter å ha gått fra aristokrati til nivellerende demokrati.

Like etter skriver han:

Hvor afmægtigt det norske Folk var blevet i militær, politisk og national Henseende, viste sig aldrig saa klart som ved denne Leilighed, og det har da ogsaa forlængst været antaget, at her ligger det laveste Punkt, hvortil Norge nogensinde er sunket, saalænge det har havt en Historie – Nadir for den nedgaaende Bevægelse (Sars 1912: 238).

Men her blir også folket etablert som en ubestemt, kontinuitetsbærende instans, som etter hvert kan bli tilført selvbevissthet. Slik at når folket siden går inn i en døs, er det tross alt et subjekt som gjør det (Sars 1912: 253).

Folket synes å bli en overdekkende term på et punkt der splittelse (mellom kirke og stat) er akutt. Når vi kommer til reformasjonen i Norden møter vi noe han artikulere som nytt: Dette er situasjonen som etablerer folket som en snart selvdrevet instans – og her er vi inne i subline erfaringer, som vi skal se gjennom språket han bruker: «Nationens aandige Kræfter blev drevne op og satte Fart efter en *eksempelløs* stor Maalestok» (Sars 1912: 220, min uthevelse). Her skildrer han noe som ikke er lenge forberedt, det nærmeste man kommer noe helt nytt i Sars' skildring, er «noget helt Nyt, – som en pludselig Opvaagnen fra en Dødssøvn eller Dvaletilstand» (Sars 1912: 220).

Reformasjonen la en helt ny grunnvoll, selv om den var «uden Spor af nogen aktiv Deltagelse fra Folkets egen side» (Sars 1912: 279). «Men saalænge et Folk vedbliver at eksistere som saadant, eller med andre Ord: saalænge det vedbliver at have en Historie, maa der være en indre Sammenhæng i denne» (Sars 1912: 279).

Sars fremstiller endringene under reformasjonen og grevefeiden som voldsomme (subline):

Den Bevægelse, som fremkaldtes ved det Lutherske Opraab, var her selve Livets Begyndelse, – hvorved intet andet blev forstyrret og afbrudt eller kunde blive afbrudt

end Søvn og Stagnation, – følgelig et saameget mere ubetinget og *uberegnelig* stort Fremskridt for den nationale Udvikling (Sars 1912: 225, min uthevelse).

Men snart arbeider han med å redusere forandringene – de «bragte saalidet egentlig nyt, at det ikke er mere end saavidt, at det kan nævnes et Omslag» (Sars 1912: 181). Her sier han det motsatte av det han skal si på side 220, der ord som «eksempelløs» brukes «Det viser sig overhovedet, at det Omslag i Hensyn paa Vilkaarene for Norges fremtidige Udvikling, der indtraadte i Sammenhæng med disse Begivenheder, rak saalangt, som det var forberedt ved Norges forudgaaende indre Historie, – saalangt og ikke længere» (Sars 1912: 282).

Bondeopprør er «regelløse» og utiltalende (Sars 1912: 298). Men senere flyttes bevissthetsnivået ned til bøndene, de blir aristokratiske. Det er en økende artikulering i teksten av bøndene som adel. Når han skriver om en denationaliseringsprosess synes teksten å etablere nasjonen gjennom en mangel. Her føres også dikotomien «bevisst–ubevisst» assisterende inn:

Saa nationalt end det norske Bondesamfund var i en vis Forstand, saa savnede det dog og maatte endnu i lange Tider fremover vedblive at savne Evnen til at deltage i en fremadskridende national Udvikling eller til at spille nogen anden Rolle i en saadan end en rent passiv. Dens Norskhed var en *ubevidst*; om nogen virkelig *vaagen* Nationalfølelse eller virksom Fædrelandskjærlighed kunde der i denne Periode og endnu længe efter neppe være Tale hos de norske Bønder, ifølge det Oplysningsstandpunkt, hvorpaa de gjennemsnitlig stod, og ifølge de Forhold hvorunder Folket i en Række af Generationer havde levet (Sars 1912: 307, mine uthevelser).

Bøndene omtales lenge passivt, deres «Styrke var deres Vedhængen ved, hvad der var nedarvet; deres Rolle i Nationalitetens Historie maatte være innskærket til at hævde den givne Grundvold» (Sars 1912: 307). Men siden de er passive bærere må andre klasser artikulere for dem, og gjøre det nasjonale bevisst, men det er disse klasser som utsettes for denasjonaliseringen.

Det er vanskelig for Sars å skrive inn en aktør med bevissthet i materialet. Når vi nærmer oss 1814 får skriften preg av en sitatmosaikk som skal *visse fram* bevisste stemmer. Han regner opp alt som er vanskelig, under flere gjentatte «Det kunde synes»-formuleringer. Alt synes å oppslukes av det fremmede og kløften mellom bønder og borgere blir uoverstigelig. Midlertidigheten eller manglene materialet tilbyr, forsøkes overvunnet i skrift: Når Sars forsikrer at dette ikke er det nasjonales forsvinning, innfører han igjen «Folket» som en overdekkende term: «Kløften blev aldri saa vid eller

dyb, at denne Traad helt reves over. Det norske Folk sank ikke ned til at blive en Stamme» (Sars 1912: 308). Man glemte aldri «Nordmandsnavnet» og «hvad Norge engang havde været, og saa blegt og uklart end dette Minde vel fordetmeste var blevet, har det dog kunne veie nogenledes op mod det nedslaaende Indtryk, som en Betragtning af Forholdene i Samtiden maatte gjøre» (Sars 1912: 308f.). Det ble ikke lidd noen tap «der ikke kunde gjenoprettes. Den [norske nationalitet] var altfor vel garderet af Landets Historie og Naturforhold» (Sars 1912: 309). Og fra reformasjonstiden av begynner Norges fremgang materielt og åndelig. «Der er i dette en indre Sammenhæng, en Aarsags- og Virkningsforbindelse, ikke blot et tilfældigt Sammenstød i Tiden» (Sars 1912: 309). Men samtidig er det mer ugripelig og regelløst enn lovmessig.

Sars kritiserer patriotenes bondedyrkelse, samtidig som han selv bruker bonden som bærer av minner (Sars 1912: 445 og 448); han historiserer odelen og friheten (Sars 1912: 451), men gir dem sterk kausal kraft som «minder» (Sars 1912: 451, se også Sars 1912: 333)

Deler av utviklingen fram mot 1814 er sterkt preget av en sitatmosaikk fra aktører, et utvalg aktørers beretninger bærer fortellingen (særlig fra rundt side 500 i Sars 1912). Sars siterer inn «vinkene», som vi har sett. Et annet middel er at følelser som folkevilje og patriotisme levendegjøres som subjekter utover i den mosaikkpregede fremstillingen frem mot 1814. Patriotismen «kom, naar Regjeringen kaldte paa den» (Sars 1912: 581). Her er patriotismen framstilt som en hund, men etter hvert fremstår den med egne meninger. Slike levendegjøringer, ubestemte refleksjoner og selve mosaikkfremstillingen viser at det nettopp er vanskelig å se noe selvdrevet i denne tiden. Det er overmåte få kilder til nasjonal bevissthet før 1814. Det er ikke før med Nikolai Wergelands *Mnemosyne* (1811) at noen for første gang ser det norske erklært uten forbehold (Sars 1912: 587).

På dette punktet kan en si at fortellingen har bidratt til at det ytre blir det gamle og det indre det nye. I *Mnemosyne* blir «den moderne politiske Synsmaade, – den, der gaar ud fra Folket, Nationen, det levende, fremadskridende, organiske, – i Modsætning til den gamle, der gik ud fra Staten, de ydre Former, det ubevægelige, mekaniske, – for første Gang hævdet i Hensyn paa Norge uden Afslag» (Sars 1912: 587).

Sars strever med å bestemme hva som skal være vink eller tegn for en norsk selvstendighetsånd. På tross av sitatmosaikken sier han om Wedel at man ikke har kunnet «paapege nogetsomhelst Spor af nogen politisk Uafhængighedsaand hos Nordmendene før 1814, som ikke er bleven direkte inspireret af ham eller hans

nærmeste» (Sars 1912: 591), for noe slikt er å forveksle provinsiell særfølelse med virkelig nasjonalfølelse. Den sistnevnte har hatt en lang vei fram til den fikk selvbevissthet: «Vi maa forestille os, at mange har gaaet og længtet i Stilhed efter det Øieblik, da de kunde komme til at bygge paa denne mageløse Grund» (Sars 1912: 609).

Når Kristian Fredrik møter selvstendighetsånden, blir sistnevnte et subjekt:

[...] da det kom til stykket, viste den sig sterkere, mere bevidst og klar over sine Maal, end han havde forutset; den var enig med ham i et Punkt, men uenig med ham i et andet, og den satte igjennem og rev ham med sig; Forholdet blev ikke, at *den* blev hans, men at *han* blev dens Redskap (Sars 1912: 612).

Han skriver at «det lader sig ikke negte, at heldige ydre Omstændigheder ogsaa denne Gang kom den norske Selvstendighedssag til hjælp» (Sars 1912: 614), men like etterpå skriver han at «deres Frihed kom, trods alle Afdrag, til at staa for dem som først og fremst et Verk af Folkets egen Selvbestemmelse og eget Arbeide, og fik derved en Ærverdighed, en Ret og Rang i den nationale Bevidsthed» (Sars 1912: 615). Denne sammenhengen – arbeidet – er først og fremst Sars'. Like etterpå skriver han at det i 1814 ble «ved et Sammenstød af heldige Omstændigheder, givet Nordmændene en sjelden gunstig Leilighed [...] [den] blev [ikke] saa godt nyttet, som den burde været [...] Der kom nu og da, ved et og andet afgjørende Øieblik, megen Uklarhed og megen Famling tilsyne» (Sars 1912: 615). Men summen er at hendelsene gav tro og gode minner. Det kan synes som om «Minder» er det nærmeste Sars kommer skildringen av et standpunkt i 1814: «Lykken i 1814 udfylte ikke saameget disse Huller, som den snarere selv var betinget af, at Hullerne allerede forud for en Del var blevne udfyldte» (Sars 1912: 616). Og han fortsetter:

Men dette kunde ogsaa kun være tilsyneladende; det kunde alene være en Anticipation af Udviklingen, der maatte følges af et Tilbageslag. Gamle Traditioner, nedarvede Forestillinger, der har sin Rod i en hundreaarig Historie, lader sig ikke lægge af, som man lægger af et brugt Klædeplag. Det har behøvet Tid for at komme ind, og de behøver Tid for at komme ud, – paa en varig Maade. Det kan hende, at de ved ydre Omstændigheders Magt bliver i en Fart trængte til Side, saa at man ikke ser mere til dem; men de vil da komme frem igjen og gjøre sig gjældende, naar Omstændighederne skifter (Sars 1912: 619f.).

De ambisjoner som løftes i teksten her, er enormt strevsomme. Det han vil ha frem bygger på alt som ikke kan vises gjennom materialet. Her er midler Schein

(«tilsyneladede») og retorisk tvang («maatte»), retorikk som talefigurer: tid for å komme inn og tid for å komme ut, dikotomier («ydre Omstændigheders Magt»).

I *Historisk Indledning til Grundloven* ser vi et intenst arbeid på en helhetlig sammenheng i tid. Argumentasjonsmarkører som «maatte da», «kunde da ikke være anderledes» osv. er her viktigere enn «materielle» vendinger som prøver å vise en linje eller sammenheng gjennom historiske hendelser. Det står ikke om en bestemt mangel, men om *alt*, for Sars. Strevet hans blir omfattende, og nedfeller seg i språket på mange vis – han må også bruke blindhet og utelukkelse som en ressurs, ikke bare som *Schein*, men også som strategier for å overse betydningen av foreliggende kilder.

En kan si at strevet til Sars kommer før materialet, det er på mange måter et rent strev. I et så stort verk som *Udsigt* må meningsdannelsen ha en sterkere tilknytning til det materielle. Forsterkningsord som «synes» og «tilsynelatende» har i *Udsigt* en mildere grad av tvang, litt mer vilje til å dra med seg materialet, enn de vi finner i *Historisk Indledning*. *Historisk Indledning til Grundloven* (Sars 1882) er et kort verk, gitt ut under vetostriden, som støtte til Venstre, «ein konsentrert og polemisk versjon av totalkonsepsjonen hans av norsk historie» (Fulsås 1999: 134). Boken kom ut i et førsteopplag på 5000, men måtte snart trykkes i flere. Her søker han å finne historiens almene bevegelser, bevegelser på et mer logisk-narrativt plan er det vesentlige belegg i *Indledning*. Denne løsgjøringen fra materialet oppleves ikke som vold på hans prosjekt, tvertom kan hans forsøk på historisk skjema som vi har sett sies å være så abstrakt at de godt kan utmyntes på egen hånd.²⁷⁸

Skriftet er gjennomtrukket av ord som «visse», «ser man», osv. – ubestemte henvisninger. Men det er en misforståelse å tro at kortformen er det som først og fremst gjør ham ubestemt og «almen» her. For det som tas opp er narrative størrelser som ikke *kan* komme tydeligere fram, som ikke kan eksistere på annen måte enn som ubestemte. Det korte formatet gir paradoksalt nok rom for at «visse» ting kan få tydeligere

²⁷⁸ *Historisk Indledning* er mer militant krigerst og genidyrkende enn *Udsigt*. *Historisk Indledning* fikk kraftig kritikk fra fagkolleger. Sars' svar på kritikken av HI provoserte Yngvar Nielsen slik at han kalte det «Uværdig for en lærer ved vort Universitet» (sitert fra Fulsås 1999: 160).

kausalkraft i historien, noe de ikke kan få om de må redegjøres for empirisk i detalj – da trues de av oppløsning.²⁷⁹

I forordet peker han på at han bare tar for seg den ene delen av det som måtte ligge i Indlednings-tittelen, hvordan folket modnes til politisk selvstendighet, ikke mønstrene og ideene bak forfatningen, de politiske ideene hos grunnleggerne som utformet den i det enkelte. Han vil senere skrive en bok om dette.

Allerede i forord og på første side er det klarlagt at det handler om de dypere krefter i historien. Uten dypere historiske krefter ville grunnloven være et verdiløst papir. Vokabularet tar preg av problemet fra første stund: to ganger på den korte første siden brukes ordet «maa»: «maa [...] gjelde» og «maa stamme».

Sars vil gjerne klarlegge nødvendigheter i historien, men formuleringene kan like gjerne leses som ønskemål: «Endnu mindre er det tænkeligt, at et Folk skulde gjenvinde Frihed og Selvstændighed ved det blotte Tilfældes Gunst eller ved en enkelt, om end noksaa fremragende, Daad.»²⁸⁰

1814 skjedde ikke slik det synes, friheten ble ikke «funnet», det var ikke embedsmennene alene som stod bak grunnloven. Det samme gjelder ethvert annet årstall i historien, som introduserer brå omkastninger; de var nødvendige. «Vi skal se, at hva der skete i 1814, var ligesaa vel som hva der skete i 1536, et Udslag af denne Historie, at en og samme, aldrig afbrudte, stadig fortsatte Udviklingsproces hos Folket.»²⁸¹

Så går han rett løs på den verste perioden i norsk historie, og vil vise at svartedauen og materielle årsaker bare er mindre viktige, ikke avgjørende årsaker. Han toner ned sagatidens storhet noe, fallet fra gullalderen blir mindre, slik at tiden kan bli et trinn i en utvikling.²⁸² Adelen holdt med sin nasjonalbevissthet folket sammen, den var båndet. Når den oppløses «var Norges Skjæbne afgjort».

²⁷⁹ Åsmund Svendsen har pekt på tvetydigheter i forholdet mellom *Udsigt* og *Historisk Indledning*: «Til tross for Sars' klare politiske mål er det grunn til å spørre hvordan Sars framstilte nasjonen. Var det et etnisk samfunn bundet sammen av naturen og kulturen, eller var det et kollektiv definert av staten? Spørsmålet skyldes tvetydigheter i Sars' tekst. Nasjonen Sars opererte med var et etnisk samfunn, definert av felles opphav og felles kultur. Men i *Historisk Indledning til Grundloven* var fokus rettet mot de politiske rammene for nasjonen. Dette var en konsekvens av at Sars problematiserte betingelsene for nasjonal selvstendighet. For å sikre nasjonal selvstendighet var de politiske institusjonen nødvendige redskap eller organer. Statlige institusjoner samlet, styrket og vitaliserte nasjonen og omskapte den fra en løs sammenhopning av mennesker til en samlet og fast nasjon» (Svendsen 1997: 44).

²⁸⁰ Sars 1882: 2.

²⁸¹ Sars 1882: 3.

²⁸² Sars' begreper er mer narrative enn Wergelands Norgeshistorie som han har en del retorisk til felles med, de glir lettere inn i sammenhengen: f.eks. fremtrer «Egennytt» (Sars 1882: 18) som en

Sars moraliserer overfor nordmennene på 1400-tallet: «Overalt møder os hos Nordmændene denne Mangel paa Almene, denne sløve Ligeegyldighed for Staten og Statens Skjæbne.»²⁸³ Både ved inntreden i dansketiden og i 1814 etterlyser Sars kamp og nederlag.²⁸⁴ Norge falt sammen «uden Modstand, som en tom Form, hvortil ingen levende Interesse er knyttet».²⁸⁵ «Det er en næsten vidunderlig Usseldom – dobbelt vidunderlig hos et Folk, der havde havt en hæderlig, i visse Maader endog glimrende Historie.»²⁸⁶ Men: «Livet pulserede endnu, om end svagt og næsten umerkelig som hos en Skindød.»²⁸⁷ Det var en «dødlignende Ro».²⁸⁸

Sars begynner med dansketiden og går nesten ikke inn på «gullalderen», før mot slutten av boken, da hentes den opp som forestilling hos grunnlovsfedrene. En nasjon er noe dobbelt: den er både sin historie og minnene om denne. De som minnes, er ættene som bestilte sagaene, og som sagaene også skrives om. Sagatiden blir minner i nedgangstiden.²⁸⁹ For Sars er sagaene viktige som «minner» med kausal kraft i historien. De kan inspirere til handling, men like mye til å passivisere, skape illusjonstilstander om at vi fremdeles er slik man var i en gullalder. Minnene blekner i det 15. århundre når man slutter å beskjeftige seg med sagaene. Sagaene er hos Sars en ressurs i tidsflytbeskrivelser, de fungerer som virksomme minner, ikke tidløse eksempelfortellinger.

Sars går gjerne tilbake i fortellingen og starter på nytt, eller opphever øyeblikket når det endelig kommer. Han går fra et gjentatt «endnu ikke» til å si – idet vi forventer at øyeblikket trer til – at øyeblikket er rått og kaotisk.

Danskene prøver å frata nordmennene (subjektet) erindringen: «Det gjaldt om at bringe Nordmændene endog til at tabe Erindringen om at de havde været et eget Folk, en egen historisk Individualitet.»²⁹⁰ Historieutsletting står på spill i historien. Et bilde her er å lede blodet vårt over i et annet kretsløp, som slik næres. Danskene er noe fremmed, som også blir del av oss. Vi har fått i oss noe som lever av vårt blod. Når vi

historisk virkning på en helt annen måte enn i Wergelands Norgeshistorie, der slike egenskaper er mer synkrone eller ihvertfall løsevne fra fortellingen som klassiske sjabloner/dygder.

²⁸³ Sars 1882: 23.

²⁸⁴ Sars 1882: 25 og til slutt.

²⁸⁵ Sars 1882: 25.

²⁸⁶ Sars 1882: 26.

²⁸⁷ Sars 1882: 27.

²⁸⁸ Sars 1882: 28.

²⁸⁹ «Mindet om, hvad Norge engang havde været, uklart og ufuldkommet som det var, synes dog forsaavidt at have givet tilstrækkelig Støtte ligeoverfor den nedslaaende Betragtning af hvad Norge var blevet» (Sars 1882: 111f.).

²⁹⁰ Sars 1882: 95.

ernærer oss, vokser det: Vi er en kropp «hvis nærende Safter blev ledet over i en anden Organisme og gav Tilskud til en anden Organismes Blodomløb.»²⁹¹ (Alien-filmene til Scott Ritter gir en bra analogi til Sars). Nicolai Wergeland er den første som ser konturene av monsteret avtegne seg, og han tar opp kampen, i begynnelsen så å si alene. Faren er der stadig for at vi skal overtas av denne parasitten: glemme oss selv i falske formeninger om det norske, at alt er bare slik det fremtrer.

Vi slutter å skrive av sagaene, språket blandes ut, men «(d)er førte dog Broer over denne Kløft»²⁹². Norge har sagaene, våre minner, som vi bare trenger å «drage frem af sin Forglemmelse».²⁹³ Helt glemt kan de ikke være, bare skinnglemmt, slik døden bare var en skinndød.

Det norske folk var blitt et bondefolk, uten ledere og helt uvitende, siden adelen falt bort. Odelen angår bare den private rett, sier han. Hos Sars betyr ikke odelen noe, før den gjenfortelles i 1814, først da får den virkning, «ved at skjærme mod Opløsning den Grund, hvorfra alene et sundt og stærkt Nationalliv kunde spire ud».

«[D]en samme Loyaltitet, der havde ført Nordmændene ned i en saa fornedrende Afhængighed [...] kunde hjælpe dem et Stykke paa Vej til at frigjøre sig» (Sars 1882: 50) En slavetilstand forklarer passiviteten og den falske bevisstheten.²⁹⁴

Etter innføringen av eneveldet, synes Fredrik 3. å ha uttømt sine krefter (Sars 1882: 61). «Siden hører man lidet om ham.» Her blander historikeren Sars seg med leseren, blir «man».

Han er på sitt mest satiriske når han gjør narr av danskekongene. Dette virker ekstra sterkt når han ender setningen med at alle dyrket disse i den dypeste ærefrygt: de ble sammenlignet med Alexander, Trajan, Hadrian, Salomon osv. De var altså ikke instanser av almene mønstre, men de er heller ikke individer for Sars; han kritiserer det fremmede via dem.

Å velge feil leder er noe av det verste som kan skje et folk. Geniene er «Menneskehedens eller det enkelte Folks Avantgarde paa den evige

²⁹¹ Sars 1882: 95.

²⁹² Sars 1882: 30.

²⁹³ Sars 1882: 31.

²⁹⁴ Sars bygger ut det vi kan se som Wergelands «loyalitätsmodell» i hans Norgeshistorie (Wergeland 1834). Wergeland overser det norrøne slaveriet, men termen «slaveri» og «trelle» kommer inn i framstillingen hans som betegnelse på nordmennenes «loyalitet» i dansketiden. I *Historisk Indledning* kommer ikke slaveriet inn i det hele tatt, før nordmennene på 1700-tallet skal betegnes.

Fremadskridningens Vej.»²⁹⁵ Heltene er både produkter av folket og artikulere eller skaper folket.²⁹⁶

Med eneveldets innførelse kommer Norge veldig nær døden ved dette parasittiske vesen. Sars har en lang skildring som lenge sannsynliggjør at Norge her gikk helt under.

Hele Sars' arbeid er et arbeid med å sette et drama om oppvåkning og frigjøring på materialet. Nå og framover i fremstillingen vil Sars flere ganger starte på nytt, han arbeider for å mane frem det som kan gi håp. Men samtidig viser han, når vi kommer dit, at et slikt øyeblikk er en problematisk størrelse. Fra Wergelands Konstitutionshistorie har Sars bildet av Norge som en Hamlet mellom nasjonene: «Norge fikk i 1814 Valget mellom at være eller ikke være».²⁹⁷ Men dette øyeblikket utnyttes ikke fullt ut. En krig ville samlet oss her, mener Sars, ikke minst dersom vi hadde tapt. Her blander hypotetiske problemstillinger seg inn i det krigerske og nesten masochistiske. Et slikt øyeblikk kunne samlet folket bedre enn århundrers arbeide i det stille.²⁹⁸

Svenskene mente at 1814 bare var produkt av enkeltpersoner, men, sier Sars:

[d]e vilde, ved at trænge lidt indenfor Overfladen, have seet, at der, medens alt forblev uforandret i det ydre, var foregaaet en stor Forandring i det indre. De vilde have seet, at Rejsningen i 1814 kun fortsatte en Rejsning, der var begyndt længe forud, og at den følgelig ikke savnede de Rødder hos Folket, uden hvilken den ikke kunde have ført til noget varigt Resultat.²⁹⁹

Sars fremstiller dette viktige resultatet i en dobbelt negasjon. Han fremstiller det flere ganger, på andre måter, nesten som en besvergelse. Han sier ikke at resultatet har røtter hos folket, men at det «ikke savner dem», altså røtter. Er det en underdrivelse her eller en visshet om at dette er vanskelig å vise?

Her er vi ved det viktige punktet der Sars skisserer to samfunn som står mot hverandre i Norge:

Der stod paa en Maade to *norske* Samfund ved Siden af hinanden, et *nyt*, bestaaende af Embedsmænd og Byborgere, et *gammelt*, Bondestanden. – Det Nye var for en stor Deel først bleven til under Foreningen med Danmark; det havde optaget i sig fremmede Elementer, som blev, om ikke i Tal, saa desmer i andre Henseender de overvejende [...] Bag det stod det gamle Samfund, der hvilede paa helt national Grund [...] men som

²⁹⁵ Sars 1882: 77.

²⁹⁶ Sars 1882: 78.

²⁹⁷ Wergeland 1841–44.

²⁹⁸ Sars 1882: 99, se også side 193.

²⁹⁹ Sars 1882: 101, min uthevelse.

havde draget sig tilbage i sig selv og stod paa en Maade udenfor Sammenhængen med Tidens fremadskridende Bevægelse.³⁰⁰

Det som sies her, er rammet inn av uttrykket «paa en Maade». Det samme skjer i den for Sars viktige konklusjonen: «Det var saaledes visstnok aldrig nogen Fare for at den norske Nationalitet skulde gaa op i den Danske.»³⁰¹ Når han rett etterpå sier at «Saalænge der er et Norge til, vil der ogsaa være Nordmænd; en Amalgationspolitik kunde da som nu i det høieste forsinke, men aldri afbryde den naturbestemte Udvikling mod Selvstændighed» så er skråsikkerheten innledet av en tvil. Det er nettopp dette som Sars har strevet med. Om det var/er slik at det fantes/fins nordmenn så lenge Norge fantes/fins, trengte han ikke skrive boken, da hadde denne setningen vært nok.

De to samfunn er videre adskilt av en dyp kløft, men ikke så dyp «at de jo ikke paa en Maade erkjendte og følte sig som hørende sammen».³⁰² Kløften må fortelles over ved at det konstrueres noe tredje, «folket».

Han kan ikke si at egenskaper eksisterer fast tilknyttet det norske hevet over tid (da ville enheten muligens kunne vises gjennom enkelthandlinger), det han kan si er i høyden at nordmennene har «det Ry for personlige Kraft, som de havde bevaret fra Oldtiden».³⁰³ Sars tar også her et oppgjør med gullalderen og gjentakelsestanken, historien som preget av eksempler, handlingstidsbeskrivelser med moralsk innhold.

Nordmanden kunde tro at finde de Idealer, for hvilke det store Europa sværmede, virkeliggjorte i sit eget Land. Her levde en talrig Klasse af Bønder med adelig Frihed men uden Adelens for det øvrige Samfund krænkende og nedverdiggende Forrettigheder. Her, hos dette Bondesamfund, trivedes de Dyder, som man tillagde Naturtilstanden [...] her troede man ikke blot at finde en Virkeliggjørelse af Europas Frihedsidealer, men ogsaa (og med større Ret) en direkte Fortsættelse [...] Odelsretten [...] det var den gamle Odel, som Harald Haarfagre havde frataget Folket, men som Haakon Adalsteinsfostre havde gjengivet det.³⁰⁴

Gjentagelsen er en illusjon, men selv om dette snakket er falskt, er det et trinn i utviklingen, et skinn som er produktivt og nødvendig. Han finner et viktig tidspunkt i Struensees styretid 1770–1772, da trykkefriheten hersket. Dette er det «bestemte» Tidspunkt Sars daterer den norske nasjonale vekkelse til, selv om den før opptrådte

³⁰⁰ Sars 1882: 110.

³⁰¹ Sars 1882: 113.

³⁰² Sars 1882: 111.

³⁰³ Sars 1882: 112.

³⁰⁴ Sars 1882: 129f.

«glimtvis dukkende frem».³⁰⁵ På dette viktige punktet fører Sars inn en hypotetisk tilskuers. Det er gjennom øynene til denne at vi i teksten «ser» det som *måtte* skje (i motsetning til hva som er mulig å vise i *Udsigt*, der han på dette punktet bare har en sitatmosaikk):

Tænker vi os, at en skarpsynet Iagttager havde levet sammen med den Slægt, som var det norske og danske Samfunds ledende, handlende, tænkende Mænd fra 1770 til 1800, og havde vundet den mest udbredte, mest indtrængende Kjendskab til deres Tanker, Ønsker, Stemninger, – saa vilde han, mener jeg, være kommen til følgende Resultat i Hensyn paa Norges Fremtidsudsigter.³⁰⁶

Det som følger er sett av en fiktiv skarpsynt iakttagere. Språket blir nå fullt av hypotetiske vendinger: Han «vilde have erkjendt», «vilde have skjønnet» etc. Disse vendingene kolliderer med de ubetingede nødvendige termene, som de produserer: «Han vilde have erkjendt, at en Amalgamationspolitik for Norges og Danmarks Vedkommende [...] nu ugjenkaldelig havde tabt enhver Mening.»³⁰⁷

Oftest brukes jo tankeeksperimenter for å vise at noe kunne ha gått annerledes, men her er det omvendt tankeeksperimentet som viser at det ikke kunne gått annerledes. Iakttageren får alt til å falle på plass.³⁰⁸

Det iakttageren etterhvert ser, er hele resten av Norgeshistorien mellom ham og den skrivende Sars. Men tilslutt når vi grensene også for det han kan se, han må «forestille sig».³⁰⁹ Til slutt kan den fiktive iakttageren *se* at den norske nationalaand *ikke* kan se ennå:

Han vilde have seet, hvorledes den norske Nationalaand, om den end nu var bleven vaagen, dog ikke havde lært rigtig at bruge Øjnene sine, hvorledes den var uklar, usikker over sit Maal, endnu usikkere over de Veje, der førte til Maalet, – hvorledes der selv hos de klareste, mest fremadskredne, mest entusiastiske Aander raadede modstridende Følelser, hvoraf somme holdt tilbage, andre drev fremad paa den Vej, som nu var Folket forelagt, – hvorledes de var uvant med saadanne Opgaver, der vilde blive at løse, naar det gjaldt at trænge sig frem paa denne Vej, – hvorledes der, kort at sige, var Kræfter sat i Bevægelse, men endnu ikke samlede, endnu halvejs bundne, Tendentser, der pegede mod en [...] Frigjørelse, men endnu famlende og uden indbyrdes Sammenhæng.³¹⁰

³⁰⁵ Sars 1882: 135.

³⁰⁶ Sars 1882: 136.

³⁰⁷ Sars 1882: 136.

³⁰⁸ Sars 1882: 136f. Det er en nødvendighet i «en Udvikling, der ikke lod sig standse, endsige afbryde, saalidt som man, for at bruge Nikolai Wergelands's Udtryk, kunde bringe Elvene til at rende fra Kattegat opover de norske Fjelde.» Og så fortsetter det med «vilde have»-formler tett i tett.

³⁰⁹ Sars 1882: 137.

³¹⁰ Sars 1882: 138.

Her bruker Sars iakttageren til å se det motsatte av nødvendighet, nemlig tilfeldighet, en forvirret tilfeldighet som selv ikke tidens skarpeste menn (de iakttagernes posisjon simulerer) kunne se. Iakttageren ser andres *mangel* på syn.

Ordet «endnu» opptrer i sitatets siste setning. Hver gang Sars bruker ordet «endnu» kan vi lese det som tegn som skal bety «et skritt på veien». Men det kan også leses omvendt: Det er noe som «ennå» står åpent i teksten, noe som er foreløpig, som Sars ikke enkelt og greit kan veve inn.

Den skarpsynte iagttager nevnes side 137, 138, 139, 141 og 143. Sars må altså ta ham med videre: «Alligevel vilde dog den skarpsynte Iagttager, – jeg gjentager det, – have seet, at deres Patriotisme, med al sin Ild, endnu befant sig paa et lidet fremadskredet Standpunkt».³¹¹

Iakttageren hjelper oss til å få øynene opp, til å la oss se

[...] et Folk, hos hvem Minderne fra dets ærefulde Oldtidshistorie er bleven vakt til nyt Liv, fordi man har begyndt at faa Øjnene op for at Betingelserne for denne Historie, Grunden, hvoraf den sprang ud, fremdeles er tilstede og kun venter paa at røres af den frigjørende Tryllestav for at spire paany.³¹²

Disse minnene er ikke noe avgrenset og avsluttet i motsetning til eksemplenes funksjon i den eldre historieskrivningen; ingen historier fra oldtiden ville vært nok. Hos Sars er lengselen etter frihet viktigere enn frihet, slik minnene om oldtiden er viktigere enn oldtiden selv. Denne lengselen er narrativ; når vi ikke lenger kan skildre frihet slik f.eks. Wergeland og Falsen gjorde, som mer og mindre tidløse kvaliteter, så må sammenheng skapes ved å beskrive den med andre ressurser.

Oldtiden er ikke innestengt som en gullalder, men likevel er den hos Sars stengt inne på en ny måte; etter å ha vært tatt bort som forbilledlig og løsgjort i en større tidsflyt er den internalisert som minne. Oldtiden er slik noe passivt virkende, forutsatt, noe som kommer inn i framstillingen etter sin egentlige tid. Sars trenger ikke oldtiden som (for)bilde, som en suveren historisk forekomst av det norske: Oldtiden er «minne» og slik sett kan Sars sies å alliere seg med dem som *bruker* den. Gjennom dens

³¹¹ Det finnes ingen som ligner en skarpsynt iagttaker i historien for Sars før etter 1807, med Nicolai Wergeland. Nordahl Brun forsøkes gjort til en slik, men hans lojalitet til oldenborgerne er altfor sterk til at han kan se det som virkelig er nødvendig (Sars 1882: 143).

³¹² Sars 1882: 161.

minnefunksjon slipper også han på sitt vis å nærme seg virkelighetskarakteren i oldtidens materiale.

For eksempel trer et trekk ved materialet vi har fra oldtiden, trellenes eksistens, inn i teksten som betegnelse på en annen tid enn den tiden trellene fantes: Et «vi» betegnes som slaver under Danmark. Sars har vist til Tyge Rothe og kan ikke ha unngått hans påpekning av slaveriet som konstituerende for den norske bondefriheten i oldtiden (jf. Rothe 1781).

Når Sars nærmer seg 1814 starter han som nevnt flere ganger om igjen, på tidligere tidspunkter. Det som skal vises kan ikke fortelles på enkle måter. Her må vi gå veien om drømmer og selvbedrag – et arsenal av litterære vendinger fra romanuniverset. Troen på fortsatt samhold Norge og Danmark imellom «hvilede paa et Selvbedrag [...] var en smuk Drøm, et Udtryk for uklare, famlende Følelser, ikke for klare og stærke. Begivenhederne siden 1807 talte i saa Henseende et Sprog, der var saa tydelig, at Enhver maatte forstaa det, som vilde forstaa det.»³¹³ Alternativet til uklare følelser er *klare følelser*.

Ikke bare stilen til Sars og hans intense forfølging av iagttageren inn i blindheten, men også noen av hans utviklede bilder viser til en mulig bevissthet om arbeidet han utfører. Når han kommer til «generasjonen» bak 1814, sier han at det lett blir slik at en betrakter dem «som naar man ser i det Fjerne en Ø- eller Fjeldrekke: Øerne, Fjeldene flyder sammen til én Linje, synes alle at ligge i den samme Afstand, medens de i Virkeligheden ere adskilte ved brede Dale eller Havstykker og ligge somme nærmere, andre fjernere.»³¹⁴ Bare en avstand som er så stor at detaljene i materialet forsvinner, tillater oss å se noe slikt.³¹⁵

Når vi nærmer oss 1814, og det store øyeblikk, øker igjen tettheten av uttrykk som «Mangenen», «maatte det være», «fordetmeste» På side 180 opptrer «mangenen [...] maatte» tre ganger, og «man» og «mangen» opptrer også alene: «Mangenen af Folkets oplyste Mænd maatte nu faa Øjnene op for at den saameget lovpriste norske frihed vel var et ypperlig Grundlag, at den afgav de bedste Betingelser for Friheden, men dog ikke var denne selv.»³¹⁶

³¹³ Sars 1882: 180

³¹⁴ Sars 1882: 166.

³¹⁵ Vi får utover i boken bare flere eksempler på hans tvils-stil: Side 169 skriver han at «Det kunde ikke være anderledes, end at, som Regel, Frihedstrangen blev mere virksom ...» Hvis noe ikke kan være annerledes, så kan ingen unntak innrømmes.

³¹⁶ Sars 1882: 180.

Her er vi inne i den evidens iakttageren skal ha skapt i teksten, knyttet til synet. For «nu maatte de se det» (Sars 1882: 182)! Men her kommer «det bestaaende» inn, «den grovkornede Materialisme, den søvnige Tilfredshed».³¹⁷ «Det bestaaende» er en term som er langt mer innholdsrik enn «nuet»; det er en kvalitativt utilstrekkelig tilstand som er målt mot fremtiden / det ideelle. Det bestående er moralsk kritiserbart.

Selve dødsstøtet for forholdet mellom Danmark og Norge finner han i en tale av Jakob Aall. Synspunktene i denne talen er danskvennlige og handler om muligheten for en ny dansk-norsk statsforfatning. Belegget her ligger i at Aall *ikke* holdt denne talen. Det er altså ikke slik at han holdt talen, og så ble unisont buet ned. Aall skriver i ettertid at talen ville være umulig å holde slik han skrev den. Men han kan jo også sies å skrive sine *Erindringer* i den samme etterpåklokskap som preger den nødvendighet Sars skisserer.

Aalls begrunnelse for hvorfor han ikke holdt talen har å gjøre med følelsene i riksforsamlingen der og da, og det har ikke med at «dødsstøtet» i forholdet mellom Danmark og Norge var satt inn engang for alle.³¹⁸ «Dette Vidnesbyrd maa være afgjørende», sier Sars.³¹⁹ «Vidnesbyrdet» er altså at Aall i sine *Erindringer* mange år etterpå, skriver ned en tale han ikke holdt, og så i etterpåklokskapens lys sier at det var godt han ikke holdt denne talen slik. For Sars blir dette øyeblikket som aldri kom, selve «Dødsstøtet, inden Tvillingrigerne i en udvortes Forstand adskiltes».³²⁰

Teksten bærer fram en innsikt i erindringen som vanskeliggjør hans egen investering i den, når han litt senere, i en annen anledning, sier at «Det er det sidst Skete, som plejer at staa forrest i Erindringen.»³²¹

Sars gjentar snart at Aall ikke holdt sin tale, der han ytterligere uttrykker det ikke-hendtes beviskraft: Vi måtte vært strenge med riksforsamlingen, om den hadde følt som Aall, men «[h]eldigvis var dette ikke Tilfælde. Aall holdt ikke sin tale, og, selv om han havde holdt den) vilde den kun have fundet Gjenklang hos faa. Forsamlingens ledende Mænd var altfor meget optagne af Tanken paa Fremtiden til at lade sig bortdrage fra den af Nuets Trængsler og Farer.»³²²

³¹⁷ Sars 1882: 175.

³¹⁸ Sars 1882: 191.

³¹⁹ Sars 1882: 191.

³²⁰ Sars 1882: 191f.

³²¹ Sars 1882: 216.

³²² Sars 1882: 197. Åpningen av parentesen mangler, leseren vises tilbake: Hvor startet det som var hypotetisk?

Nå kommer også begreper som «de Fleste» og «det maatte vel hos de Fleste» inn,³²³ «nationalaanden» og «folket» er en størrelse som ikke er todelt, del av en dikotomi. Det handler om å bli en bevissthet, en enhet gjennom det «at de kunde tænke og handle som et selvbevidst, selvfølende Folk».³²⁴ Men samtidig flourerer det med «mangtet» og «visse». På side 196 opptrer mange «endnu ikke». Og det er ganske presist: For det som skjer her, er at det nuet som skal komme stadig utsettes. «Endnu ikke [...]» men når nuet skal åpne seg, er det «[t]anken paa Fremtiden som melder seg» og nuet fremstår nå som «Trængsler og Farer».³²⁵

Sars *ønsker seg* et sublimt øyeblikk, men når øyeblikket kommer, blir det ikke utnyttet. I teksten kan det også leses slik at øyeblikk ikke finnes, for når han nærmer seg det, går han tilbake, det er ikke ennå – og dette er jo øyeblikkets paradoksale natur. Øyeblikket som ikke ble grepet, som aldri kom, men der alt lå til rette. Viser det at tiden ikke kan yte en enhetlig identitet, bare fornemmelser av noe kommende og rester av noe gammelt?

På dette punktet prøver Sars å argumentere ut fra menneskets natur: «Selv hos den Simpleste, den mest uvidende er der en Trang tilstede til at være med i en højere Tilværelse end den blot dagligdags-materielle; det gjælder at vække denne Trang».³²⁶ Sars synes å gripe til naturen, til en trang i mennesket som kan bli vekket når historien ikke kan fortelles. Uten at en kan vekke noen til å streve for en stor sak, ville ikke historien «have været muelig».³²⁷

Sars gjør Nicolai Wergelands utrop til sine egne, og heretter opptrer trelldom som betegnelse på Norge:

At underkaste sig dette Europa's Bud, det var for Nordmændene enstydig med en uudslettelig national Vanære, en Opgivelse for alle Tider af Tanken paa national Selvstændighed, det var at føre Folket tilbage i en Afhængighed, saameget værre end den gamle, fordi den ikke, som denne, kunde dækkes over med et forsonende og forskjønnende Idealitetens Skjær med gammeldags Lojalitet, gammeldags Troskab mod indgangne Forpligtelser, gamle hæderlige Minder, – fordi den var Trelldommen pur og ren og som saadan uforenelig og som saadan uforenelig med den tarveligste Æresfølelse og Selvfølelse hos Folket.³²⁸

³²³ Sars 1882: 192.

³²⁴ Sars 1882: 216.

³²⁵ Sars 1882: 197.

³²⁶ Sars 1882: 197.

³²⁷ Sars 1882: 197.

³²⁸ Sars 1882: 193.

Bevisstheten som her uttrykker seg er hypotetisk, samtidig som den simulerer en historisk tidfestbarhet. I denne negative fremtidsvisjonen kommer slavestanden inn. Akkurat når han snakker (ironisk) om idealitet og det å dekke over noe, kommer trellestanden inn i fremstillingen. Sars må vite at trelldom i norsk historie bare kan være en betegnelse på noe han *ikke* har snakket om, nemlig trellene i oldtiden, grunnlaget for *minnene* om gullalderen.

Nå, fra side 207 og fremover, er det på et oppsummeringsplan «Aarhundreders Arbejde» det tales om:

Disse Kaar havde til den ene Side affødt en fremadskridende Bevægelse, en Vækkelse af Nationalaanden, en entusiastisk Tro paa, at Norge atter skulde blive, hva det engang havde været men på den andre siden en slig Materialisme, en slig Ligegyldighed for alt andet end det private Velvære, slige Arveundersaatlighedens Fordome og Sedvaner.³²⁹

Begge disse retninger kom til syne i 1814, begge preget den endelige løsningen, dermed ble det en uren løsning. Øyeblikket var ikke brukt slik den almene stemning tilsa, verdisiden – dvs. det høyest rangerte leddet – i dikotomien «frihet og trelldom» får ikke herske.

³²⁹ Sars 1882: 208.

Kapittel 13. Konklusjon

«Fremadskridningen stiller sine Krav, men Sammenhængen stiller også sine» (Sars 1911: 43). Historikeren må ivareta begge deler. Fremskrittet truer med å bli så omfattende at sammenhengen mistes, kontakten med det forlatte forsvinner. Det Sars etter hvert maner fram av sammenheng, kan leses som en fortalt kompensasjon for at vi er et annet sted nå, vi endte (foreløpig) opp med det *bestående* i stedet for å bli forvandlet. Sars' beskrivelse av det ideelle forholdet mellom eget/annet, indre/ytre, hjemlig/fremmed, kan ses som mønster for det teksten skal etablere:

Germanerne modtog Paavirkninger fra den overlegne romanske Kultur, men lidt efter lidt, saa at de kunde assimilere med sit eget, hvad de optog udenfra, ikke i overvældende Masser paa én Gang, saa at den organiske Sammenhæng i Udviklingen stod i Fare for at brydes; de bevarede i sin Rets- og Samfundsforfatning, i Sproget, Religionen, de gamle Boliger og de gamle nationale Helligdomme de Baand, der knyttede hver følgende Generations Aandsarbeide til alle forudgaaendes og gav det Hele Fasthed og Harmoni (Sars 1911: 42f.).

Dette som Sars straks etter kaller «den nationale Kultur» er en indirekte skildring av det hans egen presentasjon yter; kriterier for hva som kommer med i framstillingen. «Det Fremmede» i teksten er tegn på alt som ikke hører med i framstillingen: «Det Fremmede kan virke belivende; men kommer et lidet utviklet Folk i en nær og pludselig Berøring med en høit overlegen fremmede Kultur, kan denne let komme til at virke som en fortærende Ild» (Sars 1911: 43).³³⁰

³³⁰ For øvrig er denne forståelsen av noe eget eller «norsk» som et hjem som tar imot forandringer, som en betingelse for at noe kan ønskes velkommen, et topos som kan følges helt opp til vår tid. Knut Helle skriver at selv om det på 1100-tallet var «påvirkning utenfra [som var] en hoveddrivkraft i det som skjedde», så er den norske kulturelle innsatsen nyskapende «karakteristisk nok på områder der de fremmede impulsene møtte en velutviklet hjemlig tradisjon eller hjemlige behov av en slik art at de gav støtet til mer originale løsninger» (Helle 1995: 56f.). Vi ser det også i overskriften «De hjemlige forutsetningene» (Helle 1995: 24). Håkons saga og hans tid vurderes som utadvendt og preget av en trang til å være på høyde med Europa, til praktufoldelse og seremoniell, «høvisk adferd inntil det pedantiske», «oversettelse av fremmed romantisk-heroisk diktning» og «imitasjon» av kunst og arkitektur. «Det provinsielt ukritiske og parvenyaktige i tidens fremmedbegeistring lar seg ikke skjule» (Helle 1974/1964: 104). Da har det gått for fort, ikke «lidt efter lidt».

Når han sier om germanske stammer som flytter ut at «Sammenhængen i deres Udvikling blev brudt» (Sars 1911: 48) så er det ganske presist; de flytter ut av sammenhengen i teksten.³³¹

Et stykke på vei skildrer Sars en utvikling som er åpen eller som går i ulike retninger, men på punkter der forskjellene truer, kommer dikotomoier, «lover» og fortalt «nødvendighet» inn – strevende tidstermer som «ennu ikke» og «maatte da». Han kan åpne for hendelsers egen logikk, som i figuren der han skildrer en prosess av etterligning: «De søgte at efterligne, hvad der blev dem tilført, men under Efterligningen frigjorde de sig stedse mere fra de givne Mønstre, og der uddannede sig saaledes hos dem en særegen Stil og Smag» (Sars 1911: 67). Eller her: «Selve Kongenavnet var derfor blevet en Magt; det var, naar det engang havde faaet en Indgang, Begyndelsen til en ny Udvikling; der knyttede sig til de Ideer og Tendenser, som gik ut over Stammenes Selvstyrelse» (Sars 1911: 134). Han kan skildre en høy grad av oppløsning, før han vil sette inn en underliggende «reell» sammenheng. Slik sett nærmer han seg historisme som oppløsning i unike hendelser, for å få fram historisme som sammenheng (det Fulsås kaller Sars' «historisisme») Dette ser vi antydning i vendinger som at folket etter sagatiden blir «med engang det tammeste og driver næsten som et viljeløst Vrag ind i Unionstidens Brydninger» (Sars 1911: 3). Og han kan eksellere i mangler på sammenheng (som Sars 1911: 5) – her foreligger en framstilling av overganger som noe «brat og uformidlet» (Sars 1911: 60). Han beveger seg innimellom tett inn på en erfaring av at den store sammenhengen i historien virkelig er helt borte (som Sars 1912: 397), ja, han legger arbeid ned i å sannsynliggjøre det – før han henter seg inn igjen. Han kan skissere trusselen slik: «at nivellere og viske ud alle nationale Eiendommeligheder, der kunde sondre mellem Undersaatterne og holde dem samlet i særskilte Grupper, at faa Undersaatterne saavidt mulig bragte ned til en ensartet Masse» (Sars 1912: 397), dette er jo i nærheten av det han selv gjør hver gang han skriver «Folket» eller «man».

³³¹ Tilsvarende her: «En nogenledes talrig Kreds af aristokratisk stillede Ætter var og blev nemlig den uundværlige Bærer for Nationalitetens Liv paa det literære som paa det politiske Omraade, – Organet, hvorigjennem Nationen kunde træde i frugtbar Forbindelse med andre Folk og modtage og tilegne sig aandige Impulser udenfra. Jo sterkere dette Organ blev, saameget desto bedre.» (Sars 1912: 212f.). Det er en parallell mellom hva organet yter i historien og teksten.

Men disse åpningene skrives alltid inn i en større og tvingende sammenheng, og slik sett kan de sies å opptre bare som glimt.³³² Sars arbeider for å sitte igjen med noe, også etter en rammende kritikk av gullalderforestillingers fylde og kompletthet: «[S]aa meget der end maa opgives af de store Forestillinger [...] bliver der dog altid noget tilbage. Baade i deres Samfundsordning og i deres mythisk-religiøse Forestillinger var en særegen Karakter begyndt at bryde frem; Grundvolden var lagt for en virkelig national Kultur.» (Sars 1911: 41).³³³

Så snart en begynnelse er etablert via prinsipper som kan inngå i noe som ligner en utvikling, kan Sars begynne med sitt manende språk: «Det kunde ikke være annerledes» (første forekomst er i Sars 1911: 41). Her har vi historikeren som står på fjellet og ser seg nedover dalen med et tvingende blikk; det strevende momentet i teksten – oppløsningen, fragmenteringen og åpningene materialet tvinger fram, møtes med et idealistisk tvangs-språk som konstruerer nødvendigheter, gitte utviklinger.

Sars skriver som om denne sammenhengen er uavhengig av språket hans, mens den hele tiden konstitueres av det. Prosjektet hans kan sies å være avhengig av språket i en grad som hos ingen andre norske historikere før ham. Av det språket selv kan yte, ikke minst av dikotomien som retorisk tankefigur. Sars' verk hviler på den troverdighet som skapes gjennom språket, men demonstrerer samtidig en kollisjon med deler av materialet. Stilen til Sars preges av lange setninger, som i tallrike innskudd både demonstrerer en nesten suveren penn, som slynger seg rundt et materiale og gir et umiddelbart inntrykk av at fremstillingen henger sammen.

Sars har enorm tiltro til og avhengighet av språket. Framstillingen hans er gjennomtrukket av partier som kommer forut for, ikke «ut av» materialet. Det tilsynelatende plastiske språket hans er slik sett ikke organisk (i betydningen utviklet av hendelsene), selv om metaforikken hans kan være det. Alt dette som må gå slik, alle disse «maatte», gjør at tekstene til Sars oppleves som lukkede, ferdig.³³⁴

³³² «Det er derved, at denne Begivenhed i en indre Forstand kan siges at have afsluttet Vikingtogene og at have givet dem deres historiske Forklaring, ifølge hvilken de fremstiller sig som nødvendige Led i den store Udvikling» (Sars 1911: 86).

³³³ Det er vanskelig å si hvorfor Sars går så langt i retning av oppløsning av sitt eget prosjekt. Det kan leses, ikke bare som et faglig strev, men også som en retorisk øvelse, som kan tenkes å bidra til å styrke troverdigheten hans, i noens øyne.

³³⁴ «Seleksjons- og evalueringskriteriet overfor alt fortidig blei *om* og *i kva grad* det hadde ytt eit bidrag til utviklinga som 'heilskap', dvs. dei sentrale verdiane som blei realiserte i løpet av den historiske prosessen» (Fulsås 1999: 242). Sars var «ute av stand til å verdsetje fortida som noko anna og meir enn førebuing til si eiga samtid» (Fulsås 1999: 243). «At noko var historisk betinga, var for Sars ikkje det same som at det kunne vore annleis, men at det var som det nødvendigvis måtte vere [...] dermed kom han til å tolke alt fortidig i lys av resultatet» (Fulsås 1999: 243). «Sars trong ikkje ta vald, undertrykking,

Sars skildrer «[...] den Sammenhæng, den Forbindelse med Fortiden og Fortidens Erindringer, der er en Betingelse for Kulturens Nationalitet» (Sars 1911: 128).

Alternativet er dette:

De nivellerede Samfund er uorganiske Masser, hvor der hersker en uafbrudt Trængen fremad, en ustanselig Omskiften i de sociale Forhold; de nye Ætter, der stiger i Veiret, har ingen Fortid; de gamle, der trænges tilbage, glemmer sin under Faldet; Traditionen brydes, Aandslivet taber den indre Sammenhæng og Harmoni, uden hvilken det ikke kan sætte Blomst og Frugt.

Passasjen kan også leses som en kommentar til hva Sars' fortelling etablerer. Men når Sars skriver «maatte» er det ofte et signal om at materialet viser at en utvikling kunne gått annerledes.

Fortellingen til Sars er så ambisøs at den fører til at han tar langt mindre av materialet inn i framstillingen enn både Holberg og Munch gjør.³³⁵ En kan oppsummere slik: Sars rydder historiske myter av veien (vandring og gullalder, kritikk av Keyser også Sars 1911: 532), før han begynner på en mer utførlig myte.

konflikt og elende på alvor fordi historia syntest å ha realisert dei idéane og verdiane han identifiserte seg med» (Fulsås 1999: 244).

³³⁵ En mer materialnær fortelling kom fram hos kritikerne av Sars, Yngvar Nielsen og Ludvig L. Daae. Sars utelot helt Wedels frihetsplan fra 1809, denne går særlig Yngvar Nielsen inn i (jf. Svendsen 1997: 216). Nielsen hadde et aktørperspektiv på 1814 (jf. Svendsen 1997: 224), det hadde ikke Sars – som nøyte seg med siterte vink.

DEL V. Sverre Bagges *Mennesket i middelalderens Norge*

Lesningen av materialet i denne avhandlingen gir ikke grunnlag for å gripe enheten til en egen historie eller en bestemt kultur.³³⁶ Et hovedpoeng er at strevet vil oppstå i ulike former i enhver utarbeidet og ambisiøs historieskrivning. Siden problemstillingen er universell, kunne jeg valgt helt andre verker og historikere. Det vil ikke kunne gis (nye, moderne, faglige) former for skrivning som utelukker strev; faget har ikke utviklet og kan ikke utvikle former som unngår strev. Jeg vil derfor avslutte med å lese et faghistorisk verk fra nyere tid.

I *Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000–1300* (Bagge 1998) skriver Sverre Bagge en historie om mentalitet i Norge i perioden. Han leverer en rekke tankevekkende undersøkelser av sentrale begreper i tidsrommet, som ære, frihet, kjærlighet, seksualitet, død, makt, hushold og tro. Boken er velskrevet og bredt formidlende, men er også et faglig bidrag, som kan leses som en oppsummering av et langvaring arbeid med mentalitetshistoriske problemstillinger. Det er en kjerne av grundig forskning i verket, ført i et tilgjengelig språk. I Norsk biografisk leksikon omtales verket som «essay», av historikeren Steinar Imsen.³³⁷ Boken har ikke fotnoter, men er utstyrt med en utførlig kommentert litteraturliste per kapittel og et stort register. Bagge har også oversatt selv fra kildene og har en omfattende oversikt over skriftlige kilder fra perioden han undersøker, og også over human- og samfunnsvitenskapelige teoridannelser.

Verket åpnes med et markant litterært grep: *Nidarosdomens samfunn* skildres som et høydeelement, en synlig representasjon vi kjenner igjen, før teksten går til det dype, nedgravde, fremmede og gåtefulle som *Osebergskipets samfunn* representerer. Åpningen er preget av en grunnleggende nysgjerrighet: «Hva har menneskene som gjorde dette tenkt og trodd» (Bagge 1998: 12). Fortidens materiale rommer det fremmede og gåtefulle: Også Nidarosdomen, ikke bare Osebergskipet, er det potensielt

³³⁶ Det er ikke strev-undersøkelsens oppgave å undersøke en «tradisjon». Å se historieverkene som deltagende i en historisk kultur (et begrep brukt i Hubbard, Myhre og Nordby (red.) 1995), står i fare for å overse strevet i de enkelte tekstene.

³³⁷ https://nbl.snl.no/Sverre_Bagge lest 5.5.2016

noe fremmed ved, den «er også et monument over en fremmed verden» (Bagge 1998: 12).

Innenfor det tidsrommet på 300 år som boken tar opp, skisseres en utvikling: Osebergskipets tid er «begynnelsen på de endringer som førte til Nidarosdomens samfunn» (Bagge 1998: 18). Siste setning i verket er også begynnelsen på en utvikling derfra og fram til oss: «Slik blir 1200-tallets kultur ikke bare et nasjonalsymbol. Den blir også et første trinn i en mentalitetsendring som har foregått frem mot vår egen tid» (Bagge 1998: 236). Denne utviklingen ligger selvsagt utenfor verkets rammer. Boken har som «hovedtema de endringer som skjedde i menneskenes sinn gjennom framveksten av middelalderens to store institusjoner, den riksomfattende kongemakt og den universelle kirke i tiden fra omkring 1000 til rundt 1350» (Bagge 1998: 9). Hovedsaken i verket er en tematisk analyse av ulike elementer som inngår i mentaliteten i disse 300 årene.³³⁸

Han «søker å nærme seg spørsmålet om hvordan fortidens mennesker ‘egentlig’ var og hvor forskjellige de var fra oss» (Bagge 1998: 9). Det antydes tidlig at det er menneskenes sinn i mer permanent forstand som undersøkes. «Mange trekk» ved det aller eldste, ved begynnelsen, er til å kjenne igjen i det som har utviklet seg – dette er en inkluderende tenkemåte, som også etterhvert viser seg å inneholde «oss selv», i dag.

Første kapittelets tittel stiller spørsmålet: «Mentalitetshistorie – hvor annerledes var fortidens mennesker?» (Bagge 1998: 13). Spørsmålet synes å forutsette at menneskelig variasjon har rammer, at forandringer har gitte grenser («hvor annerledes»). Han diskuterer «tanken om en kollektiv tanke- og forestillingsverden og tanken om at denne verdenen endrer seg radikalt fra en tidsalder til en annen» (Bagge 1998: 14). Det store spørsmålet er: «Kan vi stille opp alle moderne mennesker på den ene siden av skillet og alle middelaldermenneskene på den andre?» Historieskrivningen kan stille spørsmål ved våre verdier, fordi den «først og fremst blir et spørsmål om hva mennesket egentlig er og en utfordring til de forestillinger og verdier vi selv betrakter som selvfølgelige» (Bagge 1998: 14). Det er «mennesket» som er historieskriverens objekt. Han bruker «mennesket» på to ulike måter i verket: Det er en logisk forskjell på hva som ligger i «mennesket» brukt som universelt begrep (det som forutsettes i «menneskenes sinn»)

³³⁸ 5 av 7 deltitler og de aller fleste mellomtitlene har form av sammenbundne, parataktiske ledd, svært få er narrative (f.eks. «fra x til y»)

på den ene siden og når han i sitatet snakker om «alle middelaldermenneskene» og «alle moderne mennesker» på den andre.

Institusjonalisering av samfunnet gjennom kristning og rikssamling er et etablert emne for historieskrivningen, men «(s)jeldnere har derimot historikerne forsøkt å trenge inn i de endringer som skjedde i menneskenes sinn gjennom denne utviklingen» (Bagge 1998: 12). Her gir de skriftlige kildene tilgang, men disse ligger nærmere Nidarosdomen enn Oseberg, og kan bare unntaksvis stoles på for de eldste tider. Kildene (sagaene) utgår dessuten fra eliten. Men Bagge har et ontologisk premiss om at det gamle vedvarer i det nye: «Det gamle blir ikke avskaffet når det nye kommer til» (Bagge 1998: 234). Dermed kan sagaene indirekte bidra med tilgang til det eldre også, de kan «fortelle oss om brytninger i *normer og holdninger* og i menneskenes *sinn* eller ‘*mentalitet*’» (Bagge 1998: 13, mine uthevelser, merk at sinn her er lik mentalitet) – slik blir sagaene også kilder til «mennesket».

Boken skal få fram at det ikke er vesentlige forandringer i det han kaller «menneskenes sinn». Historiens materiale utfordrer ikke våre forestillinger med variasjon, men med en fast grunn.

Her involveres en gjenstand som historikere vanligvis ikke kan sies å undersøke. Bagge vil komme menneskets sinn nærmere gjennom de skriftlige kildene. Bagge leser sagaenes handlinger som uttrykk for (middelalder)mennesket. Holberg stiller ikke et så grunnleggende spørsmål som spørsmålet om hva mennesket er, i selve historieverket, det vil falt utenfor genren for ham. Holberg kan ta opp slike store spørsmål f.eks. i sine essays, og som historiker vet han på mange måter på forhånd hva mennesket er (selv om slike oppfatninger vil testes ut i skrivningen), mens Bagge vil behandle spørsmålet gjennom sin historieskrivning, som historiker.

Bagge er kritisk til tilnærming som ser for seg en utvikling som «forandrer menneskene grunnleggende» (Bagge 1998: 16), denne har «sannsynligvis» gått for langt «i sin avvisning av en felles menneskelig natur». ³³⁹ Han mener at «(s)tudiet av menneskets biologi peker i retning av at det faktisk er en slik natur» og at «oppfinnelser» er «biologisk bestemt» (Bagge 1998: 16). ³⁴⁰ I fortsettelsen presiseres også at vi heller ikke må gå til fortiden «med vår ‘sunne fornuft’».

³³⁹ Ordet «sannsynligvis» er det eneste som sannsynliggjør påstanden.

³⁴⁰ I en artikkel i *Historisk tidsskrift* spør Bagge om ikke sagaene kan gi oss tilgang på «allmenne normer, holdninger og tankemønstre» (Bagge 2002: 175). Det er mulig dette er en definisjon av mentalitet.

Han søker altså, viser det seg, et biologisk grunnlag for det han skal undersøke. Biologisk natur ligger til grunn for menneskets sinn/hjerte, og dermed er mentalitetshistoriske «oppfinnelser» biologisk funderte.³⁴¹ Hva som er menneskets natur blir ikke diskutert (definert, presisert) i boken, i stedet opptrer en rekke ord som skal fange inn mentaliteten: *tanker, tro, holdninger, normer, verdier, oppfatninger, sinn* og *psykisk utrustning* (se også Bagge 1998: 17 og 190). Ingen av disse defineres eller ordnes i et hierarki. Når han videre går inn på «ære», «frihet» og andre sentrale begreper, er det ikke klart om de er på nivået til tanke, tro, eller norm eller er del av «menneskenes sinn». Det er ikke noe hierarki mellom «sinn», «psyke» og «normer» i teksten. (For å bruke en term fra Sars: De synes alle som «Vink» om det samme.)

Senere skriver Bagge at både misjonsbudskapet og motstanden mot det «koker ned til nokså konkrete og praktiske ting, mat og arbeid» (Bagge 1998: 97). Vi kan dermed forsøke å rekonstruere et biologisk grunnlag i bunnen, og deretter materielle forhold som mat og arbeid. «Psykisk utrustning» kan være biologisk bestemt og preget av materielle behov. Men gitt de store forandringer Bagge avdekker i perioden, må en spørre seg hva som er gitt og bestemt og hva som er foranderlig – underveis i de endringer som mentaliteten utsettes for i perioden. Det klargjøres ikke hva frihetslyst eller æretrang er. Om de er del av «menneskenes sinn», kan de ikke være normer.

Når boken da skal beskrive «tanker, tro og holdninger» i de 300 årene mellom 1000 og 1300, forutsettes det at disse 300 år kan gi en prøve på menneskets natur. Biologien kan uansett sies å være en ressurs utenfor teksten, fra et annet fag (som gjør at verket i flere betydninger blir et *utsatt* bidrag).

Tilgangen hans er en utfordring: Materialet er skjevt. Institusjonsmaterialet (stat og kirke) viser til store forandringer. Disse foregår på elitens nivå. Sagamaterialet er det som skal vise fram mentaliteten, men det utgår også som nevnt fra eliten. Boken inneholder en rekke utsagn om at vi nesten ikke vet noe om bøndene. Samtidig er det bøndene som forankrer den minst foranderlige tiden i verket. Bagge skriver at vi vet mer om normer og idealer enn om faktisk adferd, det siste får vi bare indirekte glimt av (Bagge 1998: 190).

³⁴¹ Han skriver videre: «Vi skal derfor ikke ta mentalitetshistorikernes konklusjoner for god fisk.» «Derfor» er her belagt med påstanden: «Vi kan trolig vente en reaksjon» fra mentalitet til biologi som forklaring. Dette belegget er innenfor et retorisk sannsynlighetsrom (sunn fornuft), der aksjon gir reaksjon, og overdrivelse og underdrivelse truer og at det finnes en «balanse» (som da ikke utgår fra sunn fornuft).

Det er sed som forandres, ikke hjertet: «Sannsynligvis finnes det en menneskelig natur som er den samme uansett kulturelle forskjeller, men å trekke grensen mellom denne naturen og det som er kulturelt betinget, er ikke lett.» (Bagge 1998: 205). Han vil møte dette gjennom å se på «dypere og mer ureflekterte trekk ved middelaldermenneskenes opptreden og væremåte» (Bagge 1998: 205), det som han andre steder har vært klar på at vi kun kan ha indirekte glimt av (Bagge 1998: 190). Oppsummert:

Selv om middelalderens mennesker på en rekke måter var annerledes enn vi er, dreier forskjellen seg neppe først og fremst om grunnleggende psykisk utrustning. Vel så viktig er forskjellen i samfunnsstruktur og, i sammenheng med den, forskjellen i normer. Demping av lidenskaper og målrettet handling er blitt mer nødvendig – og dermed mer rasjonell – i vårt samfunn enn i middelalderens (Bagge 1998: 231).

Begrepet om en «sky»

Selve mengden av begreper som altså ikke defineres eller bestemmes i forhold til hverandre viser til en konstitutiv vaghet. Vi har sett en rekke slike begreper som har en uklar rolle og rangering i verket. Bagges grep og apparat for å gripe materialet kan betegnes gjennom begrepet om en «sky». Mens en for Holbergs del kan samle sentrale begreper i et semantisk felt, i metaforen om et «handlingsrom», kan en bruke metaforen «sky» for det som samler Bagges begreper; begrepene skifter i abstraksjon og høyde fra materialet, de kan byttes ut, er i stadig omskifte, og mange framtrer som synonyme. I og med «skyen» må vi lese det slik at mentalitet kan bety ulike ting hver gang det opptrer; det kan bety *norm*, det kan bety *psykisk utrustning* etc. Men begrepet har en viktig funksjon, det er både tema og forklaringsmodell i verket.

Et viktig premiss for arbeidet hans er at «sagaforfatternes fortellinger og tolkninger [er] viktige vitnesbyrd om tanker, normer og holdninger i et samfunn som må være eldre enn det som ble styrt av den sterke kongemakt og den fullt utbyggede kirke på 1200-tallet» (Bagge 1998: 13). Her kan vi legge merke til det litt insisterende «må være».

Den dramatiske forskjellen i åpningen mellom Nidarosdomen og Osebergskipet fremtrer som et i prinsippet unødvendig litterært grep – en interessevekkende som forlates når en blir mer kjent med stoffet. I den videre teksten er det uklart om Bagge bruker mentalitet som det samme som en tidløs menneskenatur, som «hjerte» versus

«sed og skikk», i det kjente Undset-sitatet (gjengitt på side 205, og avspeilt i tittelen på det sentrale kapitlet «Sedene og hjertene», 205–232). På en vag måte maner «mentalitet» fram noe som kun sakte og punktvis, nesten umerkelig forandrer seg. Mentaliteten er en ressurs som leverer en kobling mellom ukjent og kjent. Mentalitetshistoriens grunnleggere så for seg dramatiske mentalitetsskifter, men dette toner Bagge ned ut fra sine lesninger og påstander om menneskets vesen.

Når han avslutter innledningen med påstanden om at «å gå tilbake til middelalderen er en reise til et ukjent land» som kan «fortelle oss noe om oss selv, våre verdier og normer og det vi tar for gitt» (Bagge 1998: 17), er det uklart om det er mennesket på tvers av alle tider vi finner, eller om det er våre falske forestillinger og sunne fornuft, som vi feilaktig tar for menneskets vesen? (Om vi alt vet hva mennesket er ut fra «oss selv», hvorfor da disse 300 år?)

Forandringsgrad

Bagge har flere koblinger som ikke løper ut av menneskets vesen, men som er basert på tidsflyt: Nidarosdomens tid og folk bringes nærmere oss gjennom at vi også er underlagt institusjoner – det var menneskene i mye mindre grad i periodens begynnelse. Til slutt antydes det at vi har lært noe mer omfattende om oss selv; noe vesentlig mer enn det de sagabaserte lesningene av enkeltbegreper som frihet, ære og kjærlighet viser. Menneskesinnet (som natur, hjertet, mentalitet) legger føringer på i hvilken grad reisen han skisserer virkelig blir en reise til «ukjent land» (Bagge 1998: 17). Det fremmede og gåtefulle jevnes ut, det litterære spennet fra åpningen fremstår som et *Schein*, mens innsyn i mangel på forandring skal avtegne et *Wesen*, «mennesket».

Likevel kan det ikke sies at det først og fremst er treghet eller uforanderlighet Bagge viser fram i verket. Både ære og frihet er størrelser som går gjennom dramatiske forandringer. Underveis viser han også fram forskjeller som ikke nødvendigvis dekkes inn av hans artikulerte påstander. Samfunnet i tidlig middelalder var «de sterkes samfunn»: «Frihet og stormannsstatus kom til uttrykk ved uavhengighet av dem som stod over en og herredømme over dem som stod under en» (Bagge 1998: 73). Overgangen til kristendommen er brå og voldsom (Bagge 1998: 81). En helt ny type lydighet vokser også fram gjennom institusjonalisering og hierarki, kirke og kongsmakt. Kristendommen medfører «tanke og 'livssynsmessig'» dramatiske

forandringer (Bagge 1998: 98). Det sterke frie mennesket var et norrønt idol (Bagge 1998: 32), en stor forskjell fra det tøyede kristne. Bagge viser altså fram store forskjeller i materialet.³⁴²

Det nye og det gamle

Bøndene utsettes for helt nye kristne normer og et spekter av omseggripende forandringer. Mentalitet skal presentere noe som er en kjerne, som unngår slike forandringer.

Holberg har ressurser som skal vise at uforanderlighet er oppe i dagen – som identiteten mellom kopi og original, fellesstrekk, hovedegenskaper etc., for Bagge finnes det vedvarende på et dypere plan, vanskelig tilgjengelig.

Bagge forsøker å minske forskjellene når han til slutt sier at forandringene i Norge i tiden fra Osebergskipet til Nidarosdomen «har stått som dramatiske» (Bagge 1998: 233). «Stått som» viser her fram at forandringene han skisserte i åpningen er på Schein-nivå; det er ikke egentlig slik (og ble ikke opplevd slik i fortiden?), for han spør nå om menneskene (ikke mennesket, som i tittelen) også forandret seg. Det har de neppe, fullt og helt. Her blir «menneskene» tegn for en substans som skal holde ting sammen (mentalitet som ressurs, ikke som tema). Bagge er kritisk til historismen, på vegne av menneskenaturen. Bagge avhever seg fra historismen: «Tradisjonell historieskrivning er opptatt av forandring» (Bagge 1998: 233). Når faget slik skal kunne gi noen tidløse innsikter, ser vi et slektskap med Holberg. Videre skriver han: «Hverken

³⁴² Et overblikk over verkets skildringer av store forandringer: Vold ble akseptert på 1000-tallet som del av samfunnsordenen (Bagge 1998: 41). «Politikken i tidlig middelalder var annerledes [...] folk flest var bønder og først og fremst interessert i jordbruk og årsvekst» (Bagge 1998: 42). «Mellom oss og middelalderen ligger [...] empirismen». Der ligger også byråkrati, skrift og bok, univers (Bagge 1998: 90), tolking (Bagge 1998: 91), forståelse, ekspertvelde, det å bli del av Europa, vold og sex, ekteskap, skillet indre og ytre (Bagge 1998: 109), tro og religiøs praksis (Bagge 1998: 119), dagligliv, synd, ja sedskifte i det hele tatt (Bagge 1998: 110), en annen samfunnsorden (Bagge 1998: 113). Ikke bare tiden «men også rommet ble forandret» (Bagge 1998: 99, om Jerusalem som verdens sentrum) Gjennom «kristningen ble en rekke viktige funksjoner flyttet ut av gården og lokalsamfunnet.» (Bagge 1998: 99). Store endringer skildres mellom høy og senmiddelalderens kirke (Bagge 1998: 130ff), kirken gjennomgår en sterk utvikling i perioden (Bagge 1998: 130ff. og 144ff.), han skildrer generelt omfattende forandringer i perioden (Bagge 1998: 151, 155), f.eks. i hva ære var for noe; den går fra å være knyttet til en person til også å knyttes til et embede, det samme kan sies om makt i det hele tatt, krig, sosial lagdeling, jus, økonomi, rettsvesen – han snakker f.eks. om «det nye systemet» (Bagge 1998: 161) og «det gamle samfunn» (f.eks. Bagge 1998: 158, 167, 203) og en oppløsning av det tradisjonelle frihetsbegrepet. Ridderkulturen var noe radikalt nytt (Bagge 1998: 187). Også mentaliteten er underlagt tidsflyt; den «byråkratiske mentalitet» var mindre utviklet enn i dag (Bagge 1998: 86, på denne siden opptrer to ganger vendingen å «utvikle en mentalitet»).

når det gjelder etableringen av kongedømmet eller kirken, kan vi operere med noe skarpt skille mellom indre og ytre» (Bagge 1998: 233). Dikotomien indre–ytre er nødvendig vag og skal vise at forandringer er forandringer som ikke omfatter alt – det finnes noe indre, i tillegg til forandringer. Hva som ligger i det ytre presiseres av at fortsettelsen nevner «institusjoner, regler og ritualer». Det indre er da «menneskene» versus dette ytre. Men nå viser det indre seg så sterkt at det er i stand til å inneholde og årsaksforklare vesentlige deler av (den ytre) utviklingen: «Ja, det er i det hele tatt vanskelig å tenke seg eksistensen av en del av de institusjonene vi møter i Norge i middelalderen, uten at det har et grunnlag i menneskenes sinn og oppfatninger» (Bagge 1998: 233f.). Det indre deltar i alle forandringene. Vi får da en figur som kan ligne Holbergs metamorfose: Det er en utfoldelse av noe indre. Det indre settes også som likt med det gamle: «Det gamle blir ikke avskaffet når det nye kommer til» (Bagge 1998: 234).³⁴³

Her blir «mennesket» som i tittelen opptrer i bestemt form, og som vi underveis har fått glimt av (de lavere lag) eller fått presentert idealene til (eliten), omstøpt til én aktør: «Middelalderens nordmenn har ikke passivt akseptert alt som kom fra kongedømme og kirke; de har tilpasset det til sine egne behov og sin egen forestillingsverden og i sin tur påvirket utformingen av institusjonene» (Bagge 1998: 234). Den aktivitet som forutsettes gjennom «ikke passivt akseptert» viser til et samlende subjekt som strengt tatt ikke kan opptre i verket. Her opptrer et «i praksis» (Bagge 1998: 234). Personifisering forekommer også av sagaene: «Sagaene og deres miljø hadde utvilsomt sans for menn som døde en heroisk død [...] stort sett er deres holdning at den mest vellykkede handlemåte også er den mest ærefulle» (Bagge 1998: 229).³⁴⁴

Institusjonenes utvikling, deres virkning på «menneskenes sinn» og deres varighet står i potensiell strid med substans-oppfatningen hans; at mennesket er til å kjenne igjen bestrides av tidsflyten han også skildrer. Men mot slutten hentes tidsflytbeskrivelsene inn av beskrivelser av menneskets vesen, når det viser seg at endringene delvis løper ut av menneskets vesen: «Ja, det er i det hele tatt vanskelig å tenke seg eksistensen av en del av de institusjonene vi møter i Norge i middelalderen, uten at de har et grunnlag i menneskenes sinn og oppfatninger» (Bagge 1998: 233). Slik blir forskjellene han har

³⁴³ Utviklingstrekk skildres språklig som gradvis bevegelse bort fra noe, men ikke helt fram til en dominans av det andre, f.eks. av «en større grad av subjektivitet» (Bagge 1998: 203, min uthevelse).

³⁴⁴ En kan spørre seg om det samme ikke gjelder i tallrike tilfeller som dette: «Sagaenes sterke betoning [...]» (Bagge 1998: 234).

vist fram og narrativet som gjaldt institusjonene, innlemmet i «menneskenes sinn og oppfatninger».

Institusjonsmaterialet, det som gir fortellingene om utviklingen av stat og kirke, er ikke det som først og fremst belegger mentalitet. Det er disse institusjonene som bærer forandringene i perioden, og disse er del av en fortelling fram til oss. Den dypeste kilde til mentalitet er «folket». Men det er også slik at det lave sett som *folket*, er stedet der han forankrer mentaliteten – og dette er et nivå han flere ganger underveis erklærer at man ingenting vet om. Samtidig som han skal inn i «menneskenes sinn» er det klart at vi vet «lite eller ingenting om mange sider ved livet den gang. Særlig lite vet vi om alminnelige menneskers liv» (Bagge 1998: 9).

Anførselstegn tilbyr en nødvendig vaghet og unngår definisjonens tvang; de åpner for å spille med hva ord betyr, hvor termen kommer fra – og om de er ord eller begreper, som for eksempel når han i forordet sier at boken handler om å nærme seg «spørsmålet om hvordan tidens mennesker ‘egentlig’ var og hvor forskjellige de var fra oss» (Bagge 1998: 9). Dette og «skyen» er ressurser. Mye av bokens påstandsnivå er konstituert av at dette «egentlig» står i anførselstegn. Anførselstegnene sirkler inn et strev i boken, der han på den ene siden sier at «[v]i vet lite eller ingenting om mange sider av livet den gang. Særlig vet vi lite om alminnelige menneskers liv» og på den andre vil skildre «de endringer som skjedde i menneskenes sinn» gjennom fremveksten av kongemakt og kirke 1000–1300. Derfor opptrer også forankringen av mentaliteten og sinn i anførselstegn: «et ‘folk’» (Bagge 1998: 44) og «den ‘normale’ politikk» (sst.) Han er tydelig på at «menneskene» er en problematisk størrelse, gitt at det helst er overklassen vi møter i de skriftlige kildene. Bokens konklusjon er likevel at begge disse institusjonene «har et grunnlag i menneskenes sinn og oppfatninger» (Bagge 1998: 234), altså sinn i ubestemt form (i tittelen står det i bestemt form entall, *Mennesket*).³⁴⁵

Samtidig vil han nå ned til en forankring for mentaliteten, hos dem vi ikke har kilder til, folket. Bøndene finnes det lite kilder til. Mentalitet opptrer som et begrep som skal mane fram det han *ikke* har kilder til.

³⁴⁵ Han gjentar like etter at det vi har fått overlevert er «i stor grad elitens ønsker om hvordan tingene skulle være snarere enn vitnesbyrd om hvordan de virkelig var» (Bagge 1998: 234). Han snakker også om at sagaene gir «en oppfatning av menneskets personlighet» (Bagge 1998: 234). Dette er en veldig sterk påstand, men begrepet om personlighet er trolig uklart.

De skriftlige kildene (mest sagaer) leses som en rekke (avsluttede) eksempler på mentalitet – de blir til fylt tid, handlingstid (jf. Johansen 2001). Bagge analyserer intenst hva som ligger i de brokker av «handlingstider» som sagaene formidler, hva de viser av normer og idealer for eliten. Sagaene leses ikke som helheter, de inneholder gjennom glimtvis lesninger noe som ligner mentalitet. Hvert tegn på mentalitet er innenfor en avsluttet handlingstid. (Han må forutsette at en gitt mentalitet framtrer også når hele sagaen leses). «Ære», «kjærlighet», «tro» hentes ut fra sagaenes handlingstidsbeskrivelser, som blir tegn på mentalitet. De leses ut av handlinger som løsgjøres fra sagaen og blir del av historikerens skarpe analyse – og fasetter i den mentaliteten han vil få fram. Det produktive i Bagges sammenheng er at skriftlige kilder kan inneholde mentalitet, som viser ut over eliten. Eksistensen av en mentalitet kommer i stedet for en sammenhengende fortelling. Mentaliteten er en lite foranderlig substans, som det kan stilles ledende spørsmål til, f.eks.: «Hvor vilkårlig kunne denne makten være?» (Bagge 1998: 23). Mentaliteten skal være gitt i en grad som gjør at Bagge stadig peker på hvor nødvendige ting er: «Det er heller ikke helt tilfeldig [...] Det er ikke tilfeldig [...]» (Bagge 1998: 27).

Mentaliteten kan ikke ha en kjerne som forandrer seg. I verket arbeides det med en substans som ikke endrer seg, mens en rekke egenskaper stadig kan gjøre det.³⁴⁶ Om statsutvikling og kristendom medfører store forandringer, fungerer begrepet mentalitet som en ressurs.

Bagge arbeider for å mane fram noe som ikke forandrer seg vesentlig. Mentalitet ligger her «under» det som fortelles som utvikling i verket; nemlig institusjonene. Helt til slutt vises det også fram at forandringene ledes ut av menneskenes sinn (jf. Bagge 1998: 233f.). Han skriver selv i erklært opposisjon til tradisjonen som er opptatt av forandring: «Sannsynligvis har disse forskerne gått for langt i sin oppfatning av hvor annerledes fortiden var, og i sin avvisning av en felles menneskelig natur» (Bagge 1998: 16). I tråd med dette er tonen modererende, nøktern, opptatt av ikke å overdrive eller underdrive, ikke gå for langt.³⁴⁷

³⁴⁶ Når det gjelder kjærlighet antas det at «romantisk kjærlighet» er mulig til alle tider. Men når det gjelder ensomhet, er teksten bastant på at den følelsen ikke fantes i tidsrommet: «Man er vanligvis ikke alene og føler ikke noe behov for det. Er man alene, er det enten et uttrykk for at man er forlatt av sine omgivelser, eller man har et særlig formål med det» (Bagge 1998: 228). Kanskje er det rimelig å anta at den romantiske kjærligheten er en egenskap som er nærmere substansen enn ensomheten, og at den derfor ikke kan tenkes helt og fullt som historisk.

³⁴⁷ Edvard Bulls slutninger er «overdrevne» (Bagge 1998: 119), overdrivelsespåpekning s. 181, se også «mer rimelig å tolke som det motsatte» (Bagge 1998: 145, «ikke bør gå så langt», 191 og 232): «Endringene på 1200-tallet bør derfor hverken overdrives eller undervurderes» (Bagge 1998: 193).

Et lite ord som opptrer påfallende ofte, er ordet «neppe».³⁴⁸ Dette kan leses som uttrykk for at vi har nådd fram til en faglig sikret dom, eller det kan leses som et litt besvergende ord, som holder materialets sprik på avstand. «Neppe» opptrer som tegn for at noe er usikkert i en tolkning av et materiale, men opptrer også ofte som tegn for større ambisjoner, de overdekkende, menneskevesens- framhevende – det menneskelige vesen historikeren kjenner til. Brukt slik står det lille ordet i kontrast til de omfattende påstander det skal bidra til å feste. Et par eksempler på strevende bruk av «neppe»:

- «Slike holdninger er selvsagt ikke uten innflytelse på folks følelser. Men de er neppe fullstendig dominerende.» (210). (Dobbelbenektelse: «ikke uten [...] neppe»).
- «Når voldsnivået var så mye høyere i middelalderen enn det er idag, skyldes det derfor neppe i første rekke at menneskene var så mye mer spontane enn vi er» (230).
- «Selv om middelalderens mennesker på en rekke måter var annerledes enn vi er, dreier forskjellen seg neppe først og fremst om grunnleggende psykisk utrustning.» (231).

Han peker på faren for å gå til fortiden med vår «sunne fornuft», en fornuft som gjør at vi uten videre gjenkjenner oss selv i fortiden. Fornuften Bagge selv representerer er da faglig fundert, ikke avhengig av vanlig dømmekraft, en instans som utpeker og bedømmer det å gå for langt, å underdrive og overdrive. Men «sunn fornuft»-utsagn er det mange av i verket og de kommer inn ved tvilspunkter: «Det er et vanlig fenomen at sosiale eliter søker å skille seg ut fra landets jevne befolkning» (Bagge 1998: 188), jf. også påstander som dette: «slik vår tids mennesker også gjør, om vi tenker nærmere etter» (Bagge 1998: 234). Bagge advarer mot bruk av «sunn fornuft», men samtidig florerer sammenligningene med vår tid: Selv om de er negative og kanskje formidlende

³⁴⁸ Jeg har ikke lett systematisk, men har talt 41 forekomster av «neppe», nok til å kunne påpeke det som et stilistisk særtrekk: 22, 24 (2), 25, 29, 35, 43, 45, 54, 61, 70, 73, 76 (2), 77, 81 (2), 102, 114, 115, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 161, 166, 178, 188, 191, 201 (2), 210 (2), 212, 227, 229, 230, 231, 234. I slekt med dette er også «sannsynligvis», som opptrer hyppig.

pedagogiske grep, er sammenligninger med vår tids pensjonsalder (Bagge 1998: 31), børsen (Bagge 1998: 67, 68), byråkrati, lønnsforhandlinger (Bagge 1998: 62), «velgermasse» (Bagge 1998: 68) etc. – grep som drar fortiden inn i en krets av sammenlignbarhet, og som er i tråd med hans påstand om at mennesket fundamentalt sett ikke forandres. Dette kan kalles et *likhetsnegasjonsgrep*, grep som sier at fortidens *x ikke* er samtidens *z*, men som likevel minner om oss selv, og bidrar til å minske forskjell.

Sagaene, skriftlige kilder til menneskets sinn

Verket viser seg som en dvelende undersøkelse av hva som vedvarer, ikke primært en fortelling basert på tidsflyt. Tidsrommet på 300 år mellom 1000–1300 – som han i løpet av verket demonstrerer inneholder vesentlige forskjeller – skal besvare spørsmålet om hva mennesket er. Hos Bagge er institusjoner (kirke og kongemakt) del av narrative trinn, men det som er hovedsaken er ikke en *historie* om det han ser som det grunnleggende, men tematiske glimt av «menneskets sinn», som skal være en gitt størrelse.³⁴⁹

Bagge går tett på sagaene for å utvinne tegn på mentalitet, som skal ha en kjerne av uforanderlighet, samtidig som de bare glimtvis når ned dit hvor mentaliteten virkelig er uforanderlig. Oppdraget han tar på seg, kan sies å virke tilbake på sagaene: De «skildrer konflikter som forløper etter et fast mønster, der drap eller krenkelser fra den ene siden blir møtt med tilsvarende reaksjoner fra den andre inntil den ene parten vinner en fullstendig seier eller meglere klarer å få i stand en forsoning. I et slikt spill er valgmulighetene begrenset, men de finnes» (Bagge 1998: 45). Han avdekker regler og kodekser.³⁵⁰ Sagaene blir belegg for at noe er lite foranderlig på et dypere plan. Han strever med overgangen fra skrift, saga og elite til folk, som ikke presenteres som en overgang, men som å gå dypere, noe disse nevnte er på toppen av, men springer ut av og representerer. «Den kampen mellom enkeltpersoner på topplanen som sagaene

³⁴⁹ Vi ser at fortellingen ikke har en konstitutiv kraft, han begynner for eksempel med «en sterkere høvdingmakt», som en markør (Bagge 1998: 18), fortsetter med «enda sterkere» samme side, mens en første grunnleggelse av denne størrelsen, «en sterk høvdingmakt» først kommer på side 21.

³⁵⁰ «Ønsker man et gode [...] eller å stige i rang [...] sørger man for å få i stand en konflikt. Er en konflikt i gang er det flere måter å reagere på. Man kan søke forlike ved å by eller ta i mot bøter eller man kan ta hevn. Hva man gjør i slike situasjoner, vil gjerne være avhengig av interesse» (Bagge 1998: 45f.). Det er både bastante og vage formuleringer her: «ønsker man», «sørger man» og «gjør».

skildrer, rekker dermed dypere ned i samfunnet» (Bagge 1998: 47), siden høvdingene slåss for å få med seg tilhengere. Hva gjør at folk kommer i konflikt? Lesningene fører til innsikter som nærmer seg det tidløse: «Makt og fordeling av ressurser er til alle tider det politikken dreier seg om. Men maktens former og arter av ressurser kan variere» (Bagge 1998: 47, her kunnet man sammenlignet Thukydide og Bagge). Underveis ser vi at det han omtaler som «makten» er veldig mye forskjellig: fra personlig høvdingmakt til institusjoner. Historikeren søker variasjoner av noe som ligger fast.³⁵¹

Bagges bok får på glimrende vis fram æreskodekser, normer og tankesett som karakteriserer sagaene og forandringene de utsettes for med framveksten av middelalderens to store institusjoner, kirke og kongemakt. Det jeg har gjort er å tematisere arbeidet hans med å ramme inn og forstå sine funn. En kunne tenke seg at om Bagge hadde gjort mer ut av det litterære grepet han åpner med, og utforsket en ukjent verden, kunne forskningen hans rammet inn materialet han viser fram på andre premisser enn de som arbeidet med å skulle belyse og besvare det store spørsmålet om menneskets vesen medfører.

³⁵¹ «En lang rekke grunner nevnes i sagaene for at folk kommer i konflikt med hverandre. Makt og fordeling av ressurser er til alle tider det politikken dreier seg om.» (Bagge 1998: 47). Her stanses da sagaenes partikulariteter ved å oppsummeres. Det kan være at «en lang rekke grunner» viser til noe uendelig?

DEL VI. AVSLUTNING

Jeg har i denne avhandlingen prøvd å plassere meg nær et arbeid med fortidsmateriale. Jeg har undersøkt et arbeid med å få historietekster til å henge sammen, samtidig som de gjengir materiale. Jeg har ikke villet bringe inn andre metanivåer enn undersøkelse av skrivningen, og ønsker å bidra til en mindre teoretisk og mer praksisnær tilgang til hva historieskrivning og dermed historiefaget er. Det ytterste metanivå, der positivismestriden og postmodernismedebatter befinner seg, er for grovkornet til å tilføre forståelsen av historieskrivningen noe nytt. Slike debatter er ofte uberørt av materialet de omhandler. Metanivåene bør istedet preges av en god forståelse av det de er meta i forhold til.

Avhandlingen skal ha vist at enhet på ulike måter er noe som står på spill når skrivning møter materiale. Historikerne har vidt forskjellige dominerende ressurser til rådighet, men som vi har sett representerer ikke ressursbruken en historisk utvikling som legger noe bak seg eller som bringer fram problemfrie genre: Nye verker kan arbeide med påstander i tråd med det singulære utsagnets ontologi – men vil også alltid involvere tidsflytbeskrivelser.

Hos Holberg blir kausalitet et uttrykk for substansen, substansen blir en årsak som uttrykker seg. (Det folk gjør i fortiden, er for Holberg uttrykk for en substans). Om de sentrale handlingene Holberg skriver om, bare var virkninger av noe annet ville enheten blitt borte. Kausaliteten blir da, med Frank Ankersmit, til metamorfoser, der vesenet beholdes gjennom vidt forskjellige uttrykk. Vi ser det samme i Bagges tekst: Sentrale momenter i fortiden er uttrykk for en mentalitet. Materiale som peker mot stor foranderlighet, settes som tilfeldig, ikke nødvendig.

Historikeren kan skifte ressurser underveis, eller ri flere hester. Vi så Munch starte ut med en sagaressurs som tilbød uerstattelige tegn, som han får problemer med og må forlate til fordel for romantrekk, skildring av åpenheten i materialet. Holbergs strev gjelder i utgangspunktet det å fortelle om tider der gode statsmannserindringer ikke finnes, men snart kommer han opp i strevet mellom materiale og ressurser. Og stilen får tidvis preg av en retorisk maskin. Men det som vises fram og utprøves gjennom Holbergs skrivning er også et særegent bilde av skriving og makt, menneske og

samfunn – et «handlingsrom». Holbergs ressurser kan være antikvert, men Holbergs skrivning kan gi innsikter.

Vagheten er ikke en mangel, noe som kunne være gjort klarere, strevet handler ikke bare om å dekke over noe. Strevet er del av det kreative, det skapende i historieskrivningen, som kan gi innsikt og forståelse av materialet.

Spørsmålet om hva som er virkelighetsbidraget (referanse) i historieskrivningen, må ikke stilles på for enkle måter. Spørsmål om kunst *eller* vitenskap, fakta *eller* fiksjon stilles feil. For også strevet er virkelig og det vil alltid komplisere bildet. Hva som umiddelbart måtte framstå som perspektivet eller «synet» i verket, er i historieskrivningen utformet i kamp med materialet. Historieverket består ikke bare av utsagn om virkeligheten på den ene siden eller «syn» på den andre, men også strevet med å føye slike sammen.

Skrivningen som aktivitet er ikke regelbundet slik forskningen kan være det. Historikerens aktivitet som helhet vil derfor aldri kunne beskrives uttømmende av metoderegler. Institusjonen, faget og metodene gir regler for forskningen, men kan aldri alene bestemme hva som skjer i skrivningen.

Alle historikere søker enheten i verket sikret av skrift som begrenser foranderlighet. I skrift kjemper historikeren med mangfold, mangel og brudd og først etter strev har de klart å tvinge fram en form for enhet. Men tekstene er selv gjerne av faget blitt tilordnet en kontinuitet; det snakkes om «tradisjon», «kultur» eller om «generasjoner» av historikere. Alle disse betegnelse risikerer å bli sjablonger som forhåndsstyrer eller overflødiggjør lesning. Sjablongene kan springe ut av et behov innenfor faget: I universitetshistorie er problemstillingen gjerne hvorfor P.A. Munch er blitt til en statue ved siden av Urbygningen. Men dette er forskning i form av kransenedlegging.

Fagets fortid kan gi faget verdi og identitet i forhold til andre fag og avgrense det fra andre, alternative måter å beskrive fortiden på. Men unyanserte begreper om en kultur og en tradisjon vil kunne utelukke eldre historikere til fordel for linjen fra «den norske historiske skolen» via Sars og frem til i dag. Om en leser hvert verk nøye, må en stille seg kritisk til en bred bruk av begrepet «tradisjon». Det finnes eksempler på at de som kritiserer «tradisjonell» historieskrivning, også fanges av høytflyvende generaliseringer. Ta for eksempel Foucaults påstand: «history, in its traditional form,

undertook to ‘memorize’ the monuments of the past.»³⁵² Det er ikke selvsagt hvilke former man vil finne når man går til «history, in its traditional form».

Et forhold mellom materiale og språk er ikke gitt eller regulert på forhånd. Det er ikke utviklet og kan ikke utvikles presentasjonsformer som fjerner strevet med møtet mellom språk og materiale. Også i eldre historieskrivning vil det være erfaringer av at en uforanderlig «substans» utfordres. (Også hos, eller bedre, *særlig* hos den eksempelbyggende Plutark må en forutsette et stort arbeid i å skjære til og fjerne alt i materialet som ikke bidrar til eksemplaritet).

Det Holberg, Munch, Sars og Bagge bygger i sitt strev, er et sammensatt bilde, ikke noe som kan utmyntes som et «syn».

Når vi plasserer historieskrivningen inn på en linje, slik det har vært gjort i eldre vitenskapshistorie, forutsettes det at historieskrivningen er fremadskridende, men som skrivning kan all historieskrivning leses på nytt, og bidra til å belyse forholdet mellom språk og virkelighet gjennom det jeg har kalt historieskrivningens strev.

³⁵² (Foucault 1972: 7). Her er mer av sitatet: «in its traditional form, history proper was concerned to define relations [...] between facts or dated events: the series being known, it was simply a question of defining the position of each element in relation to the other elements in the series. The problem now is to constitute the series.»

- Ankersmit, Frank 1983: *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language*. The Hague.
- Ankersmit, Frank 1994: *History and Tropology. The Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley.
- Ankersmit, Frank 2001: *Historical representation*. Stanford.
- Auerbach, Erich 2005: *Mimesis. Virkelighetsfremstillingen i Vestens litteratur*. Oslo.
- Austin, John 1962: *How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford.
- Bagge, Sverre 1998: *Mennesket i middelalderens Norge. Tanker, tro og holdninger 1000–1300*. Oslo.
- Bagge, Sverre 2002: «Mellom kildekritikk og historisk antropologi. Olav den hellige, aristokratiet og rikssamlingen.» *Historisk tidsskrift*, 81: 173–212.
- Bagge, Sverre 2012: «Kongesagaer og historisk kritikk» I: Sverre Bagge, John Peter Collett og Audun Kjus (red.), *P.A. Munch: Historiker og nasjonsbygger*, s. 92–114. Oslo.
- Barrow, Reginald Heynes 1967: *Plutarch and His Times*. London.
- Benjamin, Walter 1991: «Fortelleren. Betragtninger over Nikolaj Leskovs verk.» I: Walter Benjamin *Kunstverket i reproduksjonsalderen*, oversatt av Torodd Karlsten, s. 179–200. Oslo.
- Berthelsen, Sune 2004: «Holbergs historiske syntese.» I: Gunilla Dahlberg, Peter Christensen Teilmann og Frode Thorsen (red.), *Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författarskap och dess kulturhistoriska betydelse*, s. 78–106. Göteborg.
- Billeskov Jansen, Frederik Julius 1938–1939: *Holberg som epigrammatiker og essayist*, bind 1–2. København.
- Blikrud, Liv 1999: *Den smilende makten. Norske Selskab i København og Johan Herman Wessel*. Oslo
- Botten Hansen, Paul 1863: *Peter Andreas Munch*. Christiania.
- Brinchmann, Christian 1910: *National-forskeren P.A. Munch. Hans liv og virke*. Kristiania.
- Bull, Francis 1913: *Holberg som historiker*. Christiania.
- Bödeker, Hans Erich 1998: «Concept – Meaning – Discourse. Begriffsgeschichte Reconsidered» I: Iain Hampsher-Monk, Karin Tilmans og Frank van Vree (red.), *History of Concepts: Comparative Perspectives*, s. 51–64. Amsterdam.

- Carrard, Phillippe 1992: *Poetics of the New History. French Historical Discourse from Braudel to Chartier*. Baltimore, MD.
- Cicero, M.T. 2001: *Cicero on the Ideal Orator (De Oratore)*, oversatt til engelsk av May, J.M. & Wisse, J.), Oxford.
- de Certeau, Michel 1988: *The Writing of History*. New York.
- Dahl, Ottar 1988: *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Oslo.
- Dahl, Ottar 1990: *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*, 4. utgave. Oslo.
- Dahl, Ottar 1997: «Peter Andreas Munch (1810–1863)». I: Guri Hjeltnesm (red.), *Vitenskapelige profiler på 1800-tallet. Til Sivert Langholm på hans 70-årsdag*, s. 65–75. Oslo.
- Dahl, Ottar 2009: «P.A. Munch.» I: *Norsk biografisk leksikon*. https://nbl.snl.no/P_A_Munch (lest 15.3.2015).
- Damsholt, Torben 1992: «Den nationale magtstat 1560–1760.» I: Søren Mørch (red.), *Gyldendals Danmarkshistorie*, bind 10: Historiens historie, s. 52–104. København.
- Danto, Arthur 1965: *Analytical philosophy of history*. London.
- Domanska, Ewa 1998: *Encounters: Philosophy of History After Postmodernism*. Charlottesville and London.
- Enebakk, Vidar 2012: «Kartlegging av Norge i tid og rom» I: Sverre Bagge, John Peter Collett og Audun Kjus (red.), *P.A. Munch: Historiker og nasjonsbygger*, s. 129– 151. Oslo.
- Eriksen, Anne 2007: *Topografenes verden. Fornminner og fortidsforståelse*. Oslo.
- Eriksen, Anne 2014: «Historiebegrep og historisk genre». I: Jørgen Magnus Sejersted og Sebastian Olden-Jørgensen (red.), *Historikeren Ludvig Holberg*, s. 33–60. Oslo.
- Erslev, Kristian 1991: *Historieskrivning. Grundlinier til nogle kapitler af historiens teori*. København.
- Eskildsen, Kasper Risbjerg 2008: «Leopold Ranke's Archival Turn: Location and Evidence in Modern Historiography». *Modern Intellectual History*, 5(3): 425–453.
- Falsen, Christian Magnus 1823–24: *Norges Historie under Kong Harald Haarfager og hans mandlige Descendenter*, 4 bind. Christiania.
- Foucault, Michel 1996: *The Archaeology of Knowledge*. New York.
- Foucault, Michel 2006: *Tingenes orden. En arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*. Oslo
- Frege, Gottlob 2015: *Utvalgte tekster*, oversatt av Øystein Skar. Oslo.
- Fulsås, Narve 1999: *Historie og nasjon. Ernst Sars og striden om norsk kultur*. Oslo.
- Gert Simonsen, Dorthe 2001: «Tegn og iagttagelse. At læse Erslev efter den sproglige vending». *Dansk Historisk Tidsskrift*, 101(1): 146–180. København.

- Gert Simonsen, Dorthe 2002: «Om erslevske virkelighedsslutninger og deres (empiristiske) kontekst. Et svar til Bent Egea Kristensen.» *Dansk historisk tidsskrift*, 102 (2): 364–381. København.
- Gert Simonsen, Dorthe 2003: *Tegnets tid. Fortid, historie og historicitet efter den sproglige vending*. København.
- Gilje, Nils 1989: *Det naturrettslige kontraktspadigmet: en teoriehistorisk analyse av naturrettsfilosofi og kontrakttenkning i tradisjonen fra Hobbes til Kant*. Bergen.
- Gilje, Nils og Harald Grimen 1993: *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger*. Oslo.
- Gilje, Nils 2005: «Ludvig Holbergs politiske tenkning – suverenitet og enevælde» I: Eivind Tjønneland *Den mangfoldige Holberg*, s. 371–387. Oslo.
- Hacking, Ian 2002: *Historical Ontology*. Cambridge; MA.
- Hagedorn Thomsen, Hans 1984: *Sprogets fornuft. Om sproget i Ludvig Holbergs Moralske Tanker*. København.
- Hampsher-Monk, Iain, Karin Tilmans og Frank Van Vree (red.) 1998: *History of Concepts: Comparative Perspectives*. Amsterdam.
- Hartog, Francois 2003: *Regimes of Historicity. Presentism and Experiences of Time*. New York.
- Havelock, Eric A. 1963: *Preface to Plato*. Cambridge, MA og London.
- Heber, Lilly 1914: *Norsk realisme i 1830 og 40-arene: et bidrag til Intelligenspartiets historie*. Kristiania.
- Hegel, Georg Friedrich Wilhelm 2011: *Logikken. Encyklopedien over de filosofiske vitenskapene*, del 1. Oslo.
- Heiret, Jan, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg (red.) 2013: *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970*. Oslo.
- Helle, Knut 1964/1974: *Norge blir en stat 1130–1319*. Oslo.
- Helle, Knut 1995: *Under kirke og kongemakt 1130–1350. Aschehougs Norgeshistorie*, bind 3. Oslo.
- Henningsen, Peter 2001: «Den bestandige maskerade. Standssamfund, rangsamfund og det 18. århundredes honette kultur.» *Dansk Historisk Tidsskrift* 101(2): 313–344. København.
- Holberg, Ludvig 1716: *Introduction til Natur og Folkeretten* (også kalt *Moralsk Kierne*). København.
- Holberg, Ludvig 1732: *Dannemarks Riges Historie*, I. København.
- Holberg, Ludvig 1733: *Dannemarks Riges Historie*, II. København.
- Holberg, Ludvig 1734: *Naturens og Folke-Rettens Kundskab*, 3. utgave. København.
- Holberg, Ludvig 1735: *Dannemarks Riges Historie*, III. København.

- Holberg, Ludvig 1739: *Adskillige store Heltes og berømmelige Mænds, sær
Orientaliske og Indianske sammenlignede Historier og Bedrifter efter Plutarchi
Maade*, Tomus I. København.
- Holberg, Ludvig 1744: *Moralske Tanker*. København.
- Holberg, Ludvig 1746: *Herodiani Historie*. København.
- Holberg, Ludvig 1748: *Epistler*, Tomus II. København.
- Holberg, Ludvig 1750: *Epistler*, Tomus IV. København.
- Holberg, Ludvig 1751: *Moralske Fabler med hosføyede Forklaringer til hver Fabel*.
København.
- Holberg, Ludvig 1769 (1733): *Synopsis historiae universalis, methodo erotematica
exposita*. Lipsiae (Leipzig).
- Hubbard, William H., Jan Eivind Myhre og Trond Nordby 1995: *Making a historical
culture. Historiography in Norway*. Oslo
- Hume, David 2014: *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford.
- Haakonsen, Knut 2012: «Naturretten, Pufendorf og Holberg. Men hvilken naturret?
Hvilken Pufendorf?» I Vinje og Sejersted 2012, s. 31–45.
- Icke, Peter 2012: *Frank Ankersmit's Lost Historical Cause. A Journey from Language
to Experience*. New York, NY.
- Iggers, Georg 1983: *The German Conception of History*. Revidert utgave.
Middletown, CT.
- Jensen, Bernard Eric 2003: *Historie. Livsverden og fag*. København.
- Jenssen, Dag 2002: *Ernst Sars. Norsk historie som eksistensiell og europeisk erfaring*.
Dr. art-avhandling, Universitetet i Bergen.
- Jespersen, Knud J.V. 1989: «Tiden 1648–1730». I: Aksel E. Christensen et al. (red.),
Danmarks historie, bind 3. København.
- Johansen, Anders 2001: *All verdens tid*. Oslo.
- Jordheim, Helge 2004: «Inledning». I: Reinhart Koselleck *Erfarenhet, tid och
historia. Om historiska tiders semantik*, s. 9–21. Stockholm.
- Jordheim, Helge 1998: «Innøvelser i en ny filologi»
<http://www.arrveg.no/artikkel/innvelser-i-en-ny-filologi> ARR 2/3 1998 (lest
4.9.2015).
- Keyser, Rudolf 1866: *Norges historie*, bind 1. Christiania: Selskabet for
Folkeoplysningens fremme.
- Keyser, Rudolf 1868 [1839]: *Det norske Folks Herkomst og Folkeslægtskab*.
Christiania.
- Keyser, Rudolf 1870: *Norges historie*, bind 2. Christiania: Selskabet for
Folkeoplysningens fremme.

- Kjeldstadli, Knut 2013: *Fortida er ikke hva den engang var. En innføring i historiefaget*. Oslo.
- Koselleck, Reinhart 2004: *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York.
- La Capra, Dominick 1983: *Rethinking Intellectual History: Texts, Contexts, Language*. Ithaca, NY.
- Langlois, Charles Victor og Charles Seignobos 1904: *Introduction to the the Study of History*. <http://www.gutenberg.org/files/29637/29637-h/29637-h.htm> (lest 5.11.15).
- Langslet, Lars Roar 2002: *Den store ensomme – En biografi om Ludvig Holberg*. Gyldendal, København.
- Larsen, Stian 1991: *Med draging mot nord. Gerhard Schøning som historiker*. Hovedoppgave UiTø.
- Lovejoy, Arthur 1936: *The great chain of being. A study of the history of an idea*. Harvard.
- Lowenthal, David 1996: *The past is a foreign country*. Cambridge.
- Lyngby, Thomas, Søren Mentz og Sebastian Olden-Jørgensen 2010: *Magt og pragt. Enevælde 1660–1848*. København.
- Megill, Allan 2007: *Historical Knowledge, Historical Error: A Contemporary Guide to Practice*. Chicago, IL.
- Meinecke, Friedrich 1972: *Historism. The Rise of a New Historical Outlook*. London
- Meldahl, Per 2005: «'Fabler og lignelser [...] den kraftigste Maade at moralisere paa'. Et forsvar for Holbergs siste verk: *Moralske Fabler*». I: Tjønneland; Eivind (red.) 2005, s. 213–238.
- Melve, Leidulf 2012: «Nyrydding, historieskriving og historiefaget». I: Sverre Bagge, John Peter Collett og Audun Kjus (red.), *P.A. Munch: Historiker og nasjonsbygger*, s. 228–250. Oslo.
- Melve, Leidulf 2013: «Mellomalderen i dei nasjonale forteljningane». I: Jan Heiret, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg (red.), *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970*, s. 36–60. Oslo.
- Molbech, Christian 1814: *Mindeskraft over Peter Frederik Suhm*. København.
- Molbech, Christian 1840: Innledningsartikkel. *Dansk Historisk Tidsskrift*, 1.
- Mordhorst, Mads 2002 I: *På sporet af historien. Artikler og essays*. Ph.d-avhandling, Institut for historie, Københavns Universitet
- Mordhorst, Mads 2002 II: *På sporet af historien. Da historien blev skabt, historiografiske læsninger 1770–1840*. Ph.d-avhandling, Institut for historie, Københavns Universitet,
- Myhre, Jan Eivind 2014: *Historie – En introduksjon til grunnlagsproblemer*. Oslo.

- Mykland, Knut 1955: *Grandeur et decadence. En studie i Ernst Sars' historiske grunnsyn*. Oslo.
- Myre, Olav 1944: *For 100 år siden. P.A. Munch og mennene omkring ham*. Oslo.
- Møller, Jens 1808: *Hvori bestaaer Misbrugen af den saakaldte pragmatiske Historie, som adskillige saavel ældre som nyere Historieskrivere have tilladt sig: og hvilke Forholdsregler skal man iagttage, at ikke denne Foredragsmaade ved urigtig Anvendelse skal skade istedet for at gavne?* Kjøbenhavn.
- Nadel, George H. 1964: «Philosophy of History before Historicism». *History and Theory*, 3(3): 291–315.
- Nielsen, Erik A. 1984: *Holbergs komik*. København.
- Norsk biografisk leksikon – nbl.no
- Norsk historisk tidsskrift 1871–
- Nyrnes, Aslaug 2002: *Det didaktiske rommet. Didaktisk topologi i Ludvig Holbergs Moralske Tanker*. Dr.art.-avhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Olden-Jørgensen, Sebastian 2015: *Ludvig Holberg som pragmatisk historiker. En historiografisk-kritisk undersøgelse*. København: Københavns Universitet.
- Ong, Walter 1982: *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London og New York.
- Pflug, Gunther 1971: «Development of Historical Method in the Eighteenth Century». *History and Theory*, 10(Bei. 11): 1–23.
- Polanyi, Michael 2000: *Den tause dimensjonen. En introduksjon til taus kunnskap*. Oslo.
- Rothe, Tyge 1781: *Nordens Staetsforfatning: før Lehnstiden, og da Odelskab med Folkefriehed – I Lehnstiden og da Birkerettighed, Hoverie, Livegenskab med Aristokrati*. Første Deel. Kiøbenhavn.
- Salber Phillips, Mark 2013: *On Historical Distance*. New Haven, CT.
- Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie*. 1833. Christiania.
- Sars, Ernst 1882: *Historisk Indledning til Grundloven*. Andet Oplag. Kristiania.
- Sars, Ernst 1911: *Samlede verker 1*. Kristiania.
- Sars, Ernst 1912: *Samlede verker 3*. Kristiania
- Sayre Schiffman, Zachary 2011: *The Birth of the Past*. Baltimore, MD.
- Schøning, Gerhard 1771: *Norges Riiges Historie*, I. Sorø
- Schøning, Gerhard 1773: *Norges Riiges Historie*, II. Sorø
- Schøning, Gerhard 1781: *Norges Riiges Historie*, III. København
- Searle, John 1969: *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge, MA.
- Sejersted, Francis 1995: «Historiefagets fortellinger.» *Nytt Norsk Tidsskrift*, 4: 313–325. Oslo.

- Skovgaard-Petersen, Karen 1996: «Den største Zirat udi Fædernelandets Historie? – Om folkevandringene i Pontanus' og Holbergs danmarkshistorier». I: Mette Sophie Christensen et al. (red.), *Hvad tales her om? 46 artikler om græsk-romersk kultur. Festskrift til Johnny Christensen*, s. 389–399. København.
- Sturlasson, Snorre 1838: *Heimskringla*, oversatt av Jacob Aall. Christiania.
- Svendsen, Åsmund 1997: *Konservativ og nasjonsbyggende historieskrivning? Ludvig L. Daaes og Yngvar Nielsens konservative nasjonalhistoriske fortelling 1882–1884*. Hovedoppgave. Oslo: UiO.
- Sveaas Andersen, Per 1961: *Rudolf Keyser – embedsmann og historiker*. Oslo.
- Tjønneland, Eivind (red.) 2005: *Den mangfoldige Holberg*. Oslo
- Trüper, Hennig 2014: *Topography of a Method. Francois Louis Ganshof and the Writing of History*. Tübingen.
- Veyne, Paul 1984: *Writing history. Essay on epistemology*. Middletown.
- Vinje, Eiliv 2000: *Eit språk som ikkje passar. Epideiktiske element i Holbergs reflekterande prosa*. Dr.art.-avhandling, Universitetet i Bergen.
- Vinje, Eiliv og Jørgen Magnus Sejersted (red.) 2012: *Ludvig Holbergs naturrett*. Oslo.
- Wergeland, Henrik 1834: *Norges historie*, 2 deler, For Almuen, hefte 7–8. Christiania.
- Wergeland, Henrik 1841–1843: *Norges Konstitutions Historie*. Christiania.
- White, Hayden 1973: *Metahistory. The Historical Imagination on Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, MD og London.
- Whitener, Bradford D. 2005: *Varieties of Historical Consciousness in Nineteenth-Century Germany: Ranke, Döllinger, Marx*. Ph.d. ved University of Virginia at Charlottesville.

The focal question of this thesis is how the historian tries to resolve the tension built into the writing of history. The perspective on a tension existing in history texts stems from a broader understanding of the writing of history as consisting of more than problem, method, hypotheses and theories. The thesis will show the limited value these have in writing. The process of writing is abstractive, while the historian's material pulls in the opposite direction; towards a description of the concrete. Therefore, historians are trying to resolve a built in tension between language and material.

This analysis will bring to light characteristics of the historians' works that are independent of the era in which they were created, instead focusing on what happens in the context of *writing*.

The empirical material creates friction when confronted with existing perceptions or theories. Historical writing can arise from, or be affected by, prevailing views and theories, but will always be transformed during the textual process, where they will function as ways and means in the struggle with the 'unresolving tension' in the material. "Views of history" or "philosophies of history" may be used for categorising historical writing in retrospect, but the reach of such conceptions are limited if you want to understand the nature of historical writing.

My perspective does not rule out that features of history texts can be read as mirrors or results of their time, their author, or other contexts. However, they do not solely reflect their time or their subject, but also that the writing itself is a context which may be investigated. Thus, theoretical and epochal categorisations such as *classical*, *medieval*, *renaissance*, *historicist*, etc., are of limited value when we want to understand the writing of history.

The thesis discusses Hayden White's influential approach to historical writing. In *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe* (1973), his focal point is that a historian does not find, but creates, history. However, the dichotomy between "finding" and "creating" is too simple to encompass the complex movement of what really takes place in the writing process. White's approach arises from a reading of works in philosophy of history but historians are committed to

concrete historical material in a completely different way. White's approach does not address the work that the historian performs upon the material.

Connecting elements in the empirical material is the most difficult task of the historian. First and foremost he or she will look for causal connections. Causality in itself does not however produce a unity of meaning in the work. This produces dilemmas which I discuss in the light of an essay by Frank Ankersmit.

The "unresolving tension" is a perspective taken from and inspired by Allan Megill, connected to an understanding of history as description. The thesis in addition makes use of insights from theorists like Walter Ong, Eric Havelock, Philippe Carrard, Michel de Certeau, Hennig Trüper and Anders Johansen, and attempts to further categorise "empirically informed writing".

The problems and perspectives are illuminated and discussed by reading a number of historical texts: Ludvig Holberg's *The Danish Empire's History* (1732-35), two national histories by P.A. Munch (published 1851-1863) and Ernst Sars (published 1873-1891) and one on Norway in medieval times by Sverre Bagge (1998).